

LJETOPIS

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZA GODINU 1908.

23. SVEZAK.

U ZAGREBU 1909.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(GJURO TRPINAC).

Dionička tiskara u Zagrebu.

Pokrovitelj.

(Njegovo mjesto za sada nije popunjeno.)

I.

UPRAVA, ODBORI, ČLANOVI.

UPRAVA.

Predsjednik :

TADE SMIČIKLAS.

Predstojnici razredni :

U historičko-filologičkom razredu

Dr. TOMO MARETIĆ.

U filozofičko-juridičkom razredu :

Dr. FRANJO MARKOVIĆ.

U matematičko-prirodoslovnom razredu :

Dr. GUSTAV JANEČEK.

Prvi tajnik :

Dr. FRAN VRBANIĆ.

Drugi tajnik i knjižničar :

Dr. AUGUST MUSIĆ.

Arhivar :

TADE SMIČIKLAS.

Privr. ravnatelj Strossmayerove galerije slika:
Dr. JOSIP BRUNŠMID.

Ravnatelj pisarne:

ANTUN MAZEK, kr. gimn. rav. u m.

Podvornik:

Dragutin Firšt.

ODBORI.

a) Financijalni:

Dr. FRAN VRBANIĆ.

MILOVAN ZORIČIĆ.

**b) Za izdavanje historičkih i historičko-juridičkih
spomenika:**

Dr. DANE GRUBER.

VJEKOSLAV KLAIĆ.

EMILIJE LASZOWSKI.

Dr. GAVRO MANOJLOVIĆ.

TADE SMIČIKLAS.

Dr. FERDO ŠIŠIĆ.

c) Za izdavanje starih pisaca hrvatskih:

VLADOJE DUKAT.

Dr. ĐURO KÖRBLER.

Dr. TOMO MARETIĆ.

Dr. FRANJO MARKOVIĆ.

Dr. AUGUST MUSIĆ.

d) Za sabiranje spomenikâ tradicionalne literature:

Dr. ĐURO ARNOLD.

Dr. DRAGUTIN BORANIĆ.

Dr. TOMO MARETIĆ.

IVAN MILČETIĆ.

Dr. AUGUST MUSIĆ.
 TADE SMIČIKLAS.
 Dr. STJEPAN TROPSCH.

e) Za galeriju slika:

Dr. JOSIP BRUNŠMID.
 Dr. FRANJO MARKOVIĆ.
 Dr. AUGUST MUSIĆ.
 TADE SMIČIKLAS.
 MILOVAN ZORIČIĆ.

f) Za knjižnicu:

PREDSJEDNIK I RAZREDNI PREDSTOJNICI.

ČLANOVI:

(Redom izbora.)

Počasni članovi:

1. Dr. ANTONIN FRIČ, umir. profesor češkoga sveučilišta u Pragu. (1893., 12. pros.)
2. NIKOLA TESLA, elektrotehnik u New-Yorku. (1896., 17. pros.)
3. FRANJO BULIĆ, umir. gimn. ravnatelj, ravnatelj arheološkoga muzeja u Spljetu. (1898., 15. pros.)
4. IVAN VITEZ TRNSKI, umirovljen c. i kr. pukovnik i kr. veliki župan u Zagrebu. (1899., 14. pros.)
5. Dr. FRANJO IVEKOVIĆ, kanonik prvostolne crkve zagrebačke. (1901., 12. pros.)

U razredu historičko-filologičkom :

a) Pravi :

1. Dr. VATROSLAV JAGIĆ, c. kr. dvorski savjetnik, ruski tajni savjetnik, sveučilišni profesor u Beču. (1866., 9. svib.)
2. ARMIN PAVIĆ, umir. predstojnik odjela za bogoštovlje i nastavu kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade u Zagrebu. (1874., 23. stud.)
3. PERO BUDMANI, umir. gimnazijski profesor u Castelferrettiju. (1883., 21. stud.)
4. NATKO NODILO, umir. sveučilišni profesor u Zagrebu. (1883., 21. stud.)
5. TADE SMIČIKLAS, umir. sveučilišni profesor u Zagrebu, predsjednik i arhivar. (1883., 21. stud.)
6. Dr. TOMO MARETIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu, predstojnik razreda. (1890., 4. pros.)
7. VJEKOSLAV KLAIC, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1896., 17. pros.)
8. Dr. AUGUST MUSIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu, drugi tajnik i knjižničar. (1896., 17. pros.)
9. Dr. GAVRO MANOJLOVIĆ, sveuč. profesor u Zagrebu. (1908., 18. ožujka.)

b) Dopisnici :

1. Dr. LOUIS LEGER, profesor u Collègeu de France u Parizu. (1870., 24. stud.)
2. ČEDOMILJ MIJATOVIĆ, umir. srpski kr. poslanik u Biogradu. (1873., 24. stud.)
3. Dr. AUGUST LESKIEN, sveučilišni profesor u Leipzigu. (1883., 21. pros.)
4. Dr. KONSTANTIN JIREČEK, sveučilišni profesor u Beču. (1889., 27. stud.)

5. FEODOR I. USPENSKI, ravnatelj ruskoga arheološkoga instituta u Carigradu. (1890., 7. pros.)
6. TIMOFEJ D. FLORINSKI, sveučilišni profesor u Kijevu. (1890., 7. pros.)
7. JOSIP JELČIĆ, profesor pomorske akademije u Trstu. (1893., 12. pros.)
8. IVAN MILČETIĆ, gimnazijski profesor u Varaždinu. (1893., 12. pros.)
9. DR. MILAN VITEZ REŠETAR, sveučilišni profesor u Beču. (1896., 17. pros.)
10. MARCEL KUŠAR, gimnazijski profesor u Zadru. (1896., 17. pros.)
11. DR. ERNST MUKA, gimnazijski profesor u Freiburgu u Saskoj. (1896., 17. pros.)
12. DR. MATIJA MURKO, sveučilišni profesor u Gracu. (1897., 16. pros.)
13. DR. STANISLAV SMOLKA, c. kr. dvorski savjetnik, umir. sveučilišni profesor u Krakovu. (1898., 15. pros.)
14. DR. IVAN ŠIŠMANOV, bivši bugarski ministar prosvjete u Sofiji. (1898., 15. pros.)
15. DR. JOSIP BRUNŠMID, sveučilišni profesor i ravnatelj zem. arheol. muzeja u Zagrebu. (1899., 14. pros.)
16. MAKSO PLETERŠNIK, umir. gimnazijski profesor u Ljubljani. (1899., 14. pros.)
17. DR. LJUBOMIR MILETIĆ, sveučilišni profesor u Sofiji. (1900., 13. pros.)
18. RUDOLF STROHAL, realno - gimnazijski ravnatelj u Karlovcu. (1901., 12. pros.)
19. DR. DANE GRUBER, gimnazijski profesor i priv. doцент u Zagrebu. (1901., 12. pros.)
20. DR. LUKA JELIĆ, profesor bogoslovije u Zadru. (1902., 11. pros.)

21. Dr. ĐURO POLÍVKA, sveučilišni profesor u Pragu. (1903., 10. pros.)
22. Dr. FERDO ŠIŠIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1903., 10. pros.)
23. Dr. OSKAR ASBÓTH, sveučilišni profesor u Budimpešti. (1907., 14. ož.)
24. Dr. DRAGUTIN BORANIĆ, gimnazijski profesor i privatni docent u Zagrebu. (1907., 14. ož.)
25. Dr. VILMOS FRAKNÓI, potpredsjednik Madžarske akademije znanosti i upravitelj Madžarskoga historijskog instituta u Rimu. (1907., 14. ož.)
26. EMILJE LASZOWSKI, perovođa kr. zemaljske vlade u Zagrebu (1907., 14. ož.)
27. Dr. MILORAD MEDINI, gimnazijski profesor u Dubrovniku. (1907., 14. ož.)
28. Dr. LUDOVIK PASTOR, sveučilišni profesor i ravnatelj Austrijskoga historijskog instituta u Rimu. (1907., 14. ož.)
29. VLADOJE DUKAT, gimn. ravnatelj u Zagrebu. (1908., 18. ožujka.)
30. Dr. ĐURO KÖRBLER, sveuč. profesor u Zagrebu. (1908., 18. ožujka.)
31. Dr. STJEPAN TROPSCH, sveuč. profesor u Zagrebu. (1908., 18. ožujka.)

U razredu filozofičko-juridičkom:

a) Pravi:

1. Dr. JAROMIR HANEL, c. kr. dvorski savjetnik, sveučilišni profesor u Pragu. (1874., 23. stud.)
2. Dr. FRANJO MARKOVIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu, predstojnik razreda. (1876., 20. stud.)
3. Dr. FRAN VRBANIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu, prvi tajnik. (1886., 21. stud.)
4. MILOVAN ZORIĆIĆ, predstojnik kr. zemaljskoga statističkog ureda u Zagrebu. (1893., 12. pros.)

5. Dr. ĐURO ARNOLD, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1899., 14. pros.)
6. Dr. ANTUN BAUER, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1899., 14. pros.)

b) Dopisnici:

1. Dr. HERMENEGILD VITEZ JIREČEK, umirovljen odsječni predstojnik u ministarstvu za bogoštovlje i nastavu u Beču. (1867., 25. srp.)
2. Dr. ALFRED JENSEN, član Nobelova instituta Švedske akademije u Stockholmu. (1908., 18. ožujka.)
3. Dr. IVAN STROHAL, perovođa kr. zem. vlade i priv. docent u Zagrebu. (1908., 18. ožujka.)

U razredu matematičko-prirodoslovnom:

a) Pravi:

1. Dr. KARLO ZAHRADNIK, c. kr. dvorski savjetnik, profesor češke politehnike u Brnu. (1882., 5. pros.)
2. Dr. GUSTAV JANEČEK, sveučilišni profesor u Zagrebu, predstojnik razreda. (1887., 7. pros.)
3. Dr. VINKO DVOŘÁK, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1887., 7. pros.)
4. Dr. MIŠO KIŠPATIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1887., 7. pros.)
5. Dr. ANDRIJA MOHOROVIČIĆ, realno-gimnazijski profesor i privatni docent u Zagrebu. (1898., 15. pros.)
6. Dr. VLADIMIR VARIČAK, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1903., 10. pros.)

b) Dopisnici:

1. Dr. FRANJO VEJDOVSKÝ, sveučilišni profesor u Pragu. (1885., 16. pros.)
2. JOVAN ŽUJOVIĆ, ministar spoljnih poslova u raspoloženju u Biogradu. (1886., 16. pros.)

3. ĐURO ZLATARSKI, sveučilišni profesor u Sofiji. (1890., 4. pros.)
4. Dr. DRAGUTIN KRAMBERGER-GORJANOVIĆ, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1891., 7. pros.)
5. Dr. C. LE PAIGE, sveučilišni profesor u Liègeu. (1891., 7. pros.)
6. SIMA LOZANIĆ, sveučilišni profesor u Biogradu. (1894., 12. pros.)
7. Dr. DAVID SEGEN, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1894., 12. pros.)
8. Dr. ANTUN HEINZ, sveučilišni profesor u Zagrebu. (1897., 16. pros.)
9. Dr. MIHAJLO PETROVIĆ, sveučilišni profesor u Biogradu. (1897., 16. pros.)
10. Dr. JOVAN CVIJIĆ, sveučilišni profesor u Biogradu. (1903., 10. pros.)
11. Dr. JURAJ MAJČEN, realno-gimnazijski profesor i priv. docent u Zagrebu. (1903., 10. pros.)
12. FERDINAND SEIDL, gimn. profesor u Gorici. (1903., 10. pros.)
13. Dr. BOGDAN GAVRILOVIĆ, sveučilišni profesor u Biogradu. (1905., 14. pros.)
14. PETAR S. PAVLOVIĆ, gimnazijski profesor i čuvar prirodopisnoga muzeja u Biogradu. (1905., 14. pros.)
15. Dr. MILORAD JOVIČIĆ, profesor u vojnoj akademiji u Biogradu. (1905., 14. pros.)
16. Dr. LUJO ADAMOVIĆ, privatni docent sveučilišni u Beču. (1907., 14. ož.)
17. Dr. STJEPAN BOHNIČEK, realno-gimnazijski profesor i privatni docent u Zagrebu. (1907., 14. ož.)
18. Dr. STANKO HONDL, gimnazijski profesor i privatni docent u Zagrebu. (1908., 18. ožujka.)

Umrlí članovi:

Pokrovitelj:

Josip Juraj Strossmayer, biskup bosanski i srijemski itd., pokrovitelj Akademije od god. 1867—1905., 8. travnja 1905. u Đakovu.

Počasni:

1. Dr. *August Schleicher*, sveučilišni profesor, 6. pros. 1868. u Jeni.
2. Dr. *Jan Emanuel Purkinč*, sveučilišni profesor, 28. srp. 1869. u Pragu.
3. *Karlo Jaromir Erben*, praški arhivar, 21. stud. 1870. u Pragu.
4. *Mihajlo Petrovič Pogodin*, ruski drž. savjetnik i sveučilišni profesor, 20. pros. 1875. u Moskvi.
5. Dr. *Franjo Palacký*, češki historiograf, 26. svib. 1876. u Pragu.
6. *Jovan Gavrilović*, bivši srpski regent, 10. kolov. 1877. u Biogradu.
7. *Roberto Visiani*, senator talijanski i sveučilišni profesor, 4. svib. 1878. u Padovi.
8. *Ismael Ivanović Sreznevski*, sveučilišni profesor, 20. velj. 1880. u Petrogradu.
9. Dr. *Ami Boué*, geolog, 22. stud. 1881. u Beču.
10. *Aleksandar Václav Maciejowski*, sveučilišni profesor, 10. velj. 1883. u Varšavi.
11. *Ivan Kukuljević Sakcinski*, umir. veliki župan, 1. kolov. 1889. u Puhakovcu.
12. Dr. *Franjo Miklošić*, umir. sveučilišni profesor, 7. ož. 1891. u Beču.
13. *Stjepan Schulzer Muggenburški*, umir. c. kr. satnik, 5. velj. 1892. u Vinkovcima.
14. *Jakub Karlovič Grot*, ruski tajni savjetnik i potpredsjednik ruske akademije nauka, 5. lip. 1893. u Petrogradu.
15. Dr. *Dionizije Stur*, ravnatelj c. kr. geologičkoga zavoda, 9. list. 1893. u Beču.
16. *Ivan K. Rossi*, commendatore, predstojnik vatikanskih muzeja, 10. ruj. 1894. u Rimu.
17. *Aristo Aristović Kunik*, c. ruski tajni savjetnik i akademik, 30. siječ. 1899. u Petrogradu.

18. *Fra Grga Martić*, isluženi provincijal reda oo. Franjevaca, 30. kolov. 1905. u Kreševu.
19. *Dmitrij Ivanovič Mendelejev*, pravi ruski državni savjetnik, umir. sveučilišni profesor, 2. velj. 1907. u Petrogradu.

U razredu historičko-filologičkom :

a) Pravi :

1. *Ivan Berčić*, profesor, 14. trav. 1870. u Zadru.
2. *Fran Kurelac*, književnik, 18. lip. 1874. u Zagrebu.
3. *Matija Mesić*, sveučilišni profesor, 5. pros. 1878. u Zagrebu.
4. Dr. *Đuro Daničić*, profesor velike škole u Biogradu, 15. stud. 1882. u Zagrebu.
5. Dr. *Lavoslav Geitler*, sveučilišni profesor u Zagrebu, 2. lip. 1885. u Beču.
6. Dr. *Franjo Rački*, opat i kanonik prvostolne crkve zagrebačke, 13. velj. 1894. u Zagrebu.
7. *Šime Ljubić*, umirov. ravnatelj arheolog. muzeja u Zagrebu, 19. listop. 1896. u Starom gradu na Hvaru.
8. *Matija Valjavec*, umirov. gimnazijski profesor, 15. ož. 1897. u Zagrebu.
9. Dr. *Petar Matković*, umir. zagr. sveučilišni profesor, 26. ož. 1898. u Beču.
10. Dr. *Franjo Maixner*, kr. zem. nadzornik za srednje škole, 2. ož. 1903. u Zagrebu.
11. Dr. *Milivoj Šrepel*, sveučilišni profesor, 23. veljače 1905. u Zagrebu.
12. *Ivan Tkalčić*, nadarbenik prvostolne crkve zagrebačke, 11. svibnja 1905. u Zagrebu.

b) Dopisnici :

1. *Vinko Pacel*, tajnik kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 1870. u Karlovcu.
2. *Ivan Erazmo Vocel*, sveučilišni profesor, 17. ruj. 1871. u Pragu.
3. *Aleksandar F. Gilferding*, drž. podtajnik ruskoga ministarstva, 2. srp. 1872. u Petrogradu.
4. *Kapiton Nevostrujev*, prof. duh. akademije, 1873. u Moskvi.
5. Dr. *Janko Šafařík*, član državnoga savjeta, 20. srp. 1876. u Biogradu.

6. *August Bielowski*, historiograf, 10. stud. 1876. u Lavovu.
7. *Sergij Mihajlovič Solovjev*, ruski tajni savjetnik, sveučilišni profesor, 16. listop. 1879. u Moskvi.
8. *A. A. Kotljarevski*, sveučilišni profesor, 11. listop. 1881. u Kijevu.
9. *Nikola Ivanović Kostomarov*, član arheografske komisije, 19. trav. 1885. u Petrogradu.
10. *Aleksandar Vasiljevič Gorski*, rektor duh. akademije, 23. listop. 1885. u Moskvi.
11. *Petar Aleksijević Lavrovski*, školski popečitelj, 19. velj. 1886. u Petrogradu.
12. *Josip Jireček*, umirovljen c. kr. austrijski ministar za bogoštvlje i nastavu, predsjednik češkoga učenoga društva u Pragu, 25. stud. 1888.
13. *Radoslav Lopašić*, umirovljen tajnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, 25. trav. 1893. u Zagrebu.
14. Dr. *Ivan Broz*, gimnazijski profesor, 25. pros. 1893. u Zagrebu.
15. *A. Pavinski*, sveučilišni profesor, 26. kolov. 1896. u Varšavi.
16. Dr. *Ivan Črnčić*, natpop. sv. Jeronima u Rimu, 7. siječ. 1897. u Rimu.
17. O. *Euzebij Fermendžin*, analista reda oo. Franjevaca, 25. lip. 1897. u Našicama.
18. *Nikifor Dučić*, arhimandrit, 6. ož. 1900. u Biogradu.
19. Dr. *Ernst Dümmler*, umirov. sveučilišni profesor u Berlinu, 11. ruj. 1902. u Friedrichsrodi.
20. *Pera P. Đorđević*, umir. državni savjetnik i senator, 18. stud. 1902. u Biogradu.
21. *Jan Karłowicz*, bivši urednik „Wisle“, 14. lip. 1903. u Varšavi.
22. *Martin Hattala*, umir. sveučilišni profesor, 11. pros. 1903. u Pragu.
23. Dr. *Vaclav V. vitez Tomek*, umirov. sveučilišni profesor, 12. lipnja 1905. u Pragu.
24. Dr. *Grgur Krek*, umir. sveučilišni profesor, 2. kolov. 1905. u Gracu.
25. *Ilarion Ruvarac*, arhimandrit, 21. kolov. 1905. u Grgetegu.
26. *Marin Drinov*, sveučilišni profesor, 14. ož. 1906. u Harkovu.
27. *Aleksandar N. Veselovski*, sveučilišni profesor, 23. listopada 1906. u Petrogradu.
28. *Luka Zore*, upravitelj gimnazije, 9. pros. 1906. na Cetinju.
29. *Milan Đ. Miličević*, umir. državni savjetnik, 17. stud. 1908. u Biogradu.

U razredu filozofičko-juridičkom :

a) Pravi :

1. Dr. *Božidar Petranović*, c. kr. dvorski savjetnik i prisjednik prizivnoga suda u Zadru, 12. ruj. 1874. u Mlecima.
2. Dr. *Jovan Subotić*, odvjetnik, 28. siječ. 1886. u Zemunu.
3. *Janko Jurković*, odsječni savjetnik kod kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 20. ož. 1889. u Zagrebu.
4. *Adolfo Veber*, kanonik prvostolne crkve zagr., 6. kolov. 1889. u Zagrebu.
5. Dr. *Mirko Šuhaj*, prisjednik kr. stola sedmorice, 30. stud. 1889. u Budimpešti.
6. Dr. *Blaž Lorković*, sveučilišni profesor, 17. velj 1892. u Zagrebu.
7. *Mirko Bogović*, umir. kr. ministarski savjetnik, 4. svib. 1893. u Zagrebu.
8. Dr. *Pavao Muhić*, umirovljen predstojnik odjela za bogostvojlje i nastavu kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade, 17. listop. 1897. u Zagrebu.
9. Dr. *Kosta Vojnović*, umir. profesor zagr. sveučilišta, 20. svib. 1903. u Dubrovniku.
10. Dr. *Baltazar Bogišić*, umir. crnogorski ministar, 24. travnja 1908. na Rijeci.

b) Dopisnici :

1. *Miloš Popović*, pisac, 8. kolov. 1879. u Biogradu.
2. *Medo knez Pucić*, vlastelin, 1. srp. 1882. u Dubrovniku.
3. Dr. *Romuald Hube*, ruski pravi tajni savjetnik i senator, 10. list. 1890. u Varšavi.
4. Dr. *Gustav Wenzel*, umirovljen sveučilišni profesor i član velikaške kuće ugarske, 24. stud. 1891. u Budimpešti.
5. *Vaclav Brandl*, zem. arhivar, 5. pros. 1901. u Brnu.
6. *Matija Ban*, umir. činovnik u ministarstvu spoljašnjih djela, 14. ož. 1903. u Biogradu.
7. *Luka Zima*, umir. gimnazijski profesor, 16. ožujka 1906. u Varaždinu.
8. Dr. *Marijan Derenčin*, umir. odjelni predstojnik kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade i odvjetnik, 8. veljače 1908. u Zagrebu.

U razredu matematičko-prirodoslovnom :

a) Pravi :

1. *Živko Vukasović*, školski nadzornik kod vlade za hrvatsko-slavonsku Krajinu, 10. kolov. 1874. u Zagrebu.

2. Dr. *Janez Bleiweis*s, predsjednik Matice slovenske, 22. stud. 1881. u Ljubljani.
3. Dr. *Josip Šloser-Klekovski*, odsječni savjetnik kod kr. hrv.-slav. dalm. zem. vlade, 28. travnja 1882. u Zagrebu.
4. *Ljudevit Vukotinović*, umirovljen veliki župan, 17. ož. 1893. u Zagrebu.
5. Dr. *Đuro Pilar*, sveučilišni profesor, 19. svib. 1893. u Zagrebu.
6. Dr. *Bogoslav Šulek*, tajnik Akademije, 30. stud 1895. u Zagrebu.
7. *Josip Torbar*, umir. realni ravnatelj, 26. srp. 1900. u Zagrebu.
8. *Spiro Brusina*, umir. sveuč. profesor, 21. svibnja 1908. u Zagrebu.

b) *Dopisnici:*

1. *Franjo Erjavec*, realni profesor, 13. siječ. 1887. u Gorici.
2. Dr. *J. Pančić*, profesor velike škole u Biogradu, 7. ož. 1888. u Biogradu.
3. Dr. *E. Weyr*, sveučilišni profesor, 4. pros. 1893. u Beču.
4. Dr. *Bogoslav pl. Jiruš*, sveučilišni profesor, 16. stud. 1901. u Pragu.
5. Dr. *Franjo Studnička*, c. kr. dvorski savjetnik, sveučilišni profesor, 21. velj. 1903. u Pragu.
6. Dr. *Eduard Weyr*, c. kr. dvorski savjetnik, profesor češke politehnike, 23. srp. 1903. u Pragu.
7. Dr. *Šimun Šubić*, umir. sveučilišni profesor, 27. srp. 1903. u Gracu.
8. *Dimitrije Nešić*, umir. državni savjetnik, 9. svib. 1904. u Biogradu.
9. *Martin Sekulić*, kr. profesor u miru, 14. trav. 1905. u Zagrebu.
10. *Nikolaj Aleksandrović Menšutkin*, sveučilišni profesor, 5. velj. 1907. u Petrogradu.

II.

RAZREDNE I ODBORSKE SJEDNICE UGODINI 1908.

Sjednice razreda historičko-filologičkoga.

Dne 4. travnja 1908.

Rasprava počasnoga člana Ivana v. Trnškoga „Rodu o jeziku“ prima se za razredni „Rad“ uz dodatak, da se ima tiskati još u onoj knjizi „Rada“, koja se sada tiska, i da se ima čitati u javnoj sjednici ovoga i eventualno filozofičko-juridičkoga razreda držanoj u slavu 90. rođenoga dana piščeva.

Za razredni se „Rad“ primaju i rasprave: čl. dop. dra. Stj. Tropscha „Njemački prijevodi narodnih naših pjesama (Nastavak)“ i pr. čl. dra. G. Manojlovića „4. studija o spisu cara Konstantina Porfirogeneta: De administrando imperio“ uz dodatak, da se ova posljednja rasprava u javnoj sjednici čita.

Prinos dra. J. Bösendorfera „Diarium venerabilis conventus s. Crucis inventae Essekini intra muros ab a. 1686—1851.“ daje se na ocjenu pr. čl. dru. Manojloviću i čl. dop. V. Dukatu, koji će imati gledati poglavito na to, je li sve ono, što je dr. Bösendorfer prepisao, vrijedno da se štampa.

Prinos prof. Š. Urliča „Compendio storico o. G. Vinjalića (1534—1768.)“ na prijedlog predsjednika T. Smičiklasa ima se piscu povratiti s uputom, da pribere vijesti o Vinjaliću i o tom, koliko je on za svoj „Compendio“ upotrijebio tiskane, koliko li netiskane izvore i koje; ako to učini, kako treba, moći će se njegov trud primiti za „Starine.“

U povodu pisma paroha J. Bogdanovića odlučuje razred, da mu se počevši od sv. 26. šalju pojedini svesci „Rječnika“, kako budu izlazili, a on da od riječi, što ih je iznova prikupio, riječi jednoga slova pošalje na ogled.

Pošto su iz Tübingena prispjeli originalni akti, što ih je prof. dr. Fr. Bučar prepisao za svoju „Povijest reformacije među Hrvatima“, povjerava se čl. dop. dru. S. Tropschu, da Bučarove prijepise s originalima kolicionira i o rezultatu podnese izvješće.

Pismo biskupa Draškovića kardinalu Karlu Lotrinškomu od 21. ožujka 1569., što ga je iz originala u pariskoj Narodnoj biblioteci prepisao V. Jelavić, na prijedlog predsjednika T. Smičiklasa prima se za „Starine.“

Na znanje se prima poziv na internacionalni kongres za historičke nauke u Berlinu u kolovozu 1908.

Poveo se razgovor o tom, kako bi Akademija sudjelovala kod proslave Gajeve i Vrazove stogodišnjice. Pošto je predsjednik T. Smičiklas izjavio, da će njegov govor u budućoj svečanoj sjednici biti namijenjen toj proslavi, odlučio je razred još, da se valja s urednikom „Građe“ prof. Milčetićem dogovoriti o eventualnom izdanju jedne knjige „Građe,“ koja bi bila namijenjena toj proslavi.

Dne 21. svibnja 1908.

Čita se pismo predsjednika Slovenske Matice dra. Fr. Ilešića u Ljubljani, upravljeno predsjedniku Akademije, u kojem predlaže Akademiji, da bi odlučila proslaviti Gajevu i Vrazovu stogodišnjicu, te spominje, da će Slovenska Matica g. 1910. izdati veće djelo „Hrvati“. Razred odlučuje, da ostaje kod zaključka stvorena u sjednici razrednoj od 4. travnja 1908.

Čita se odgovor prof. Š. Urlića iz Zadra na dopis Akademije, u kojem mu je priopćen zaključak razredne sjednice od 4. travnja 1908.; u tom odgovoru on prihvata upute, koje mu je razred dao, kako ima prirediti za štampu Vinjalićev „Compendio storico.“

Za raspravu prof. dra. I. Kasumovića „Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica“ odlučuje se, da je imadu proučiti i razredu prijedlog učiniti tajnik dr. Musić i čl. dop. dr. Đ. Körbler.

Čl. dop. dr. Tropsch referira o svom kolacioniranju prijepisâ prof. dra. Bučara u njegovoj „Povijesti reformacije među Hrvatima“ s originalnim aktima, na što razred odlučuje, da se radnja dra. Bučara ne može prihvatiti.

Dne 2. srpnja 1908.

Rasprava K. popa Manića iz Niša „Tajne rase-ljene“ ne prima se za Akademijske publikacije prema referatu dra. Musića.

Rasprava M. Dragovića iz Podgorice „Морача, географско-историјске цртице“ daje se na ocjenu pr. čl. dru. G. Manojloviću.

Rasprava čl. dop. dra. Đ. Körblera „Vićentije Petrović Dubrovčanin (1667—1754.)“ prima se za razredni „Rad“.

Rasprava prof. dra. I. Kasumovića „Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatica“ na temelju referata dra. Musića i dra. Körblera prima se za razredni „Rad“, ali se izjavljuje, da bi poradi veličine njezine bolje bilo, kad bi se izdala kao posebna knjiga.

Na pismo A. Žagrovića, školskoga upravitelja u Mostaru, u kojem Akademiji nudi na prodaju oko 79 poluaraka pjesama „Prigodnica“ u rukopisu fra Grge Martića i Atlas G. Bodenehra, odlučuje se, da o kupnji Atlasa ne može biti govora, a o rukopisu Martićevu odlučit će se istom onda, ako ga vlasnik pošalje Akademiji na ogled.

Dne 6. listopada 1908.

Na znanje se prima, da je fra Stjepanu M. Ivančiću na pismo, u kojem je molio novčanu potporu za štampanje svoje povijesti franjevačkoga III. reda po Dalmaciji i glagoljskoga bogoslužja, uprava odgovorila, da će za kratko vrijeme doći u Dalmaciju prof. I. Milčetić, koji će materijal Ivančićev pregledati i o tom izvjestiti Akademiju, a na temelju toga izvješća odlučit će Akademija o njegovoj molbi.

Tajnik dr. Musić izvješćuje, da se zaključak sjednice ovoga razreda od 4. travnja 1908. nadopunjen zaključkom sjednice razreda filozofičko-juridičkoga od 12. travnja 1908. o proslavi 90-godišnjice počasnoga člana Ivana v. Trnskoga po dogovoru sa svečarem nije proveo, pa predlaže, da se po mogućnosti još ovaj mjesec po dogovoru sa svečarem drži prije podne javna sjednica ovoga i filozofičko-juridičkoga razreda s dnevnim redom, kako je određen u sjednici filozofičko-juridičkoga razreda od 12. travnja o. g., samo valja da otpadne čitanje odlomka iz svečareve rasprave „Rodu

o jeziku“, koja je međutim štampana u „Radu“ knj. 172., a o tom, gdje će se štampati izvješće o toj sjednici, neka se odluči naknadno. Prijedlog se prima.

Tajnik dr. Musić izvješćuje, da je prema zaključku sjednice ovoga razreda od 10. prosinca 1907. i skupne sjednice od 9. veljače 1908. raspisan dne 12. veljače 1908. natječaj za nagrade iz zaklade Julija Bubanova do 15. listopada 1908., pa treba da kao prošle tako i ove godine razred stvori zaključke o tom, kako se ima ispit iz ruskoga jezika držati. Razred odlučuje, da se ispit ima držati onako, kako je za prošlu godinu zaključeno u sjednici ovoga razreda od 26. lipnja 1907. i u skupnoj sjednici od 14. srpnja 1907. uz promjenu o iznosu pojedinih nagrada, koju je zaključila sjednica ovoga razreda od 10. prosinca 1907. i skupna sjednica od 9. veljače 1908. Budući da se razredni predstojnik dr. Maretić za ovu godinu odrekao službe ispitatelja, odlučeno je na njegov prijedlog zamoliti prof. dra. Đ. Škarića, da uzme na se službu ispitatelja u ispitnom povjerenstvu, koje ima inače biti sastavljeno onako kao i prošle godine.

Dne 10. prosinca 1908.

Nakon referata razr. predstojnika dra. Maretića odlučuje se raspravu dra. D. Prohaske „I. Đorđić i A. Kanižlić, studija o baroknom stilu“ dati na ocjenu još čl. dop. V. Dukatu.

Rasprave M. Dragovića „Морача, географско-историјске пртице“ i „Археолошке биљешке из Улицња“ na temelju ocjene dra. G. Manojlovića, po kojoj stvari na mjestima zanimljive nijesu prema zahtjevima nauke obrađene, ne primaju se za Akademijske publikacije.

Tajnik dr. Musić izvješćuje, da mu je prof. Milčetić saopćio, da je rukopis fra Stj. Ivančića u Zadru pregledao te preporučuje Akademiji, da mu dade potporu (v. zapisnik sjednice razredne od 6. listopada 1908.). Predsjednik T. Smičiklas saopćuje, da je fra Ivančiću naustice kazao, neka Akademiji podnese pismenu molbu za potporu i priloži ono, što je od njegova djela već štampano, i još neštampani rukopis, pa će se sve to dati prof. Milčetiću na proučavanje i izvješće. Sve se to s odobravanjem prima na znanje.

Na znanje se prima priopćenje tajnika dr. Musića, da mu je dr. B. Drechsler kazao, da piše studiju o St. Vrazu, koju će u svoje doba predati Akademiji.

Tajnik dr. Musić predlaže nacrt za sastavak uporednoga rječnika sviju kulturnih jezika, što ga je izradio novinar D. Rogić i njemu predao s molbom, da ga predloži Akademiji. Razred odlučuje, da se Akademija ne može tim poslom baviti.

Otklanja se ponuda T. Dimitrijevića iz Biograda, koji nudi Akademiji na prodaju zbirku narodnih riječi.

Razred predlaže Akademiji, da se i za g. 1909. raspiše natječaj za nagrade iz zaklade J. Buba novića za učenje ruskoga jezika s tim dodatkom, da se dohodak podijeli na 4 jednake nagrade (kao i g. 1908.), ali ako bi nagradu zaslužilo više kandidata od četvorice, da komisiji ispitnoj bude slobodno prema potrebi pojedine nagrade i prepoloviti.

Za nova člana odlučuje se ove godine ne predložiti nikoga.

Na poticaj predsjednika T. Smičiklasa pavela se rasprava o tom, ne bi li dobro bilo, da poput nekih drugih akademija i naša prodaje posebne otiske ras-

prava iz „Rada“, a zato da štampa manje primjeraka „Rada“. Razred odlučuje, da se o tom pitaju i drugi razredi.

Dne 24. veljače 1909.

Razrednim predstojnikom za g. 1909. bira se dosadašnji razredni predstojnik dr. T. Maretić.

Rasprava dra. D. Prohaške „I. Đorđić i A. Kanžlić, studija o boroknom stilu“ prihvaća se za razredni „Rad“, ako pisac po želji ocjenitelja V. Dukata učini u njoj neke promjene.

O rukopisu dra. J. Bösendorfera „Diarium venerabilis conventus s. Crucis inventae Essekini intra muros ab a. 1686—1851.“ odlučuje se na temelju ocjene dra. G. Manojlovića i V. Dukata, da bi se mogao prihvatiti za „Starine“, ako pisac izostavi sve, što se ne tiče domaće političke historije pa literarne i kulturne historije.

Tajnik dr. Musić izvješćuje, da su o pitanju potaknutom u posljednjoj sjednici razrednoj druga dva razreda izrekla mnijenje, da ne bi trebalo, da se prodaju posebni otisci svih rasprava štampanih u „Radu“ nego samo onih, za koje to dotični razred naročito zaželi. Na to na prijedlog dra. G. Manojlovića razred odlučuje, da se skupnoj sjednici predloži, da se počevši od g. 1910. rasprave namijenjene za „Rad“ štampaju samo kao posebne rasprave svaka sa svojim brojem.

Čita se izvješće prof. I. Milčetića o molbi fra Stjepana Ivančića za novčanu potporu (v. razr. sjednicu od 6. listopada 1908.) i za to, da Akademija proda svoje publikacije uz obaljenu cijenu knjižnici zadarskoga manastira i knjižnici manastira na školju Galevcu. Razred odlučuje, da ima prije definitivne odluke prof. Milčetić dati još neka razjašnjenja, što se tiče prvoga

dijela Ivančićeve molbe, a drugi dio njegove molbe da se preporučuje skupnoj sjednici na uvaženje, ali samo za knjižnicu zadarskoga manastira.

Kod rasprave o nacrtu proračuna za g. 1909. odlučuje se, da se (osim periodičnih publikacija razrednih) za ekscerpiranje riječi za „Rječnik“ uvrsti 400 K., a za 32. svezak „Monumenata hist.“ u kojem će biti „Monumenta historiam Uscoeorum illustrantia“ od dra. K. Horvata, 2.500 K.

Sjednice razreda filozofičko-juridičkoga.

Dne 12. travnja 1908.

Tajnik dr. Musić upozoruje na to, da će se g. 1909. iz prihoda zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu moći izdati jedno djelo, pa treba da i ovaj razred za vremena učini za skupnu sjednicu eventualni prijedlog o takom djelu. Razred odlučuje, da se imadu u novinama na to upozoriti i književnici izvan Akademije, jer pisci djelâ, koja se izdaju iz dohotka ove zaklade, ne moraju biti članovi Akademije.

Nekrolog pokojnomu članu dopisniku ovoga razreda dru. M. Derenčinu izjavljuje da će napisati tajnik dr. Fr. Vrbanić.

Razred se priključuje zaključku razreda historičko-filologičkoga od 4. travnja 1908., da u povodu 90. rođenoga dana počasnoga člana Ivana v. Trnskoga zajedno s njim drži javnu sjednicu, kojoj će se dan odrediti naknadno, i to s ovim dnevnim redom: a) pozdravni govor predsjednika Akademije; b) razredni predstojnik dr. Fr. Marković čita o pjesničkom radu svečarevu; c) tajnik dr. Musić čita o naučnom radu svečarevu u jeziku i metrici pa odlomak iz rasprave svečareve „Rodu o jeziku“.

Dne 19. listopada 1908.

Za razredni se „Rad“ prima rasprava čl. dop. dr. I. Strohala „Otkupno pravo u starih Hrvata.“

Rasprava profesora P. Jemeršića „Biologijsko tumačenje nekih glavnijih pojava svijesti“ daje se na ocjenu pr. čl. dru. Đ. Arnoldu.

Dne 13. prosinca 1908.

Razrednim predstojnikom za g. 1909. bira se dosadašnji razredni predstojnik dr. Fr. Marković.

Za nove članove dopisnike predlaže razred dra. Karla Kadleca, profesora pravne povijesti u češkom veučilištu u Pragu, i Stefana Bobčeva, profesora bugarske pravne povijesti u sveučilištu u Sofiji.

S odobravanjem se prima na znanje izjava dra. Đ. Arnolda, da je voljan u budućoj svečanoj sjednici Akademije čitati raspravu, kojoj će natpis priopćiti naknadno.

Da napiše nekrolog pokojnomu pr. članu dru. B. Bogišiću, povjerava se čl. dopisniku dru. I. Strohalu.

O pitanju potaknutom u sjednici razreda historičko-filologičkoga od 10. prosinca 1908. izriče razred mnijenje, da ne bi trebalo, da se prodaju posebni otisci svih rasprava štampanih u „Radu“, nego samo u izvanrednim slučajevima, ako dotični razred to naročito odluči, ali zato ne bi trebalo štampati manje primjerala „Rada“.

Sjednice razreda matematičko-prirodoslovnoga.

Dne 3. srpnja 1908.

Predsjedatelj dr. G. Janeček spominje veliki gubitak, koji je Akademiju, a napose ovaj razred zadesio smrću veoma zaslužnoga pravoga člana i dugogodiš-

njega razrednog predstojnika Spire Brusine, te predlaže, da mu se spomen zabilježi u zapisniku. Članovi razreda pristaju ustajući i kličući: Slava Brusini!

Razrednim predstojnikom za ostatak godine 1908. bira se dr. G. Janeček.

Za razredni se „Rad“ primaju ove rasprave: a) od čl. dop. P. S. Pavlovića „Корали из другомедитеранских слојева у Србији;“ b) od čl. dop. dra. J. Majcena „Prostorne krivulje na općenoj plohi 3. reda;“ c) od dra. M. Milankovića. „O membranama jednakog otpora“ (na temelju referata dra. V. Varićaka).

O radnji čl. dop. dra. L. Adamovića „Флора југоисточне Србије“, koja bi iznosila do blizu 20 tiskanih araka, odlučuje se, da se može prihvatiti samo pod uvjet, da se razdijeli na 4 knjige „Rada“, pa valja pisca zapitati, pristaje li na to.

Za izvješće o 4. internacionalnom kongresu matematikâ u Rimu g. 1908., što ga je napisao dr. V. Varićak, koji je na tom kongresu Akademiju zastupao, odlučuje se, da se tiska u „Ljetopisu“ za g. 1907.

Što se tiče rukopisa pokojnoga dra. L. Glücka „Medicinska narodna terminologija u Bosni i Hercegovini“, razred pristaje uz mnijenje folklorskoga odbora izjavljeno u sjednici od 2. srpnja 1908., da se ne može primiti među Akademijske publikacije.

Dne 10. studenoga 1908.

Na znanje se prima izjava čl. dop. dra. L. Adamovića, da pristaje, da se njegov rukopis „Флора југоисточне Србије“ razdijeli na 4 knjige „Rada“.

Za razredni se „Rad“ primaju rasprave: a) od čl. dop. dra. Stj. Bohničeka „Teorija ostataka potencija u algebarskim brojnim tjelesima“; b) od čl. dop. dra. J. Majcena „Prilog centralnoj projekciji elipso-

ida“; c) od pr. čl. dra. M. Kišpatića „Mlade eruptivno kamenje u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske“; d) od Dim. Balareva „O anhidraciji ortofosforne kiseline zagrijevanjem“ (na temelju referata raz. predstojnika dra. G. Janečeka); e) od D. Hirca „Revizija hrvatske flore (Nastavak).“

Dne 12. prosinca 1908.

Razrednim predstojnikom za g. 1909. bira se dosadašnji razredni predstojnik dr. G. Janeček.

Za nove prave članove predlažu se članovi dopisnici: kr. ug. dvorski savjetnik dr. Dragutin Gorjanović-Kramberger, redovni sveučilišni profesor u Zagrebu, dr. Juraj Majcen, realno-gimnazijski profesor i privatni docent sveučilišni u Zagrebu.

O pitanju potaknutom u sjednici razreda historičko-filologičkoga od 10 prosinca 1908. izriče razred mišljenje, da ne bi trebalo, da se prodaju posebni otisci svih rasprava štampanih u „Radu“, nego samo onih, za koje to dotični razred naročito zaželi.

Dne 5. ožujka 1909.

Za razredni se „Rad“ primaju rasprave: a) pr. čl. dra. G. Janečeka „O reakciji natrijevih i litijevih spojeva s kalijevim dihidropirantimonatom“; b) pr. čl. dra. M. Kišpatića „Dacit od Moždence kod Novoga Marofa“; c) D. Hirca „Revizija hrvatske flore (Nastavak).“

Na molbu dra. A. Forenbachera predlaže se skupnoj sjednici Akademije, da mu iz dotacije za znanstvena istraživanja u g. 1909. podijeli novčanu potporu od 300 K. za znanstveno putovanje po Kvarnerskim otocima i Dalmaciji, pod uvjet da rezultate svoga istraživanja priopći u publikacijama Akademije.

Prihvaća se nacrt proračuna za g. 1909., koliko se tiče ovoga razreda (600 K. za znanstvena istraživanja i 5.200 K. za 2 knjige razrednoga „Rada“ po od 15 araka).

Sjednice odbora za sabiranje spomenikâ tradicionalne literature.

Dne 2. srpnja 1908.

Rukopis dra. L. Glüčka „Medicinska narodna terminologija u Bosni i Hercegovini,“ koji je poslala pišćeva udovica s ponudom, da ga Akademija štampa, ne prihvaća se.

Sa zahvalom se prima na znanje, da je g. F. Kicošević, upravitelj župe u Kukujevcima, Akademiji poklonio staru hrvatsku ljekarušu.

Na znanje se prima izvješće dra. Boranića o prišpelim i zasnovanim radnjama, a suradnicima se određuju nagrade.

G. M. Žuljiću poklanjaju se na njegovu molbu 4 komada „Zbornika“ XI, 2., u kojemu je štampana njegova radnja „Narodna medicina u Varešu“.

Prof. V. Rožiću poklanja sa na njegovu molbu 20 posebnih primjeraka njegove radnje „Prigorje“.

Pošto je dr. Boranić izvijestio o troškovima za reprodukciju narodnih vezova konavoskih, odlučuje se, da se ti vezovi izdadu u „Zborniku“ na više mahova.

Dne 13. ožujka 1909.

Na znanje se prima izvješće dra. Boranića o prišpelim radnjama, a suradnicima se određuju nagrade.

Članak dra. I. Strohala „Ustanovljivanje prava, koje u narodu živi“ prihvaća se za prvi dio „Zbornika“.

Na znanje se prima izvješće dra. Boranića, da se nastojanjem narodnoga zastupnika prof. Vj. Špinčića moglo pristupiti sistematičkomu istraživanju folklorističkih pojava u Istri. Počet će se s kotarom volovskim, te će se za središte prikazivanja uzeti Kastavščina. Građe iz pojedinih općina sastavit će u cjelinu i obraditi jedan ili dvojica između istarskih književnika, koji su tomu poslu vješti.

O ponudi „Hrvatskoga književno-pedagogijskoga zbora“, da građu za dječji život u našem narodu, koju namjerava s pomoću učitelja prikupiti, odstupi Akademiji za publiciranje u „Zborniku“, odlučit će se, kad se Akademiji predloži gotov, obrađen rukopis.

Na prijedlog dra. Boranića odlučuje se od R. Ptašinskoga kupiti fotografije iz narodnoga života u Istri za 50 kruna.

III.

SKUPNE SJEDNICE.

Dne 17. svibnja 1908.

Predsjednik spominje, da je dne 24. travnja 1908. na Rijeci umr'o jedan od najstarijih i najzaslužnijih članova Akademije dr. Baltazar Bogišić. Akademija na prijedlog predsjednikov izjavljuje svoju žalost nad tim gubitkom te određuje, da se ta izjava zabilježi u zapisniku; u savezu s tim odobrava se, što je uprava Akademije naredila, da pokojniku iskaže posljednju čast.

Odobravaju se zaključci sjednice razreda matematičko-prirodoslovnoga od 16. ožujka 1908.

S odobravanjem se prima na znanje, da je uprava izrekla saučešće Akademije Češkoj akademiji u povodu smrti njezina predsjednika dra. Josipa Hlávke.

Na znanje se primaju zahvale novih članova na izboru.

Odobravaju se zaključci sjednice razreda historičko-filologičkoga od 4. travnja 1908. i sjednice razreda filozofičko-juridičkoga od 12. travnja 1908.

Učiteljskomu društvu Gorskoga kotara u Brodu na Kupi popušta se 50%, a Seminaru za istočno-evropsku povijest u sveučilištu bečkom 70% od knjižarske cijene za Akademijske publikacije.

Tajnik dr. Vrbanić priopćuje, da je knjižara Đure Trpinca podnijela račun o prodaji Akademijских publikacija za g. 1907., iz kojega se razbira, da je od prodaje putem knjižare ove godine unišlo netto K. 1395·52 (od toga na račun knjiga zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu K. 46·20). Račune će pregledati pravi članovi dr. Bauer i dr. Varićak, koji su za pregledanje računâ izabrani u skupnoj sjednici od 9. veljače 1908.

Na znanje se prima otpis kr. hrv.-slav.-dalmatinske zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, od 8. svibnja 1908. br. 6.473., kojim se priopćuje, da je pregled prihoda i rashoda Jugoslavenske akademije za g. 1907. od računarskoga ureda ispitan i u redu nađen.

Financijski odbor izvješćuje o otpisu kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, od 8. svibnja 1908. br. 8.612., kojim se priopćuju rezultati o upravi zaklade Jugoslavenske akademije u g. 1907. Na temelju toga izvješća iznosio je faktični imetak zaklade na koncu g. 1907. K. 729.234·41, a posebna zaklada za osnutak umjetničkog razreda u proslavu 90. rođenog dana biskupa J. J. Strossmayera K. 11.146·46, dakle ukupno K. 740.380·87 t. j. za K. 10.533·62 više nego g. 1906.

Na molbu franjevačkog manastira sv. Bonaventure u mjestu Quaracchi kod Firence pristaje se, da se u zamjenu za „Archivum Franciscanum historicum“ šalju „Monumenta historica“ i Codex diplomaticus“ počevši od. g. 1908.

Na molbu društva „Společnost vlasteneckých přátel umění v Čechách“ u Pragu, da mu se dopusti, da na jubilarnoj izložbi u proslavu 60-godišnjega vladanja Njegova Veličanstva u umjetničkom domu „Rudolfinum“ u Pragu izloži sliku „Ranjeni Crnogorac“ od Jaroslava

Čermaka iz Strossmayerove galerije slika, — dopušta se to izuzetno i samo uz uvjet, da rečeno društvo preuzme svu odgovornost za sliku od časa, kad se počne snimati sa zida, pa do časa, kad bude opet namještena na svom mjestu.

U različne odbore biraju se za g. 1908. članovi onako, kako je na str. 6. i 7. ovoga „Ljetopisa“ prikazano.

Dne 19. listopada 1908.

Predsjednik spominje, da je dne 21. svibnja 1908. u Zagrebu umro jedan od najstarijih i najzaslužnijih članova Akademije i dugogodišnji predstojnik razreda matematičko-prirodoslovnoga Spiro Brusina. Akademija na prijedlog predsjednikov izjavljuje svoju žalost nad tim gubitkom te određuje, da se ta izjava zabilježi u zapisniku, a ujedno odobrava, što je uprava naredila, da pokojniku iskaže posljednju čast.

Čita se otpis preuzvišenoga gospodina bana kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 11. lipnja 1908. br. 2270. Pr., kojim priopćuje, da je Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo slike nabavljene na jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi saveza „Lade“ premilostivo darovati odjelu modernih umjetnika Strossmayerove galerije slika. Ujedno se čita otpis kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, od 3. srpnja 1908. br. 13.928., kojim poklanja za moderni odio Strossmayerove galerije slika dvije umjetnine, što ih je kupila na izložbi jugoslavenskih umjetnika saveza „Lade“ za 4000 K. Tajnik dr. Vrbanić izvješćuje, da su sve te slike namještene u galeriji, a uprava da je u ime Akademije zahvalila preuzvišenom gospodinu

banu na posredovanju i visokoj kr. zemaljskoj vladi na daru i zamolila bana, da Njegovu c. i kr. apost. Veličanstvu izjavi u ime Akademije homagijalnu zahvalnost na Previšnjoj milosti. Izvješće se prima s odobravanjem na znanje.

Odobrava se, da je uprava u ime Akademije pisмено čestitala svomu najstarijemu članu dru. Vatroslavu Jagiću sedamdesetogodišnjicu.

Društvu hrvatskih tehničara u Beču odlučuje se sve publikacije, koje zatraži, dati uz polovicu knjižarske cijene.

Na proglas odbora za proslavu 400-godišnjice pjesnika P. Zoranića u Ninu određuje se, da će se kod rasprave proračuna za g. 1909. odlučiti, hoće li se odboru dozvoliti novčana potpora.

Na znanje se primaju zaključci sjednice razreda historičko-filološkoga od 2. srpnja 1908. i razreda matematičko-prirodoslovnoga od 3. srpnja 1908.

Prihvća se ponuda zavoda „Institut für österreichische Geschichtsforschung“ u Beču, da mu se u zamjenu za njegov časopis „Mitteilungen“ šalju „Monumenta histor.“, „Monumenta jurid.“, „Starine“ i „Codex diplomaticus.“

Na prijedlog uprave određuje se, da se župniku đakovačkomu Milku Cepeliću za velike zasluge, što ih je Akademiji iskazivao, počevši od g. 1907. šalju u ime priznanja sve publikacije Akademijske.

Budući da je prof. I. Milčetiću istekao dopust, što mu ga je za školsku godinu 1907/8. podijelila kr. zem. vlada, da istražuje glagoljske spomenike, zamolila je uprava kr. zem. vladu, da mu za istu svrhu produlji dopust još na godinu dana, ali tako, da ni Akademija ni prof. Milčetić ne budu dužni plaćati njegova zamjenika. Kr. je zemaljska vlada tu molbu u punoj mjeri uslišila, što se sa zahvalnošću prima na znanje.

Prof. J. Milakoviću u Sarajevu daje se 80 % popusta od knjižarske cijene za sve knjige „Zbornika“, jer mu trebaju kod izradbe njegove bibliografije hrvatske i srpske narodne pjesme.

Na znanje se uzima otpis preuzv. gosp. bana kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kojim odobrava izbor dra. A. Jensa za člana dopisnika Akademije.

Na znanje se primaju zaključci sjednice razreda historičko-filologičkoga od dne 6. listopada 1908. s dodacima, da se rok za proslavu 90-godišnjice poč. čl. I. v. Trnskoga po želji samoga svečara odgodi do 30. travnja 1909., i da zaključak skupne sjednice od 14. srpnja 1907. o ispitima iz ruskoga jezika za nagrade iz zaklade J. Bubernovića ima vrijediti i u napredak sve dotle, dok ga Akademija ne promijeni, a razredu historičko-filologičkomu prepušta se, da u svom području od godine do godine za sastavak povjerenstva odredi sve promjene, koje prema prilikama budu potrebne.

Na prijedlog tajnika dra. Musića zaključuje se društvu „Società italiana per il progresso delle scienze“ u Rimu slati počevši od g. 1908. sva izdanja razreda matematičko-prirodoslovnoga u zamjenu za njegov časopis „Atti“, a redakciji časopisa „Slavorum litterae theologicae“ u Pragu za biblioteku sv. Ćirila i Metoda u Velehradu „Rad“ histor.-filol. i filoz.-jur. razreda, „Starine“ i „Monumenta hist.“ u zamjenu za rečeni časopis.

Dne 13. prosinca 1908.

Tajnik dr. Vrbanić priopćuje, da je dne 17. studenoga 1908. u Biogradu preminuo čl. dop. razreda historičko-filologičkoga Milan Milićević. Akademija uz poklik „Slava Milićeviću!“ odobrava, što je uprava učinila, da mu iskaže poslednju čast.

Na znanje se prima zahvala pr. čl. dra. V. Jagića na čestitki u povodu proslave njegove 70-godišnjice.

Sa zahvalom se prima na znanje izvješće tajnika dr. Vrbanića, da je dobrotvor Akademije Rudolf grof Norman dao Akademiji na dar dvije zlatne kolajne, od kojih je jedna kovana na uspomenu 40-godišnjice krunjenja, a druga na uspomenu 60-godišnjice vladanja Njegova ces. i kr. apostolskoga Veličanstva, i da mu je uprava na tom daru pismeno zahvalila. Ujedno se u tom povodu zaključuje, da se ravnatelj Strossmayerove galerije dr. J. Brunšmid zamoli, neka Akademiji podnese obrazložen prijedlog, kako bi se ne samo ovakove kolajne, kojih imade više komada u galeriji slika, nego i ostala dragocjena djela što sigurnije spremila. Isto tako ima se ravnatelj galerije slika zamoliti, da nadopuni katalog dragocjenih djela, koja pripadaju galeriji slika.

Legat od 50 K. pokojnoga umirovljenoga župnika u Semeljcima Josipa Kaurića prima se i odlučuje, da mu se u znak zahvalnosti dar zabilježi u zapisniku, a rečena svota da se priklopi zakladi za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu.

Na znanje se prima zahvala člana dopisnika A. Jense na izboru za člana dopisnika.

Odboru za osnutak javne knjižnice u Opatiji dozvoljava se s obzirom na patriotičnu svrhu te knjižnice popust od 70% od knjižarske cijene za sve publikacije Akademijske izašle do konca g. 1908., a besplatno mu se ne mogu dati iz načelnih razloga, jer Akademija svojih publikacija ne daje besplatno nikomu osim onih, s kojima zamjenjuje publikacije.

Na znanje se primaju zaključci sjednice razreda filozofičko-juridičkoga od 19. listopada 1908. i razreda matematičko-prirodoslovnoga od 10. studenoga 1908. kao i to, da su rečeni razredi izabrali

razrednim predstojnicima za g. 1909. dosadašnje razredne predstojnike dra. Fr. Markovića i dra. G. Janečka.

Na znanje se prima izvješće tajnika dra. Musića o ispitu iz ruskoga jezika za nagrade iz zaklade J. Bubanovića i odobrava se zaključak sjednice razreda historičko-filologičkoga od 10. prosinca 1908., što se tiče natječaja za g. 1909.

Budući da će glavna skupština Akademije, u kojoj će se raspraviti proračun za g. 1909., biti istom mjeseca ožujka 1909., ovlašćuje se uprava, da troškove općenite pa one za sabiranje građe i za periodičke publikacije može namirivati prema stavkama odobrenima u proračunu za g. 1908.

Čitaju se prijedlozi pojedinih razreda o novim članovima, a rasprava se prema čl. 9. pravilâ i § 2. poslovnika odgađa do buduće sjednice.

Dne 17. siječnja 1909.

Na pitanje dra. Janečka, bi li bilo dopušteno, da razred matematičko-prirodoslovni naknadno predloži još jednoga novoga člana, izjavljuje predsjednik, da drži, da ne bi bilo uputno naknadno predlagati nove članove, jer je Akademija već prvi stadij propisan za izbor novih članova dovršila, a u ovoj je sjednici na dnevni red stavljen drugi stadij t. j. rasprava o predloženim članovima. Dr. Janeček zadovoljava se ovim odgovorom.

Na molbu čl. dop. A Jensena odlučuje se Nobelovoj biblioteci u Stockholmu dati sve publikacije Akademije uz pô cijene. Isti se popust dozvoljava univ. profesoru u Moskvi V. K. Porzezińskomu za pet knjiga.

Na molbu universitetske biblioteke u Moskvi odlučuje joj se osim „Rada“ slati u zamjenu još „Starine“ od g. 1909., a starije knjige eventualno uz pô cijene.

U revizionalni odbor za pregledanje računâ Akademijske uprave u g. 1908. biraju se pravi članovi dr. Bauer i dr. V. Varićak.

Nakon rasprave o novim članovima odgađa se u smislu § 2, b) poslovnika glasovanje do glavne skupštine, za koju se određuje, da će biti dne 18., a svečana sjednica dne 20. ožujka 1909.

IV.

GLAVNA SKUPŠTINA

dne 18. ožujka 1909.

Pošto je predsjednik T. Smičiklas otvorio skupštinu, konstatirao je tajnik dr. Vrbanić, da su po § 6. poslovnika u nju pozvani svi pravi članovi, i oni, koji stanuju izvan Zagreba, i da je nazočna polovica (11) svih pravih članova (21), dakle prema § 11. poslovnika dovoljno, da glavna skupština može stvarati zaključke.

Proračun za god. 1909. prihvaća se onako, kako ga je uprava predložila, i to s ukupnim iznosom od K 47.968 kod prihoda, a s iznosom od K 51.140 kod rashoda, dakle s manjkom od K 3.172, koji će se podmiriti tako, da će se trošak za knjigu „Građe“, koja će se izdati na spomen stogodišnjice rođenja Ljudevita Gaja, pokriti u iznosu od K 2.300 iz blagajničke zalihe, dok će se ostatak od K 872 podmiriti iz eventualnoga većeg prihoda.

Nadalje su kod rasprave o proračunu stvoreni ovi zaključci: 1) Fra Stjepanu Ivančiću dozvoljuje se potpora od 400 K, da može doštampati svoju povijest države trećoredaca i povijest glagoljice; 2) Odboru za proslavu 400-godišnjice Petra Zoranića, koji je molio potporu, ima se priopćiti, da je Akademija za uspomenu

Zoranićevu već učinila svoje tim, što je izdala njegova djela; 3) Dru. A. Forenbacheru dozvoljava se na prijedlog razreda matematičko-prirodoslovnoga iz sjednice od 5. ožujka 1909. od svote uvrštene u proračun za g. 1909. pod naslovom „za znanstvena istraživanja“ u iznosu od K 600 potpora od K 300 pod uvjet, da rezultate svojih istraživanja priopći u publikacijama Akademije; 4) Akademija će u g. 1909. na račun raspoloživoga novca zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu izdati posebno djelo u najvećem opsegu od 30 štampanih araka, a odredit će u jednoj od budućih skupnih sjednica, koje će to djelo biti, i kod te prilike stvoriti zaključak o formalitetama, pod kojima će se u napredak određivati djela, koja će se štampati na račun ove zaklade.

U savezu s proračunom predlaže tajnik dr. Vrbanić račune o gospodarskoj upravi Akademije za g. 1908. uz primjedbu, da je o tima računima kao i uopće o gospodarskoj upravi za g. 1908. sastavio posebno izvješće za svečanu sjednicu, koje će se priopćiti u „Ljetopisu“ za g. 1908. i u novinama. Po tom je g. 1908. cjelokupni prihod Akademije iznosio svotu od K 62.487·24, a rashod svotu od K 63.708·28, tako da je ostao manjak od K 1.221·04, koji se pokriva iz blagajničke zalihe, koja je u početku g. 1908. prema zaključnom računu za g. 1907. iznosila ukupni iznos od K 55.593·59. Ako se uzme u obzir rečeni manjak, to blagajnička zaliha na koncu g. 1908. iznosi ukupnu svotu od K 54.372·55. Od ove ukupne svote blagajničke zalihe pripada na račun dalmatinskih statuta K 12.606·2, za nabavu umjetnina g. 1908. preostali iznos od K 100, a za poseban izvanredan svezak „Rječnika“ povrh svote preostale g. 1907. od K 3.800 još g. 1908. prišteđeni iznos od K 350, dakle ukupno K 4.150. Napokon se iz ove

zalihe ima prema odobrenom proračunu za g. 1909. podmiriti iznos od K 2.300 za knjigu „Građe“, koja će se izdati na spomen stogodišnjice rođenja Lj. Gaja. Prema tomu ima se iz blagajničke zalihe od K 54.372,55 upotrijebiti za već određene svrhe ukupni iznos od K 19.156,2, a s ostatkom od K. 35.216,35, dakle sa više negoli g. 1908. od K 1.822,96 može Akademija u napredak slobodno raspolagati.

Napokon je na temelju izvješća revizionalnoga odbora (pravi članovi: dr. A. Bauer i dr. V. Varićak), koji se izabrao u skupnoj sjednici od 17. siječnja 1909., a 10. je veljače pregledao sve račune o gospodarskoj upravi Akademije g. 1908., — tajniku dru. Vrbaniću za g. 1908. podijeljen potpuni apsolutorij i izrečeno mu priznanje i hvala za točno i uzorno vođenje gospodarskih posala Akademije.

Budući da je svim funkcionarima Akademijske uprave osim predsjednika izminuo trogodišnji rok službovanja, pristupa Akademija u smislu svojih pravila i u smislu zaključaka glavne skupštine od 14. prosinca 1905. novomu izboru, te se biraju na dalje 3 godine: a) za prvoga tajnika pr. čl. dr. Fran Vrbanić, b) za drugoga tajnika i za knjižničara pr. čl. dr. August Musić, c) za arhivara predsjednik Akademije Tade Smičiklas, d) za upravitelja Strossmayerove galerije slika čl. dop. dr. Josip Brunšmid.

Prema čl. 9. pravilâ i § 2. poslovnika pristupa se k izboru novih članova, te se biraju:

I. za prave članove u razredu matematičko-prirodoslovnom dosadašnji članovi dopisnici:

1) Dr. Dragutin Gorjanović — Kramberger, kr. ug. dvorski savjetnik i redovni sveučilišni profesor u Zagrebu,

2) Dr. Juraj Majcen, kr. realno-gimnazijski profesor i privatni docent sveučilišni u Zagrebu;

II. za članove dopisnike u razredu filozofičkoo-
juridičkom:

1) Dr. Karel Kadlec, redovni profesor u c. kr. češkom sveučilištu u Pragu,

2) Stefan S. Bobčev, sveučilišni profesor u Sofiji.

V.

SVEČANA SJEDNICA

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti

dne 20. ožujka 1909.

---

1. Svečana besjeda predsjednika

TADIJE SMIČIKLASA.

Vele slavna skupštino Jugoslavenske akademije!

Primate, visoko poštovana gospodo, najsrdačniji pozdrav i iskrenu zahvalu od predsjedništva i od svega našega Akademijskoga zbora, što ste se našem pozivu na današnju godišnju svečanu skupštinu odazvali. Čut ćete izvještaje obadvojice tajnika, iz kojih ćete moći razabrati, koliko je mnogo naša Akademija sa svojim malim sredstvima uradila, koliko je znanosti privrijedila, koliko li je svojim trudom mogla dostići, da se narod hrvatski pred učenim svijetom Evrope kao napredan prikaže. Meni dopustite, da se s nekoliko toplih riječi harnim srcem spomenem dra. Ljudevita Gaja, slavnoga preporoditelja naroda hrvatskoga, kojega stogodišnjicu poroda cijeli naš narod ove godine dostojno želi proslaviti.

Prije dvadeset i četiri godine slavio je narod hrvatski pedesetgodišnjicu svoga narodnoga i književnoga preporoda. I Akademija naša kao lučonoša našega naroda slavila je zajedno sa svojim narodom, koji ju je iz sreća i duše svoje rodio. Sam naš slavni pokrovitelj Josip Juraj Strossmayer pohrli ovamo iz Đakova. Sedamdesetgodišnji starac u kasno zimsko doba rado se odazva našem pozivu. Dne 16. novembra 1885. prisustvova prvomu svečanomu čitanju u slavu naših preporoditelja. Akademija je zatim cijeli niz čitanja na svijet dala u posebnoj knjizi. I ove godine izdat će Akademija posebnu knjigu korespondencije Ljudevita Gaja, koliko nam se sačuvala.

U dražesnom hrvatskom Zagorju, a u glavnom zagorskom gradiću Krapini rodio se Ljudevit Gaj 8. jula 1809. Da mu je otac ljekarnik bio imućan čovjek, nije od male važnosti za sav njegov životni napredak. Već kao mladić uživajući plemenitu slobodu smio je praviti osnove, koje bi siromaha đaka smiješnim činile i u mladosti već ubijale. Kada njemu mlađanu ispod dvadesete godine uredništvo tadanje njemačke zagrebačke „Lune“ ne će da primi njegove sitne pjesmice, zaprijeti se redaktoru, da će on sam početi izdavati hrvatske novine. „Redaktor se — pripovijeda nam Gaj — toga uplašio i pjesme mi štampao“. Gaj je u svome djetinjstvu vidio onu strašnu godinu, kakovih u Hrvatskoj nije bilo ni iza stotinu godina. „Još vidim — veli on poslije nekoliko decenija — kako majka moja siromaši, koja je sjedila po stubah ob desnu i na lijevo, na drvenih tanjurih dijeli skuhano jelo i hljebac“. Majka bodri sina na herojska djela: „Knjiga, knjiga za narod u narodnom jeziku“ bijahu meni — veli opet on — na pameti i na srcu riječi majčine. Otac mu umre još u njegovo đačko doba, a majka mu dade sve, da izvede djelo, koje prije

njega nitko nije znao ni mogao izvesti, da u političkim novinama i u književnom listu stvori središte i ognjište novoga života.

Gaj bude pisac već kao mladač gimnazijalac od punih šesnaest godina, što već pokazuje njegovu mladenačku neobičnu, ali i karakterističnu smjelost. Rado bi, kako kaže, svojim djelcem prikazati u slavi svoje rodno mjesto Krapinu. Čuo je u oćinskoj kući pripovijedati, da su u staro doba, kada Rimljani ovim krajevima obladaše, u ona tri grada Krapini, Psaru i Šapcu vladala tri brata Čeh, Leh i Meh. Pritisnuti od Rimljana uzmaknuše i osnovaše Česku, Poljsku i Moskoviju. Ovoj priči potraži on tragove u nekim štampanim djelima i napisao na njemačkom jeziku djelo: *Die Schlösser von Krapina, Karlstadt 1826.* u maloj 16° na 26 stranica. Što je u ovoj mladenačkoj knjižici Gajevo vlastito? Sigurno pogled na okolicu krapinsku. „Kada se popneš — veli on — navrh grada Krapine, prikazuje ti se neopisivo lijep pogled. S desne strane kroz dolinu vije se cesta, koja vodi odavle do štajerskoga provincijalnoga gradića Optuja i razdvaja se, da te dovede do glasovite Slatine Rogatačke. Lijevo se otvara dolina, kroz koju se rijeka Krapina izvija u raznim zavojima izmed livada i oranica. Cesta prema Zagrebu vodi kroz mjestance Sveti Križ, koje odavle dobiva dražestan izgled. Preko brda prilično uzvisita Trškoga Vrha, na kojem je prekrasna crkva Marija jeruzalemska — glasovito hodočašće — vije se cesta, koja vodi u Varaždin; na njoj je sat od Krapine glasoviti sumporni rudnik Radoboj. Prikazuje ti se jedan dio Zagorja u svojem milotnom izmjenjivanju brežuljaka i dolina. Po dražesnim humcima pomno je zasijano žito i posađeni vinogradi, a na vrhovima mnoga crkvice, kojima su pobožni oci naši uresili one vrhove, a i mnogi plemićki dvorac proviruje

izmed stoljetnih hrastova, koji ga okružuju. Osobito padaju u oči svakomu udivitelju ove romantičke okolice na suprotnom brijegu mali ostaci grada Psara i njegova ograda na onom pećinastom brdu. Nije moći previdjeti i s juga našega gradića brdo Šabac, da se ne spomeneš istoimenoga grada, koji je nekoć na njemu bio sagrađen“.

Sa štampanom knjižicom u ruci pođe gimnazijalac Gaj u sedmi razred ili tadanju filozofiju najprije u Beč, a odanle u Gradac. Čeh, Leh i Meh izađoše po riječima njegove knjižice ne iz Hrvatske, već iz Ilirije. „Radujem se — veli poslije trideset godina — što sam već tada poznavao majku Iliriju“. A kako je ne bi bio poznavao! Karlovac je bio u srcu Napoleonove kraljevine Ilirije, o kojoj je svaka živa duša karlovačka mogla mladomu Zagorecu pripovijedati. Gaj već u ovoj knjižici citira među svojim izvorima Farlatov „*Illyricum sacrum*“, koji donosi crkvene i državne spomenike za hrvatske, srpske i bugarske zemlje, a sve ujedinjene pod imenom ilirskim. Iz samoga Farlata mogao se uvjeriti, da od postanja štampe u Evropi pod imenom ilirskim jedinim skupnim dolaze sve ove zemlje. Dubrovčani to ilirsko ime prevode u „slovinski“. Ali šta ćemo dalje tražiti, kada sam Gaj kaže: „U Karlovcu pročitav Razgovor ugodni naroda slovinskoga dokućih slast i dostojanstvo ilirskoga jezika“. A Kačićeva pjesma obuhvata prostor Farlatova Ilirika. Svaki na latinskim knjigama obrazovani čovjek nije znao drugoga imena za Jugoslavene nego Iliri. Zato i savjetnici cara Leopolda nisu mogli Srbima prispjelim pod žezlo kuće habsburške dati privilegije pod drugim imenom nego pod imenom naroda ilirskoga. Kada se Hrvati brane poslije g. 1790. od navale Mađžara, uvijek govore: Mi imamo naš „ilirski“ narodni jezik. Gaj gimnazijalac ode dakle na više nauke u tuđi svijet kao Hrvat i Ilir.

Ali ovu Iliriju trebalo je zadahnuti narodnom, to jest slavenskom dušom. Iza velikoga prevrata francuskoga svu je Evropu ideja narodnosti obasjala, a vlada i kreće svom snagom velikih i malih naroda evropskih do dana današnjega. Nije nova velika ideja ni Hrvatske mogla ostaviti u tami. Ta onamo preko Save bila je Napoleonova kraljevina Ilirija, u kojoj se poštovao narodni jezik i gojilo narodno osjećanje. Sin Josipa Šporera, maira francuskoga u Karlovcu, doktorand u Beču Juraj Šporer vodi kolo i počinje raditi na knjizi hrvatskoj. Imbro Lopašić, nekad u Karlovcu Napoleonove Ilirije sudac, otac našega nezaboravnoga Radoslava, ovako pozdravlja Gaja: „Ne ima nikoga izmed pisaca, koji znao ne bi, da je hrvatsko negda kraljevstvo bilo od morja Jadranskoga i vode Cetine, Dunava i Drine, nitko također ne nalazi se, koji znao ne bi, da Hrvati, Dalmatinci, Slavonci i Bošnjaci sada zvani oni isti stari Hrvati jesu, kojim kralji negda hrvatski vladāše i Hrvati se zvaše. Odbacimo anda od nas duha nesložnosti, sjedinimo se, da cilj i želju slave naše zadobijemo, svi tak gornji kao donji Hrvati i svi oni, kojima na slavi narodnoj našega govora ležeće jest i biti mora“. Za narodno sjedinjenje i za hrvatski jezik u našoj narodnoj politici vojuje već prije, nego što je Ljudevit Gaj svoju narodnu zastavu razvio, naš plemeniti grof Jan ko Drašković. On proglasi svoj politički program u svojoj disertaciji, u kojoj doslovno reče: „Ufajte se, da Dalmacija jedanput, kako je prije bila, bude s nami sklopljena, i mi onda jedan dva miliona čineći jednorodni puk budemo. Moguće jest opet i više, ako li s vremenom Bosna, gdje tolike rozgve naše živiše, s pomoću našom u njedra naša se povrati. Kakvo li to ufanje za naš narod! I baš kako svakomu sreću ufanje i svakomu jeziku molba dopuštena jest, još i to ufati

se i od boga moliti voljno bude, da nam se s milošću višnjom kraljeva naših onaj kraj, koji se imenom Ilirije ozivlje, i koji jeziku našem spodobno govori, s nama združi. Nedvojno jest, da onda takovo kraljevstvo iliričko pol četiri milijona duša brojeće imenu diku i sostanju snagu, kruni pak o korist vječnu sahraniti, a tezulju uharo na našu stranu moglo bi prignuti“.

Mogli bismo navoditi i više primjera od mladih Hrvata napose iz Dalmacije, koji su učeći u Italiji vidjeli i osjećali zanosnu borbu mlade Italije, da od geografskoga pojma Italije stvore jedan jedinstveni narod talijanski, pak su poželjeli ovakav napredak narodne ideje u svome raskidanom hrvatskom narodu. Mogli bismo navoditi druge, koji su učili u njemačkim sveučilištima, gdje se već sva mladež njemačka zanosila i organizirala kao nosilica ideje ujedinjenja svega njemačkoga naroda. Svi su ti u Hrvata tek šaptaoci narodne ideje. Prvi se sa gromkim glasom postavio kao vođa narodne ideje među Hrvatima mladi Ljudevit Gaj, on je prvi narodnu hrvatsku ideju pozlatio idejom slavenskom, on je u svoju veliku Iliriju udahnuo dušu slavensku.

Gaj je prvi od svih mladih Hrvata crpao svoju nauku o narodnom jedinstvu na slavenskim izvorima. Pošavši na nauke pravne u Budimpeštu zagrlio ga je i u slavensku misao posvetio veliki pjesnik „Slavy dcere“ Jan Kollár. Kao mladić od dvadeset godina napisao knjižicu „Pravopis“. „Vsih dobrih domorodcev jedna jedina želja je — veli on — da se u staroilirskih državah stanujući Slaveni u književni jezik sjedine. Tomu je potreban jedan pravopis“. On ispoređuje naša različita narječja potočićima, koji se svi u jednu veliku rijeku imadu ulijevati, „da tako sjedinjeni kakti jedan od velikih slavenskih potokov — misli po Kollárevoj

ideji četiri glavna slavenska plemena Rusa, Čeha, Poljaka, Ilira — vu obće slavensko morje najveće i mnogovrstnom duha i srca robom nakreane brodove nosili budu“. Gaj prihvati češki pravopis za jezik ilirski. Naša braća Slovenci primivši taj pravopis nazivlju ga „Gajica“. Zajednički pravopis s Hrvatima postade jaka kulturna veza između oba plemena. „Dok je u Pešti boravio — veli nad otvorenim grobom Gajevim njegov nekada saučenik Fran Kurelac — i učio, iznese knjižicu na svijet, koja sitna i malena od veće nam postade koristi, nego da je bog zna koje i tegotne učnosti puna bila, knjižicu o pravopisu. Jer iz nje se izvilo ono presretno jedinstvo pravopisno u latinske polovice, ter u iste susjedne braće Slovenske, koje i sada nas na kupu drži moralnom i književnom“. Dodajmo još, da se ovim zajedničkim pravopisom sa Česima izvija i znamenita struja između češke i hrvatske književnosti, koja je osobito karakteristična za razvoj i povijest slavenske ideje u zapadnom Slavenstvu u devetnaestom vijeku.

Gaj uvodi jedan književni jezik štokavski posvećen cijelim nizom pjesnika i pisaca od 16—19. vijeka. „Mi hoćemo jedan književni jezik — veli Gaj —. Bi li Nijemci imali književni jezik, da su rekli Austrijanci i Bavarci : „Pisatelji hoće iz nas načiniti Saksonce i Hanoverance“ ili pak „Ne čitajmo knjiga, u njih nije našega sela jezik, u njih je sve smiješano, najviše saksonski i hanoveranski, zatim bavarski, švabski i nešto austrijanski“ i t. d. Na stran dakle, da je tekar srbski ili samo dalmatinski ili lestor hrvatski ili pak leprav krajnski itd. pravo i jedino ilirski. U Iliriji može samo jedan jezik pravi književni biti, njega ne tražimo u jednom mjestu ili u jednoj državi, nego u cijeloj velikoj Iliriji. Nijemci složili su svoj književni jezik iz svih

narječja cijele Germanije, a Talijani izveli svoju sladku riječ iz svih narječja cijele Italije. Naša slovnica i naš rječnik jest čitava Ilirija“. Uzmite k tomu, da je Gaj sa svojim drugovima živo vjerovao, da su stari Iliri bili Slaveni, onda ćete razumjeti vjeru i zanos književnika ilirskih, da su riješili problem našega narodnoga jedinstva. Oni su ideju ilirsku i sve svoje djelovanje držali tek za zoru svijetlih dana bolje narodne budućnosti.

Sa dvadeset i četiri godine započne Gaj izdavati „Narodne Novine“ i „Danicu“. Samo prve dvije godine radi i on u obadva lista. On u opće ne piše, već govori i propagira narodnu ideju. Bio je osobite sreće pri izboru svojih suradnika, samih mladih svojih sudrugova. Kao genijalan čovjek u prvi mah osvoji dva narodna znamenita faktora, mladež i svećenstvo. To su dva plamena stupa, na kojima je on sagradio svoju Iliriju. Njih je svojim govorima znao zanositi kao nikad nitko. „Govoriti je znao kao između milijuna jedan“ — reče meni starac od osamdeset godina. Gajev od prvoga dana suradnik, A. Mažuranić. Glasoviti Hecen bio je protivnik zapadnim i južnim Slavenima, jer je govorio, da puno traže od Rusije, a Rusija ima sa sobom dosta posla. U svojim memoirima ruga se Rusima, koji se dadu zavoditi od drugih Slavena. Naročito spominje, kako je Ljudevit Gaj u svojim govorima u Moskvi upravo zaludio Ruse. Govorio je na jednom odličnom sastanku o mukama, što ih trpe Slaveni od Nijemaca. Jedan od društva pobjesni i izvadi nož, da ide klati Nijemca u svojoj kući. Njegov mnogogodišnji suradnik kod „Narodnih Novina“ dr. B. Šulek njega kao govornika ovako opisuje: „Njegova milokrvnost, njegov mili divan, poetičnost i opet razgovijetnost besjede, idealnost pomisli upravljenih prema realnim odnosajima, vruće branjenje svoga mnijenja bez žestine

i strasti, oštromno pobijanje prigovora bez uvrede i napadanja, k tomu njegovo sokolovo oko, ljubko lice, zvonki glas, sve je to rek bi občaralo slušaoca“.

Kada je hrvatska deputacija pod vodstvom Gajevim dolazila u Beč koncem mjeseca marta 1848. s poznatim zaključcima zagrebačke skupštine, nisu joj Bečani bili prijatelji, a nemiri po svem gradu nisu tek malo smućivali našu deputaciju. Gaj shvati opasnu svoju i drugova svojih situaciju i skokne u sveučilišnu aulu, gdje se tada odlučivalo o miru ili ratu bečkom. Gaj stade govoriti bečkomu đaštvu govor, koji je njegove do sada protivnike tako zanio, da su ga na ramenima aulom pronosili.

Evo čudne sudbine čovjeka govornika i novinara! Od hiljadu njegovih govora nije nam se sačuvao nijedan. Dopustite mi, da mjesto njegova govora priopćim njegov proglas, kada je za godinu 1836. svojim „Novinama“ i „Danici“ na čelo metnuo ime ilirsko. Ovaj proglas smijemo uzeti kao Gajev govor. „Europa prispodablja se sjedećoj djevojci, i u toj prilici jednim pogledom vidimo, da ova djevojka rukama drži jednu na tri ugla osnovanu liru, koju si na prsa naslanja. Ova lira glasila je u davnoj prošastnosti najugodnijim naravskim glasom, kada se jošće sve skladno složene strune ili žice milimi vjetrići gibaše. Ali jednoč podigne se strahoviti vihar od juga i zahoda, a zatim silna bura od izhoda i sjevera, strune odapnu se, te nestade sloge i milenih glasova. Ova lira jest Ilirija na tri ugla med Skadrom, Varnom i Bjelakom osnovana. Odapete nesložne strune na ovoj liri jesu: Koruška, Gorica, Istrija, Kranjska, Štajerska, Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Dubrovnik, Bosna, Crna Gora, Hercegovina, Srbija, Bulgarija i dolnja Ugarska. Što možemo sada, gdje svaki za slogom uzdiše, bolje željeti, nego da se na velikoj

Europe liri sve nesložne strune opet slože i slastju ugodnih glasova proslave vjekovitu mladost sjedeće djevojke. A može li se igda pomisliti, da taj veliki cilj dostignemo, dokle se svaka struna posebi tuđemu skladnoglasju prilagađa? Prestanimo svaki na svojoj struni brnkati, složimo liru u jedno soglasje, jerbo je i ona samo jedina, premda su njezine strune svaka za se više ili manje od prvoga naravskoga glasa odaljene. Otvorimo staru naroda našega knjigu, u njoj su duhom slavjanskim zabilježeni lire naše negdašnji sladki glasovi, polag njih složimo ponovljenim skladnoglasjem Europe dragojenu liru Iliriju“. Taj nam je zavjet ostavio, da ga slijedimo, dr. Ljudevit Gaj. Slava mu!

2. Izvješće tajnika

DRA. FRANA VRBANIĆA

o gospodarskim prilikama Akademije u g. 1908.

Vele štovana gospodo!

Hvala nastojanju i brizi moga druga književnoga tajnika dr. A. Musića ove smo godine već mjeseca januara zgotovili i učenomu svijetu na porabu predali drugu seriju Akademijskih publikacija za godinu 1908. Radi toga mogu i ove godine u ovoj svečanoj sjednici prikazati potpunu sliku o gospodarskim prilikama naše Akademije, samo žalim, da ta slika nije onakova, kakova bi morala biti prema velikim zadacima, koji u svakoj grani znanosti čekaju ovaj naš znanstveni zavod. Mi smo u ostalom u okviru dosta slabih materijalnih sredstava, kojima raspolažemo, i ove godine učenomu svijetu prikazali i u svoje znanstvene zbirke sabrali toliko građe

za dalji znanstveni rad, da se tolikim radom u razmjeru svojih sredstava ne mogu pohvaliti ni naše družice, koje se mogu podičiti daleko većim glavnicama i daleko većim prihodom od naše Akademije.

U ovom našem nastojanju živo nas je poduprla visoka kr. hrv. slav. dalmat. zemaljska vlada, jer nam je u jednu ruku doznačila za izdavanje „Kodeksa“ potporu od K 6000, a za izdavanje „Dalmatinskih statuta“ prinos od K 5000; dok je u drugu ruku našem drugu članu dopisniku prof. Ivanu Milčetiću podijelila dopust na dalju godinu dana za izučavanje glagoljskih spomenika, i to tako, da je za ovu drugu godinu oduzela od svakoga zahtjeva, da troškove za njegova zamjenika nosi bilo Akademija bilo sam prof. I. Milčetić. Tim je visoka vlada Akademiji prištedjela dosta velik trošak od K 1000, što ga je ona za prve godine Milčetićeve dopusta morala za njegova zamjenika podmiriti iz svojih prihoda, kao što sam izvijestio u svom izvještaju od prošle godine. Na jednoj i drugoj potpori izriče Akademija ovom svečanom zgodom visokoj vladi svoju najtopliju zahvalnost. Akademija je do konca godine 1908. primila od kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade u ime potpore za izdavanje „Kodeksa“ u svemu K 30.000, a za izdavanje „Dalmatinskih statuta“ svotu od K 15.000. Potpora isplaćena Akademiji za izdavanje „Kodeksa“ nije mogla pokriti svih dosadanih troškova potrebitih za štampanje ove goleme publikacije, te je Akademija iz svojih redovnih prihoda u to ime morala doprinijeti okruglo K 1.050 ne računajući, da je za predradnje morala iz vlastitoga prihoda potrošiti koju hiljadu kruna. Za izdavanje „Dalmatinskih statuta“ potrošeno je do sada u okruglom iznosu samo K 2.400, dok je ostatak od K 12.600 napose evidentiran u računima Akademije, da se u zgodan čas prema napretku radnje u većem

opsegu bude mogao izdati ne samo Mažuranićev rječnik, nego i veći broj sabranih statuta. Akademija će uložiti svu brigu, da u jednom i drugom pravcu zadovolji što savjesnije teškomu zadatku, što ga je na se preuzela izdavanjem ovih zamašnih publikacija, te se za stalno nada, da joj u tom poslu ni u napredak hrvatska vlada ne će uskratiti svoje blagonaklonosti i potpore.

Uzevši u račun navedenu potporu hrvatske vlade za „Kodeks“ i za „Dalmatinske statute“ iznosio je prihod Akademije tečajem prošle godine 1908. ukupni iznos od K 51.905·95, a uzme li se u račun blagajnička zaliha, koja je po zaključnom računu od g. 1907 iznosila svotu od K 55.593·59, to je Akademija tečajem g. 1908. mogla raspolagati ukupnim iznosom od K 107,499·54. Naravno, da Akademija čitave te svote niti je potrošila niti je potrošiti mogla u jednu ruku stoga, jer je, kako sam već imao čast spomenuti u svom izvješću od prošle godine, znamenit dio ove svote bio već unaprijed vezan na opredijeljene ciljeve, dok je u drugu ruku kao vazda tako i ovaj put morala pomnjivo paziti, da joj u blagajni neprekidno ostane na raspoložbu oveća svota za izvanredne potrebe, koje prilično često nastaju. Tako smo i za ovu godinu preko naših redovnih prihoda u proračun uvrstili iznos od K 2.300, da uzmognemo izdati poseban svezak „Građe“ na uspomenu stogodišnjice rođenja preporoditelja hrvatske knjige dr. Ljudevita Gaja. Troškom za ovaj posebni svezak „Građe“ povisila se potreba Akademije za godinu 1909. znatno preko njezinih preliminiranih prihoda, te nam ne preostaje drugo, nego da taj manjak nadoknadimo iz naše blagajničke zalihe, koja nam je do sada vazda bila jedino vrelo, koje nam je dopuštalo, da za slučaj potrebe zadovoljimo našim posebnim obvezama prema znanstvenom istraživanju i našim dužnostima prema hrvat-

skomu narodu. Tako smo, da navedem samo neke znamenitije troškove, uz pripomoć te zalihe mogli žrtvovati više hiljada kruna za sabiranje folklorske građe i za skupljanje riječi za veliki „Akademijski Rječnik“, za znamenito djelo „Stolna crkva đakovačka“, za spomenik slavnomu našem utemeljitelju pa za arkadu prvomu našem i nezaboravnomu predsjedniku Franji Račkomu, napokon za osnutak zaklade u proslavu 90. rođendana J. J. Strossmayera, uz koje bi se pripomoć imalo pristupiti k otvorenju umjetničkoga razreda. Iz ove zalihe odlučila je Akademija izdati poseban svezak Akademijaskoga „Rječnika“, da tim pospješi izdavanje ovoga velikoga djela. Ova je zaliha prema zaključnom računu koncem godine 1908. iznosila doduše ukupnu svotu od okruglo K 54.400; ali su u toj svoti sadržani iznosi, o kojima je Akademija već unaprijed odredila, i koji čekaju samo zgodan čas, da se privedu onomu cilju, kojemu su namijenjeni. Od ove naime svote otpada na „Dalmatinske statute“ K 12.606·2, na posebnu svesku „Rječnika“ K 4 150, na jubilarni svezak „Građe“ K 2.300 i napokon na nabavu umjetnina posebnih K 100 preostalih od prošle godine. U svemu dakle disponirala je Akademija već unaprijed svotom, što se nalazi u blagajničkoj zalihi, u iznosu od K 19.156·2, te joj preostaje još na slobodno raspolaganje iznos od okruglo K 35.200, dakle za K 1.900 više nego li koncem godine 1907. Akademija je čvrsto odlučila ovu svoju blagajničku zalihu pomnjivo čuvati, da s njezinom pomoću učenomu svijetu preda opet koju novu publikaciju, koja će biti na čast i ponos hrvatskoga naroda. Ovo će biti tim potrebitije, jer redovni njezini prihodi ne dosežu, da svake godine javnosti preda ni po jednu svesku svojih redovnih periodičnih izdanja.

Redovni prihodi Akademije iznosili su prošle godine ne uračunavši spomenutu potporu kr. hrv.-slav.-

dalmat. zemaljske vlade za „Kodeks“ i „Dalmatinske statute“ u svemu K 40.905·95, a uključivši ovu potporu iznos od K 51.905·95. Od ovih redovnih prihoda primila je Akademija najveći iznos od temeljne svoje glavnice t. j. svotu od K 17.322·74 i od svojih kuća čisti dohodak od K 14.724·71; ostatak ide na prihod od pretplate i od prodaje knjiga u iznosu od K 5.556 pa na druge manje prihode u iznosu od K 2.434·49. Prema faktičnomu prihodu u godini 1907. primila je Akademija prošle godine za K 616·6 više, a bio bi taj njezin prihod još veći da nije prošle godine istekao za dvije Akademijske kuće privremeni oprost od najamne kućarine, i da se ponajviše s ovoga razloga nisu povisili troškovi za kuće na dosta znameniti iznos od K 7.174·33.

Od ovoga svoga prihoda potrošila je Akademija u ime upravnih troškova, zatim za uzdržavanje svoje palače, za otplatu potresnoga zajma i za razne manje troškove u svemu K 8.394·9, dok je za književni rad, za galeriju slika, za knjižnicu i za arhiv u svemu potrošeno K 44.732·09. Prema tomu je ukupni trošak Akademije godine 1908. iznosio znamenitu svotu od K 53.126·99 prema prihodu od K 51.905·95, dakle za K 1.221·04 više, nego li je iznosio redovni prihod. Ovaj veći trošak podmirili smo iz blagajničke zalihe, što smo tim više mogli učiniti, jer smo u toj zalihi, kako sam bio slobodan već spomenuti, imali opredijeljene svote za publikacije, koje su svijet ugledale tečajem prošle godine.

Potanji iskaz svih naših prihoda i troškova razvrstan je u posebnom prijegledu, koji se prilaže ovom izvještaju, i koji će biti štampan u „Ljetopisu“. Iz ovoga prijegleda razabire se između ostaloga, da je Akademija g. 1908, izdala za predradnje oko izdavanja „Monumenata“ svotu od okruglo K 560, za štampanje „Ko-

deksa“ iznos od K 14.576, za „Rječnik“ K 4.647, za „Rad“ K 9.050, a za „Zbornik“ i za sabiranje folklorske građe K 4.166. Kako će potanje izvijestiti moj vrlo poštovani drug književni tajnik dr. A. Musić, izdala je Akademija prošle godine u svemu 12 svezaka svojih publikacija, od kojih oba sveska „Kodeksa“ iznose malo ne jednu stotinu araka u velikoj osmini. Za sve ove knjige potrošila je Akademija K 37.786, a dala ih je svojim pretplatnicima uz neznatnu cijenu od K 20; što više. Akademija svojim publikacijama opredjeljuje i knjižarsku cijenu tako nisko, da ona ne doseže ni troškova štampanja, a slušačima sveučilišta i javnim knjižnicama prodaje svoje knjige uza znatan popust od 50% od knjižarske cijene. Akademija sve to čini stoga, jer se drži obvezanom, da kao zavod osnovan mukom i trudom hrvatskoga naroda i darežljivošću svoga utemeljitelja istraživanja svoja što lagljim i jeftinijim načinom privede u ruke onih, koji se njima služiti kane. Akademija će tim putem i nadalje stupati, te se nada, da će je u tom nastojanju poduprijeti čitav narod.

Pokraj dosada spomenutih iznosa kojima upravlja Akademija, stoje pod njezinom upravom još neke novčane svote, o kojima je dužna kao svake godine tako i ovaj put narodu račun položiti. U prvom redu spomenuti mi je „zakladu za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu“. Ova je zaklada koncem god. 1907. iznosila ukupnu svotu od K 34.340·34. Tečajem prošle godine primila je ova zaklada prije svega iznos od K 1000, jer je dovršena ostavinska rasprava pokojne kuće vlasnice u Zagrebu Terezije Pogoreltz, koja je, kako sam već spomenuo u prošlogodišnjem svom izvještaju, ostavila Akademiji zapis u gornjem iznosu. Osim toga primila je Akademija još iznos od K 50, koju je svotu u razredbi svoje posljednje volje Akademiji za-

pisao vrijedni župnik u Semeljeima Josip Kaurić. Dužnost mi je, da rodoljubnomu župniku, koji se je u svojoj sirotinji sjetio našega zavoda, izjavim ovom svečanom zgodom javno priznanje; neka mu bude uspomena ubilježena i u analima naše Akademije. Slava mu! Uračunavši ove prihode iznosila je ova zaklada koncem godine 1908. ukupni iznos od K 35.390·34. Dohodak ove zaklade iznosio je tečajem godine 1908. ukupno svotu od K 1.331·76, koja se je prema pravilima zaklade imala priklopiti onomu iznosu, koji je preostao od prihoda glavnice prošlih godina, i kojim se ima napose upravljati dotle, dok ne bude dostatan, da se njim uzmogne izdati novo koje djelo. Budući da je pod tim naslovom otprije preostalo K 1.729·66, a k tomu se imadu priložiti kamate od ovoga iznosa pa utržak od prodaje knjiga izdanih na trošak ove zaklade u iznosu od K 157·18, to je koncem godine 1908. iznosila ukupna svota raspoloživoga novca ove zaklade K 3.218·6. Kako će s prihodom zaklade tečajem godine 1909. ova svota dosegnuti za stalno iznos od K 4.500, te će ona biti dostatna za novu publikaciju, to je Akademija odlučila tečajem ove godine na račun ove zaklade izdati novo djelo. O ovoj odluci Akademije izvijestit će potanje moj drug dr. A. Musić.

Što se tiče „zaklade Julija Bubanovića za poticanje na učenje ruskoga jezika“, to je temeljna glavnica, koja se sastoji od tri akcije „Prve hrvatske štedionice“ ostala netaknuta. Ove su akcije prošle godine vinkulirane na ime Jugoslavenske akademije, a prihod njihov razdijeljen je prema namjeni zakladateljvoj.

Spomenuti mi je napokon, da Akademija vodi poseban račun o novcu, što ga je ona namijenila za spomenik svoga osnivača i prvoga pokrovitelja biskupa

J. J. Strossmayera, pa o prinosima sabranima za spomenik svoga nezaboravnoga predsjednika dra. Franje Račkoga Svota opredijeljena za spomenik biskupa Strossmayera dosegula je koncem godine 1908. priključkom prošlogodišnjih kamata iznos od K 5.808·10. Što se pak tiče svote opredijeljene za spomenik Račkoga, koja je koncem godine 1907. dosegula iznos od K 13.717·84, spomenuti mi je, da je odvjetnik dr. Š. Mazzura pismom od 28. oktobra 1908. priposlao Akademiji sav onaj novac, što ga je u istu svrhu bio sabrao poseban odbor, s molbom, da se taj novac pribije onomu iznosu, koji je položen kod Akademije za spomenik Račkoga. Na temelju popisa prinosnika i uložnica I. hrv. štedionice br. 86.376 pa hrv. eskomptne banke br. 5194 i br. 5271 predana je Akademiji od dr. Šime Mazzure ukupna svota od K 13.365·53. Akademija je dr. Šimi Mazzuri potvrdila primitak ove svote te mu je na trudu i brizi oko sabiranja prinosa izrekla najtopliju hvalu. Pribrojivši ovu svu svotu k onoj, koja se je koncem godine 1907. nalazila u rukama Akademije, pa uzevši u račun kamate, koje su tečajem godine 1908. pripisane na uložnice, u koje je bio uloženi sav taj novac, iznosila je koncem godine 1908. za spomenik Račkoga ukupna svota, kojom upravlja Akademija, iznos od K 27.894·27.

Cjelokupni novac za oba spomenika i onaj, koji pripada zakladi za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu, uloženi su u uložnice „Prve hrv. štedionice“ i „Hrvatske eskomptne banke“. Ove uložnice vinkulirane su na Akademiju i pohranjene u Akademijskoj blagajni. Ostala imovina Akademije uložena je dijelom u kuće, a dijelom u vrijednosne papire. Vrijednost kuća označena je u inventaru prema faktičnom trošku u iznosu od K 846.950, u kojoj je svoti uračunana i plaća Akademije s iznosom od K 520.000, a prema iskazu

računarskoga ureda kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade od 21. aprila 1908. iznosila je imovina Akademije koncem godine 1907. u vrijednosnim papirima, koji su pohranjeni kod kr. zem. blagajne, ukupnu svotu od kruna 729.234·41 prema faktičnoj zakladnoj imovini uloženoj u vrijednosne papire koncem godine 1906. u iznosu od K 719.209·18. Ako se ovamo pribroji posebna „zaklada Jugoslavenske akademije za osnutak umjetničkoga razreda u proslavu 90. rođendana utemeljitelja biskupa J. J. Strossmayera“ u iznosu od K 11.146·46, kojoj se prema zaključku glavne skupštine od 10. decembra 1903. svake godine imadu prilagati njezine godišnje kamate, dok ne dosegne iznos od K 100.000, iznosi cjelokupna Akademijska zaklada uložena u vrijednosne papire koncem godine 1907. ukupnu svotu od K 740.380·87., dakle za K 10.533·62 više nego li koncem godine 1906.

Sve ove račune o upravi Akademijske imovine pregledao je i s priložima isporodio poseban odbor, što ga je prema čl. 15. svojih pravila izabrala Akademija u svojoj skupnoj sjednici držanoj dne 17. januara 1909. Taj je odbor o tom izvijestio Akademiji u glavnoj skupštini držanoj dne 18. marta o. g., koja je svomu prvomu tajniku za godinu 1908. podijelila apsolutorij.

Napokon mi je i ove godine spomenuti, da Akademija uza svoju navedenu imovinu imade još i znatnu zalihu svojih publikacija. Zaliha ovih Akademijskih publikacija iznosila je koncem godine 1908. ukupno 108.076 svezaka u vrijednosti po knjižarskoj cijeni od K 507.071·6.

Budući da je s prošlom godinom proteklo trogodišnje poslovanje svih funkcionara Akademije osim predsjednika, izabrala je glavna skupština držana dne 18. marta o. g. na tri godine za prvoga tajnika pr. čl. dra. Frana Vrbanića, za drugoga tajnika pr. čl. dra. Augusta

Musića, za arhivara predsjednika Akademije Tadiju Smičiklasi, za knjižničara dra. A. Musića, a za ravnatelja Strossmayerove galerije slika čl. dop. dra. Josipa Brunšmida.

U istoj skupštini izabrala je Akademija za svoje prave članove u razredu matematičko-prirodoslovnom kr. ug. dvorskoga savjetnika i redovnoga profesora kr. universiteta Franje Josipa I. u Zagrebu dra. Dragutina Gorjanovića-Krambergera, i kr. realno-gimnazijskoga profesora i privat. docenta u filozofičkom fakultetu kr. universiteta Franje Josipa I. u Zagrebu dra. Jurja Majcena; — a za svoje članove dopisnike u razredu filozofičko-juridičkom redovnoga profesora u c. kr. češkom universitetu u Pragu dra. Karla Kadleca i profesora u bugarskom universitetu u Sofiji Stefana S. Bobčeva.

3 Izvješće tajnika

DRA. AUGUSTA MUSIĆA

o književnom radu Akademije u god. 1908.

Mnogo poštovana gospodo!

O književnom radu Jugoslavenske akademije u god. 1908. čast mi je izvijestiti ovo:

Za publikacije razreda historičko-filologičkoga primljene su u razrednim sjednicama ove rasprave i prilozi, i to:

a) za „Rad“:

Iv. v. Trnski: Rodu o jeziku (sjedn. od 4. travnja 1908.).

Dr. Stj. Tropsch: Njemački prijevodi narodnih naših pjesama. Nastavak. (Sjedn. od 4. travnja 1908.).

Dr. G. Manojlović: Četvrta studija o spisu cara Konstantina Porfirogeneta „De administrando imperio“ (sjedn. od 4. travnja 1908.).

Dr. Đ. Körbler: Vićentije Petrović Dubrovčanin (1667—1754.) (sjedn. od 2. srpnja 1908.).

Dr. I. Kasumović: Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovice i krilatice (sjedn. od 2. srpnja 1908.).

b) za „Starine“:

V. Jelavić: Pismo biskupa Draškovića kardinalu Karlu Lotarinškomu od 21. ožujka 1569. (sjednica od 4. travnja 1908.).

Za „Rad“ razreda filozofičko-juridičkoga:

Dr. I. Strohal: Otkupno pravo u starih Hrvata (sjednica od 19. listopada 1908.).

Za „Rad“ razreda matematičko-prirodoslovnoga:

P. S. Pavlović: Корали из другомедитеранских слојева у Србији (sjednica od 3. srpnja 1908.).

Dr. J. Majcen: Prostorne krivulje na općenoj plohi 3. reda (sjednica od 3. srpnja 1908.).

Dr. M. Milanković: O membranama jednakoga otpora (sjednica od 3. srpnja 1908.).

Dr. L. Adamović: Флора југоисточне Србије (sjedn. od 3. srpnja 1908.).

Dr. Stj. Bohniček: Teorija ostataka potencija u algebarskim brojnim tjelesima (sjedn. od 10. stud. 1908.).

Dr. J. Majcen: Prilog centralnoj projekciji elipsoida (sjedn. od 10. studenoga 1908.).

Dr. M. Kišpatić: Mlađe eruptivno kamenje u sjevero-zapadnom dijelu Hrvatske (sjedn. od 10. studenoga 1908.).

D. Balarev: O anhidraciji ortofosforne kiseline zagrijevanjem (sjednica od 10. studenoga 1908.).

D. Hirc: Revizija hrvatske flore. Nastavak. (sjednica od 10. studenoga 1908. i 5. ožujka 1909.).

Dr. G. Janeček: O reakciji natrijevih i litijevih spojeva s kalijevim dihidropirantimonatom (sjednica od 5. ožujka 1909.).

Dr. M. Kišpatić: Dacit od Moždence kod Novoga Marofa (sjednica od 5. ožujka 1909.).

U prvoj seriji svojih publikacija za g. 1908. izdala je Akademija:

1. „Rad“ knj. 172. (razredi historičko-filologički i filozofičko-juridički 69.).

2. „Rad“ knj. 173. (razred matematičko-prirodoslovni 43.).

3. „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“ vol. 31. (Scriptores vol. 5. — Antonii Vramecz: Kronika, prooemio de vita operibusque scriptoris praemisso digessit Vj. Klaić).

4. „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“ uređuje Dr. D. Boranić, knj. 13. sv. 1.

5. „Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“ sv. 5 (koji sadržava listine iz vladanja kraljeva Bele IV. i Stjepana od godine 1256—1272., uredio T. Smičiklas).

6. „Prinosi za hrvatski pravnopovjestni rječnik“ napisao V. Mažuranić, sv. 1. A — čtenija.

7. „Ljetopis“ za g. 1907. sv. 22.

U drugoj seriji:

1. „Rad“ knj. 174. (razredi historičko-filologički i filozofičko-juridički 70.).

2. „Rad“ knj. 175. (razred matematičko-prirodoslovni 44.).

3. „Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika“ obrađuje T. Maretić, sv. 27. (4. šestoga dijela), u kojem su riječi od *mariti* do *micati*.

4. „Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena“ uređuje Dr. D. Boranić, knj. 13. sv. 2.

5. „Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae“ sv. 6. (koji sadržava listine iz vladanja kralja Vladislava od godine 1272. do 1290., uredio T. Smičiklas).

Ove je godine (1909.) osim redovnih godišnjih publikacija: „Rada“ (4 knjige, 2 razredâ historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, a 2 razreda matematičko-prirodoslovnoga), „Rječnika“ (sv. 28.), „Zbornika“ (knj. 14.) i „Ljetopisa“ (sv. 23. za god. 1908.) Akademija odlučila izdati 32. svezak „*Monumentorum spectantium historiam Slavorum meridionalium*“, u kojem će biti „*Monumenta historiam Uscocorum illustrantia*“, što ih je iz arhiva rimskih, a osobito vatikanskoga prikupio dr. Karlo Horvat; — zatim 7. svezak „Kodeksa diplomatičkoga“, u kojem će biti listine iz vladanja kralja Andrije Mlečanina od g. 1290—1300; — nadalje 2. svezak „Prinosâ za hrvatski pravnopovjestni rječnik“ od V. Mažuranića; — i napokon 6. knjigu „Građe za povijest književnosti hrvatske“, u kojoj će biti samo građa, koja se tiče Ljudevita Gaja i njegova rada oko preporođenja naroda hrvatskoga, te će tom knjigom Akademija proslaviti stogodišnjicu rođenja toga znamenitoga i slavnoga sina našega naroda.

Osim svega toga izdat će Akademija u drugoj seriji publikacija za god. 1909. svakako jedno djelo iz dohotka „zaklade za izdavanje znanstvenih djela za opću naobrazbu“, ali o samom djelu nije još stvorena definitivna odluka.

Kao pređašnjih godina tako je i prošle godine visoka kr. zemaljska vlada poduprla naš rad, te nam je doznačila K 6.000 za izdavanje „Kodeksa diplomatskoga“, a K 5.000 za izdavanje „Dalmatinskih statuta“, ali se ova posljednja svota upotrijebila za Mažuranićeve „Prinose za hrvatski pravnopovjestni rječnik“ kao predradnju za izdavanje samih statuta. Osim toga je visoka kr. zemaljska vlada Akademiju poduprla tim, što je prof. I. Milčetiću podijelila dopust i za školsku godinu 1908/9., i to tako, da mu ne treba Akademija plaćati zamjenika.

Prof. je Milčetić u poslu proučavanja glagoljskih spomenika ponovno boravio u Zagrebu i u Ljubljani, bio je u Beču i u Pragu, prošao je Istru i Dalmaciju, zašao je i u Rim, i to sve na svoj trošak, te je proučio sve glagoljske spomenike, što ih je igdje naći mogao, napisao o njima bez broja bilješki i pribavio Akademiji mnoštvo fotografija. O rezultatu svojih putovanja napisat će izvješće u budućem našem „Ljetopisu“ za god. 1908., onda će se dati na obrađivanje građe, što ju je prikupio, a taj će se rad štampati u „Starinama“.

Na velikoj susretljivosti, koju je visoka kr. zemalj. vlada pokazala Akademiji tim, što ju je i novčano poduprla i prof. Milčetiću dala dopust, bez kojega uza sve njegove žrtve rečeni rad njegov ne bi bio moguć, neka bude visokoj kr. zemaljskoj vladi ponovno izrečena najtoplija zahvala.

Odbor za sabiranje spomenikâ tradicionalne literature prihvatio je za prvi, raspravni dio „Zbornika“ članak dra. Ivana Strohala: „Ustanovljivanje prava, koje u narodu živi“.

Osim redovnih prinosa i nastavaka započetih građa iz različitih krajeva odbor je prošavše godine primio i prvi dio opširne radnje, u kojoj ravn. učitelj Milan

Lang prikazuje život i običaje Samobora. Akademija se pouzdano nada, da će se za ovim primjerom doskora povesti i drugi suradnici, koji su se dali na opisivanje starih varoši naših.

Ljubaznim nastajavanjem nar. zastupnika g. prof. Vjekoslava Spinčića moglo se pristupiti sistematičkomu istraživanju folklorističkih pojava u Istri. Dosad je osiguran rad u kotaru volovskom sa središtem u Kastavščini, te se molbi Akademije odazvalo više vještih suradnika, s pomoću kojih će se u „Zborniku“ podati potpuna slika cijeloga rečenoga kraja.

Gosp. Franjo Kicošević, upravitelj župe u Kukujevcima, poklonio je folklorističkomu arhivu rukopis stare hrvatske ljekaruše, pa mu Akademija i kod ove zgrade izriče svoju zahvalu.

Iz dotacije za znanstvena istraživanja za g. 1908. u iznosu od K 600 podijelila je Akademija K 300 svomu pravomu članu dru. V. Varićaku, da može u Rimu izučavati neke Boškovićeve matematičke radove, a K 300 pristavu zoologičkoga muzeja dru. K. Babiću za prirodopisno istraživanje Velebita.

Ispit iz ruskoga jezika za nagrade iz zaklade pokojnoga velikoga župana Julija Bubanovića vršio se pred povjerenstvom, kojemu su pripadali T. Smičiklas kao predsjednik, prof. dr. Đ. Škarić kao ispitatelj i dr. A. Musić kao perovođa, i to pismeni dne 28. listopada, a usmeni dne 29. listopada 1908. Prijavilo se šestero kandidata, od kojih je k ispitu pripušteno četvero, te je sve četvero steklo i nagrade po od K 180, i to Žarko Kalinić stud. phil., Vladimir Kesterčanek stud. phil., Mira Kočonda stud. phil. i Matej Potočnjak stud. phil. — U skupnoj sjednici Akademije od 13. prosinca 1908. odlučeno je raspisati natječaj i za g. 1909., i to za četiri nagrade u jednakom

iznosu, a ako bi nagradu zaslužilo više kandidata, da može ispitno povjerenstvo prema potrebi pojedine nagrade prepoloviti, ali da nijedna nagrada ne bude manja od K 90.

Kod svečanosti je Akademija sudjelovala ovih: Na 4. internacionalnom kongresu matematikâ u Rimu od 6—11. travnja 1908. zastupao je Akademiju pravi član dr. V. Varićak i o kongresu napisao izvješće u „Ljetopisu“ za g. 1907. (sv. 22.). Svomu je najstarijemu članu, prvaku slavenske nauke, profesoru Vatroslavu Jagiću Akademija čestitala 70. rođeni dan.

O područnim zavodima Akademije: o knjižnici, arhivu i Strossmayerovoj galeriji slika čast mi je izvijestiti ovo:

U knjižnici je popisivanje knjiga iz knjižnice pokojnoga I. K. Tkalčića dovršeno, a one knjige, što ih Akademijska knjižnica već ima, po želji pokojnikovoj predane „Zboru duhovne mladeži zagrebačke.“ Novi su ugovori za izmjenu publikacija prošle godine sklopljeni: s redakcijom časopisa „Archivum Franciscanum historicum“ u mjestu Quaracchi kod Firenze, s „Institutom für österreichische Geschichtsforschung“ u Beču, s društvom „Società italiana per il progresso delle scienze“ u Rimu, s redakcijom časopisa „Slavorum literae theologicae“ u Pragu, a s knjižnicom moskovskoga universiteta raširena je samo zamjena publikacija. — S osobitom zahvalom spominjem, da su mnogi pisci, i domaći i strani, slali Akademiji svoja djela na poklon. Popis svih primljenih knjiga šampat će se u „Ljetopisu“ za godinu 1908.

U arhivu se nije u g. 1908. dogodilo ništa, što bi trebalo ovdje spomenuti.

Strossmayerova galerija slika povećala se prošle godine 1908. većim brojem slika:

1. Njegovo cesarsko i kraljevsko apostolsko Veličanstvo blagoizvoljelo je na jugoslavenskoj umjetničkoj izložbi saveza „Lade“ nabavljene umjetnine premilostivo darovati odjelu modernih umjetnika Akademijske Strossmayerove galerije. Te umjetnine (13 komada), nabavljene za cijenu od K 6000, jesu:

A. Iz bugarskoga odjeljenja: Polazak u lov od Jaroslava Vjesina, Djevojčice od G. Želeskova, Dunav od Atanasa Mihova i Kaja-ćuprija od Aleksandra Muffaffova.

B. Iz srpskoga odjeljenja: Proljetni oblaci i Vrijesi od Marka Murata pa Zamisljena od Bete Vukanovićke.

C. Iz slovenskoga odjeljenja: Stari Gorenac od Ferde Vesela i Pralja od Henriete Šantelove.

D. Iz hrvatskoga odjeljenja: Mjesečina od Josipa Bužana, Cvijet pozlaćeni od Otona Ivekovića, Iz Kraljevice od Branka Šenoe i srebrna plaketa „Oranje“ od Roberta Frangeša.

2. Kralj. zemaljska vlada, odio za bogostovlje i nastavu u Zagrebu, na istoj je izložbi kupila i darovala Akademijskoj Strossmayerovoj galeriji veliki triptih „Molitva“ od Riste Vukanovića i mramorno poprsje djeteta od Bugarina Andreja Nikolova.

3. Sama je Akademija kupila na istoj izložbi: Školj sv. Marka od Klémenta Crnčića i U predvečerje od Ferde Kovačevića.

4. G. marquis De Piennes, vlastelin u Vrbovcu, darovao je jedno propeće, rezbariju od slonove kosti iz XVII. stoljeća.

5. G. Rudolf grof Norman Ehrenfelski u Valpovu darovao je dvije zlatne medalje, jednu kovanu povodom 40-godišnjice krunjenja Nj. Veličanstva za kralja hrvatsko-ugarskoga 1907., a drugu povodom 60-godišnjice vladanja Nj. Veličanstva 1908.

G. Milko Cepelić u Đakovu poslao je namještaj pisaće sobe pokojnoga pokrovitelja Akademije biskupa Josipa Jurja Strossmayera te je sam sudjelovao kod uređivanja „Strossmayerove sobe“, koja je smještena u šestoj dvorani galerijskih prostorija. Kad se ta soba konačno uredi, bit će pristupna i općinstvu.

Smrću je Akademija prošavše godine izgubila dva svoja odlična prava člana: Dne 24. travnja 1908. umr'o je naglom smrću na Rijeci (na putu iz Pariza u svoj zavičaj Dubrovnik) najstariji član filozofičko-juridičkoga razreda Dr. Valtazar Bogišić, koji je Akademiji pripadao još od god. 1867. Kao pravni historik izišao je pokojnik na velik glas u slavenskom svijetu, a i izvan njegovih granica. Kod nas je on pravnu historiju upravo osnovao. Našoj je Akademiji prvih godina njezina života bio marljiv suradnik. Već u 1. knjizi „Rada“ štampana su dva njegova prinosa za našu pravnu historiju, od kojih je jedan „Izvještaj o dosadanjoj radnji opisivanja narodnijeh običaja pravnijeh“. Takova su izvještaja poslije u „Radu“ štampana još tri. Poslije je Akademija u „Posebnim djelima“ izdala dvije njegove knjige: „Pisani zakoni na slovenskom jugu. Bibliografski naert dra. V. Bogišića. I. Zakoni izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državama. Zagreb 1872.“ i „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena. Knjiga I. Građa u odgovorima iz razliĉnih krajeva slovenskoga juga. Osnovao, skupio, uredio V. Bogišić. Zagreb 1874.“ Napokon su kao 19. knjiga „Monumentorum spect. hist. Slav. merid.“ izišla „Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia, e tabulariis gallicis desumpta redegit dr. V. Bogišić. Zagrabiæ 1888“, a kao 9. knjiga „Monumentorum hist.-jur. Slav. merid.“: „Liber statutorum civitatis Ragusii compositus a. 1272.,

nunc primum in lucem protulerunt, praefatione et apparatu critico instruxerunt, indices adiecerunt V. Bogišić et C. Jireček. Zagrabiae 1903“.

Dne 21. svibnja 1908. preminuo je u Zagrebu nakon duge, teške bolesti najstariji član i dugogodišnji predstojnik matematičko-prirodoslovnoga razreda Spiro Brusina, koji je Akademiji pripadao od god. 1874. Kao mnogogodišnji ravnatelj zoologičkoga odjela narodnoga muzeja, koji je on osnovao, i kao sveučilišni profesor nastojao je živo oko promicanja interesa za zoologiju i oko izučavanja naše osobito morske faune, koju je kao Dalmatinac već zarana zavolio. Neka spomenem i to, da je mnogo putujući po stranom svijetu i općeći s najglasovitijim zastupnicima svoje struke u Evropi svagdje budio interes za naučna nastojanja u Hrvatskoj. Napredak naše Akademije bio mu je svagda na sreću. Pored znatnoga broja svojih radnja na stranim jezicima priopćio ih je lijep broj i u publikacijama Akademije, u „Radu“ i u „Ljetopisu“. Već 1. knjiga „Rada“ donosi od njega „Prineske malakologiji hrvatskoj“, a još pred samu smrtonosnu bolest štampao je u „Radu“ (knj 169., 171., 173.) opsežnu raspravu „Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskoga mora. Dio 4. i posljednji, specijalni“. Osim toga je među „Djelima Jugoslavenske akademije“ izdao djelo: „Građa za neogensku malakološku faunu Dalmacije, Hrvatske i Slavonije uz neke vrste iz Bosne, Hercegovine i Srbije. Složio S. Brusina. Sa 21 tablicom. Zagreb 1897.“

Dne 17. studenoga 1908. umr'o je u Biogradu čl. dop. historičko-filologičkoga razreda Milan Đ. Milićević, državni savjetnik u miru, poznati ljupki i plodni spisatelj srpski, koji je našoj Akademiji pripadao od godine 1879.

Sjetimo se ovdje i dobrotvora Akademije plemenitoga i rodoljubivoga biskupa Pavla Guglera, koji je dne 22. veljače 1909. u Zagrebu preminuo i osim znatne svote, koju je Akademiji za života darovao, mislio na nju i u svojoj oporuci.

Uspomeni svojih preminulih članova odužit će se Akademija posebnim nekrolozima u svom „Ljetopisu“. A u ovoj svečanoj zgodi kličemo i njima i biskupu Gugleru: Slava im!

Iza toga je pravi član dr. Đ. Arnold čitao svoju raspravu „Monizam i kršćanstvo,“ koja će se štampati u „Radu“.

VI.

ZAGLAVNI RAČUNI

za god. 1908.

1. Prijegled

prihoda i rashoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za god. 1908.

A. Prihod.

	Proračun		Primitak		Prema proračunu više (+) ili manje (-)
	za g. 1908.	K f.	g. 1908.	K f.	
1. Četiri petine čistoga prihoda iz Akad. zaklada prema čl. 15. pravilâ	16.500		17.322,74		+ 822,74
2. Potpora kr. zem. vlade za „Codex diplomaticus“	6.000		6.000		—
3. Potpora kr. zem. vlade za dalmatinske statute	5.000		5.000		—
4. Strossmayerova zaklada za galeriju slika	868		868		—
5. Čisti prihod Akad. kuća, i to:					
a) Nadbisk. trg (1.600) 910·19					
b) Trg Franje Josipa br. 6. (5.330) 5.056·28					
c) Šenoina ulica br. 4 (2.020) 1.916·67					
d) Petrinjska ulica br. 46 (6.400) 6.841·57					
6. Prihod od pretplate i prodaje knjiga	4 500		5 556,01		+ 1.056,01
7. Kamate i drugi prihodi	—		2.434,49		+ 2.434,49
Svota	48.218		51.905,95		+ 3.687,95

Prelazni prihod.

	Proračun za g. 1908.		Primitak (Izdatak) g. 1908.		Prema prora- čunu više (+) ili manje (-)
	K	f.	K.	f.	
1. Kuće (Nadbiskupski trg 1.753·81, — Trg Franje Josipa 2.694·76, — Se- noina ulica 1.207·33, — Petrinjska ul. 1.518·43)	—	—	7.174	33	—
2. Prihod iz zaklade za opću naobrazbu	—	—	2.461	96	—
3. Prihod Bubanovićeve zaklade	—	—	945	—	—
Svota	—	—	10.581	29	—
Svega skupa prihod	—	—	62.487	24	—
Prijenos iz godine 1907.	—	—	55.593	59	—
Ukupno	—	—	118.080	83	—

B. Rashod

I. Troškovi općeniti.

1. Uprava	5.180	4.684	63	—	495	37
2. Akademijaska palača	1.948	1.881	98	—	66	02
3. Knjižnica i arhiv	1.644	1.640	20	—	3	80
4. Galerija slika	2.000	2.951	66	+	951	56
5. Otplata zajma	1.268	1.267	20	—	—	80
6. Razni troškovi	400	561	09	+	161	09
Svota	12.440	12.986	66	+	546	66

II. Troškovi za književni rad:

A. Sabiranje građe i znanstvena istraživanja.

1. Predradnje za izdavanje „Monumenata“	500	558	65	+	58	65
2. Skupljanje građe za povijest hrv. književn.	200	—	—	—	200	—
Ekscerpiranje riječi za „Rječnik“	600	595	22	—	4	78
4. Za istraživanje glagolj- skih spomenika	600	600	—	—	—	—
5. Prinos za znanstvena istraživanja III. razr.	600	600	—	—	—	—
Svota	2.500	2.353	87	—	146	13

B. Troškovi za Akademijske publikacije.

	Proračun za g. 1908.		Izdatak g. 1908.	Prema prora- čunu više (+) ili manje (-)
	K	f.		
6. „Rječnik“. Svez. 27. (10 araka)	4.400		4.051 ⁵⁰	— 348 ⁵⁰
7. „Ljetopis“ Svezak 22. (15 araka)	1.100		1.262 ³²	+ 162 ³²
8. „Rad“ 4 knj. (172.—175.) (60 araka)	9.800		9.049 ⁹⁰	— 750 ¹⁰
9. „Monumenta“, Vram- čeva kronika (8 araka)	1.000		1.149 ⁷⁷	+ 149 ⁷⁷
10. „Zbornik za nar. život.“ Svez. 13. (20 araka)	4.600		4.166 ⁶¹	— 433 ⁴⁹
11. „Codex diplomaticus“ svezak V.	7.100		7.091 ⁴³	+ 7.091 ⁴³
12. „Codex diplomaticus“ svezak VI			7.485 ²³	+ 385 ²³
13. Prinosi za hrv. pravno- povj. rječnik. Šv. 1.	5.000		2.393 ⁸⁰	-- 2.606 ²⁰
14. Korektura	1.000		1.136	+ 136
Svota .	34.000		37.786 ⁴⁰	+ 3.786 ⁴⁶
Sav trošak za knjiž. rad .	36.500		40.140 ³³	+ 3.640 ³³
Ukupni rashod . .	48.940		53.126 ⁹⁹	+ 4.186 ⁹⁹

Prelazni izdaci.

1. Kuće	—	7.174 ³³	—
2. Ostali	—	3.406 ⁹⁶	—
Svota .	—	10.581 ²⁹	—
Svega skupa rashod .	—	63.708 ²⁸	—

Prema tomu pokazuje se za godinu 1908.

A. Prihod	K 62.487. ²⁴
B. Rashod	„ 63.708. ²⁸
Preostaje dakle manjak od	K 1.221. ⁰⁴
K tomu prijenos od g. 1907.	„ 55.593. ⁵⁹
Ostaje ukupno za prijenos	
u g. 1909.	K 54.372. ⁵⁵

U Zagrebu, dne 25. januara 1909.

Tajnik :

Dr. Fran Vrbanić v. r.

Pregledali, s priložima isporedili i u redu pronašli

U Zagrebu, dne 10. februara 1909.

Prema čl. 15. pravilâ izabrani revizionalni odbor :

Dr. Ante Bauer v. r.

Dr. V. Varićak v. r.

2. Akademijske zaklade

na koncu godine 1907. po iskazu računarskoga ureda kralj. hrvat.-slav.-dalm. zemaljske vlade od 21. aprila god. 1908.

A. Općenita zaklada Jugoslavenske akademije.

	Krone
1. U hrvat.-slav. 4% rasteretnicama . . .	182.400.—
2. U ugarskim 4% rasteretnicama	400.—
3. U ugarskoj 4% krunskoj renti	57.900.—
4. U hrv.-slav. regalno -odštetnoj obveznici	8.800.—
5. U zadužnicama zajedničke papir. rente	149.400.—
6. U zadužnicama austr. srebrne rente . .	200.—
7. U obveznicama lutrijskoga zajma od god. 1860.	7.000.—
8. U učesnici lutrijskoga zajma od g. 1864.	100.—
9. U ugarskoj 4% zlatnoj renti	23.400.—
10. U založnicama I. hrvatske štedionice	76.600.—
11. U založnicama hrv.-slav. hipotekarne banke	146.200.—
12. U privatnim obveznicama	31.000.—
13. U dionicama društva „Associazione dalmatica“	40.000.—
14. U srećki brunšvičkoga zajma od 1. ožujka 1869.	70.—
15. U dionicama zemunske pučke štedionice	400.—
16. U štedioničkim uložnicama	2.343·86
Ukupno	726.213·86
K tomu ostatak gotovine koncem godine 1907. sa	3.020·55

Iznos faktičnoga imutka zaklade na koncu god. 1907. 729.234·41

prema K 719.209·18 godine 1906.

U gornjoj je svoti sadržana zaklada biskupa J. J. Strossmayera za uzdržavanje Strossmayerove galerije slika sa K 21.700 i zaklada baruna Gustava Hillepranda Prandaua sa K 24.400

B. Zaklada Jugoslavenske akademije za osnutak umjetničkoga razreda u proslavu 90. rođendana utemeljitelja biskupa J. J. Strossmayera.

a) U efektima	10.925·96
b) U gotovom	220·50
	<hr/>
Ukupno	11.146·46
prema iznosu od	10.636·07
na koncu godine 1906.	

3. Akademijske zaklade

na koncu godine 1908. po iskazu računarskoga ureda kralj. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade od 22. travnja god. 1909.

A. Općenita zaklada Jugoslavenske akademije.

	Krone
1. U hrv.-slav. 4% rasteretnicama . . .	182.400.—
2. U ugarskim 4% rasteretnicama . . .	400.—
3. U ugarskoj 4% krunskoj renti . . .	57.900.—
4. U hrv.-slav. regalno-odštetnoj obveznici	8.800.—
5. U zadužnicama zajedničke papir. rente	149.400.—
6. U zadužnicama austr. srebrne rente .	200.—
7. U obveznicama lutrijskoga zajma od god. 1860.	5.000.—
8. U učesnici lutrijskoga zajma od g. 1864.	100.—
9. U ugarskoj 4% zlatnoj renti	23.400.—
10. U založnicama I. hrvatske štedionice	96.800.—
11. U založnicama hrv.-slav. hipotekarne banke	144.200.—
12. U privatnim obveznicama	25.000.—
13. U dionicama društva „Associazione“ dalmatica“	40.000.—
14. U srećki brunšvičkoga zajma od 1. marta 1869.	70.—
15. U štedioničkim uložnicama	1.663·69

Ukupno . . . . . 735.333·69

K tomu ostatak gotovine koncem g. 1908. i tražbina zaklade na Akademiju sa . . . . . 3.216·32

Iznos faktičnoga imutka zaklade na koncu godine 1908. . . . . 738.550·01

prema K 729.234·41 godine 1907.

U gornjoj je svoti sadržana zaklada biskupa J. J. Strossmayera za uzdržavanje Strossmayerove galerije slika sa K 21.700 i zaklada baruna Gustava Hillepranda Prandau-a sa 24.400 K.

B. Zaklada Jugoslavenske akademije za osnutak umjetničkoga razreda u proslavu 90. rođendana utemeljitelja J. J. Strossmayera.

a) U efektima	11.406·21
b) U blagajničkom ostatku	220·50
Ukupno	11.626·71
prema iznosu	11.146·46
na koncu godine 1907.	

Nepokretni je imetak Jugoslavenske akademije na koncu godine 1908. ovaj:

- 1) Palača na Zrinjskom trgu br. 11.;
- 2) Kuća na Nadbiskupskom trgu br. 11.;
- 3) Kuća na Trgu Franje Josipa br. 6.;
- 4) Kuća u Šenoinoj ulici br. 4.;
- 5) Kuća na uglu Šenoine ulice br. 6. i Petrinjske ulice br. 46.

Ukupna vrijednost Akademijskih nepokretnina računa se na koncu godine 1908. prema faktičnomu trošku na 847.000 K.

NEKROLOZI.

1. Dr. Valtazar Bogišić.

NAPISAO DR. IV. STROHAL.

Dne 24. travnja 1908. umr'o je jedan od najstarijih članova naše Akademije, Valtazar Bogišić.

Akademija naša gubi u njemu učenjaka, koji je upravo kroz ideje i rad, što ga je u njoj razvio, došao do svjetskoga glasa. Bilo je to u početku naučnog rada naše Akademije, kadno je Bogišić razvio svoj program o izučavanju nepisanog (običajnog) prava, koje živi u južnih Slavena. Taj je program usvojila naša Akademija; a Bogišić sam uznastojao je, da se taj program što točnije i što bolje provede. No već prvi plodovi ovoga njegova nastojanja iznijeli su Bogišića toliko na glas, te su mu doskora bili povjereni vrlo časní, ali podjednó i vrlo teški poslovi, uz koje nije mogao da nastavi svoj rad oko razvijanja pomenutoga programa. Tako je na štetu ne samo slavenske pravne znanosti, nego pravne znanosti u opće zaustavljen rad našega Bogišića upravo ondje, gdje je imao donijeti najljepše plodove. Obustava ta rodila je doduše jednim zakonom, koji je zadivio svojom originalnošću i idejama, na kojima se osniva, čitav pravnički svijet; no s druge strane poradi ove obustave ostao je prekinut, a možda

Magiis

i za uvijek nedovršen upravo veličanstveno zasnovan i započet rad oko izučavanja nepisanog prava u južnih Slavena.

Bogišić je, kako rekosmo, počeo tek da provodi pomenuti program, i već je bio zapriječen da nastavi započeto djelo. Poradi toga se njegov rad u tome pravcu i nije uzdigao mnogo nad temelje. No već ti temelji izazvali su u pravnoj znanosti čitav preokret, — otvorili su nove vidike, nove ideje, nove teorije. Tko poznaje starije teorije o pravu u objektivnom smislu u opće, a običajnom pravu napose, taj će pojmiti, zašto se stari dogmatik, ruski profesor Leontović, kad je pročitao prvu (i na žalost posljednju) knjigu Bogišićeva „Zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena“, u čudu pita: Zar je to pravo, zar se tako proučava običajno pravo? — Doista Bogišić je došao s posve novim pogledima na pravo; on je stao proučavati pravo s gledišta, s kojeg se do onda nije nikada proučavalo. Bilo je to za mlada učenjaka, kakav je bio još onda Bogišić, možda i odviše smjelo. No ako nikada drukčije, kod njega se je obistinila stara poslovice: „Audaces fortuna adiuvat“. On je svojim radom u tom pravcu, kako sam Nijemac Hellwald priznaje¹, osnovao onu školu, koju u Njemačkoj zastupa glasoviti Post, a nazivlje se etnološkom jurisprudencijom. On je četrdeset godina prije Gnaeja Flavija (Kantorowicza), Stampea i njihovih sumišljenika došao makar i nesvjesno do teorija, da ne stoji čitavo pravo u mrtvim slovima zakona i u tumačenju tih zakona, — do teorija, da pravo živi u narodu bez obzira na pisane zakone, — do teorija, koje su skoro istovetne s teorijama modernih učitelja slobodnoga prava. Istina je doduše, da je Bogišić to slobodno pravo, s obzirom na ta-

¹ Die menschliche Familie, str. 501., bilj. 1.

danje shvaćanje prava u opće, nastojao predočiti kao običajno pravo. No to je njegovo nastojanje kod mnogih starih dogmatika, poput Leontovića, izazvalo to, da su osudili čitav Bogišićev rad u tom pravcu kao nevaljao. S druge je strane to nastojanje u mnogima, kojima nijesu bili poznati odnošaji u južnih Slavena, izazvalo mnijenje, da tu vladaju još sasvim primitivni odnošaji, da tu nema još u opće nikakvih zakona, kadno se svi, upravo svi pravni odnošaji uređuju samo običajnim pravom.

Bogišić nije velik samo u tom, što je donio nove ideje i nove poglede na čitavo pravo i pravni život, pa što je u tome, makar su ga gdjekoji i krivo shvatili, u glavnome ipak uspio. On je velik i u tome, što je iznio ideju o nekom posebnom slavenskom pravu, i to ne samo o posebnom slavenskom pravu u prošlosti, već i o posebnom pravu, koje danas bez obzira na različne, često posve nejednake zakone, u slavenskim narodima živi. Postojala je doduše već i prije Bogišića teorija o posebnim svojstvima slavenskih naroda, i teorija o nekim specijalno slavenskim pravnim uredbama, u kojima se ova svojstva i cijela ćud i narav (genij) slavenskih naroda manifestiraju. No tima teorijama bavili su se prije Bogišića manje više samo nepravnici. Bogišić tek počeo je izučavati slavensko pravo kao posebnu cjelinu sa strogo znanstvenog gledišta. On je prvi počeo sabirati podatke, da stvori podlogu toj novoj grani pravne znanosti, i to počeo ih je, kako je već naprijed istaknuto, sabirati na posve nov, posve originalan način, — dok se je prije toga čitava teorija o posebnom slavenskom pravu manje više oslanjala na puko maštanje i na nepouzdanu spomenike iz slavenske pravne prošlosti (napose na falsifikat „kraljičinodvorski i zelenogorski rukopis“).

Velik je Bogišić i u tome, što je s najvećim trudom sabirao ne samo podatke o pravu, koje danas u slavenskih naroda, napose u južnih Slavena živi, nego je s isto toliko truda sabirao spomenike i građu, koja bi mogla služiti temeljem za spoznaju ne samo pravnih, nego i kulturnih prilika u slavenskih naroda u prošlim vijekovima. U prvom redu imao je i kod toga sabiranja pred očima južne Slavene; a mnogo je toga sabrao također, što ima služiti podlogom za spoznaju političke prošlosti slavenskih naroda. Tako je napose sabrao dokumente o uroti P. Zrinjskoga i F. Frankopana iz hrvatske povijesti, a dokumente o oslobođenju Srbije iz srpske povijesti. Mnogo je on od sakupljenih podataka publicirao, no još više ima toga, što nije, kako se vidi iz različitih njegovih djela, nikada publicirano. — Bogišić je ne samo ove podatke iz prošlosti slavenskih naroda sam sabirao, već je on i druge svestrano upućivao, kako se ima postupati pri sakupljanju tih podataka. On je pače razvio i čitav program o tome, kako bi se imali sakupljati i izdavati pisani zakoni na slavenskom jugu, pa je naša Akademija taj program i usvojila. On je počeo istraživati, koji su sve pisani zakoni na slavenskom jugu, koje bi valjalo sakupiti i izdati. Napose je istraživao, koje je zakone izdala najviša vlast u samostalnim državama. — Bogišić je smišljao i o tome, kako bi se osnovao neki sveslavenski muzej ili bar sveslavenska biblioteka.

Njegova svestrana djelatnost, njegove nove ideje, njegov bistar pogled na mnogo toga, što je drugima ostalo nejasno, njegova žarka ljubav za sve, što je slavensko, učinila je njegovo ime besmrtnim. On je poznat i ostat će poznat ne samo onima, koji se bave izučavanjem slavenskoga prava, već i svim drugima, koji se bave ili će se baviti izučavanjem prava bez obzira na pisane zakone.

Vrijedno je stoga, da se i поблиže upoznamo sa životom i djelima toga znamenitog učenjaka.

V. Bogišić rodio se je 7. prosinca 1834. u Cavtatu. Porodica Bogišićeva, vele, da je podrijetlom iz Konauala, iz sela Mrcine. U Cavtat doselio se je tek djed našega Bogišića: Baldo Bogišić. Ovaj Baldo imao je četvero djece, od koje je najmlađi Vlaho još za očeva života, kad je ovaj oslijepio, preuzeo gospodarstvo u roditeljskoj kući. Kuća ta bila je bogata, imala je mnogostrano gospodarstvo. Vlaho, sin Baldoov, bio je otac našeg Valtazara, po dubrovačkom govoru Balda. Osim Balda imao je Vlaho još i jednu kćer. U porodu ove kćeri umrla je Baldoova mati, a otac Vlaho oženio se je poslije njene smrti po drugi put; no s drugom ženom nije imao djece. Tako je uz našega Balda ostala samo jedna sestra.

Iza svršene osnovne škole polazio je naš Bogišić neku privatnu školu kod jednoga nekadanjeg pomorskog kapetana. Ova privatna škola odgovala je donekle današnjim građanskim školama i nautikama; učila se je u njoj osobito matematika, fizika, astronomija i nautika. S navršenom 12. godinom svršio je naš Baldo i ovu školu. Iza toga polazio je privatnu školu kod cavtatskoga župnika-dekana I. Zafrona. Ovaj mu je izdao i neku privatnu svjedodžbu za prva četiri razreda gimnazije. Baldo je želio načiniti ispit i u državnoj gimnaziji u Dubrovniku, a iza toga nastaviti nauke u visokim školama. No otac njegov bio je protiv toga; on je želio, da mu sin ostane kod kuće, da poslije njegove smrti preuzme njegovo gospodarstvo, i zato, makar da je i želio, da mu se sin naobrazi, nije pustio, da ide na nauke izvan Cavtata. — U Cavtatu još naučio je Baldo od liječnika Messija francuski; osim toga učio je i njemački. Talijanski bio je pak nastavni jezik u pomenutim

privatnim školama. Tako je naš Bogišić već kao dječak od 14—15 godina poznavao tri jezika, a osim toga znao je i nešto njemački. Kod Zafrona naučio je također čitati i pisati ćirilicom.

Dok je još u Cavtatu bio, kao mlad dječak, sastavljao je za djeda i oca različne isprave o pravnim poslovima, koje su ovi sklapali s drugima, a znao ih je zastupati i pred sudom. Osim toga putovao je u različnim trgovačkim poslovima po Dalmaciji, a i izvan Dalmacije. Pri tom se je upoznao s mnogim znamenitim ljudima iz onoga doba. U Trstu se je upoznao s biskupom Dobrilom i s historikom Kandlerom; upoznao se je i s Iv. Kukuljevićem. Od djetinjstva pak bio je najbolji prijatelj s knezom Nikolom Velikim Pucićem. U Dubrovniku upoznao se je i s knezom Medom Pucićem, Perom Budmanijem, I. Kaznačićem, Perom-Franasovićem i s drugima.

Kada je Dubrovčanin knez Lukša Gučetić dao raspisati nagradu za najbolji prijevod Tacitova djela „Vita Agricolae“, natjecao se među ostalima i naš Bogišić, te je njegov prijevod iza nagrađenog prijevoda Pavlovićeva priznat drugim najboljim, dok prijevodi drugih starijih književnika (među njima prijevod Stj. Ljubiše) nijesu dobili toga priznanja.

Godine 1849. umr'o je djed, a godine 1856. otac Bogišićev. Uz mnogo gospodarskih posala bila je sada našem Bogišiću prva briga, da dođe u svijet u visoke škole. Zato je u prvom redu nastojao potpuniti svoje znanje i načiniti ispit zrelosti za gimnaziju. Školske godine 1858./9. dozvoljeno mu je, da polazi u državnoj gimnaziji u Mlecima predavanja za VIII. razred gimnazije, te je mjeseca srpnja 1859. u liceju „S. Catterina“ u Mlecima načinio ispit zrelosti.

Svršivši ovako gimnazijske nauke ode na visoke nauke u Beč. Najprije htjede u filozofski fakultet, da sluša filozofiju, filologiju i historiju. Poslije se odluči ipak za juridički fakultet. U Beču se je upoznao s Miklošićem, koji je u velikoj mjeri utjecao na dalji tečaj Bogišićeva života.

Prva dva semestra slušao je Bogišić u Beču; treći semestar slušao je u Berlinu, četvrti u Münchenu, a posljednja četiri opet u Beču. Između trećeg i četvrtog semestra pošao je u Pariz. Slušao je, kako je već rečeno, pravo- i državoslovne nauke; no pored toga slušao je u filozofskom fakultetu ne samo filozofiju, nego i historiju i filologiju. Kako se vidi iz njegovih kasnijih djela, osobito se je bavio studijom rimskoga i pandektarnoga prava; slušao je skoro sve najznatnije profesore rimskoga i pandektarnoga prava iz sredine prošloga vijeka, tako napose: Arndtsa (u Beču), Rudorffa (izdavača Puchtinih Institucija, u Berlinu), Windscheida (u Münchenu), osim toga uz put Iheringa (u Giessenu) i Vangerowa (u Heidelbergu). S Arndtsom i s Iheringom također se je i osobno upoznao. Dalje je slušao Ungera, Glasera, Siegela, Steina, Neumanna (u Beču), Stahla, Gneista, Beselera, Richtera (u Berlinu) i Bluntsehlija (u Münchenu), a od nepravnikâ slušao je Jägera, Sieckela, Aschbacha, Miklošića, Vahlena (u Beču), Boppa i Droysena (u Berlinu). Osim toga je mnogo putovao po Njemačkoj i Francuskoj; upoznao je mnogo svijeta, upoznao se s mnogim glasovitim muževima onoga doba, napose — s glasovitim Slavenima. Tako se je upoznao s Vukom St. Karadžićem, M. F. Rajevskim, Met. barunom Ožegovićem, Josipom i Hermenegildom Jirečekom, A. Mussafiom i s mnogima drugima.

Još prije svršenih sveučilišnih nauka promaknut je na temelju disertacije „Ueber die Ursachen der Niederlagen des deutschen Heeres im hussitischen Kriege“ u sveučilištu u Giessenu god. 1862. na čast doktora filozofije. — Skoro pak iza svršenih nauka promaknut je god. 1864. u Beču na čast doktora prava. — God. 1869. dobio je u sveučilištu u Odesi honoris causa još i treći doktorat javnoga prava.

Okolo Uskrsa godine 1863. dobio je Bogišić nakon svršenog sedmog semestra na preporuku Miklošićevu i Ožegovićevu mjesto kolaboratora u dvorskoj biblioteci u Beču. Do toga doba bio je u toj biblioteci namješten za slavensku književnost profesor Miklošić. Budući da on nije mogao više otpravljati te službe pored drugih posala, ostavio ju je i na njegov prijedlog dobio je to njegovo mjesto naš Bogišić. U dvorskoj biblioteci imao je Bogišić prilike upoznati sve, što je do onda o Slavenima napisano. I on je tu priliku u obilnoj mjeri upotrijebio. — U toj biblioteci upoznao se je osim toga s mnogim znamenitim ljudima. Upoznao se je napose s činovništvom te biblioteke, u koje su pripadali upravo znameniti književnici i učenjaci. Upravitelj biblioteke bio je glasoviti njemački pjesnik barun Münch-Bellinghause (poznat pod pseudonimom Halm). Među činovništvom te biblioteke nalazio se je tada još mladi, naprijed spomenuti Fr. Hellwald. U toj biblioteci upoznao se je i s drugim znamenitim ljudima, koji su u ono doba pohađali tu biblioteku. Tako se je upoznao s N. Tommaseom, Maciejowskim, Hubcom, Sreznjevskim, Fr. Račkim, Đ. Daničićem, V. Jagićem, J. Tkalcem, St. Novakovićem, Vl. Đorđevićem, J. Gavrilovićem, N. A. Popovom i s mnogima drugima.

Godine 1863. osnovano je u Beču društvo „Slovanská Besěda“ kao društveno središte svih Slavena. — Bogišić kao dijete one nekadanje dubrovačke republike, u kojoj se već pred više vijekova pjevalo o Slavenima kao o jedinstvenom narodu, s mladenačkim je žarom odmah u početku prionuo uz ovo društvo, pa je već prije dovršenih sveučilišnih nauka bio izabran u upravni odbor. Predsjednik ovoga društva bio je Čeh grof E. Černin, a u upravnom odboru bili su uz našega Bogišića: Ognj. Utješenović, glasoviti poljski slikar Grotgier, Fedor Demelić, M. F. Rajevski, Iv. Golovačký i drugi. Bogišić sam uredio je biblioteku ovoga društva, te je već godine 1865. izišlo njegovo „Izvješće o slovenskoj biblioteci u Beču“ u izvještaju pomenutog društva „Slovanská Besěda“ za godinu 1865. Pri uređivanju ove biblioteke dobro mu je došlo iskustvo, što ga je stekao u bečkoj dvorskoj biblioteci.

U isto doba rodila se je u njemu misao, ne bi li se osnovao neki muzej ili bar biblioteka za sve Slavena. U tom muzeju, držao je, imalo bi se sabrati sve, što bi se ticalo Slavena i što bi moglo služiti za spoznavanje kulture i povijesti slavenskih naroda. Misli o tome, kako bi imao biti uređen takav muzej (ili bar biblioteka), počeo je on razvijati već u raspravi „O preuređenju narodnoga muzeja u Zagrebu“, otisnutoj god. 1866. u Zagrebu. No tu se ograničuje samo na Hrvatsku i Slavoniju, te njegovi prijedlozi idu u prvom redu za tim, da bi se ujedinile sve biblioteke u Hrvatskoj i Slavoniji. Dalje polazi on već u članku „Словенски музеум“, koji je otisnut u novosadskom Srpskom ljetopisu za god. 1867.

Premda njegovi prijedlozi nijesu u tom pravcu naši u širim krugovima nikakva odziva, ipak nije on još

napustio misli o osnutku takovoga sveslavenskog muzeja, pa je kasnije kao profesor u Odesi došao s prijedlogom, da takovu biblioteku osnuje slavensko dobrotvorno društvo u Odesi. Taj prijedlog iznio je on napose u raspravici „Объ устройствѣ Славянскої Библиотеки при одесскомъ Слав. Благотвор. Обществѣ“ otisnutoj godine 1870. Slavensko dobrotvorno društvo u Odesi prihvatilo je taj Bogišićev prijedlog, i tako je osnovana slavenska biblioteka u Odesi. Bogišić je napisao god. 1871. također i statut za tu biblioteku: „Уставъ Славянскої Библиотеки“, pa je prve dvije godine i upravljao tom bibliotekom i o njezinu napretku i djelovanju svake godine sastavio izvještaj „Отчетъ о состоянїи и дѣятельности слав. Библиотеки въ Одессѣ“.

Bogišić nije ni onda, kad je otišao iz Odese, napustio misao o sakupljanju svega, što bi imalo bilo kakovo značenje za povijest i kulturu slavenskih naroda. Samo se u poznije doba nije više obraćao na druge ljude i društva, da porade štogod u tom pravcu, već je on sam marljivo sakupljao sve, do čega je mogao doći i što je držao važnim za spoznaju povijesti i kulture Slavenâ, a napose južnih Slavena. Nešto od sakupljenoga materijala s vremenom je on sam priopćio; no mnogo je toga sakupio, ali nije publicirao.

U pomenutoj bečkoj dvorskoj biblioteci upoznao je Bogišić sve, što se je do onda o Slavenima i o njihovim pravnim običajima pisalo, pa se je doskora dao na posao, da napiše djelo o pravnim običajima u Slavenâ. Pri tom se je uvjerio, da ono, što je o Slavenima napisano, sadržava malo ili gotovo ništa o njihovim pravnim običajima. Uvjerio se je, da su se svi dotadanji opisi sveslavenskih i praslavenskih pravnih uređaba i običaja oslanjali manje ili više na puke priče, da su svi ti dotadanji opisi manje ili više bili plodovi praznog

maštanja. Stvarnih podloga za te opise nije bilo. Zakoni opet, koji su vrijedili u pojedinim slavenskim zemljama, pravilno nijesu ni najmanje odgovarali tim opisima. Zakoni u opće nijesu ni bili uzeti iz samog pravnog života naroda, već su bili manje ili više samo recipirani od drugih neslavenskih naroda; napose bili su posredno ili neposredno preuzeti iz rimskoga prava. Bogišić pak hotio je istraživati čisto slavenske pravne uredbe i običaje. Da mu to bude moguće, držao je, da mu valja sakupiti ponajprije podlogu, materijal, na koji će se oslanjati njegovo istraživanje i opisivanje.

Tako je naš Bogišić već u početku svoga znanstvenog rada došao na doista originalnu, a podjednako i genijalnu misao, da valja bez obzira na pisane zakone istraživati pravne uredbe i običaje, koji u narodu žive. A kao podloga takovom istraživanju držao je da mogu u prvom redu služiti odgovori pojedinaca, kojima su pravni život naroda i nazori naroda o pravu i nepravu dobro poznati. Dalje je držao takovom podlogom narodne poslovice, iz kojih se vidi, kakove nazore imade narod o pravu. Napose je Bogišić u saobraćaju s ljudima iz različitih slavenskih plemena nastojao ispitati, što narod drži o ovom ili onom pravnom odnošaju, o ovom ili onom pravnom poslu, o ovom ili onom subjektivnom pravu. Pri tome su mu pomogli: njegov prijatelj iz djetinjstva knez Nikola Pucić (za dubrovačku okolicu, navlastito za Konavle), Marin Lucijanović (bogoslov u Beču, za otok Lastovo), S. Milinović (kasnije nadbiskup barski, za okolicu sinjsku), Jos. Vukelić (bogoslov u Senju, za hrv. primorje i vojnu Krajinu), St. Đ. pl. Belošević (pravnik u Beču, za hrvatsko Zagorje), Iv. pl. Maršo (koncipista kr. dvorske kancelarije u Beču, za Hrvatsku u opće), Ignjat Orožen (svećenik u Štajerskoj, za

slovenske krajeve), Al. Sandić (profesor u Novom Sadu, za Srijem i Banat), V. Ivanov-Želudkov i M. F. Rajevski (za ruske krajeve), P. Odžakov (za Bugarsku) i drugi.

Rezultat ovog sabiranja donosi Bogišić u djelu „O važnosti sakupljanja narodnih pravnih običaja kod Slavena“. Djelo to otisnuto je u zagrebačkom časopisu „Književniku“ god. 1866. i 1867., a kasnije još i napose pod natpisom „Pravni običaji u Slavena“.

Izdajući ovo djelo uvjerio se Bogišić, da ni ono, što je napisano o pravnim običajima u južnih Slavena, ne odgovara faktičnim odnošajima. Zato je odlučio u daljem svom radu istraživati te običaje bez obzira na starije opise. Dalje se je uvjerio, da nije tako lako sakupiti materijal, koji bi služio za spoznaju nepisanog prava u svih slavenskih naroda. Stoga se je odlučio pri daljem sakupljanju toga materijala ograničiti samo na južne Slavena. Držeći se toga kao i načela, koja je imao pred očima, pišući djelo „Pravni običaji u Slavena“, sastavio je već godine 1867. „Naputak za opisivanje pravnijeh običaja, koji žive u narodu“. Tu je razvrstao 347 pitanja, na koja bi valjalo sabrati odgovore, da bi bilo moguće opisati pravne običaje u narodu. God. 1867. otisnut je taj naputak u zagrebačkom „Književniku“. Naša pak Akademija odmah je odlučila, da će Bogišiće v rad u tom pravcu poduprijeti i rezultate njegova rada u svojoj nakladi publicirati. Naputak taj još je jednom otisnut latinicom i jednom ćirilicom. Osim toga je taj naputak preveden na jezik maloruski (god. 1867., u Lavovu), na češki (god. 1870., u Pragu) i na bugarski (god. 1874., u Pragu). Naputkom tim obratio se je Bogišić na sav narod, napose na inteligentnije slojeve, da mu pomognu kod istraživanja nepisanog prava u južnih Slavena, da mu dadu odgovore na stavljena

pitanja, a tim i podatke, gradivo, na kom bi mogao sagraditi nauku o tom nepisanom pravu u južnih Slavena.

Pošto je godine 1868. Bogišić postao školskim savjetnikom za banatsko-srijemsku vojnu Krajinu sa sjedištem najprije u Temišvaru, kasnije u Petrovaradinu, došao je kao takav do prilike, da stupi u bliži dodir s narodom i s osobitim poznavaočima naroda. I on je tu priliku u obilnoj mjeri upotrijebio. Tako je došlo do toga, da imade u njegovu zborniku najtočnijih podataka iz nekadanje banatsko-srijemske vojne Krajine.

Međutim nastojao je Bogišić, a isto tako i naša Akademija, da se i iz drugih krajeva, u kojima žive južni Slaveni, sakupi što više odgovora, što više gradiva. Akademija je sama otisnula pomenuti Bogišićev naputak i razaslala ga u narod. Nastojanje Bogišićevo i naše Akademije nije ostalo bez uspjeha i doskora su počeli stizati odgovori na stavljena pitanja. O uspjehu sakupljanja odgovorâ na stavljena pitanja podnio je Bogišić Akademiji 4 izvještaja, pa su ovi izvještaji otisnuti u 1., 5., 11. i 19. knjizi „Rada“ naše Akademije.

Raznim zvaničnim poslovima opterećen, a zaokupljen i drugim radom nije ipak Bogišić dospio, da redakciju prispjelih odgovora dovrši prije godine 1874. Tek početkom god. 1874. konačno je uredio ove odgovore. Još iste godine izdala je Jug. akademija ovako redigirani ovaj materijal zajedno s pristupom, koji sam obuhvaća LIX strana. Materijal taj razvrstan je kao odgovor na 352 (prvobitno 347) pitanja. Sabrani su tu odgovori, koji su pismeno podneseni; no ima mnogo takovih, koje je sam Bogišić pobilježio ispitujući pojedine osobito dobre poznavaoce običajnoga prava. Ovi usmeni odgovori redovno su mnogo bolji od pismenih. Bogišić je dobivao odgovore iz razliĉnih krajeva. Iz mnogih

krajeva dobio je odgovore i od više ljudi, pak je takove odgovore iz istoga mjesta ili iz istoga kraja često spajao u jedno, no često navodio je jedne pored drugih. Tako je svrstao ukupno 42 grupe odgovaralaca na stavljena pitanja. — Na neka pitanja nije u opće dobio iz mnogih mjesta nikakva odgovora. Tako n. pr. iz Novoga nije dobio nijednog odgovora na pitanja, koja su se ticala zadruge, jer tobože u Vinodolu nema zadruge. Odgovori pak na pitanja, koja se tiču zadruge (oko 85), obuhvataju veliki dio čitavoga sakupljenog materijala.

Bogišić sam nije držao, da bi sakupljeni materijal stvarao gotov zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena. On je držao, da bi taj materijal mogao služiti samo kao podloga sistematično obrađenom zborniku. Poradi toga nosi i taj materijal u izdanju Jugoslav. akademije natpis „Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena; knjiga prva: građa u odgovorima iz razliĉnih krajeva slovenskoga juga.“ Čitava ova prva knjiga zbornika zajedno s kazalom srpsko-hrvatskih i bugarskih rijeĉi obuhvata 714 stranica.

Kako se čini, naumio je Bogišić na temelju ovog materijala izraditi potpun sustav nepisanog (kako bi Gnaej Flavije rekao „slobodnoga“) prava u južnih Slavena. Do toga na žalost nije došlo.

Prijatelj Bogišićev Fedor Demelić napisao je ipak s obzirom na taj zbornik kratak nacrt običajnoga prava u južnih Slavena (na francuskom jeziku) pod natpisom „Le droit coutumier des Slaves méridionaux d' après les recherches de M. Bogišić“. Nacrt taj otisnut je u „Revue des législations anciennes et modernes“ god. 1876., a god. 1877. još i kao posebna knjižica. Na ruski je taj nacrt preveo V. Gecević pod natpisom „Обычное право южных Славянъ по изслѣдованіямъ д-ра. Богишича“ (god. 1878.)

Prema tomu Demelićevu nacrtu napisao je i oxfordski profesor H. Sumner-Maine raspravicu „The South Slavonians and Rajepoots“ u prosinačkom broju časopisa „Nineteenth Century“ za god. 1877. Ova je raspravica izišla kasnije i na francuskom jeziku pod natpisom „De l'organisation juridique de la famille chez les Slaves du Sud et chez les Rajepoots“ u časopisu „Revue générale du droit“, god. 1879.

S obzirom na Bogišićev zbornik napisao je nadalje Klun raspravicu „Das Gewohnheitsrecht der Südslaven“ u časopisu „Ausland“ god. 1874. br. 50. i 51. — Kroz Demelićev nacrt običajnog prava u južnih Slavena upoznali su napose Francuzi Bogišićev zbornik, pak se tim običajnim pravom bave mnogi Francuzi. Tako napose glasoviti Le Play u trećoj svesci svojih „Ouvriers Européens“. — O običajnom pravu u južnih Slavena s obzirom na Bogišićev zbornik piše također princeza Dora d'Istria pod natpisom „The condition of the South Slavonians women“ u američkom časopisu „Penn Monthly“, u broju za mjesec siječanj god. 1878.; ova je rasprava prevedena i na francuski u broju za mjesec ožujak god. 1878. časopisa „Revue britannique“. — O tom običajnom pravu napisao je na engleskom jeziku s obzirom na Bogišićev zbornik nepoznati pisac raspravu „Law and customs among the Southern Slavs“ u časopisu „Law Magazine and Review“, u broju za mjesec veljaču 1878.

Bogišićev zbornik bio je u mnogim časopisima vrlo povoljno ocijenjen. Ovdje ćemo spomenuti neke od tih povoljnih ocjena, tako u novosadskom „Јавору“ god. 1875. br. 28. i 29.; u beogradskoj „Отаџбини“ god. 1875. br. 12.; u ruskom časopisu „Знание“ godine 1875. br. 3.; u varšavskome časopisu „Przegląd Tygodniowy“ god. 1875. br. 17.; u leipziškom časopisu

„Literarisches Centralblatt“ god. 1875. br. 9.; u pariskoj „Revue politique et littéraire“ god. 1875. br. 49.; u ženevskoj „Bibliothèque universelle et Revue suisse“ godine 1877. u broju za mjesec prosinac; u časopisu „Le globe“ u Ženevi god. 1878. br. 3.; u časopisu „Magazin für die Literatur des Auslandes“ u Leipzigu god. 1879. br. 12. i 13. Nešto veću ocjenu donio je u „Журналу министерства народнаго просвѣщенія“ god. 1875. u svesci 178. N. A. Попов.

No bilo je i nepovoljnih ocjena. Amo spada ocjena zagrebačkog sveučilišnog profesora dr. Jar. Hanela, koja je otisnuta u 32. knjizi „Rada“ naše Akademije pod natpisom „Kritički pogled na djela o slavenskom pravu: I. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena od V. Bogišića“. Hanel je ipak ponajviše prigovarao samo formi, u kojoj je sakupljena građa done-sena. Napose je prigovarao, da se mnogo toga u tom zborniku ponavlja. — Na Hanelovu ocjenu odgovorio je Bogišić u spljetskom pravničkom časopisu „Pravo“ god. 1877. str. 37—43. pod natpisom „Na ocjenu zbornika sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena“.

Nepovoljnije je ocijenio Bogišićev zbornik kijeovski profesor Leontović. Leontović se je već prije toga mnogo bavio proučavanjem prava u južnih Slavena, napose proučavanjem zadruga, te je postavio i posebnu teoriju o postanju općine i općinske zajednice u Rusâ s obzirom na svoje nazore o zadruzi i o starosti zadruga kod svih slavenskih naroda.² Njemu je zadruga neka

² Vidi njegove rasprave: „Хорвато-далматское законодательство“ („Записки имп. новороссійскаго университета“ god. 1868.); „О значеніи верви сравнительно съ задругою“ (u „Журн. мин. нар. просв.“ god. 1867. sv. 134.); „О задружно-общинномъ характерѣ политическаго быта древней Россіи“ (u „Журн. мин. нар. просв.“ god. 1874. sv. 174.).

velika općinska zajednica, koja se pod imenom „vrv“ javlja i u ruskoj pravdi i u poljičkom statutu. Njemu je pojam zadruge istovetan s pojmom sela³, njemu za druga u opće nije privatno-pravna, već javno-pravna uredba. — Možda je Bogišićev zbornik Leontovića razočarao u njegovim nadama i nazorima o zadruzi, pa ga je i to potaklo na tako oštru kritiku. Leontovićeva ocjena izišla je pod natpisom „Замѣтки о разработкѣ обычнаго права“ u srpanjskom broju „Журнала министерства народнаго просвѣщенія“ za god. 1878. — Na ovu ocjenu odgovorio je Bogišić u istom časopisu god. 1880. pod natpisom „По поводу статьи г. Леонтовича: замѣтки о разработкѣ обычнаго права“.

Nema sumnje, da su mnogi prigovori Leontovićevi napose s gledišta ondašnjih teorija o pravu i o vrelima prava u opće, a o običajnom pravu napose, posve osnovani. Napose osnovani su s toga gledišta prigovori, da se pored toga zbornika čini, kao da kod južnih Slavena nema nikakvih pisanih zakona, kao da je sve tek običajnim pravom uređeno; a kad tamo u većem dijelu zemalja nastanjenih južnim Slavenima svi su ti odnošaji zakonima, i to mnogobrojnim zakonima uređeni. Osnovani su i prigovori, da se u tim odgovorima donose subjektivna mnijenja pojedinaca, i to često dosta naivna i u sebi protivurječna mnijenja. Osnovani su prigovori, da se tu bez potrebe jedno isto često i kroz 20 odgovora ponavlja. Osnovani su prigovori, da tu ima mnogo toga, što ne pripada u pravo: o gostoprinstvu, o pobratimstvu, o obredima kod ženidbe itd. Osnovani su prigovori, da se na mnoga pitanja, napose iz međunarodnoga, kaznenoga, procesualnoga i državnoga prava

³ Vidi: „Журнал мив. нар. просв.“ god. 1878. sv. 198. str. 123.

i ne može dati nikakav odgovor iz običajnoga prava. Osnovani su i mnogi drugi prigovori. Ali ima i dosta neosnovanih, napose u pogledu zadruga.

Nasuprot ovim prigovorima valja istaknuti, da je Bogišić udario posve novim pravcem, da je on samo prividno uzdržao svezu sa starim teorijama. Valja istaknuti, da je uza stare teorije težak svaki napredak u pravnoj znanosti; one tu znanost posve petrificiraju. One su gluhe za glas naroda, za pravni život naroda; pored njih osuđena je pravna znanost, da ponavlja i razglaba samo o onome, do čega su pojedini pravници došli već pred mnogo vijekova.

Bogišić je udario novim putem; a otvaranje novih putova uvijek je teško. Tu se lako pogriješi, pa se ne smije ni svaka pogriješka tako strogo uzeti. Istina je, da se stavljenim pitanjem odgovaralac preokupira; istina je, da su za rezultat ovakog ispitivanja u velikoj mjeri odlučni subjektivni nazori ispitivača i odgovaralaca; istina je, da se ovi subjektivni nazori mogu oslanjati na različnim predrasudama i da oni ne moraju odgovarati objektivnomu stanju stvari.⁴ Istina je, da se uz takav subjektivizam obično pretjeruje. No teško je tu naći bolji način ispitivanja prava, koje u narodu živi. Boljeg načina nijesu ni drugi učenjaci našli.

Nasuprot tome Bogišićev način ispitivanja prava, koje u narodu živi, našao je mnogo nasljednika. A to je dokaz, da je taj način, ako i ne bez svakoga prigovora, ipak u učenom svijetu priznat valjanim sredstvom za spoznaju prava, koje u nekom narodu živi. — Načinom, koji je upotrijebio Bogišić, počelo se je kasnije

⁴ Kao primjer navodim ovdje odgovore na treće pitanje, u kojima se brojevi članova u pojedinim zadrugama daleko pretjeruju, te nikako ne odgovaraju statističkim podacima o tim brojevima iz onoga doba.

i u drugim zemljama ispitivati nepisano pravo naroda. Napose su Post i Kohler tim načinom počeli ispitivati pravo u primitivnih naroda; a kako je već naprijed pomenuto, osnivačem ove t. zv. etnološke jurisprudencije drži Nijemac Hellwald našega Bogišića. Istim načinom sastavio je u novije doba Bugarin Bobčev svoj „Сборникъ на българекитѣ юридически обичаи“. Razlika je samo u tome, da Bobčev ovako sakupljene običaje ne drži tek „građom“, na kojoj bi se mogao osnivati sustavno složeni zbornik; njemu nijesu ovi odgovori prva knjiga zbornika, njemu se čitav zbornik sastoji u samim tim odgovorima.

Istina je također, da je strani učeni svijet došao do vrlo čudnih nazora o pravnim uredbama i odnošajima u južnih Slavena. Tako n. pr. nerijetko može se u stranim učevnim knjigama čitati, da se kod južnih Slavena brakovi sklapaju otmicom ili kupnjom, da je žena kod južnih Slavena robinja muževlja, da južni Slaveni žive u nekom agrarnom komunizmu, da je u južnih Slavena središte sve uprave, sudstva i zakonodavstva — zadruga, da su zadruge goleme zajednice svih dobara, da izvan zadruge nema prava, da se zločini izvan zadruge kazne krvnom osvetom itd. No ovakvim nazorima nije uzrok Bogišićev zbornik. Pored samoga Bogišićeva zbornika bili bi se pače ovi nazori mogli ispraviti. Ali postojali su već prije Bogišićeva zbornika različni krivi opisi i izvještaji o pravnim uredbama u južnih Slavena. Pa gdje nije Bogišićev zbornik odgovarao tim starijim opisima i izvještajima, uzimao je strani učeni svijet, komu su bolje prijali ovi stariji opisi i izvještaji, da Bogišićev zbornik ne odgovara faktičnomu stanju. Osim toga zlo je bilo i to, što Bogišić nije dospio, da sistematski obradi sakupljenu građu. Mjesto njega napisao je god. 1885. dr. Fr. S. Krauss

na njemačkom jeziku sistematski sastavljeno djelo „Sitte und Brauch der Südslaven“, koje makar se u mnogome i oslanja na Bogišićev zbornik, ipak u svim pravcima pretjeruje. Krauss je znao zadovoljiti želje i ukus zapadnjačkih učenjaka, pa je uz mnogo pikanterije prikazao južne Slavene onakovima, kakove je zapadni svijet želio, t. j. nekom vrstom varvarâ. Ovo Kraussovo djelo postalo je na zapadu popularnim i opće poznatim. Zato nije tome, što strani svijet imade o pravnim običajima u južnih Slavena posve krive nazore, uzrok toliko Bogišićev zbornik, koliko Kraussova knjiga „Sitte und Brauch.“

Na žalost bio je i naš Bogišić, kad je stao sakupljati građu za taj zbornik, preokupiran različnim krivim predrasudama. No to mu ne možemo zamjeriti, ako se sjetimo, kakove su u svijetu vladale ideje i nazori, kad je on počeo sakupljati ovu građu. Baš u ono doba došla je do kulminacije slavenofilska teorija o dobrim svojstvima i o naravi slavenskih naroda, pa o čisto slavenskim i praslavenskim pravnim uredbama. Mnogi, vrlo mnogi učenjaci držali su još u ono doba, da naj-savršenije pravne uredbe postoje baš kod primitivnih naroda, da su se samo uslijed pokvarenosti kulturnih naroda na zapadu ove prvobitne, savršene uredbe iskvarile. Držali su mnogi učenjaci, da su se ove prvobitne savršene uredbe sačuvale samo kod miroljubivih Slavena td. A naš mladi Bogišić, sin stare dubrovačke republike, bio je dušom i tijelom zanesen za sve, što je čisto slavensko, što je svim slavenskim narodima zajedničko, što je poradi toga i praslavensko.

Tako je on došao do nazora, da pojedine uredbe u južnih Slavena potječu iz najstarijih vremena, dok su Slaveni stvarali još jedan narod, jedno pleme. Tako je on došao do toga, da su ove uredbe posve primitivne,

i da one mora da postoje kod svih primitivnih naroda. Tako je on došao do toga, da se zadruga mora sastojati od mnogo ljudi, od više użih obitelji. — I on stavlja posve ozbiljno 4. pitanje: „Ima li tako velikijeh zadruga, da bi cijelo selo ili općinu sačinjavale, i kako se nazivlju ta sela: da li prezimenom zadruge, kako li?“ Takova pitanja dakako vrlo dobro dolaze Leontoviću i onima, kojima je pojam sela i zadruge istovetan.

Kad je kasnije kao sveučilišni profesor u Odesi imao Bogišić prilike, da se upozna s primitivnim (varvarskim) narodima i plemenima na Kavkazu, pomislio je odmah: evo prilike, da upoznam pravne običaje, koji će biti slični običajima u juţnih Slavena kao jaje jajetu. Ali prevario se je. Duskora je došao, kako sam piše, „do uvjerenja, da je zapao u . . . za nj posve nov društveno-pravni svijet te da nije nikako moguće produţiti radnje na osnovi „naputka“ sastavljenog većinom na temelju evropskih doktrinarnih načela i samo u nekim stranama obzirom na pravne odnošaje u Slavena.“⁵ I on je bio prisiljen sastaviti nov naputak i nova pitanja, da skupi građu za zbornik pravnih običaja u kavkaskih naroda. Na žalost sakupljenu građu za zbornik pravnih običaja u kavkaskih naroda, a ni sam naputak, koji je sluţio podlogom tome sakupljanju, nije Bogišić nikada publicirao. Isto tako nije publicirao ni građu, koju je kasnije sabrao o pravnim običajima u Crnoj gori, a sluţila je podlogom njegovu imovinskom zakoniku za kneţevinu Crnu goru.

Pod pritiskom nazorâ, koji su vladali u ono doba, drţao je Bogišić, kad je počeo sakupljati građu, da se zadruga mora sastojati od više obitelji, i da se zadruga sastoji upravo i samo u tome, da je sastavljena

⁵ Vidi: Zbornik, knj. I, str. XLIX.

od više užiĥ obitelji. S obzirom na to stavlja on 65 pitanja (1.—65.) o obitelji široj, koja mu je istovetna sa zadrugom, a zatim 66 pitanja (66.—131.) o obitelji uĥoj. Kao prvo pak pitanje postavlja: „Je li u vaŝemu mjestu ili okolici obiĥnije, da ljudi ŝivu u obitelji sastavljenoj iz viŝe uĥijeh familija (t. j. viŝe braće ili drugijeh roĥaka sa svojim ŝenama i djecom), ili naprotiv, da svaki oŝenjeni ĥovjek napose ŝivi i sam svojom ekonomijom upravlja?“ Ako je koji od odgovaralaca na to pitanje odgovorio, da u njegovu mjestu svaki oŝenjeni ĥovjek napose ŝivi, taj nije trebao viŝe odgovarati na dalja pitanja o zadruzi; tako n. pr. nije takav odgovaralac trebao nikakova odgovora dati na 8. pitanje: „Ŗto je postojani imetak cijele zadruge, da li su meĥu nepokretninama: livade, njive, vinogradi, paŝnjaci, ŝume itd. ili i kuće i mlini itd. i kako se zove taj imetak, da li stoŝer, korjenina, kako li?“ ili 9. pitanje: „Misle li zadrugari, da je taj stoŝer njihova neograniĥena svojina, pa da ga mogu prodati i njime raspoloŝiti, kako i ljetinom i drugijem plodovima; — ili drŝe, da im taj stoŝer treba neokrnjen saĥuvati i predati nasljednicima u zadruzi, kako ga i njima predaŝe njihovi stariji?“; a meĥu pitanjima za uŝu obitelj nema nijednoga ni samo sliĥnog pitanja.

Kako je naŝ Bogiŝiĥ bio slobodouman, on je kasnije, kad je upoznao svoje pogrjeŝke, te pogrjeŝke takoĥer i priznao, paĥe nastojao, da publiku upravo uvjeri da su stariji njegovi nazori pogrjeŝni. No publika ili se nije na to njegovo ispravljanje obazrela ili ga (hotimice) nije razumjela.

Tako je on kasnije uvidio, da narod ne poznaje razlike izmeĥu tako zvane „zadruge“ i tako zvane „inokostine“, da u narodu vladaju ista pravna naĥela kako za onu gospodarstvenu jedinicu, koja se sastoji od viŝe

užih obitelji, tako i za ovu, koja se sastoji od samo jedne uže obitelji. Uvidio je, da narod ne poznaje ni ime „zadruga“ ni ime „inokostina“, uvidio je, da su setako zvane zadruge uvijek dijelile i da nijesu nikada uslijed dioba u narodu zavladała kakova nova načela. — On je te svoje nazore iznio u raspravi „De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates“, priopćenju god. 1884. u „Revue de droit international et de législation comparée“; kasnije je ova rasprava uz neke promjene izišla još i kao posebna knjižica. Raspravu je tu još iste godine preveo J. Aćimović na srpski pod natpisom „О облику названом Инокостина у сеоској породици у Срба и Хрвата“; a god. 1885. prevedena je ta rasprava na ruski pod natpisom „О несложной сельской семьѣ у Сербовъ и Хорватовъ“ (u „Журн. мин. нар. проев.“ sv. 237.)

Kako rekosmo, oni, na koje se je Bogišić obratio s ovom raspravom, ili nijesu znali ili nijesu htjeli razumjeti te rasprave. Reklo se je: Bogišić je našao još jednu vrstu seoske obitelji, našao je inokostinu. Tako je napose shvatio tu raspravu zagrebački sveuč. profesor K. Vojnović u svom izvještaju o toj raspravi, priopćenom pod natpisom „Seoska obitelj kod Hrvata i Srba“ u Mjesečniku prav. društva god. 1885. str. 16. i d. — Slično tome izvijestili su o toj raspravi također i Paul Viollet u „Revue critique d'histoire et de littérature“ god. 1885. str. 505. i d., P. L. Lucas u „Bulletin critique“ god. 1885. str. 402. i d. i König u „Centralblatt für die Rechtswissenschaft“ god. 1885. str. 274.

U sjednici od 26. travnja 1886. društva „Société d'économie sociale“ u Parizu predavao je Bogišić opet o zadruzi u južnih Slavena. Predavanje je to otisnuto u časopisu „La réforme sociale“ (u broju od 15. svibnja 1886.)

U tom predavanju dokazuje on i opet, da nema razlike između zadruga i inokoštine. — Uza sve to Bogišić nije još uvijek mogao da napusti teoriju, da je zadruga prvobitna sveslavenska uredba. U jednom članku istoga časopisa „La réforme sociale“ (od 1. svibnja 1886.) dokazuje on, da je kolektivna obitelj postojala i kod Čeha i kod Poljaka u XIII. vijeku.

Međutim nastojanjem Bogišićevim počeli su i francuski učenjaci proučavati pitanje o zadrugi. Već u sjednici od 14. prosinca 1885. pomenutoga društva „Société d'économie sociale“ izvijestio je Ardant o zadrugi, patrijarhalnoj obitelji i o sustavu zajednice na Balkanu od vremena nezavisnosti („Rapport sur la zadruga, la famille patriarcale et le régime de communauté dans les Balkans depuis l'indépendance“). Na to predavanje nadovezali su nekoliko riječi također Lorin, Bastien, Delaire i Cheysson. Ardant i Lorin isticali su, kako je za jugoslavenske zemlje, napose za Hrvatsku zlo, što nestaje zadruga, kako onamo, gdje je nestalo zadruga, dolaze tuđi elementi (Nijemci i Mađžari), a domaći element propada. Lorin ističe napose, da se zadruga ne mora sastojati od mnogo članova, nego da se može sastojati i od malo članova (jedne porodice). Ardant citira riječi Bogišićeve: „Bila je zabluda misliti, da se mogu beskažljivo, potezom pera, ukinuti pravne ustanove, koje su se s narodom srasle i koje sačinjavaju život i individualnost naroda; bila je pogreška misliti, da zakon, ma bio i tehnički savršeno izrađen, nepomičan i uzak po svojoj prirodi, može zamijeniti moralne elemente tako snažne, tako povoljne, koji su prianjali uza svaku obitelj“. Cheysson opet dokazuje, da su takove zadruga, kakove postoje još i i danas u južnih Slavena, u Francuzâ postojale sve do

Napoleonova građanskog zakonika, pače da su se načela zadružnog prava uzdržala u pojedinim krajevima Francuske i poslije uvođenja građanskog zakonika.

Već prije toga došao je Le Play u svojim „Ouvriers Européens“ s devizom „ne toucher pas a la famille“. Tu devizu povrijedio je Napoleonov građanski zakonik svojim zakonskim nasljednim redom. Le Play i njegova škola uče, da je Napoleon, kako je bio bistar, znao za učinak, koji će donijeti njegov zakonik; ali on je htio to postići. Našli su među memoirima Napoleonova brata Josipa list, što mu ga je pisao sam Napoleon. U tom listu piše Napoleon: „Hoću da imam u Parizu stotinu imućnih kuća, koje su se uzdigle zajedno s prijestoljem, i koje će ostati bogate, jer su njihova dobra fideikomisarna; sve ostale kuće osim ovih raspršat će se uslijed ustanova građanskog zakonika“. Dalje upućuje on u tom listu brata Josipa, neka uvede taj građanski zakonik i u napuljsku kraljevinu, pa će se pored toga zakonika same od sebe kroz neko vrijeme raspršati nepoćudne bogate kuće. — Le Play traži, da se ima i u Francuskoj štititi porodica kao subjekt dobra određenog za gospodarenje, a obustaviti razorno djelovanje Napoleonova građanskog zakonika.

I tako se je naš Bogišić tek u Parizu uvjerio, da mu ne valja pravne uredbe, slične uredbama u južnih Slavena, tražiti na Kavkazu, u Albaniji, u varvarskih naroda, već u Francuskoj u najkulturnijeg naroda. Došao je do toga, da zakonodavni faktori u južnih Slavena imaju udariti onim pravcem, kojim je krenuo Le Play i njegova škola, samo da uzdrže zadrugu, da uzdrže načela zadružnoga prava u jugoslavenskim zemljama, pa da tako očuvaju te zemlje od invazije tuđinaca, a autohtono pučanstvo od propasti. Tim mislima nadahnuti su mu kasnije članci, koje je donio o običajnom

pravu u južnih Slavena, napose članak „О положају породице и наслеђству у правној системи“, који је изишао у beogradskom pravničkom časopisu „Правнику“ god. 1892., i članak „Да ли се вриједно у нас бавити озбиљним научно-народним питањима?“, који је изишао у biogradskom časopisu „Отаџбина“ godine 1892. U prvom od ovih članaka dolazi s teorijom, da valja obiteljsko i nasljedno pravo izlučiti iz građanskoga prava kao posebnu skupinu. U potonjem obraća se na pravnništvo u južnih Slavena s pozivom, da više mara namijeni izučavanju prava, koje u narodu živi, da nastoji u narodu uzdržati pravna načela, koja u njemu žive, a ne uvoditi tuđa načela. U potonjem članku veli, da je on već pred četvrt vijeka uvidio, da ne valja na seoske kuće primjenjivati načela, koja vrijede za gradske; da ne valja umjetno stvarati razlike među zadrugama i inokoštinama. „Ali protiv tolike množine ljudi pravnika i zakonara, koji drukčije mišljahu, mislio je (pisac, t. j. Bogišić), da bez podublјeg proučavanja toga pitanja nije ni korisno ni pametno izlaziti na srijedu sa svojim mnijenjem. Tek nazad 7—8 godina prikaza mu se zgoda, da se s tim pitanjem osobito pozabavi i da ga osnovnije prouči, te našavši, da je „communis doctorum opinio“ doista pogriješna, i to u osnovi njenoj, požuri se, da o tome javno progovori. To bi učinjeno u raspravi: „De la forme dite inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates (u Parizu 1834.)“, ona je poduprta činjenicama i razlozima, o kojima je uvjeren bio, da im ne može biti ozbilјna prigovora“. Ali prevario se je, veli dalje Bogišić, kad je držao, da će njegova rasprava o inokoštini imati kakav osobit uspjeh: sve je ostalo pri starom.

S pitanjem o sabiranju pravnih običaja bavio se je Bogišić i poslije god. 1892. — Napose je sastavio

zbirku novih pitanja o nepisanom pravu u narodu, i to navlastito pitanja o obiteljskom i nasljednom pravu. Zbirku tu odaslao je prijatelju M. Milićeviću, koji ju je dao otisnuti u „Годишњици Н. Чупића“ 1898. (sv. XLI. str. 1—51). — O važnosti sakupljanja pravnih običaja već je prije toga napisao raspravu „De l'importance des usages populaires juridiques“. Godine 1901. obratio se je Bogišić s poslanicom „О сабирању правних обичаја“ na omladinu u pravničkom društvu biogradske velike škole. U toj poslanici potiče on omladinu, da što revnije poradi oko sabiranja pravnih običaja.

Pod konac god. 1872. povjeren je Bogišiću sastav građanskog zakonika za kneževinu Crnu goru. I on je na povjerenom mu poslu počeo raditi već u početku god. 1873. Bogišić je mislio s tim poslom biti prije gotov, nego li je doista bio. Kasnije je tek uvidio, kako je to golem posao samo za jednoga čovjeka. Uza sve to on je taj posao sam dovršio. te je zakonik, što ga je on sastavio, već 25. marta 1888. proglašen kao „Opšti imovinski zakonik za knjaževinu Crnu goru“.

Znamenitost toga zakonika stoji u tome, što nije poput drugih zakonika kompilacija starijih i tuđih zakonika, već je uzet iz samog naroda iz prava, koje u narodu živi. U tom su zakoniku sabrana pravna načela, koja u narodu žive; a nije on puki izvadak iz pravne znatnosti, kojoj je skoro jedina realna podloga rimsko pravo i ono, što su rimski pravници izrekli pred mnogo stotina godina. Zakonik je taj, kako bi današnji učitelji slobodnoga prava rekli, neka kodifikacija slobodnog prava.

Poradi toga je taj zakonik doskora na se svratio opću pozornost učenoga svijeta. Dosele je preveden taj zakonik na 5 jezika, i to, na francuski pod natpisom „Code général des biens pour principauté de Monté-

négro, traduit par R. D a r e s t e, membre de l'Institut, conseiller à la cour de cassation, et A. Riviere, ancien magistrat, Paris 1892.“; na njemački pod natpisom: „Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro, übersetzt von A. Shek, Berlin 1893.“; na španjolski pod natpisom „Código civil de Montenegro, trad. par Gust. Iglesias, Madrid 1891.“; na talijanski pod natpisom „Codice civile del principato del Montenegro, trad. da A. Martecchini, Spalato 1900.“; na ruski pod natpisom: „Общій имущественный законникъ для княжества Черногорскаго, год. 1901.“ u prijevodu K u s a k o v a pod redakcijom V. D. S p a s o v i ć a.

O tome zakoniku raspravljalo se je u učenim društvima po čitavom svijetu. Raspravljalo se je o njemu u „Académie des sciences morales et politiques (Institut de France)“; tamo je predavao o tom zakoniku akademik R. D a r e s t e u sjednici akademije od 12. svibnja 1888; predavanje je to otisnuto pod natpisom „Le nouveau code civil de Monténégro“, a prevedeno je u novosadskoj „Застави“ god. 1889. u brojevima od 4., 8. i 11. listopada, i u „Mjesečniku pravničkoga društva u Zagrebu“ god. 1890. str. 19. i d. — U berlinskom „Juristen-Verein-u“ izvijestio je o tom zakoniku 9. veljače 1889. Karl Dickel. Njegov izvještaj otisnut je pod natpisom „Ueber das neue bürgerliche Gesetzbuch für Montenegro und die Bedeutung seiner Grundsätze für die Kodifikation im allgemeinen“. Taj izvještaj preveo je na francuski Brissaud u časopisu „Revue générale de droit, de législation et de jurisprudence“, a na srpski V. S. Maksimović u pravničkom časopisu „Право“ god. 1891. Kasnije je isti taj Dickel napisao još u XI. godištu „Zeitschrifta für vergleichende Rechtswissenschaft“ raspravu „Aus dem Montenegrinischen

Sachenrechte“. — 9. veljače 1889. izvijestila je o tom zakoniku A. Jevreinova petrogradskomu društvu „Юридическое общество“.

U našoj Akademiji predavao je o tom zakoniku profesor K. knez Vojnović; njegovo je predavanje otišnuto u 96. knjizi „Rada“ pod natpisom „Opšti imovinski zakonik za Crnu goru obzirom na ostalo crnogorsko zakonarstvo“.

U sjednici pravničkoga društva u Pragu od 21. ožujka 1889. povela se je čitava rasprava o tom zakoniku; u toj raspravi sudjelovali su Randa, Trakal i Ružička. — U moskovskom pravničkom društvu izvijestio je o tom zakoniku u sjednici od 17. travnja 1889. prof. A. V. Filipov. — U slovenskom pravničkom društvu u Ljubljani izvijestio je o njemu dr. Majaron mjeseca lipnja 1889. — U „Académie de législation de Toulouse“ predavao je o njemu profesor Brissaud god. 1891. — U „Le jeune barreau d'Anvers“ predavao je o njemu 9. prosinca 1894. Van Zuilen — Još god. 1897. predavao je o njemu A. Zocco-Rosa u društvu „Istituto di storia del diritto romano“ u Kataniji, pa je napose posljednji razdio toga zakonika isporodio s posljednjim titulom Justinijanovih Digesta „de diversis regulis iuris“ (50. 17.).

Još više pisalo se je o tom zakoniku u različnim stručnim, a i nestručnim (napose političkim) listovima. Ovdje ćemo navesti samo neke glavnije ocjene i izvještaje.

U „Mjesečniku pravničkoga društva u Zagrebu“ već je u lipanjskom broju godine 1888. urednik B. Lorković donio vijest, da je novi imovinski zakonik za Crnu goru proglašen; podjedno je prešampao ukaz, kojim knez Nikola taj zakon proglašuje. U srpanjskom pak broju istoga časopisa od iste godine donosi pro-

fesor K. Vojnović dosta opsežan izvještaj o čitavom tom zakoniku. Ovaj Vojnovićev izvještaj preštampan je još iste godine u ljubljanskom „Slovenskom pravniku“. — Kratak izvještaj o tom zakoniku donosi i časopis „Smotra“ u travanjском broju god. 1889. — Od dnevnih hrvatskih političkih listova donosi izvještaj o tom zakoniku „Obzor“, i to odmah kod proglašenja, u brojevima od 11. i 12. svibnja 1888. i u broju od 13. srpnja 1888., a kasnije opet u broju od 13. ožujka 1889.

U srpskom pravničkom časopisu „Браничу“ izvješćuje o tom zakoniku A. Đorđević (godine 1888. str. 509. i d.) — M. R. Vesnić izvješćuje pak o njemu u „Годишњици Н. Чунића“ god. 1891. knj. 12. Od Vesnića nalazimo malen članić o tom zakoniku također u pravničkom časopisu „Правник“ od god. 1892. (br. 10.) — Osim toga donose izvještaj o tom zakoniku drugi različni srpski časopisi; tako novosadski „Браник“ u brojevima od 20., 23. i 25. listopada 1888., a i prije toga već u brojevima od 14. i 28. srpnja 1888.; budimpeštanski „Српски дневник“ u brojevima od 15. svi n a i 13. lipnja 1888.; cetinjski „Глас Црногорца“ u br. od 1. srpnja 1888. (od L. Kostića), pa opet u brojevima od 15. srpnja i 10. rujna 1888., zatim opet u broju od 17. ožujka 1890., pa u 12. i 13. broju od god. 1891., napokon u 10. i 33. broju od g. 1893.; novosadsko „Наше Доба“ u brojevima od 11. i 25. svibnja, pa od 26. lipnja 1888.; zaderski „Српски лист“ u brojevima od 16. i 23. svibnja 1888.; biogradski „Одјек“ u broju od 5. kolovoza 1888.; novosadska „Застава“ u broju od 23. svibnja 1888.; ista novosadska „Застава“ donosi o tom zakoniku god. 1890. opsežniju raspravicu pod natpisom „Николин Законик“ (br. 46., 48., 51., 55., 57., 61. i 62.), pa još godine 1893. malen članak u broju 120.

Na slovenskom jeziku izišla je u „Slovenskom pravniku“ s obzirom na taj zakonik i djelovanje Bogišićevo od samog urednika Majarona rasprava „K slovenski pravni terminologiji“ (u brojevima 11. i 12. od god. 1891). — U istom časopisu dolazi god. 1894. rasprava dr. Supana „O suponi in spregi po novem obč. imov. zakoniku za kneževino Črno goro.“ Osim toga nalazimo u 8. broju god. 1893. istoga časopisa još jedan kratak članak o tom zakoniku. — Od slovenskih političkih časopisa donosi izvještaj o tom zakoniku „Slovenski Svet“ u broju od 10. srpnja 1888. (od Podgornika.)

Bugarsko „Юридическое Списание“ donosi izvještaj o tom zakoniku od I. J. Dančova u brojevima za mjesec travanj, svibanj i lipanj 1889. Osim toga donosi kratke člančice isti taj časopis u brojevima za mjesec ožujak i lipanj 1889.

Mного se je pisalo o tom zakoniku u Rusâ. Odmah godine 1888. javlja se Zigel s povećom raspravom „Общій имущественный законникъ для черногорскаго княжества дра. Богишича“ u moskovskom časopisu „Юридическiй Вѣстникъ“ (str. 49.—76.). Godine 1889. (u broju za mjesec veljaču) izvješćuje opet V. G. Spasović o njemu u časopisu „Вѣстникъ Европы“ pod natpisom „Черногорія и имущественный законникъ Богишича“. God. 1890. izvješćuje o njemu neki I. V. u časopisu „Журналъ министр. народ. просвѣщенія“ (u broju za mjesec siječanj) pod natpisom „О черногорскомъ гражд. уложеніи, его направленіи и методѣ его составленія“. Veću raspravu napisao je o tom zakoniku god. 1892. P. A. Rovinjski također u moskovskom časopisu „Юридическiй Вѣстникъ“ (br. 10. i 12.) pod natpisom „Имущественный законникъ Черногор и 1888. года и его отно-

шеніе къ народной жизни и обичному праву“. — Osim toga imade bezbroj manjih članaka u različnim ruskim časopisima; tako donose članke o tom zakoniku: „Варшавскій Дневникъ“ u broju od 8./20. srpnja 1888.; „Новое Время“ u broju od 11./23. i 12./24. svibnja pa 16./28. srpnja 1888.; „Судебная Газета“ u broju od 14. kolovoza 1888.; „Славянскія Извѣстія“ u broju od 12./24. ožujka 1889. (od P. A. Matvejeva); „Русскій Вѣстникъ“ u broju za mjesec lipanj 1889.; „Всемирная Иллюстрація“ u broju 24. god. 1889.; „Новости“ godine 1889.; „Сын Отечества“ god. 1889.; „Новое Время“ g. 1889.; „Журналъ гражданскаго и уголовнаго права“ u broju za mjesec ožujak 1889.; „Русскія Вѣдомости“ u broju od 1. svibnja 1889.; „Русская Мысль“ u broju za mjesec svibanj 1889.; „Русскій Вѣстникъ“ u broju za mjesec lipanj 1889.; „Трудъ“ u broju od 1. kolovoza 1889.; „Вѣстникъ Европы“ u broju za mjesec kolovoz 1889.

Kratak izvještaj o tom zakoniku donosi i rusinski „Часописъ Правнича“ (u Lavovu) u prvom četvrtgodištu god. 1894.

Na poljskom jeziku donosi ocjenu ovoga zakonika poznati pravni historik R. Hube u časopisu „Athe-neum“, u broju za mjesec ožujak god. 1889. Ovu ocjenu preveo je J. J. Tonsiarovski na ruski.

Na češkom jeziku donosi dosta veliku ocjenu toga zakonika časopis „Osvěta“ pod natpisom „Černá Hora a její nejnovější zákonodárství“ od dra. Jos. Trakala, god. 1889. (sv. 19. str. 112.—128. i 220.—239.); zatim pravnički časopis „Pravník“ ocjenu pod natpisom „Obecný majetkový zákonik pro knížectví Černé Hory“ od Jana Ružičke, god. 1889. (br. 12. i 13.). Isti Ružička piše u istom „Pravníku“ o tom zakoniku opet god. 1891. (br. 28.). — Od čeških političkih časopis-

pisa javili su „Národní Listy“ odmah 25. svibnja 1888., da je proglašen imovinski zakonik za kneževinu Crnu goru; skoro iza toga donio je isti časopis poseban članak o tom zakoniku od Jos. Holečeka (u broju od 12. srpnja 1888.).

Na njemačkom jeziku pisali su o tom zakoniku osim pomenutoga Dickela samo pojedini slavenski učenjaci, kojima je bilo stalo do toga, da i zapadni svijet s njim upoznađu. Tako je već pomenuti Čeh Trakal izvijestio o tom zakoniku pod natpisom „Gesetzbuch über das Vermögen für das Fürstenthum Montenegro“ u časopisu „Centralblatt für die Rechtswissenschaft“ godine 1893. u brojevima za mjesec listopad i studeni; a Srbin Milan Jovanović pod natpisom „Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstenthum Montenegro“ u časopisu „Allgemeine Juristen-Zeitung“ u broju od 10. kolovoza god. 1893. — Osobito mnogo izvještaja o tom zakoniku donio je „St. Petersburger Herold“; ovaj je časopis već početkom god. 1889. donio članak „Der neue Civil-Codex für Montenegro“ od J. Vacklika; ovaj je članak kasnije preštampan u praškoj „Politici“ (br. 52. i 53. od god. 1889.). Nešto kasnije donio je taj „St. Petersburger Herold“ članak „Die neuen Siegestrophäen des Fürsten Nikolaus von Montenegro“. Pod konac g. 1889. donio je isti časopis članak „Das bürgerliche Gesetzbuch Montenegro's und die deutsche Kritik“, u kom se u kratko navodi sadržaj pomenutoga Dickelova predavanja, a podjedno ističe, da su se Nijemci više nego Slaveni zanimali za ovaj zakonik; taj članak preveo je Šilović na hrvatski (u 2. broju „Mjesečnika pravn. društva“ godine 1890.). — Kratke članke o tom zakoniku donose osim toga: budimpeštanski „Pester Lloyd“ u broju od 7. srpnja 1888.; „Juristische Blätter“ u broju od 15. srpnja 1888.; „Allge-

meine Zeitung“ u brojevima od 22. lipnja i 11. srpnja 1889.; pomenuti već „St. Petersburger Herold“ u broju od 19./31. kolovoza 1888. i od 4./16. veljače 1889.; berlinska „Die Post“ u broju od 11. veljače 1889.; berlinska „Norddeutsche allgemeine Zeitung“ u broju od 14. veljače 1889.; praška „Politik“ u 53. broju godine 1889. [ovaj članak preštampan je u „St. Petersburger Herold-u“ u broju od 20. ožujka (1. travnja) 1889.]; „Centralblatt für die Rechtswissenschaft“ u listopadskom broju god. 1889.; „Beiträge zur Erläuterung des deutschen Rechts“ u 2. svesci god. 1889.; „Archiv für das Strafrecht“ u 5. svesci god. 1889.; „Zeitschrift für vergl. Rechtswissenschaft“ godine 1893.; „Archiv für öffentl. Recht“ god. 1893.; „Allgemeine österr. Gerichts-Zeitung“ u broju 52. god. 1893. (od M. Z o b k o w a); „Juristisches Literaturblatt“ u broju od 1. prosinca god. 1893.; „Zeitschrift für internationales Privat- und Strafrecht“ god. 1893.

Mnogo više nego li na njemačkom pisalo se je o tom zakoniku na francuskom jeziku. Osim spomenutih već predavanja R. D a r e s t e a (u Parizu) B r i s s a u d a (u Toulousi) i V a n Z u i l e n a (u Anversi) ima tu bezbroj manjih i većih ocjena i rasprava. Tu je rasprava G a b r. A r d a n t a: „Une nouvelle méthode de codification du droit civil“ (u časopisu „La réforme sociale“, u broju od 16. svibnja 1888.) i rasprava od istog pisca: „La famille yougoslave au Monténégro d'après la nouvelle codification“ (u istom časopisu, u broju od 16. listopada 1888.); prvu od tih rasprava preveo je na srpski arhimandrit N. D u č i ć (u časopisu „Браничу“, u broju od 31. prosinca 1888.). Tu je dalje rasprava A l b. T o u b e a u a „La propriété et la famille au Monténégro d'après le nouveau code civil“ (u časopisu „Nouvelle revue historique de droit français et étranger“, u broju od

1. srpnja 1888.). Od nepoznatoga pisca imamo raspravu „Le code civil au Monténégro (u časopisu „L'Autriche slave et roumaine“, u broju od 16. svibnja 1888.) Dequillebec je napisao izvještaj o tom zakoniku pod natpisom „M. Bogišić et le code Monténégrin“ u „Revue bleue“ (u broju od 4. kolovoza 1888.). A. Rivière, koji je kasnije preveo taj zakonik, već je god. 1888. napisao ocjenu „Le nouveau code civil de Monténégro“ (u „Samedi-revue“, u broju od 4. kolovoza 1888.). — Nešto kasnije dolazi i poznati pravni historik Paul Viollet sa „Étude sur le nouveau code civil de Monténégro“ (u „Revue critique d'histoire et de littérature“, u broju 40. od god. 1891.). Od L. Theureaua imamo ocjenu „Code général des biens pour la principauté de Monténégro (u časopisu „Journal des économistes“, u broju za mjesec prosinac god. 1893.). — O Diekelovoj ocjeni po Brissaudovu prijevodu izvješćuje F. Daguin u „Bulletin des législations comparées“ (u broju od 4. travnja 1891.). O ustanovama toga zakonika o zadruzi izvješćuje A. Januet u srpanjskom prilogu „Bulletin littéraire“ pariskog časopisa „La correspondance“, god. 1890.

Manje članke o tom zakoniku donose: „Le Matin“ u broju od 16. svibnja 1888.; „Le Figaro“ u broju od 10. srpnja 1888.; „Journal de St. Pétersbourg“ u broju od 6./18. srpnja 1888., od 9./21. veljače 1889. i od 11./23. siječnja 1890.; „Comptes rendus de l'Académie des sciences morales et politiques“ god. 1892.; „Journal de Genève“ u broju od 11. svibnja 1893.

Znatno manje se je pisalo o tom zakoniku na engleskom jeziku. Ipak je i na engleskom jeziku izašao dosta opsežan izvještaj od F. Pollocka u časopisu „The law quarterly Review“ (u listopadskoj svesci god. 1888.) pod natpisom „The Montenegrin Code of the law of

property“; a oglašen je bio taj zakonik u istom časopisu već mjeseca srpnja iste godine, pa još jednom godine 1893. — Osim toga napisao je i J. Pavlović kratak izvještaj u časopisu „The academy“ (u broju od 9. ožujka 1889.) Časopis „Times“ izvijestio je o tom zakoniku odmah 9. svibnja 1888.

Na talijanskom jeziku izišlo je naprijed već spomenuto predavanje od A. Zocco-Rose pod natpisom „Il codice civile del Montenegro e il diritto romano, con speciale riguardo al titolo dei Digesti: de diversis regulis juris“. Osim toga donosi o tom zakoniku izvještaj tršćanski „Il Mattino“ već u broju od 11. prosinca 1888. od Giac. Chiudine pod natpisom: „Il nuovo codice del Montenegro“. Dalje donosi izvještaj časopis „Rassegna Napolitana“ god. 1894. pod natpisom „Il più recente codice civile“. Kratke izvještaje donose također puljski „Il diritto croato“ u broju od 29. siječnja 1890. i rimski „Osservatore romano“ u broju od 6. srpnja 1894.

Na španjolskom jeziku izišla je s obzirom na taj zakonik posebna rasprava o zajedničkom vlasništvu po crnogorskom zakoniku od R. Altamire u časopisu „Revista de derecho internacional“ pod natpisom „La propiedades comunal en le nuevo Código civil de Montenegro“, i to odmah god. 1888.

Kad je kasnije Bogišić postao crnogorskim ministrom pravde, došlo je do drugog neznatno promijenjenog izdanja ovoga opšteg imovinskog zakonika za kneževinu Crnu goru. Drugo to izdanje proglašeno je ukazom od 14. siječnja 1898.

O tom drugom izdanju toga zakonika izišlo je i opet nekoliko izvještaja i ocjena. — U „Mjesečniku pravn. društva u Zagrebu“ izvijestio je o tom drugom izdanju K. Vojnović u broju za mjesec lipanj 1898. — U

biogradskom pak „Браничу“ izvijestio je o drugom izdanju M. R. Vesnić u 6. i 7. svesci od god. 1898. — Manje članke o tom drugom izdanju donijeli su: „Глас Црногорца“ u broju od 7. ožujka 1898.; biogradska „Српска Застава“ u broju od 20. ožujka 1898.; dubrovački „Dubrovnik“ u broju 13. od god. 1898.

Na ruskom jeziku izvijestio je o tom drugom izdanju crnogorskog imovinskog zakonika Zigel u političkom časopisu „Варшавскій дневникъ“ u broju od 21. rujna 1898., i sam M. Kovalevski u političkom časopisu „С. Петербургскія вѣдомости“ u broju od 16. srpnja god. 1899.

Na češkom jeziku izvijestio je o drugom izdanju K. Kadlec u „Osvěti“, god. 1898. str. 1011. i. d.

Najviše se je opet pisalo o tom drugom izdanju na francuskom jeziku. Sam René Worms napisao je u srpanjskom broju svoga časopisa „Revue internationale de sociologie“ članak. Dalje je izvijestio o novom izdanju crnogorskog imovinskog zakonika F. Daguin u „Bulletin de la société des législations comparées“ u sveskama za mjesec travanj i svibanj 1898. U bruseljskoj „Revue de droit international et de législation comparée“ izvijestio je o drugom izdanju M. J. Preux (u 7. svesci od g. 1898.). God. 1899. izišao je u časopisu „Moniteur des juges de paix“ od Leona Picota članak „Les justices de paix de l'Étranger“, u kom se govori i o crnogorskom imovinskom zakoniku. — Manje članke o tom drugom izdanju donose i neki drugi francuski časopisi, tako: „Le Nord“ u broju od 9. travnja 1898.; „L'exportateur“ u broju od 3. svibnja 1898.; „La réforme sociale“ u broju od 1. lipnja 1898.; „Revue diplomatique“ u broju od 15. svibnja 1898.; „Revue encyclopédique“ u broju od 18. lipnja 1898.

Na talijanskom jeziku izišao je izvještaj o drugom izdanju u „*Revista italiana per le scienze giuridiche*“ god. 1898.

Pisei svih ovih izvještaja, ocjena i rasprava hvale kako sam taj zakonik, tako i njegova autora. Uza sve to, što je Bogišić došao s posve novim načelima o sastavljanju zakonika, ipak nije naišao na prigovore, da ne valja ovako sastavljati zakone. Nasuprot tome njegovi kritici skoro jednodušno vele, da je Bogišić dobro uradio, što je ovako sastavio taj zakon; ističu kao osobitu vrlinu toga zakonika to, što su u njemu uzakonjena pravna načela, koja u narodu doista žive. Ovako, vele oni, imali bi se i drugdje sastavljati napose oni zakoni, u kojima se uređuju privatno-pravni odnošaji u narodu. Osim toga ističu ovi kritici kao osobito čudo, što je jedan samo čovjek, i to u dosta kratko vrijeme, sastavio toliki i tako savršeno izrađeni zakonik.

Sam Bogišić napisao je posebnu raspravu o principima i metodi, koje se je držao pri sastavljanju toga opšteg imovinskog zakonika za Crnu goru, pod natpisom: „*A propos du code civil de Monténégro; quelques mots sur les principes et la méthode adoptés pour sa confection*“. Ova je rasprava bila najprije otisnuta (1886.) u bruseljskoj „*Revue de droit international et de législation comparée*“, a zatim uz neke promjene kao posebna brošura. Dvije godine kasnije, opet uz neke promjene, bila je otisnuta ta rasprava u časopisu „*Bulletin de la société de législation comparée*“. Raspravu je tu preveo N. Dučić u biogradskom pravničkom listu „*Бранич*“ (1888. str. 452. i d.) pod natpisom „*Поводом црногорскога грађанског законика, неколико ријечи о начелима и методу усвојеним при изради*“. Poslije je taj prijevod preštampan i u „*Mjesečniku pravn. društva*“ godine 1889. str. 103. i d.

Isto je tako napisao Bogišić kratku raspravu, u kojoj razlaže, koliko i zašto je crnogorski imovinski zakonik u drugom izdanju promijenjen. Raspravu je tu izdao na francuskom jeziku pod natpisom „Modifications introduites dans la nouvelle édition (1898.) du code civil de Monténégro“, a publicirala ju je „Société de législation comparée“ god. 1900.

O samom pravnom sustavu, koga se je držao pri sastavu ovog zakonika, piše Bogišić i u pomenutoj već raspravici „О положају породице и наслѣдству у правној системи“. O toj raspravici izvijestio je K. Kadlec u češkom „Pravniku“ god. 1894. str. 253. i d. i str. 289. i d.

Osim opšteg imovinskog zakonika izradio je Bogišić, dok je bio crnogorski ministar pravde, više naredaba, koje se tiču sudske uprave u Crnoj gori; tako naredbu o pristavnoj službi od 14. prosinca 1893., naredbu o pristupanju gospođaru radi sudskih poslova od 14. prosinca 1896. i druge.

Sastavljajući imovinski zakonik za Crnu goru, opazio je Bogišić, da u južnih Slavena još uvijek nema stalnog stručnog nazivlja, pa je o tom napisao više rasprava. Već god. 1876. napisao je u spljetskom pravničkom časopisu „Pravo“ raspravu „Stručno nazivlje u zakonima“. Ova rasprava preštampana je god. 1877. u „Mjesečniku prav. društva u Zagrebu“ (str. 19. i d.), a god. 1880. u biogradskom pravničkom časopisu „Попота“ (str. 15. i d.). — Kasnije opet napisao je na ruskom jeziku raspravu „О техничкихъ терминахъ въ законодательствѣ“, koja je otisnuta na ruskom jeziku tek god. 1890., pa ju je već prije toga preveo s rukopisa arhimandrit Dučić i priopćio g. 1889. u biogradskom pravničkom časopisu „Браничу“ pod natpisom: „Тех-

нички термини у законодавству“. Ova rasprava prevedena je i na slovenski, a preveo ju je A. Scheck također i na njemački zajedno s opštim imovinskim zakonikom za kneževinu Crnu goru. — Konačno je o tom pitanju napisao Bogišić u „Mjesečniku pravn. društva u Zagrebu“ god. 1900. još jednu raspravu „I opet o stručnim izrazima u zakonima“ (str. 321. i d.).

A. Đorđević pobilježio je opet u biogradskom „Браничу“ godine 1888. (potkraj svoje ocjene crnogorskoga imovinskog zakonika, str. 679. i d.) pojedine tehničke termine, koji dolaze u crnogorskom opštem imovinskom zakoniku, i isporodio ih s latinskim, njemačkim i francuskim terminima. Taj popis preštampan je i u „Mjesečniku pravn. društva u Zagrebu“ (god. 1889., br. 10.).

Bogišiću je bilo do toga, da se u zakonima upotrebljavaju uvijek takovi termini, koji u narodu žive; a ako takovih termina u narodu nema, onda drži on da se imadu stvoriti takovi termini, koje će narod razumjeti; a ne valja slijepo prevoditi tuđe termine, kojih narod ne razumije, i na koje se ne će moći priučiti. Osobit je protivnik naziva „vjerovnik“ i „povjerilac“, koji su slijepi prijevod latinskog „creditor“ i njemačkog „Gläubiger“, i kojih narod ne razumije. Narod nazivlje i vjerovnika i dužnika „dužnik“. Bogišić preporučuje za pojam „vjerovnik“ naziv „dužitelj“, pa se tim nazivom on služi u crnogorskom imovinskom zakoniku.

Kao osobitu crticu iz običajnog prava donio je godine 1877. u „Гласнику српског ученог друштва“ raspravu „Станак“; ova je rasprava prevedena na njemački u Jagićevu „Archivu für slavische Philologie“.

Ideje, koje je Bogišić proveo u svom opštem imovinskom zakoniku za kneževinu Crnu goru, javljaju se već u njegovu inauguralnom predavanju, koje je držao 3./15. ožujka 1870. u Odesi, i koje je otisnuto pod nat-

pisom „O naučnoj razradotki istoriji slavjanskoga prava“. — Predavanje se to po opsegu čini dosta neznatnim, no znamenito je poradi misli, koje su u njemu istaknute. Bogišić već u ono doba, pred skoro četrdeset godina, prigovara pravnoj znanosti, da se odviše bavi samo pukim mrtvim slovima zakona, a na pravni se život ne obazire. Zakoni se izdaju, prigovara on, bez obzira na pravni život i potrebe naroda. Po njegovu mnijenju imao bi se pravni život, ili kako on kaže, imali bi se pravni običaji naroda ponajprije opisati, zatim isporediti s običajima drugih naroda, i konačno tek s obzirom na sve to stvarati zakoni. Historička je škola po njegovu mnijenju u tom pravcu nešto već učinila; ali se on tim ne zadovoljava. — U tom predavanju ističe također, kako su se praksa i teorija prava daleko razišle.

Kako se čini, mislio je Bogišić i o tome, da bi onako, kako je kod južnih Slavena, također i kod Rusa sabirao podatke o pravnim običajima u narodu. Vidi se naime, da se on mnogo trudio, da sazna, što je o pravnim običajima u Rusa već napisano. Napose je sabrao čitav pregled djela pisanih o ruskom običajnom pravu. Kasnije (god. 1879.) priopćio je taj pregled na francuskom jeziku pod natpisom „Aperçu des travaux sur le droit coutumier en Russie“ u časopisu „Revue historique de droit français et étranger“. Ovaj pregled preveo je na hrvatski Ant. Šimunić u svom časopisu „Pravo“ god. 1880. O tom pregledu napisao je A. Pitzker izvještaj u češkom časopisu „Pravnik“ god. 1879. str. 673. i d.

Premda je od početka osobitu pozornost obratio Bogišić nepisanom pravu, koje u narodu živi, ne može se ipak reći, da nije mario za pisano pravo. On se je

mного bavio također i pisanim pravom. Napose bavio se je sakupljanjem, proučavanjem, a pomalo i izdavanjem pisanih zakona i u opće pravnih spomenika iz slavenske prošlosti.

On je u našoj Akademiji prvi razvio program, kako bi se imali izdavati pravni spomenici južnih Slavena. Napose je odlučio, da će bibliografski ocertati sve one pisane zakone na slavenskom jugu, koji bi se s vremenom imali izdati. Kako je doskora bio zapriječen, da i dalje nastavi rad oko ustanovljivanja i opisivanja tih zakona, to je za štampu priredio samo jedan dio toga nacрта, koji je naša Akademija izdala pod natpisom „Pisani zakoni na slovenskom jugu; bibliografski nacrt dra. V. Bogišića. I. zakoni izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državama (1872.)“

Iz ovoga prvog dijela toga nacрта vidi se, kolika je šteta, što ovo djelo nije nastavljeno i dovršeno. Ovo nije puki suhoparni nacrt, ovo je podjedno pregled čitave pravne povijesti južnih Slavena, napose pregled i uputa o pravnim vrelima u južnih Slavena. Na žalost sam Bogišić nije dospio, da nastavi započeto djelo, a nije ga nastavio ni tko drugi.

Kako spomenusmo, Bogišić nije se bavio samo traženjem i proučavanjem starih pravnih spomenika; on je pomalo ove spomenike i izdavao. — Osobitu je pomnju obratio pravnim spomenicima svoje uže domovine, svoga Dubrovnika. Već u petoj knjizi „Rada“ naše Akademije dolazi on s povećom raspravom „Glavnije crte obiteljskoga pisanoga prava u starom Dubrovniku“. Iz ove rasprave vidi se, da su mu već onda bili dobro poznati pravni spomenici starog Dubrovnika, od kojih je i danas tek jedan dio objelodanjen.

Pored drugih posala nije Bogišić dospio, da odmah pristupi izdavanju tih spomenika starog Dubrovnika.

No materijal za izdavanje njihovo on je neprestano prikupljao, te je god. 1893. u „Nouvelle revue historique de droit français et étranger“ opisao sam statut grada Dubrovnika pod natpisom „Le statut de Raguse, codification inédite du XIII. siècle“. O tom opisu izvijestio je K. Kadlec u češkom „Pravniku“ god 1894. str. 217. i d.

Tek god. 1904. izdao je Bogišić u društvu s Konst. Jirečekom kao 9. knjigu zbirke „Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium“ naše Akademije „Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. cum legibus aetate posteriore insertis atque cum summariis, adnotationibus et scholiis a veteribus iuris consultis Ragusii additis“. O izdanju toga statuta izvijestio je R. Daresté u pariskom časopisu „Journal des savants“ već g. 1904. str. 597. i d. i str. 684. i d. a god. 1905. u časopisu „Nouvelle revue historique de droit français et étranger“ str. 293.—316. Dalje je izvijestio o tom statutu K. Kadlec u dubrovačkom „Srđu“ god. 1907. str. 320. i d. — Samo izdanje toga statuta odlikuje se vanrednom točnošću. — Kako se čuje, imao je Bogišić sakupljen materijal također i za „liber viridis“ i „liber croceus“, pače već je htio i pristupiti k izdavanju tih zakona, ali ga prije toga za-teče smrt.

Bogišić se nije ograničio samo na sabiranje i izdavanje pravnih spomenika. On je isto tako sabirao, a donekle i izdavao i spomenike za političku povijest južnih Slavena. Tako je on sakupio i izdao spomenike, koji se tiču jednoga od najzanimljivijih odsjeka hrvatske povijesti. Sabrao je naime isprave, koje se tiču urote Petra Zrinjskoga i Fr. Frankopana i izdao ih kao 19. knjigu zbirke „Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium“ pod natpisom „Acta coniura-

tionem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia, e tabulariis gallicis desumpta“ (1888.). — O toj kolekciji izvijestio je arhimandrit Dučić u biogradskom „Колу“ g. 1890. str. 175.

Isto tako sabrao je isprave, koje se tiču najzanimljivije dobe u srpskoj prošlosti; sabrao je naime isprave, koje se tiču oslobođenja Srbije ispod turskog jarma. Na žalost sabrane isprave nije u cijelosti izdao. Jedan dio tih isprava izdao je kao prilog svoje ocjene „Разборъ сочиненія Н. А. Попова „Россія и Сербія““ (god. 1872.) Nekoliko od tih isprava (najvažnije) objelodanio je Vl. Đorđević u članku „Богишићеве збирке“ otisnutom u „Отаџбини“ god. 1892. str. 2.—27. i 374. do 389. Kako se iz ovoga Đorđevićeva članka razabire, sabrao je Bogišić i dao prepisati u petrogradskim arhivima mnoštvo isprava, koje se tiču toga oslobođenja.

No nije se Bogišić ograničio samo na ova dva odsjeka iz povijesti južnih Slavena. On je marljivo sabirao materijal i za druge odsjeke političke povijesti južnih Slavena. To se vidi iz različnih njegovih manjih publikacija i rasprava. Tako već u 3. knjizi „Rada“ naše Akademije donosi dva priloga za historiju: „1. Преписка лажнога цара Стјепана малога с Дубровачком републиком (1771—1773). 2. Арапско званично називље почасно за краљеве српске и бугарске“.

God. 1898. opisao je neki R. u dubrovačkom kalendaru „Dubrovniku“ Bogišićevu „zbirku slovenskih inkunabula po vlastitim Bogišićevim podacima“.

Već u prvoj knjizi „Rada“ naše Akademije donio je Bogišić „Spomenik narodnoga običajnoga prava iz 16. vijeka“. A još god. 1906. objelodanjuje i tumači neke isprave iz Paštrovića pod natpisom „Десетина судских записа из Паштровића“ u biogradskom „Архиву за правне и друштвене науке“ (str. 393. i d.

i str. 489. i d.) O tim zapisima iz Paštrovića izvješćuje A. Vučetić u dubrovačkom „Srđu“ god. 1906. (str. 396. i d.)

God. 1902. i 1903. izdao je Bogišić u dubrovačkom „Srđu“ nekoliko pisama iz korespondencije Vuka St. Karadžića pod natpisom „Једна руковѣт из Вукове преписке“. Kasnije otisnuta je ova „Руковѣт“ i kao posebna brošura.

Dalje je Bogišić sakupio Gradićevu korespondenciju, te je o njoj napisao članak „Sull' epistolario di Stefano Gradi“ već god. 1867. u „Archivu für Kunde österr. Geschichtsquellen“ (XXVIII. knj.). Godine 1906. konačno je on tu korespondenciju redigirao i predao je našoj Akademiji. Do izdanja te korespondencije nije još došlo, jer je pisac imao izlučiti još neka pisma pa sastaviti predgovor i index rerum et personarum.

U svezi s ovom Gradićevom korespondencijom napisao je Bogišić u „Споменику српске кр. академије“ godine 1900. (knj. XXXVIII). više filologičku raspravu „Српски уметци у италијанским писмима XVII. столѣћа“ o pojedinim riječima, koje dolaze u toj korespondenciji.

Kako drugdje u svijetu, tako je i kod Rusa bio običaj, da se mjesta s istočne strane Jadranskoga mora označuju talijanskim nazivima. Tomu zlu nastojao je Bogišić doskočiti popisom slavenskih naziva za ta mjesta, pa je taj popis izdao u etnografskom zborniku geografskog društva u Petrogradu već godine 1873. pod natpisom „Мѣстныя названія славянскихъ предѣловъ Адриатики“.

Da prouči pravne običaje u južnih Slavena, morao se je Bogišić dati i na etnografske studije. Kao plod ovih studija izišla je rasprava „Die slavischen Zigeuner in Montenegro“, priopćena u stuttgartskom časopisu „Ausland“ god. 1873.

U svezi s tim etnografskim raspravama jesu različne druge Bogišićeve zbirke. On nije sabirao samo građu za izučavanje nepisanog prava u narodu pa spomenike pisanog prava i druge spomenike iz prošlosti, on je sabirao i drugo narodno blago. Napose je sabirao narodne pjesme, pripovijetke i poslovice. Još dok je bio kod kuće, prije nego li je pošao na visoke nauke u Beč, sabrao je po Dalmaciji, Hercegovini i Bosni mnogo pjesama i pripovijedaka. Bogišić nije ipak ove zbirke nikada izdao. Samo je Fr. Krauss preveo dvije pripovijetke iz ove zbirke na njemački u svojoj zbirci „Südslavische Märchen“.

Još prije god. 1860. našao je Bogišić u biblioteci Male braće u Dubrovniku zbirku starih narodnih pjesama, koja potječe iz vremena od g. 1697. do g. 1758. Godine 1868. opisao je tu zbirku u časopisu „Dubrovniku“, a opisu je dodao nekoliko tih pjesama. Kasnije je publicirao nekoliko tih pjesama u „Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien“. Napokon je god. 1878. izdao te pjesme pod natpisom „Народне пјесме из старијих највише приморских записа“ nakladom srpskog učenog društva. Pri izdavanju tih pjesama upotrijebio je pomenutu zbirku iz biblioteke Male braće u Dubrovniku, a osim toga i neke druge rukopise. Svega skupa izdao je 130 pjesama. — To je posebna vrsta epskih pjesama, tako zvane bugarštice. Izdaju tih pjesama priložio je uvod, u kome govori o toj vrsti pjesama; na kraju je dodao i tumač nepoznatih riječi. — Ovo prvo izdanje tih pjesama doskora se je posve rasprodalo, te je Bogišić odlučio ove pjesme ponovno izdati i dodati im latinski prijevod 20 pjesama od biskupa Ferića.

Posebnu raspravu napisao je o izdavanju i traženju narodnih poslovice u Rusiji: „Publication et enquête de

proverbes en Russie“ (u časopisu „Mélusine“ god. 1901. str. 129—141).

Bogišić nije sabirao samo narodne pjesme i pripovijetke, nego i sve drugo, što je držao da je odlučno za spoznaju kulture i života narodnoga. Kad mu nije uspjelo, da državne vlasti i društva potakne, da stvore neki sveslavenski narodni muzej, nastojao ga je sam za se stvoriti. Kad se je kasnije stalno nastanio u Francuskoj, sabirao je gradivo za takav muzej i po Francuskoj. O jednoj od svojih zbiraka držao je posebno predavanje u sjednici društva „Société des excursions scientifiques“ od 5. prosinca 1901., i to o ženidbenim kolajnama u Francuskoj („Pièces de mariage“); predavanje to otišnuto je u II. svesci Bulletinu toga društva.

Bogišić je napisao i više ocjena i izvještaja o pravičkim i historičkim djelima, kojima se je on više bavio. Tako su i u „Radu“ naše Akademije izišle dvije njegove obznane, i to: obznana knjige: „Протокол Шабацькога магистрата од 1808. до 1812. године, у Биограду 1868.“; i obznana knjige: „O znaczeniu prawa rzymskiego i rzymsko-byzantyńskiego u narodów słowiańskich, wyłożył, objasnił i wydał R. Hube, Warszawa 1868“.

Kad je postao sveučilišni profesor u Odesi povjerena mu je ocjena djela N. A. Попова „Россія и Сербія“; o tom djelu napisao je on već pomenuti „Разборъ сочиненія Н. А. Попова Россія и Сербія“, kome je dodao mnogo isprava iz dobe borbe za oslobodenje Srbije.

Ovdje sam u glavnom naveo djela V. Bogišića, kao i ono, što je o tim djelima pisano. Sva djela i sve, što je o tim djelima pisano, nije nam moguće iznijeti. Imade bezbroj manjih članaka u različnim časopisima, kojima nije tako lako u trag ući; a ima opet neznatnih

članaka, koje pored znamenitijih djela i rasprava nije vrijedno ni nabrajati. Napose imade više članaka iz zadnje dobe otisnutih u francuskim časopisima „Mélusine“ i „Revue de droit international et de législation comparée“.

Pored ovoga tako plodnog literarnog rada imao je Bogišić do pred nekoliko godina, do pred svoju smrt uvijek mnogo zvaničnog posla. — Naprijed je već spomenuto, da je oko Uskrsa god. 1863 dobio mjesto kolaboratora u dvorskoj biblioteci u Beču. Ovdje mu je bio povjeren ne samo čitav odsjek „slavica“ nego i odsjek „iuridica“.

Godine 1868. preuređeno je školstvo u banatsko-srijemskoj i hrvatsko-slavonskoj Krajini; napose su određena dva školska savjetnika, koji su imali nadzirati sve škole u vojnoj Krajini. Jedan od tih imao je nadzirati sve škole u hrvatsko-slavonskoj, a drugi škole u banatsko-srijemskoj vojnoj Krajini. Prvi je imao sjedište u Zagrebu, drugi u Temišvaru, a kasnije u Petrovaradinu. Školskim savjetnikom za hrvatsko-slavonsku Krajinu imenovan je svećenik i ravnatelj senjske gimnazije Stj. Sabljak, a školskim savjetnikom za banatsko-srijemsku vojnu Krajinu naš Bogišić.

Kao školski savjetnik imao je Bogišić mnogo posla. Svoj posao otpravljaao je savjesno, te je pošao na veliko nadzorno putovanje po zemlji. O tome podnio je opsežan izvještaj. Iza toga je sudjelovao u Beču u komisiji, koja je radila oko reorganizacije školstva u vojnoj Krajini. Pošto su god. 1869. usvojeni prijedlozi o preustrojstvu školstva u vojnoj Krajini, odrekao se je Bogišić službe školskog savjetnika i primio ponudu, da zauzme novo osnovanu katedru slavenske pravne povijesti u sveučilištu odeskom.

Kao školski savjetnik došao je u bliži doticaj s narodom tako velikog teritorija, kako je bila banatsko-srijemska vojna Krajina. I on je tu priliku upotrijebio, da što bolje upozna narodni život i običaje. Kao školski savjetnik upoznao se je s mnogima, koji su mu pripomogli kod sabiranja pravnih običaja.

Postavši sveučilišni profesor u Odesi dobio je „honoris causa“ naslov doktora javnoga prava. — Koncem godine 1869. otišao je Bogišić u Odesu, te je tamo 3./17. ožujka 1870. držao pomenuto već inauguralno predavanje „о научной разработкѣ исторіи славянскаго права“. U prvo vrijeme imao je Bogišić mnogo posla kao sveučilišni profesor. Ruski je jezik doduše već otprije poznao, no govorio ruski nije gotovo nikada; s toga mu je u prvo vrijeme bilo dosta teško predavati na ruskom jeziku. Dalje je imao predavati gotovo posve novu nauku. U doba, kad je Bogišić počeo predavati slavensku pravnu povijest, bila je još slabo poznata pravna povijest ruskoga, poljskoga i češkoga naroda; a o pravnoj povijesti ostalih naroda slavenskih počelo se je tek pisati. Bogišiću je pri tome dobro došlo znanje, što ga je prikupio u bečkoj dvorskoj biblioteci.

U Odesi je našao mnogo ljudi, kojima su bili dobro poznati pravni običaji u južnih Slavena. Našao je tu glasovitog vođu hercegovačkih ustaša Luku Vukalovića, Lukina sina Bogdana Vukalovića i Miloša Sredanovića. Od njih je dobio mnogo podataka o pravnim običajima u Hercegovini i u Katunskoj nahiji u Crnoj gori. Našao je tu i zemljaka pomorskog kapetana Pavla Maguda iz Dubrovnika koji mu je dao opet mnogo podataka o pravnim običajima u Konavlima. Upoznao je tu i popa Marka Pejovića i od njega dobio mnoge podatke o pravnim običajima u Crnoj gori. Bio je tu i pravnik Marko Marinović, koji mu je dao odgovore za Makarsko primorje u Dalmaciji.

Dok je Bogišić bio profesor u Odesi, zamolio je crnogorski knez Nikola, kome je bio poznat Bogišićev znanstveni rad, cara Aleksandra II., da pošalje Bogišića u Crnu goru, da sastavi opći građanski zakon. Pod konac god. 1872. povjeren je Bogišiću sastav opjeg građanskog zakonika za kneževinu Crnu goru, i za tu svrhu podijeljen mu kao profesoru dopust na neodređeno vrijeme. Budući da nije bilo nužno, da za sastavljanje ovog zakonika bude u Crnoj gori, to se je već godine 1874. preselio u Pariz, gdje se je stalno nastanio, da mu budu pri ruci knjige i biblioteke, koje je kod sastavljanja zakonika trebao. — Za vrijeme rusko-turskoga rata bio je Bogišić pozvan, da se pridruži glavnomu štopu ruske vojske u Bugarskoj; Bogišić je bio dodijeljen civilnoj kancelariji. S glavnim štopom prošao je on kroz Rumunjsku i Bugarsku sve do Plevne, i ondje je sastavio prvi projekt za sudsku organizaciju u Bugarskoj. Mjeseca rujna 1877. bio je riješen službe pri glavnom štopu ruske vojske, pa se je odmah vratio u Pariz.

U isto doba ponuđena su mu profesorska mjesta u različnim sveučilištima. Dok je bio još u Odesi, ponuđeno mu je profesorsko mjesto u Varšavi (za slavensku pravnu povijest), kad je osnovano sveučilište u Zagrebu, ponuđeno mu je mjesto profesora za opću pravnu povijest, a kad se je ovo mjesto godine 1882. ispraznilo, ponuđeno mu je ponovno. Godine 1875. ponuđeno mu je opet mjesto profesora rimskoga prava u sveučilištu odeskom. Kad se otvorila visoka škola u Biogradu, ponuđena mu je i u njoj katedra slavenske pravne povijesti.

Kad je njegova osnova imovinskog zakonika za kneževinu Crnu goru postala zakonom, ponuđena mu je

katedra rimskoga prava u Moskvi. Poradi narušenoga zdravlja zatražio je ipak mirovinu, koju mu je ruska vlada i dala.

God. 1893. imenovao je Bogišića crnogorski knez Nikola ministrom pravde, te je ostao ministar sve do 22. veljače (6. ožujka) 1899. Od godine 1899. živio je Bogišić opet u Parizu. U posljednje doba bio je dosta ozbiljan kandidat za mjesto kršćanskog nadzornika ili guvernera u Macedoniji. — Zimi godine 1908. obolio je od upale pluća. Kad se je od te bolesti nešto oporavio, odlučio je poći na jug u svoje rodno mjesto Cavtat i Dubrovnik. Na putu zaustavio se je u Beču, i tu je prijatelju K. Jirečeku razvijao još velike planove o svome budućem radu. Napose je mislio u skoro vrijeme izdati dubrovački „liber croceus“. Uz put popitao se je u Beču kod učenih liječnika o svom zdravlju. Oni su mu kazali, da je s njegovim zdravljem zlo. U posljednjem razgovoru s Jirečekom izjavio je, da od svih onih planova, što ih je nedavno razvijao, ne će biti ništa, jer mu nema više dugog života. I on je zaputio dalje na jug. Došao je do Rijeke, i ondje je 24. travnja 1908. umr'o.

Mrtvo tijelo preneseno je u njegovo rodno mjesto Cavtat i tamo sahranjeno.

Bogišić je bio odlikovan crnogorskim velikim krstom Danilova reda, srpskim velikim krstom sv. Save, velikim krstom reda talijanske krune, otomanskim redom Medžidije; nadalje bio je on vitez ruskog reda sv. Ane, vitez francuske počasne legije, ruski tajni savjetnik itd. itd.

Bogišić je bio pravi član naše Akademije od god. 1867. (25. srpnja); nadalje je bio pravi član Srpske kr. akademije u Biogradu, član dopisnik „Instituta de France“ u Parizu, član geografskog društva u Petro-

gradu, član antropološkog društva u Moskvi, član internacionalnog instituta za sociologiju („Institut international de sociologie“), član sociološkog društva („Société de sociologie“), član društva za komparativno zakonodavstvo („Société de législation comparée“), član zakonske akademije u Toulousi i drugih učenih zavoda i društava.

O Bogišiću i znanstvenom njegovu radu pisalo se je vrlo mnogo. Ovdje ću nabrojiti samo neke znatnije članke o njegovu životu. Njegov je životopis izišao već god. 1882. u „Vijencu“ (str. 31. i 32.) od prof. K. Vojnovića; o njegovu radu napisao je poseban članak Mil. R. Vesnić u „Mjesečniku pravn. društva u Zagrebu“. Nadalje donose životopisne podatke: Tršćanska „Slavenska misao“ (g. 1904. u br. 15. i 16.); kalendar „Dubrovnik“ za god. 1900., 1901. i 1092.; „Босанска вила“ (1900. u br. 5. i 6.); biogradska „Нова црка“ (1902.); „Годишњак срп. кр. академије“ (1888. i 1896.); „Světobor“ (češki ilustr. beletr. časopis god. 1879. u br. 39. i 40., od K. Jirečka); „Časopis musea království českého“ (god. 1903., o proslavi 40-godišnjice njegova književnog rada, od K. Kadleca); „Die Reform“ (god. 1873., od Fr. Schuselke); petrogradska „Всемирная Иллюстрація“ (god. 1889. u br. 26.); „L'exportateur“ (god. 1896. i 1898.); „Revue diplomatique“ (god. 1898.). Bilješke o njegovu životu i radu donijela je i „Académie des sciences morales et politiques (Institut de France)“ u svojim „Notices biographiques et bibliographiques“ (god. 1893.—1894., II. dio, str. 62—65).

Osim toga donose kratak životopis i pregled njegova rada gotovo svi znatniji leksici iz novije dobe; tako „Ottáv Slovník naučný“ (IV. 5., 1891., str. 241. i d.); „Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana“ (IX.

sv., 1893., str. 16.); „Энциклопедический словарь“ (IV. sv., 1891., str. 168. i d.); „Русский биографический словарь“; „La grande encyclopédie“ (VII. sv. str. 67. i d. od Louisa, Legera); „Encyclopédie illustrée“ (Larousseova, II. sv. str. 132.); „Dictionnaire universel des contemporains“ (od god. 1893., 6. izd.); „Dizionario biografico degli scrittori contemporanei“ (g. 1879.); „Konversations-Lexikon“ Brockhausov, Meyerov i Herderov; „A Pallas nagy lexikona“ (III. sv., 1884., str. 413.) itd. itd.

O njegovoj smrti obavijestili su svoje čitateljstvo gotovo svi slavenski, a i mnogi francuski, njemački i talijanski pravnički listovi; tako su isto mnogi nepravnički listovi donijeli bilješke o njegovoj smrti. Mnogi od tih listova donijeli su tom prigodom dosta opsežan životopis.

Lijep članak donijela je povodom smrti Bogišićeve „Revue de droit international et de législation comparée“ od M. R. Vesnića (g. 1908. str. 443—448.). Vesnić veli u tom članku: Pravna znanost izgubila je s Valt. Bogišićem jednoga od najboljih radnika, slavenski svijet jednoga od najslavnijih svojih reprezentanata, a starodrevna republika dubrovačka sina, s kojim se je s punim pravom mogla ponositi; djela njegova preživjet će ga, i on će ostati u uspomeni i časti svojih sunarodnjaka uz bok velikoga Dubrovčanina XVIII. vijeka — R. Boškovića.

Životopis V. Bogišića donio je „Mjesečnik pravn. društva“ (god. 1908. str. 841—870. od pisca ovih redaka); „Юридически прѣгледъ“ (g. 1908. str. 257. do 263.). O smrti Bogišićevoj donijeli su bilješke: biogradski „Архив за правне и друштвене науке“ (g. 1908. str. 327.); češki „Pravnik“ (g. 1908. str. 312.); „Slovenski pravnik“; „Revue internationale de sociologie“

(g. 1908. str. 475.); „Славянскія извѣстія“ (g. 1908. str. 81—83.). — O djelatnosti V. Bogišića kao školskog savjetnika za banatsko-srijemsku Krajinu donijele su povodom smrti Bogišićeve podulji članak (u dva broja) zagrebačke „Narodne novine“.

Bogišićev je rad bio vrlo mnogovrstan. Pisao je u šest jezika (hrvatsko-srpski, njemački, francuski, ruski, talijanski i latinski). Bavio se je historijom i etnografijom, no najviše ipak pravom. Na pravnom polju bavio se je osobito ispitivanjem prava, koje u narodu živi bez obzira na zakone, bez obzira na pisano pravo; no bavio se je uz to i pravnom historijom, osobito izdavanjem starih pravnih spomenika.

U svom radu uza sve to, što je bio vrlo savjestan i što mu je uvijek bilo najviše do istine, ipak je uvijek bio Slaven. Njemu je Slavenstvo kao i starim Dubrovčanima bilo jedinstvena cjelina. Pa ako se i ne tiču pojedina njegova djela čitavog slavenskog svijeta, već samo južnih Slavena, nije tome razlog, što bi on držao, da postoji kakova osobita razlika između južnih i drugih Slavena. On je stegnuo svoje opise na južne Slavene poradi toga, jer mu drugi nijesu za njegovo istraživanje bili tako pristupni.

Držeći Slavene jednom cjelinom mislio je, da ti Slaveni imadu također samo jedno pravo: ne doduše jedno pisano pravo, već jedno pravo, koje u narodu živi. U pojedinostima postoje dakako, držao je, neke razlike ne samo među pojedinim narodima i državama, nego i među pojedinim krajevima i plemenima itd. Ali glavne ideje, glavni momenti prava zajednički su u svih slavenskih naroda. Dopuštao je, da su u nekih slavenskih naroda ove ideje, ovi momenti uslijed tuđeg, vanjskog utjecaja dosta zastrti, u neku ruku već i posve izbri-

sani. Pojedine slavenske pravne uredbe, držao je, istisnute su ovdje ili ondje tuđinskim uredbama. Nekoć su ipak u svih slavenskih naroda postojale jednake pravne uredbe, koje su se danas sačuvale samo u onih, koji nijesu u tolikoj mjeri izvrgnuti bili tuđinskom utjecaju.

U doba, kad je Bogišić došao u visoke škole, držalo se je, da treba slavenofilskim teorijama o dobrim svojstvima slavenskih naroda i čisto slavenskim pravnim uredbama dati što jaču realnu podlogu. Neke pravne uredbe tumačile su se već prije Bogišića kao osobite manifestacije posebne naravi, posebnih svojstava, koja su zajednička svim slavenskim narodima. Ove uredbe, držalo se je, da su prvobitno postojale kod svih slavenskih naroda. Bogišić se je u prvom redu dao na proučavanje takovih uredaba.

Pitanje o posebnom pravu slavenskih naroda, kao jedinstvenoj cjelini, danas nije još riješeno. Toliko se ipak danas sigurno već znade, da one pravne uredbe, koje su se isticale kao osobite manifestacije slavenske miroljubive ćudi, nijesu onako specijalno slavenske uredbe, kao što se je u prvom zanosu držalo; nijesu one ni neposredni produkt ćudi slavenskih naroda. Bogišić u kasnijim svojim radnjama i sam veli, da slične uredbe postoje, ili da su barem do nedavna postojale i u Francuskoj.

Nije se doduše mogla uzdržati ni protivna teorija, da se ove uredbe javljaju samo kod naroda na najnižem stupnju kulture, koji su stupanj zapadni narodi već odavna svladali. No može se za dokazano uzeti, da su stanovite prilike, stanoviti uzroci i u drugih neslavenskih naroda izazvali, ako i ne iste, a to bar posve slične uredbe. Vjerojatno je doduše, da je i ćud slavenskih naroda utjecala na razvitak ovih uredaba; a još je vjerojatnije, da je ćud slavenskih naroda vrlo važan faktor

za podržavanje ovih uredaba. Nema sumnje, da u narodu, u kome postoji porodična imovinska zajednica, ili opet, u kome postoji zemljišna zajednica s periodičkim preraszdjeljivanjem, mora da su altruistička čuvstva spram drugih članova ovakovih zajednica dosta jaka, da svladaju egoizam, koji se protivi takovim zajednicama. U takovih naroda mora da je altruizam u nekoj mjeri jači od egoizma. Zato i jesu slavenofilski učenjaci toliko slavili miroljubivost i sklonost mirnome društvenom životu u slavenskih naroda; zato su i ti učenjaci toliko isticali, kako se ta svojstva slavenskih naroda manifestiraju u pomenutim uredbama. No Slavenofili su pogriješili u tome, što su tu svoju teoriju spojili sa starim pričama o zlatnoj prvoj dobi, gdje nije bilo egoizma. Tom pogriješkom Slavenofilâ okoristili su se protivnici panslavizma i postavili teoriju, da se ovakove uredbe javljaju kod svih naroda na najnižem stupnju kulture, a individualizam (pravije egoizam) da se razvija tek porastom kulture. Posve je prirodno, da se ovakova apsurdna teorija nije mogla trajno uzdržati. Inače bismo morali doći do zaključka, da su bezobzirni, okrutni, samovoljni, sebični divljaci, koji žive od dana u dan, koji se pri zadovoljavanju svojih požuda ne obaziru na slobodu i prava drugih ljudi, koji su podvrgnuti samo momentanim utiscima, najveći altruiste; a obrazovani ljudi, kod kojih je dioba rada do krajnosti provedena, koji jedan bez drugoga upravo ne bi mogli živjeti, koji uvijek paze, da svojim djelovanjem ne povrijede pravo i slobodu drugih ljudi itd., da su najveći egoiste. Danas, kad je egoizam, a s njim opet druga vrsta „statusa naturae“, našao u filozofu Nietzscheu osobitog zagovornika i poštovača, pojavila se je i nova pangermanska teorija (Woltmann, Wilser, Reimer itd.), koja uči, da su plavokosi dugoglavi Germani (Nijemci) po

svojoj naravi egoistički „nadjudi“, kojima je suđeno, da vladaju nad kratkoglavim altruističkim Slavenima. Pangermanska ta teorija, ako ništa drugo, dokaz je, da je ipak bilo nešto istine u onoj slavnofilskoj teoriji o altruističkoj naravi slavenskih naroda.

Poradi toga ne može se reći, da teorija o posebnom pravu slavenskih naroda nema nikakove podloge. Samo se ova osobitost slavenskoga prava ne će sastojati toliko u tome, da Slaveni imaju posebne pravne uredbе, kakovih drugi narodi nemaju, koliko u tome, da uredbе, koje postoje i u drugih naroda, imaju i u slavenskih naroda svoj posebni altruistički značaj i poradi toga se koji put ukazuju donekle posebnim uredbama, koje su samo slične uredbama u drugih naroda.

Kako je spomenuto, Bogišić je hotio da istraži pravo slavenskih naroda kao posebnu cjelinu. U tom se nije mogao osloniti ni na pisane zakone ni na ono, što je bilo o nepisanim zakonima već napisano nego je bio upravo prisiljen, da se sam izravno dađe na proučavanje pravnog života u slavenskih naroda. Tako je došlo do toga, da je Bogišić otvorio nov put u pravnoj znanosti. Počeo se je baviti proučavanjem pravnog života u narodu, a napustio je suhoparno tumačenje mrtvog slova zakona.

No Bogišić je bio još uvijek učenik Arndtsa, Rudorffa, Windscheida. A utjecaj njihov na nj i ugled njihov bio je u ono doba tolik, da se Bogišić nije mogao oteti teorijama pozitivističke struje, koju su ovi glasoviti romaniste zastupali. Poradi toga je i njemu skup nekih norama „prius“, iz koga tek potječe pravni život. Zato ostaje i Bogišiću, kao i Savignyju i Puchti, običajno pravo jedino sredstvo, kojim se može poslužiti, ako hoće da promatra pravni život nezavisno o državnim zakonima. I on se je tim sredstvom po-

služio upravo u obilnoj mjeri. Njemu je pače „običajno pravo“ samo ime, pod kojim on ispituje pravni život naroda bez svakog obzira na državne zakone. On ide tako daleko, da svoje ispitivanje ne nastoji ni prekriti time, da ispituje samo „običajno pravo“. On ne pita, da li se je tu razvila ova ili ona norma običajnoga prava, iz koje potječu određene posljedice u pravnom životu; pogotovu ne pita on, da li ta norma ima ona svojstva, koja Puchta traži za normu običajnoga prava. On ne ispituje ni to, da li su odnošaji, koje opisuje, uređeni kakvim državnim zakonom. On obično izravno ispituje, kakova subjektivna prava ima čovjek, koji se nalazi u ovom ili onom položaju; on izravno ispituje, kakovim posljedicama rađa ovaj ili onaj pravni običaj, ovaj ili onaj pravni posao; a pri tom se ne obazire ni na norme običajnog prava ni na norme pisanog zakona, kojima se ti odnošaji uređuju.

Tako je Bogišić pred trideset godina u praksi nehotice zastupao one misli, koje danas u teoriji zastupa škola slobodnoga prava. Bogišić se je pri tome služio doduše izlikom, da ispituje samo običajno pravo; ali doista je ispitivao, kako bi rekao Gnaeus Flavius, slobodno pravo, t. j. pravni život, koji postoji u narodu nezavisno o državnim zakonima i o t. zv. normama običajnoga prava.

Premda je Bogišiću običajno pravo doista samo izlika, uz koju on ispituje pravni život naroda bez obzira na pisane zakone, ipak teorija o običajnom pravu rađa u njemu predrasudama, kojih možda ne bi bilo, da nije bio preokupiran tom teorijom. Tako se mora po toj teoriji o običajnom pravu svaka norma običajnog prava, da postane takovom, kroz dugo vremena vršiti; t. j. kroz dugo vremena moraju se ponavljati čini, u kojima se sastoji tobožnje vršenje takove norme. Poradi

toga mora se također uzeti, da sve uredbe, koje su tobože uređene normama t. zv. običajnoga prava, postoje već odavna, da su one tako isto postojale već u davnoj prošlosti. Do toga zaključka morao je i Bogišić doći, kad se je već poslužio izlikom običajnoga prava i kad je već prihvatio teoriju o običajnom pravu. Bogišić ne drži doduše poput Majewskoga i poput sastavljača kraljičino-dvorskog i zeleno-gorskog rukopisa, da su pojedine pravne uredbe u slavenskih naroda uređene bile već u nekom svetom zakoniku, koji su praoci današnjih Slavena donijeli iz Indije. (U opće se mora s pohvalom priznati, da se Bogišić nije mnogo obazirao na kraljičino-dvorski i zeleno-gorski rukopis, koji je drugima u ono vrijeme bio najjači argumenat za starost pojedinih pravnih uređaba. Bogišić kao da je već pred četrdeset godina slutio, da je taj rukopis puki falsifikat). Bogišić drži ipak, da su uredbe, koje danas žive u narodu bez obzira na zakonske propise, postojale već u davnoj prošlosti. U tom nazoru potkrepljuje ga to, što su onda svi učili, da su ove uredbe doista postojale već u davnoj prošlosti, i to ne samo kod pojedinih, nego kod svih slavenskih naroda. U toj pretpostavci nalazi on također i neki argumenat, da je pravo slavenskih naroda jedinstvena cjelina. Napokon ga u tom nazoru potkrepljuju priče o zlatnoj prvoj dobi, u kojoj još nije bilo egoizma, nije bilo individualnog vlasništva.

Ovdje ćemo istaknuti samo neke od posljedica, kojima rađa nazor Bogišićev, da neke specijalno slavenske pravne uredbe, napose zadruge, postoje već od davnine.

Bogišić uza sve to, što je držao zadrugu tako prastarom uredbom, imao je ipak bistar pogled u pravni život naroda i dobro je shvatio mnogo toga, što njegovi savremenici nijesu ni iz daleka tako dobro shvaćali. Tako je n. pr. po njegovu mnijenju zadružna imovina

„condominium ne samo sadanjijeh članova obitelji, nego i budućijeh, a pojedinci nijesu nego kao po redu dolazeći uživaoci (usufructuarii)“ te imovine. (Pravni običaji u Slovena, str. 30). Prema tome držao je on zadrugu jurističkom osobom, a zadrugare nekom vrstom destinataru. S druge strane njemu, kao dobrom romanisti, bilo je vrlo dobro poznato, da se juristička osoba javlja samo uz visoki stupanj pravnog i kulturnog razvitka. Pa ipak je tvrdio, da su zadruge, dakle jurističke osobe, postojale u davnoj prošlosti. Ovo očito protivurjeđe nastoji Bogišić poput mnogih drugih prekriti time, što ne će izravno, već samo pomenutim načinom neizravno da označuje zadrugu jurističkom osobom.

Teorija običajnoga prava nepovoljno je djelovala na Bogišića i u tome, što se je već radi naziva „običaj“ previše bavio istraživanjem kojekakvih običaja, u kojima se ne sastoji pravni život, pače koji na pravni život i ne utječu. Tako na daleko i široko opisuje običaje kod ženidbe. — Ovakovo pak opisivanje dovodi strani svijet samo na misao, da narod, čiji se pravni običaji ovako opisuju, ne zna još razlikovati pravo od morala i od pravila pristojnosti, da su kod toga naroda sve ove norme još pomiješane. Dalje se iz takovih opisa izvodi, da se kod takovog naroda čitavo pravo gubi u suvišnim formama, kao kod najprimitivnijih naroda. — Istina je doduše, da Bogišić nije propustio istraživati ni bitnih momenata u pravnom životu naroda. No istraživanje njihovo mnogo gubi poradi istraživanja nebitnih momenata.

Poradi toga, što Bogišić drži, da sve ono, što nema oslonu u novijim pisanim zakonima ili što se tima zakonima protivi, postoji u narodu već mnogo i mnogo vijekova, propušta on ispitivati uzroke, koji su doveli narod do takovog shvaćanja i do takovog pravnog ži-

vota. Nasuprot tome nastoji on dokazati, da se to shvaćanje, koje je tobože već tako staro, počinje gubiti. Poradi toga se kod njega opaža težnja, da dokazivanjem, kako nestaje starih dobrih običaja, podjedno dokaže, kako se u narodu gubi pravni život, koji bi odgovarao njegovu shvaćanju, u opće kako se u narodu gubi svaki pravni život.

Posve je prirodno, da ovakovo dokazivanje samoaj stvari mnogo škodi; a škodi i narodu, kod koga se ovako tobože svaki samostalni pravni život gubi. Stranci, koji čitaju ovakovo opisivanje i dokazivanje, dolaze nehotice do uvjerenja, da se tu radi o narodu, koji se kroz vijekove i vijekove nije u kulturi ni za korak pomaknuo, o narodu, koji treba iz vana ljudî, da ga prosvijetle.

Uza sve to mora se priznati, da je Bogišić vrlo dobro proučio pravni život naroda, te je taj pravni život potpuno upoznao. Zato je i mogao sastaviti zakonik, koji odgovara pravnoj svijesti naroda i koji je svojom originalnošću i načinom, kojim je bio sastavljen, zadivio sav učeni svijet. O rijetko kojem zakoniku pisalo se je toliko, koliko o Bogišićevom imovinskom zakoniku za kneževinu Crnu goru. Rijetko je koji zakonik došao toliko na glas, koliko ovaj.

---

2. Dr. Marijan Derenčin.

NAPISAO DR. FRAN VRBANIĆ.

Teška je dužnost, koju mi namijeniše drugovi, kad me pozvaše, da u anale naše Akademije napišem spomen-list našem članu dopisniku Marijanu Derenčinu, mužu, koji je preko tri decenija u domovini stajao na poprištu političke borbe i u toj borbi godine i godine kolo

J. Marija Berentzen

vodio srcem i umom, riječju i perom. Kako sam i sâm stajao u vrtlogu te borbe, do godine 1883. kao politički mu protivnik, a od onda u istom taboru kao sudrug njegov, mogao bih u tom poslu i protiv svoje volje lako biti pristran i rad Derenčinov prikazati u svijetlu one stranke, koju smo obojica svim žarom naše duše i u najtežim njezinim dnevima podupirali u njezinoj patriotskoj borbi bez brige na navale, koje su s desna i s lijeva padale na naše glave. To niti mogu niti kanim učiniti u spisu Akademije, u kom stranačka strast ne smije naći ni zagovora ni prigovora. Baš u tom i jest sva težina zadatka moga; jer tko je poznao pokojnoga Marijana, mogao se je uvjeriti, kako je sve njegovo biće bilo prožeto političkom mislju. On se je osjećao političkim čovjekom ne samo onda, kad je pun sarkazma i humora u saboru pobijao svoje protivnike, nego i onda, kad je u sudnici sjajnom dijalektikom obarao navode državnoga odvjetnika; on, koji je kao duhovit i uman publicista svojim novinarskim člancima znao osupnuti i razoružati svoje protivnike, nije zaboravio svojih političkih načela ni onda, kad je svojim umnim silama htio da posluži nauci i znanosti; on, koji je imao dara i velike spremne za lijepu knjigu i umjetnost, bacio se je i na to polje, ali su njegove drame posve prožete političkim tendencijama; on, koga su morile tolike brige i skrbi privatnoga i obiteljskoga života, nije ni u najtežim danima sustao u političkom svom radu, već je uza sve to bio prvi na poslu, kad je trebalo zborom i tvorom, riječju i perom pokrenuti ili voditi političku akciju. Ali uza sve to ne samo da se može, nego se upravo i mora u analima naše Akademije govoriti o Derenčinovu radu, jer ako kroz cijeli taj rad sad više sad manje i proviruje politička žica, ipak taj rad nije bio samo odraz njegova živoga tempe-

ramenta i njegovih prirodnih sposobnosti, nego i plod njegove opsežne naobrazbe, njegove duboke erudicije na području pravne nauke, njegova svestranoga poznavanja i proučavanja pravnih pojava kod svih kulturnih naroda, pa dubokoga filozofskoga razmišljanja i primjenjivanja na prilike u vlastitoj domovini. Zato i jest njegov životopisac u „Mjesečniku“ hrv. pravničkoga društva prof. dr. J. Šilović mogao ustvrditi, da je Marijan Derenčin na znanstvenom, zakonodavnom i forenzičkom polju stvorio djela neprolazne vrijednosti; zato dolikuje i Akademiji, da se ne obazirući se na njegovo stranačko-političko stajalište sjeti muža, koji je na polju pravne nauke radio neumorno već onda, kad je to polje u Hrvatskoj bilo posve neuzorano, i kad su se tek amo tamo javljali pojedinci u ozbiljnoj nakani, da u toj zemlji „juristâ i odvjetnikâ“ pridignu hrvatsku pravnu knjigu na znanstvenoj podlozi. Derenčin je u toj struci bio ne samo jedan od najtemeljitijih i najspremnijih, nego i najplodniji.

Marijan Derenčin starinom iz Istre rodio se je u gradu Rijeci 24. septembra 1836. od oca Pavla Antuna i matere Julijane rođene Milić. Početne škole i gimnaziju polazio je na Rijeci, a školske godine 1852/3. prešao je u gimnaziju zagrebačku, u sedmi razred, otkuda se je opet vratio u riječku gimnaziju, gdje je g. 1854. načinio ispit zrelosti. U bečkom sveučilištu slušao je nauke pravo-i državoslovne, te je ovdje 26. juna 1860. promoviran na čast doktora prava. Nakon svršenih nauka stupio je u odvjetničku kancelariju jednoga od najvršnjih tadanjih riječkih odvjetnika i odlučnoga hrvatskoga patriote Faustina Suppea. Kako su baš u to doba obustavom apsolutizma i uvedenjem ustavnoga života i u Hrvatskoj nastale posve nove prilike u našem javnom životu, i kako se je napose u gradu Rijeci podigla živa

agitacija protiv Hrvatske, a hrvatska se stranka u tom gradu upustila u otvorenu borbu s protivnicima hrvatske misli i pripadnosti ovoga grada kraljevini Hrvatskoj, nije čudo, da se je i naš Marijan, pun rodoljubnoga žara i osjećaja, stavio u službu hrvatske narodne misli i sa svom žestinom svoga temperamenta upleo u političku borbu, u kojoj je doskora stupio u prve redove, a nije u njoj sustao sve do kraja svoga života.

Hrvatski rodoljubi upoznavši doskora njegove umne sposobnosti, njegovu okretnost i marljivost, izabraše ga u prvoj skupštini županije riječke držanoj god. 1861. jednoglasno podbilježnikom županije. No već g. 1863. odreče se Derenčin ove službe i primi mjesto kr. javnoga bilježnika za grad Rijeku: ali kad je u ovom gradu kraljevskom odredbom od 28. jula 1870. uveden tako zvani provizorij, i kad je napose g. 1871. oduzeta Hrvatskoj svaka ingerencija na teritorij grada Rijeke i za pravosuđe, a mađarsko se sudstvo počelo ovdje namještati, tada se je i Derenčin odrekao javnoga bilježništva za ovaj grad i dobio g. 1873. pravo odvjetovanja i mjesto kr. javnoga bilježnika za županiju riječku sa sjedištem u istom ovom gradu.

Već po ovom svom zanimanju morao je Derenčin dolaziti u sve češći i uži saobraćaj s narodom hrvatskoga Primorja. Ovaj saobraćaj još je više podupirala njegova živa ćud, njegova okretnost, njegov patriotizam i njegovo revno zanimanje za javne poslove domovine. Nije stoga čudo, da su naši Primorci vazda i u prvom redu mislili na našega Marijana, kad se je god radilo o izborima bilo za županijsku skupštinu bilo za sabor. Tako su se već g. 1861., kad su se nakon apsolutizma prvi put imali u gradu Rijeci provesti izbori za hrvatski sabor, riječki rodoljubi bavili oko Marijana Derenčina. No kako je grad Rijeka zaključio, da ne će slati svojih

zastupnika u hrvatski sabor, i kako su Riječani tu odluku gradskoga svoga zastupstva i činom proveli, nije Derenčin došao do toga, da u hrvatskom saboru vrši službu narodnoga zastupnika. Od 1222 izbornika došlo ih je na biralište 870, od kojih je 840 glasovalo sa „nessuno“, a samo tridesetorica imenom. Ova tridesetorica izabraše četiri zastupnika i četiri zamjenika; među ovima posljednjima bio je i Derenčin. Poput ostalih odreče se i naš Marijan prava, da bude zastupnik, izjavivši pismenom porukom hrvatskomu saboru, „da ne može primiti povjerene mu časti, jer se je tako golema većina izbornika odrekla glasovanja“. Kod slijedećih izbora za sabor, koji se je sastao g. 1865., počastiše ga hrvatski Primorci opet svojim povjerenjem; no njegova mladenačka čednost nije mu uza sve njegove sposobnosti dopuštala, da se u tom zasjedanju bilo u kojem smjeru istakne. Zato ga za čitavoga saborskoga zasjedanja ne vidimo među govornicima. I godine 1868. povjeren mu je saborski mandat; ali kako je pripadao onoj političkoj stranci, koja nije priznavala zakonitosti onoga sabora, koji se je sastao na temelju oktroiranoga izbornoga reda, to je sa svojim drugovima već u četvrtoj saborskoj sjednici uz protest istupio iz sabora s izjavom, da u tom protuzakonitom saboru ne će sudjelovati ni kod rasprave ni kod glasovanja. Pa budući da je sabor u tom koraku nazirao položenje mandata i odredio nove izbore, tim je za ovaj saborski period utrnuo i Derenčinov mandat. Naravno da tim nije prestao politički rad Derenčinov; on je bio duša političkoga pokreta u županiji riječkoj; njegovo patriotično političko djelovanje živo se je osjećalo ne samo u gradu Rijeci, gdje je bilo sjedište njegove odvjetničke i bilježničke kancelarije, nego i u cijeloj županiji riječkoj. Kod saborskih izbora za saborski period g. 1872—1875. iza-

braše ga opet kršni Primorci svojim zastupnikom. U ovom saboru izlazi naš Marijan prvi put na parlamentarno poprište ne samo kao izvjestitelj najvažnijih odbora: pravosudnoga, za poslove unutarnje zemaljske uprave i adresnoga, nego i kao govornik, komu u parlamentarnoj povijesti Hrvatske jedva premea ima: vanredno nadaren i načitan, sjajan dijalektik, pun vatre i zanosa, a nigda, kad je trebalo, bez humora i sarkazma. Prvi put upustio se je u opsežniju debatu kao izvjestitelj verifikacionalnoga odbora, a prvi veći govor držao je 8. jula 1872. prigodom adresne rasprave. Pa kad je u saborskoj sjednici od 15. augusta 1872. prigodom proračunske rasprave podvrgao kritici kazališnu upravu i istaknuo pravac, kojim bi moralo poći hrvatsko kazalište, i kad je u svom velikom govoru dne 4. septembra 1873. razložio potrebu revizije nagodbenoga zakona i ustao na obranu narodne stranke, prokrcio si je Derenčin put u prve redove hrvatskih parlamentaraca, koji s punim pravom bez razlike stranaka dođoše do uvjerenja, da je u njemu hrvatski sabor našao ne samo umna i sjajna govornika, nego i znanstveno naobražena radnika, koga čeka važan zadatak upravo u ono doba, kad se je hrvatski sabor spremao, da nakon dovršenih državopravnih razmirica bar za čas stupi na polje ozbiljna rada za sve grane javnoga života.

U to doba pada i najintenzivniji znanstveni rad Derenčinov ne samo kod sastavljanja pojedinih zakonskih osnova u pravosudnoj struci, nego i na polju jurističke literature. Prva prilika takovomu radu nadala se je Derenčinu, kad je g. 1874. hrvatska vlada predložila saboru dvije zakonske osnove: jednu o mjesnim sudovima, a drugu o bagatelnom postupku pred kotarskim sudovima. Derenčin kao izvjestitelj saborskoga pravosudnoga odbora proučivši pomnivo predložene osnove

nije se mogao s njima sprijateljiti, jer se je njima kani-
nilo mjesne sudove staviti na posve drugu podlogu, a
po njegovu nazoru imala bi biti zadaća zakonodavstva
nadovezati na postojeće uredbe, ispraviti im mane i
samo s neodoljivih razloga odstraniti institucije narodu
omiljele već stoga, što im u njegovoj prošlosti ima
traga! Radi toga sazvana je bila posebna banska kon-
ferencija, u kojoj se je raspravljalo o posebnom staja-
lištu, što ga je Derenčin o tima osnovama zauzimao;
on je iznova izradio obje zakonske osnove, te je sva-
kako njegova zasluga, da su oba zakona, onaj o mje-
snim sudovima i postupku pred njima, i onaj o postupku
bagatelnom, od hrvatskoga sabora prihvaćena onako,
kako ih je i kruna sankcionirala.

Kad je nakon smrti odjelnoga predstojnika dra. A.
Gostiše ispražnjeno mjesto odjelnoga predstojnika za
pravosuđe, opći je bio glas, da bi već s obzirom na
velike reforme, koje su se željno očekivale u svim
granama pravosuđa, za to mjesto najpodesniji bio naš
Marijan, koji je kao izvjestitelj zakonodavnoga odbora
ne samo kod navedenih zakonskih osnova, nego na-
pose još kod zakonske osnove o odgovornosti bana, o
sudačkoj vlasti, o karnosnoj odgovornosti sudaca, o kr.
stolu sedmorice i o ustrojstvu sudova prve molbe —
dokazao, da je uza svoju veliku jurističku naobrazbu
pun inicijative, energije i okretnosti. Ban Mažuranić
kako je bio pronicava duha, lako se je odlučio, da za
ovo važno mjesto predloži Derenčina. Previšnjim rje-
šenjem od 20. januara 1876. bude on doista imenovan
predstojnikom odjela za pravosuđe kod kr. hrv.-slav.-
dalmat. zemalj. vlade. Sedam godina ustrajao je De-
renčin na tom mjestu, pun oduševljenja za svoje novo
zvanje i pun ljubavi za narod, koji ga je na tom
mjestu radosno pozdravio. Za cijelo to vrijeme nasto-

jao je, da opravda velike nade, što ih je narod u njega stavljao. To mu je u punoj mjeri i uspjelo, jer je na polju pravosuđa razvio takovu djelatnost, kakovom bi se mogli podičiti i drugi veći narodi; on je i kod kodifikacije zakona, koji nijesu zasijekali u područje njegova odjela, nastojao vršiti što veći utjecaj ne samo u pravcu što boljega tekstiranja zakona, nego i u tom smjeru, da u okviru postojećih ustavnih zakona domovine uščuva njezinu samostalnost i nezavisnost; on je sve svoje sile uložio, da svojim znanstvenim radom otvori vrata hrvatskoj pravnoj literaturi, koja se je u to doba jedva počela pridizati.

O njegovoj opsežnoj zakonarskoj djelatnosti, koju je znao dovesti u sklad i s potrebama naroda i sa zahtjevima znanosti, najbolje svjedoče mnogobrojni zakoni, koji su stvoreni ponajviše njegovom inicijativom, a svagda njegovim sudjelovanjem; a to su ovi: 1. Zakon o sastavljanju grutovničkih uložaka; 2. zakon o upravi samostalnih zemaljskih kazniona; 3. zakon o sudbenosti trgovačko-mjenbenoj i postupku pred trgovačkomjenbenim sudovima; 4. zakon o mjesnim sudovima i postupku pred njima; 5. zakon o postupku u pravnim poslovima manje vrijednosti (o postupku bagatelnom ili maličnom) pred kr. kotarskim sudovima (gradsko-delegovanim kotarskim sudovima); 6. zakon o izvlastbi nekretnina u gradu Zagrebu; 7. zakon o preinaci nekih ustanova građanskoga parbenoga postupnika od 16. rujna 1852. tičućih se postupka kod ovršbene dražbe nepokretnih i pokretnih stvari radi novčane tražbine; 8. zakon o preinaci zak. čl. IX.: 1870. o ukinuću zakona postojećih proti lihvarstvu; 9. zakon o dužnosti željezničkih pothvatništva naknaditi štetu počinjenu na željeznicama događajima, s kojih čovjek izgubi život ili bude ranjen; 10. zakon, kojim se do-

punjuje zakon od 3. ožujka 1874. o zadrugama u pogledu razređivanja sa zadružnim dijelovima za vrijeme nerazdijeljene zadružne zajednice; 11. zakon o pokriću građevnih i nabavnih troškova potrebitih za zgrade služeće pravosudnoj upravi; 12. zakon o stegi ovrhe na plaće, mirovine i ine pristojbe osoba spadajućih k stalnoj c. i kr. vojsci, ratnoj mornarici i domobranstvu, njihovih udova i sirota; 13. zakon, kojim se preinačuju §§ 460. i 461. priv. građ. postupnika u pogledu ovrhe na aktivna i mirovinska beriva činovnika i službenika zajedničke ugar. hrv. vlade namještenih u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, njihovih udova i sirota; 14. zakon, kojim se kr. sudb. stolu u Bjelovaru dosuđuje realna i gruntov. sudbena nadležnost za one nekretnine ležeće u utjelovljenim ter u područje spomenutoga suda spadajućim dijelovima razvojačene Krajine, koje su razdijeljene među državnim erarom i imovnim općinama; 15. zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju ustanove §§ 6. i 61. zakona od 3. listopada 1876. o mjesnim sudovima i postupku pred njima; 16. zakon o zajmu, koji se ima sklopiti za pokriće troškova potrebitih za popravak potresom oštećenih zemaljskih zgrada, crkava itd.; 17. zakon o građenju novoga zemalj. kazališta u Zagrebu; 18. zakon, kojim se preinačuju odnosno nadopunjuju ustanove § 24. zakona od 3. listopada 1876. o mjesnim sudovima i postupku pred njima i ustanova § 1. zakona od 3. listopada 1876. o postupku u pravnim poslovima manje vrijednosti; 19. zakon o stegama ovršnoga prava kod ovrha radi novčanih tražbina.

Ako i jesu neki od ovih zakona naišli na prigovore, opet ovi prigovori nijesu nimalo mogli umanjiti njihovu veliku važnost. Možda bi neki od tih zakona u mnogom pogledu bili ispalili posve drugačije, da nije bilo koje-

kakvih obzira, koji su donekle stezali slobodu Derenčinovu u njegovu radu, ali uza sve to nikada nije Derenčin zaboravio, da rad njegov na pravosudnom polju mora imati najčvršću podlogu u samoj znanosti. Toga se je načela Derenčin bezobziree držao; ono mu je davalo snage kod svih zapreka, s kojima se je često puta sukobio u provedbi svojih namisli; to je načelo on sam najtemeljitiije i najljepše formulirao, kad je u glavnoj skupštini hrvat. pravničkoga društva dne 4. februara 1885. odlučno izjavio: „Pravosuđe lišeno potpore znanosti lako se može izroditi u empirizam, koji ne da, da luč pravde i pravice gori plamenom, koji je kadar rasvijetliti tamu nepravde“. Ovo ga je načelo napose vodilo na području kaznenoga prava, na kojem si je stekao zasluga, koje su mu pribavile glas i u vanjskom svijetu; ove mu zasluge hrvatska pravna znanost nikada zaboraviti ne može.

Na tom polju nastojao je prije svega, da se promijenjeni postojeći sustav u ovršenju kazni; a da to provede, bilo je od potrebe ponajprije, da se uprava zemaljskih samostalnih kazniona izluči iz područja vladinoga odjela za unutarnje poslove i prenese onamo, kamo po naravi svojoj pripada, to jest u područje vladinoga odjela za pravosuđe. To je učinjeno, čim je Derenčin zasio na stolicu pravosudnoga predstojnika, zakonom od 16. rujna 1876. Sad je mogao pristupiti k namisli, da u Hrvatskoj provede ovršenje kazni slobode po progresivnom ili irskom sustavu, jer je došao do uvjerenja, da taj sustav najbolje odgovara zanimanju našega naroda, da je s obzirom na prilike u Hrvatskoj najbolji i najjeftiniji.

Da se taj sustav valjano provede već u prvom početku, pozvao je u Hrvatsku stručnjaka svjetskoga glasa dra. Emila Tauffera, koji je taj sustav do onda

praktično bio proveo u Ugarskoj, te je u obrani toga sustava u svjetskoj literaturi stekao znamenit glas. Tko zna, kakove su do onda vladale prilike u Hrvatskoj kod ovršenja kazni slobode, kako je lepoglavska kazni-ona do toga vremena bila ne popravilištem onih nesretnika, koji se ogriješiše o kazneni zakon, nego učilištem zločinaca, spremištem besposlica i leglom bolesnika, — moći će prosuditi, kakovo je zamašno djelo učinio naš Marijan ovom reformom.

Drugo njegovo znamenito djelo na polju kaznenoga pravosuđa jest njegova „Osnova novoga kaznenoga zakona o zločinstvima i prestupcima za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju“. Ovu je osnovu Derenčin predao tadašnjemu banu Ivanu Mažuraniću s posebnom uredovnom predstavkom od 30. novembra 1879. U toj je predstavi doslovce ovim riječima označio pravac, kojim je udario u ovom svom važnom djelu, i način, kako da se ta osnova u raspravu uzme: „Nastojao sam, da svoju osnovu dovedem u sklad s opće priznanim novijim rezultatima znanosti, a u pitanjima, u kojima znanost nije još izrekla jedno-dušna suda, pomnjivo, nepristrano sam proučavao razna mnijenja ter prigrlio ono, koje mi se je činilo najispravnijim. Trudio sam se nadalje spojiti načelo stroge pravice sa zahtjevima humaniteta; nu u tom nastojanju čuvao se ekstrema i vazda ocijenio kulturno stanovište našega naroda, čudoredne njegove nazore, običaje, kreposti i mane. Upotrijebio sam savjesno ogromni zakonotvorni materijal drugih naroda ter crpao iz predradnja oko austrijskih, ugarskih, njemačkih, talijanskih i inih osnova kaznenih zakona, imajući vazda pred očima osobite opstojnosti naše domovine. Nisam konačno smetnuo s uma uzakonjeni državopravni položaj naših kraljevina prema kraljevini Ugarskoj i drugoj državi

monarhije. U svijesti slabih svojih sila morao sam željeti, da se osnova tiskom predade javnosti, i da se o njoj izjave kompetentni rodoljubi s onom pomnjom i nepristranosti, koju zahtijeva zakon, koji dublje nego li ikoli drugi zasijeca u državni, obiteljski i privatni život, koji djeluje na razvoj svih grana produkcije i prometa.“

Trideseta je upravo godina na domaku, što je Derenčinova osnova svijet ugledala; za cijelo to vrijeme ona je živom opomenom kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, kako bi već bilo krajnje doba novoj kodifikaciji toga prava. Nije moje na ovom mjestu ispitivati, hoće li i kad će to biti, no bilo kad bilo, Derenčinova osnova ako i jest danas već u mnogom zastarjela s pogledom na veliki napredak znanosti kaznenoga prava i kriminalne politike, ona će morati služiti podlogom za svaki kodifikatorni rad na tom polju, jer je plod dugotrajnoga studija osnovanoga na strogo znanstvenoj podlozi i na proučavanju kulturnih prilika onoga naroda, komu je ta osnova bila namijenjena. Da je u istinu tako, dokazuje ponajprije stručna kritika, koja se je tom osnovom bavila, a zatim to, da se i danas, kao što naročito ističe njegov životopisac u „Mjesečniku“ od g. 1908., sve komparativne kriminalističke studije kulturnih naroda na nju obaziru.

Derenčinovu osnovu podvrgoše kritici ne samo domaći stručnjaci, kao prof. kaz. prava dr. J. Čakančić, i na temelju njegova izvješća juridički fakultet našega sveučilišta, zatim dr. M. Makaneć, dr. I. Ružić i drugi, nego i znameniti učenjaci izvan domovine, kao prof. dr. E. Brussa, generalni prokurator dr. F. O. pl. Schwarze i prof. dr. E. Ullman.

Naravno da u svim tim ocjenama imade i prigovora Derenčinovoj osnovi, ali svi ti prigovori ne umanjuju ni

u čem njezine važnosti i velike vrijednosti. Nijedna od tih ocjena nije nijednim slovcem umanjila one hvale, koju je u svojoj kritici izrekao prof. dr. Janko Čakanić i juridički fakultet hrv. sveučilišta, kad je u svojoj predstavi na vladu doslovice izjavio: „Ovaj se je fakultet osobito uzradovao, kad mu je u ruke stigla osnova izrađena s velikom pomnjom i odgovarajuća s jedne strane stanju današnje kriminalne znanosti i novijemu razvitku kaznenoga zakonodavstva, s druge pak strane obaziruća se na potrebe, na stanje i položaj našega naroda . . . Fakultet ovaj rado izjavljuje, da u spomenutoj osnovi i njenom obrazloženju, u tom proizvodu dugotrajnoga, napornoga i savjesnoga studija, nazire znamenitu podlogu napretka našega kaznenoga zakonodavstva, kao i zametak i klicu razvoja literature hrvatske na polju kaznenoga prava. Istinitost temeljnih principa, shodnost razredbe materijala i opravdanost pretežne većine pojedinih ustanova osnove, osiguravaju joj odlično mjesto među novimi proizvodi kaznenoga zakonodavstva, domovini pak našoj pruža valjan temelj, na kom će se sagraditi toli nužna zgrada novoga kaznenoga zakonika“.

Sve ocjene o Derenčinovoj osnovi priopćuje Emil Tauffer, ravnatelj kaznionice u Lepoglavi, u posebnoj knjizi pod naslovom: „Gesammelte Wohlmeinungen über den kroatischen Strafgesetzentwurf. Wien 1882.“ O Taufferovoj knjizi izvijestio je veoma uvaženi talijanski mjesečnik „Rivista penale“ u svesku XVI. 1882., a urednik njegov L. Lucheni izjavljuje tim povodom o Derenčinovoj osnovi ovo: „Raspravama o osnovi hrvatskoj umnožila se je literatura, što u jednu ruku služi na čast samoj osnovi, koja se je pokazala vrijednom takovih razmatranja, a u drugu ruku pokazuje i to, da u Hrvatskoj kriminalna znanost sve više napreduje“

Da Derenčin osim ove osnove kaznenoga zakona nije ništa drugo napisao, njegovo bi ime zavrijedilo, da se zlatnim slovima ubilježi u analima hrvatske pravne literature, za koju se u ono doba, kad se je Derenčin pojavio na njezinu obzorju, nije za pravo još ni znalo; ali njegova zamjerna marljivost i ustrajnost, njegova ambicija, da pridigne hrvatsku pravnu knjigu baš u ono doba, kad je u Hrvatskoj stajao na čelu pravosuđa, ostavila nam je još i drugih spomenika, koji mu u hrvatskoj knjizi ostavljaju nezaboravnu uspomenu.

Već mjeseca februara god. 1877. ugleda svijetlo „Ovršni postupak razložen na temelju zakona i naredaba valjanih u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji“. U ovoj knjizi odlučio je isprvice napisati što kraći tumač zakonu od 27. prosinca 1876. o preinaci nekih ustanova građ. parbenoga postupnika; ali je došao do uvjerenja, dok je pisao ovaj tumač, da će bolje poslužiti praktičnim potrebama, ako u svom tumaču obuzme savkolik ovršni postupak. Od kolike je vrijednosti ovaj tumač, znadu najbolje prosuditi naši praktični pravnici i slušatelji universitetski.

Za malo vremena ugleda svijetlo druga Derenčinova knjiga: „Tumač zakona od 3. listopada 1876. o postupku u pravnih poslovih manje vrijednosti“. I ovoj je knjizi poglavito bilo do praktične svrhe. Kako se prema izjavi pišćevoj prvi put na obzorju hrvatskoga zakonarstva pomaljaju načela, na kojima se osniva zakon o bagatelnom postupku, držao je pisac za nužno u posebnoj knjizi ova načela razjasniti i tim utrti put pravilnoj primjeni ovakoga zakona.

U isto doba, kad je Derenčin svršavao ove dvije knjige, odlučio je latiti se golemoga zadatka, da u posebnom djelu protumači i ustanove našega građanskoga

zakona, i da hrvatsku knjigu obdari prvim hrvatskim tumačem onoga zakona, koji je jednako vrijedio ne samo u negdanjoj građanskoj Hrvatskoj, nego i u razvojačenoj Krajini, u Dalmaciji i u Istri. Koliko je god njegovo nastojanje oko provedbe ovoga velikoga zadatka išlo za tim, da na temelju rezultata znanosti eksegetičkom metodom protumači ustanove ovoga zakonika, i da pri tom zadovolji i potrebe prakse, ipak se tajiti ne da, da ga je poglavito politička misao sklonila, da se lati toga golemoga posla, koji je bio dostatan, da potpuno zapremi sve umne sile i čovjeka takove duševne snage, kakav je bio naš Derenčin.

Da je politička ideja za našega Marijana bila poglavito odlučna, da se je odvažio na taj golemi rad, najboljim je svjedokom njegov tadanji politički drug i pobratim dr. Kosta Vojnović, kad u kritici Derenčinova „Tumača k općemu austrijskomu građanskomu zakoniku“, čim je prvi svezak ugledao svijetlo veli: „Čestitamo dru. Derenčinu, da je pod zajedničkim krovom svoga „Tumača“ okupio sve, što je hrvatsko, zbližio barem na znanstvenom polju raztrgana uda naše domovine i pružio priliku svemu pravničkomu svijetu hrvatskomu, da se upozna s onim različnim ustanovama, koje su ostavile nepromijenjen u bitnosti najzamašniji među državnim zakonima, pod zaštitom kojega se hrvatski narod osjeća jednim te istim“. Stojeći pod dojmom ove plemenite i patriotske ideje naš se je Marijan uza sav drugi golemi posao odlučio na ovaj rad, koji bi uza svoju marljivost i genijalnost bio može biti i kraju priveo, da je bio u sretnijim prilikama. Ovu težinu zadatka, što si ga je Derenčin ovim djelom zadao, zgodno ističe njegov kritičar Vojnović ovim riječima: „Teško je što nova navadati poslije više od 60 godina izrađivanja na polju

prakse i teorije okolo građan. zakonika. Ali to isto obilje pravi možda jednu od najvećih poteškoća. Koliko se pravnih mnijenja kroz toli dugo vrijeme kristalizovalo! Koliko ih ima, koja se pomaljšaju na obzoru pravoznanstva uslijed novih potreba i odnošaja u svagdanjem životu, podloženom sveđernomu preobraženju! Koji pravnički opip, plod opsežna iskustva i znanja, tu se hoće poskupiti, što su toliki umovi najboljega proizveli na polju prakse i znanosti“.

Godine 1879. izašao je prvi svezak njegova „Tumača“, a pravnički svijet pozdravio je može se reći s ushitom početak ovoga djela. Ta bilo je prvo veliko znanstveno djelo na polju pravne hrvatske književnosti. U „Mjesečniku“ od g. 1879. ocijenio je pomnjivo i temeljito ovaj prvi svezak profesor građanskoga prava u hrvatskom sveučilištu dr. Kosta Vojnović. U svojoj ocjeni nije laskao Derenčinu, već je bez okolišanja istaknuo sve prigovore; ali kako je bio objektivan u svojoj kritici, zaključio je svoju ocjenu riječima: „Pisac je preduzeo zamašno djelo, kojim će zadovoljiti najvećoj potrebi pravničkoga svijeta i njegovu ugledu pred inozemstvom . . . . on će, bude li znao odoljeti posve naravnomu navaljivanju zaslužnoga njegova nakladnika, i bez hitnje nastavljaao započeti opus, opravdati slutnju, koju će svaki nepristrani štioć crpsti iz prvoga njegova svezka, da je on naime dorasao svojoj zadaći. A vas pravnički svijet, dapače zemlja imat će mu biti na tom zahvalna“.

Razmjerno dosta brzo jedan za drugim izlazili su pojedini svesci ovoga „Tumača“, tako da su do kraja godine 1883. svijetlo ugledale dvije knjige, jedna u opsegu od preko 40, a druga od preko 37 štampanih araka.

Djelo Derenčinovo primaklo se je sretno do § 529.

o. g. z. uza sve to, što je bio tako zabavljen, da se njegovi prijatelji ne moguše dosta nadiviti, otkud mu toliko snage i vremena, da može dospjeti na sve poslove. Ne samo da je kao predstojnik zdušno i pomnjivo vodio poslove svoga odjela, bavio se kao narodni zastupnik dnevnom politikom i saborskim radom, vodio brigu za hrv. kazalište, nego je uz to pisao u „Mjesečniku“ i bio predsjednikom pravničkoga društva. Tako je god. 1883. napisao u „Mjesečniku“ tri rasprave: „Sudovanje austrijskoga vrhovnoga sudišta u pitanjih hipotekarnoga prava“; „Odsteta za zlo nedužno pretrpljeno u kaznenom postupku“; i „Priziv u kaznenom postupku“; a pravničko društvo u glavnoj svojoj skupštini od 29. januara 1881. izabra ga svojim predsjednikom.

U ovo doba bio je Derenčin na vrhuncu svoga neumornoga rada na književnom pravnom polju. Političke prilike u zemlji dadoše međutim drugi pravac njegovoj radljivosti. Povodom sjedinjenja bivše vojne Krajine s materom zemljom došao je u opreku s banom grofom Ladislavom Pejačevićem, te je morao odstupiti. Previšnjim rješenjem od 9. aprila 1883. dozvolio je kralj, da dr. Marijan Derenčin na vlastitu molbu pođe u stanje mira. Pravnički krugovi živo su požalili njegov odstup; iste poluslužbene njemačke novine popratit će njegovo umirovljenje ovim značajnim riječima: „Iskreno žalimo, da je moralo doći do ovoga krajnjega i vrlo neugodnoga koraka. Žaliti se mora, što je ban ovim korakom lišen potpore neobično darovita i radljiva načelnika pravosuđa, što predstojnik pravosuđa, kakov je dr. Derenčin — veseo u radu, u duši svojoj kralju vjeran i lojalan, banu iskreno odan, svojoj domovini s cijelom dušom privržen, zagovarajući zakonito stanje s uvjerenjem i stručnom vještinom, od sebi podčinjenih

poštovan kao otac, ljubljen i podupiran kao prijatelj, — što takov muž dolazi u žalostan položaj, da ne može više sjajne svoje duševne sile posvećivati službi kralja i domovine“.

Jedva što je ostavio predstojničku stolicu, vraća se naš Marijan k starom svom zanimanju, — k odvjetništvu. Već 1. maja 1883. otvara odvjetničku kancelariju u Zagrebu, a pobratim njegov Kosta Vojnović završujući kritiku druge knjige njegova „Tumača“ građanskomu zakoniku pozdravlja ga ovim pozdravom: „Povratio se dično na staro svoje zvanje, gdje se vodi svagdanja borba za pravo; mi želimo, da dr. Derenčin, dišući sada slobodniji zrak, nastavi svoje lijepo djelo, da znanstvenim radom zasladi sebi i pravnomu općinstvu suhoparnost poslovnoga života“. Ali želja njegova prijatelja nije se ispunila. Ne samo da nije nastavio svoga „Tumača“, nego je svoj rad na polju znanstvene pravne literature posve obustavio. Briga za materijalnu egzistenciju mnogobrojne obitelji vezala ga je uz odvjetničke poslove, dok su ga u drugu ruku patriotični osjećaji, potpuna sloboda, do koje se je kao odvjetnik opet dovinuo, neumornost u radu, a poglavito njegov neobično živ temperamenat i njegova velika sprema za proučavanje pitanja političkih i državopravnih — posve bacili na područje javnoga života, a napose na polje publicističko. U jednom i drugom pravcu nije mu ni na ovom polju bilo u Hrvatskoj premca.

Njegova odvjetnička pisarna nije doduše bila stjecištem velikih građansko-pravnih parnica, ali je u kratko doba postala utočištem velikoga dijela onih, koji moradoše bilo s kojega razloga doći u dodir s kaznenim sudovima. Derenčin je s punim pravom bio na glasu kao prvi kriminalista u domovini, a njegov sjajni govornički dar, njegova živa riječ puna vatre, duha i oštroumlja,

njegovo duboko poznavanje ljudske naravi, njegova svestrana obrazovanost, njegova odlučnost i zamjerna spremnost u odgovorima i u pobijanju protivničkih tvrdnja, učiniše ga u Hrvatskoj prvim i najznamenitijim braniteljem u kaznenim poslovima. Njegovi obranbeni govori, da ih je govorio u sudnici bilo kojega velikoga naroda, pronijeli bi mu bili slavu širom cijeloga kulturnoga svijeta. Kao branitelj u kaznenim parnicama osnovao je u Hrvatskoj za pravo posebnu školu i bio mlađemu naraštaju učitelj u obrani okrivljenikâ.

Do toga mjesta nije se dovinuo ni jurističkim doskočicama ni navlačenjem pojedinih zakonskih ustanova, već temeljitim proučavanjem svakoga pojedinoga slučaja i tim, što su njegove obrane bile plod znanstvenoga studija, a njegovi obranbeni govori prave znanstvene rasprave, što ih je držao stručnjak, koji nije bio samo jurista, nego podjednako filozof, psiholog i sociolog.

Životopisac njegov u „Mjesečniku“, koji je i sam bio sudac, veli stoga s punim pravom o njemu, da je bio svećenik pravde i pravednosti, da se je za sudbinu svoga branjenika, o kojemu je bio uvjeren, da je nevin, zauzeo svim žarom svoje duše, svom oštrinom svoga uma, a najljepša da mu je bila nagrada i priznanje, kad je njegov branjenik bio riješen od optužbe. Šteta velika, što je veći dio tih govora, kojima je znao zanijeti i suce i slušače, ostao nepobilježen — jer je samo malen dio, većinom u izvatku, pripćen u novinama. Bio bi u istinu zahvalan trud, kad bi se našao tko od mlađih naših pravnika, koji bi sabrao, koliko se dade, bar važnije Derenčinove obranbene govore; takova zbirka bila bi od velike važnosti ne samo za razvoj znanosti kaznenoga prava u Hrvatskoj, nego i za pouku našem podmlatku, koji se posvećuje ovoj grani zanimanja.

Da je njegov odvjetnički rad zahtijevao mnogo truda i vremena, razumijeva se po sebi, a da nije u svemu odgovarao u velikom dijelu njegovoj naravi i ćudi. Znađu najbolje oni, koji su s njim drugovali. Da je bilo po njegovu, on bi bio zadržao same najzanimljivije kazneno-pravne branidbe, ali na žalost materijalne brige za njegovu veliku obitelj nukale su ga, da je od dana u dan kroz godine i godine morao boraviti u sudnici, da si za cijelo vrijeme, otkada je u Zagrebu otvorio odvjetničku pisarnu, pa sve do svoje smrti nije u godini dopustio ni nekoliko dana odmora, da odahne od velikog napora. Drugi narodi bili bi ovakovomu umu osigurali pristojnu egzistenciju bilo kojim načinom, i pustili mu na volju, da svoje sile posve posveti onomu radu, koji je najviše odgovarao njegovu talentu i patriotizmu. Da je naš Marijan bio drugi, da nije bio onakav, kakav je bio, možda bi tako bilo. Ali prilike u domovini, o kojima nije mjesto ovdje raspravljati, nisu mu toga dopustile. Sto više, te su ga prilike maknule i s onoga mjesta, na koje je pripadao ne po svojoj politici, već po svojoj znanstvenoj spremi. Tako je Derenčin još u glavnoj skupštini pravničkoga društva od 29. januara 1881. izabran predsjednikom, a nakon odlaska urednika „Mjesečnika“ prof. dr. J. Haněla povjerio mu je odbor, da uz dr. B. Lorkovića bude urednikom toga časopisa. U svom govoru u glavnoj skupštini društva od 4. februara 1885., kad se je osvrnuo na minulo desetogodište društva, htio je otvoriti dalji pogled u budućnost rada ovoga po hrvatsku pravnu knjigu znamenitoga društva. U toj nakani spomenu, kako bi po njegovu mnijenju pravničko društvo zvano bilo, da potakne misao o jedinstvu civilnoga i kaznenoga zakonarstva na slavenskom jugu. Njemu da lebde pred očima sjajni rezultati, što ih je polučilo njemačko prav-

ničko društvo za jedinstvo njemačkoga zakonarstva u vrijeme, kad je Njemačka rastavljena bila u više faktično samostalnih država; pa zato da namjerava to pitanje potaknuti na predstojećem kongresu južnoslavenskih književnika, što ga je iste godine namjeravala u Zagrebu prirediti Jugoslavenska akademija. No do toga kongresa nije došlo, jer ga je oblast zabranila, a na nadležnom mjestu nisu se rado čule ove Derenčinove riječi. Kako se je pak u ono doba nastojalo, da se postupice i neopaženo iz vodstva kod svih društava, koliko se bude samo dalo, isključe elementi, koji ne bijahu po čudi vladajućemu sustavu, valjalo je i našem Marijanu ostaviti predsjedničku stolicu ovoga društva. Mora se priznati, da je to učinjeno u formi vrlo zgodnoj, ali mi, koji smo drugovali s Derenčinom, najbolje smo bili upućeni, zašto se je to dogodilo. U glavnoj skupštini od 12. februara 1887. pročitana je posve odlučna pismena izjava Derenčinova, da on ne bi mogao više obnašati časti ni predsjednika ni odbornika društva, pak zamoli, u koliko bi se može biti kod izbora na njega mislilo, da se od toga odustane. — Skupština je doista izabrala drugoga predsjednika, a njemu je izjavila toplu hvalu i priznanje.

Tko nepristrano prosudi sav ovaj Derenčinov rad, a napose tko ga isporedi s razvojem, u kojem se je u to doba nalazila hrvatska juristička literatura, morat će našem Marijanu na tom polju ne samo dosuditi prvo mjesto, nego mu i priznati, da je on po svojoj inteligenciji i spremi i po svojoj dotadanjoj radljivosti i okretnosti bio zvan kao nitko drugi, da oko sebe sabere sav pravni podmladak, a pravnu knjigu probudi iz mrtvila, iz kojega se još ni danas nije posve pridigla uza sve hvale vrijedno nastojanje onih, koji se kupe oko stručnoga pravničkoga lista „Mjesečnika“.

Prava bi sreća bila, da se je ispunila prvobitna želja Derenčinova, koja ga je u prvi čas nakon umirovljenja bila obuzela, da se posveti učiteljskoj stolici iz kaznenoga prava u juridičkom fakultetu u Zagrebu. No kojekakvi razlozi osujetiše tu njegovu prvobitnu nakanu. Ali uza sve to bila je želja njegovih prijatelja, da ga uzdrže u radu na polju pravne knjige; u toj nakani i uvažujući njegove dotadanje zasluge na znanstvenom polju izabrala ga je Jugoslavenska akademija god. 1889. za svoga člana dopisnika u razredu filozofičko-juridičkom. Ljudi, koji nisu htjeli valjano ocijeniti rad Derenčinov na znanstvenom polju, nego su Akademiju gledali samo sa svoga političko-strančarskoga gledišta, u velike su joj zamjeravali ovo odlikovanje, kojim je ona bila dužna nagraditi dotadanji Derenčinov rad na znanstvenom polju. Premda Derenčin niti je tražio kakova odlikovanja niti za nj mario, ipak mu je bilo mило, što je Akademija ovim izborom priznala njegov dotadanji rad, te je prijateljima obećao, da će za Akademiju prije svega napisati znanstvenu raspravu o reformi izbornoga reda. Ali njegova živa ćud, njegova neobična radljivost, njegovi patriotski osjećaji i njegovo čeznuće, da vazda aktivno sudjeluje u političkom životu, ne dopustiše mu, da uza svoje odvjjetničke poslove radi intenzivno i mirno na znanstvenom polju. Kad je povodom mađarskih natpisa g. 1883. u zemlji nastala trzavica i od narodne stranke odijelio se jedan dio, da osnuje „nezavisnu narodnu stranku“, stupio je i on u njezine redove. U tim redovima stajao je prvi na poprištu političke borbe ne samo govorom i perom, nego i ostalim radom.

Morao bih prikazati u punom svijetlu razvitak našega javnoga političkoga života u razdoblju od preko dvadeset godina, tečajem kojega je Derenčin stajao u

središtu političkoga bojišta, kad bih htio ocijeniti ovaj odsjek njegova života i prikazati njegov u istinu ustrajan i neumoran rad. Pa ipak moram s razloga navedenih u uvodu ovoga spomen-spisa preko toga prijeći. O našem Marijanu može se reći, da se je istom sada našao u pravom svom elementu, te je ne sputan nikakovim obzirima mogao slijediti poticaje svoga uma i srca.

U ovom njegovu političkom djelovanju najvažnije mjesto zauzima njegova publicistička radnja. Njegovi politički, državno-pravni i ekonomski članci u „Obzoru“, gdje ih je tečajem ovih dvadeset godina napisao više stotina, pravo su remek-djelo novinarskoga rada; velik dio tih članaka mogao je biti na čast i najvećim svjetskim listovima, te je uz druge njegove sastavke, kao što su proglašili, osnove adresa, razni prijedlozi, zavrijedio, da ne padne u zaborav, već da sa sabere u jednu zbirku. Ta zbirka bila bi najljepša fotografija Derenčinove osobnosti, živ spomenik njegova bistroga uma i njegove inteligencije.

Iz ovoga razdoblja njegova radljivoga života moramo ipak istaći jedno njegovo djelo, koje se s punim pravom mora uvrstiti u okvir znanstvenoga Derenčina rada, a to je njegova „osnova zakona o saboru kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i o izborima za sabor“. U sjednici hrvatskoga sabora od 16. januara 1899. predložio je s posebnim govorom Derenčin ovu svoju osnovu, koju je bio namijenio Akademiji i koja je plod dugotrajnoga njegova studija i proučavanja. O toj osnovi donijeli su politički dnevници u ono doba posebne ocjene, svaki naravno sa svoga stajališta. Znanstvene kritike o toj osnovi nije u javnosti dugo bilo. Istom u najnovije doba osvrnuo se je na tu osnovu bez obzira na političko gledište universitetski profesor državnoga prava dr. Ladislav Polić u svojoj raspravi

naštampanoj u „Mjesečniku“ od g. 1908. pod naslovom: „Povijest modernoga izbornoga zakonodavstva“. U toj svojoj raspravi veli pisac: „Derenčinova je osnova zavrijedila, da se njome napose i izbliže zabavimo. To će nam biti tim lakše, što je Derenčin svoje prijedloge s klasičnom jasnoćom formulirao, a još iskrenije i potpunije ih obrazložio, kako na žalost rijetko biva u obrazloženjima naših zakonskih osnova . . . u nas nije nitko ni bolje ni ljepše izrekao načela, kojih bi se hrvatski zakonodavac trebao da drži ne samo gradeći izborni zakon, već i stvarajući bilo kakov zakon . . . Svaki svoj prijedlog motivirao je s tolikom naučnom spremom, da se njegovo obrazloženje može nazvati pravom riznicom političkoga znanja. Stilizacija je besprikorna, legislaturna tehnika upravo uzorna. Iz svake rečenice izbija snažan duh obrazovan najjistančanijom kulturom i izoštren najsolidnijom pravničkom erudicijom“. Ova će osnova uz osnovu kaznenoga zakona sačuvati Marijanu Derenčinu trajan spomenik ne samo u parlamentarnoj historiji hrvatskoga naroda, nego i u povijesti njegove znanstvene pravne literature.

U političkom svom radu bio je Derenčin neumoran i neutrudljiv; jedan dio toga rada opisao je umah poslije njegove smrti prijatelj mu u „Obzorovu“ podlisku pod naslovom „Dr. Marijan Derenčin. (Spomen slike)“. Tko bude pisao njegovu potpunu biografiju, morat će ocijeniti i prikazati taj njegov rad ne samo saborski, nego i izvansaborski. Taj je rad uza sve njegove neprekidne obiteljske brige i muke bio preobilan, a nije ni čudo. Počevši od g. 1861. pak sve do zadnjih izbora g. 1904. birao ga je narod svaki put za zastupnika izuzevši saborski period od g. 1892—1897., kad je stranka, uz koju je pristajao, zaključila, da ne će sudjelovati kod izborâ.

Donekle u uskoj svezi s Derenčinovim političkim radom stoji i njegovo djelovanje na polju umjetnosti i u nekim granama hrvatske lijepe knjige. Ako u tom pogledu napose i ne ističem humoristično-satirički list „Arkiv“ (1885—1886.), koji je osnovan Derenčinovim poticajem i u kojem je on dokazao, kakov je za pravo bio majstor u satiri, a da tim ni u kojem pravcu nije povrijedio ni osjećaja morala ni pravila pristojnosti — spomenuti ipak moram, kako je naš Marijan odavao osobitu sklonost i ljubav za kazalište i glazbu, i kako je pokazivao veliku brigu za razvoj hrvatskoga kazališta i hrvatske drame. Ne samo da je preveo nekoliko francuskih i talijanskih kazališnih komada, nego se je u svojoj dokolici dao i na pisanje komedija u nakani, da smijehu izvrgne neke poroke našega socijalnoga, a napose političkoga života. Ako ove njegove dramske radnje i nisu mogle naći svestranoga odobravanja baš zato, jer im je tendencija bila strogo politička, one su ipak pokazale, kako je naš Marijan bio osobit talenat i na tom polju, i kako se je i u toj struci mogao dovinuti u prve redove, da se je sa svom zbiljom bacio i na ovo polje naše lijepe knjige, i da sve ove radnje, kako sâm jednom zgodom reče, nisu bile više manje drugo nego „diletantski dramatski odušci njegove duše“. Derenčin je u svemu napisao ovih šest komedija: „Tri braka“ u 5 čina, prvi put prikazana u hrv. narod. kazalištu 16. aprila 1891.; „Primadona“ i „Slijepčeva žena“, prvi put prikazane 23. marta 1893; „Ladanjska opozicija“ u 3 čina, prvi put prikazana 8. novembra 1896; „Zadruga Malović“ nalazi se još u rukopisu, jer je kazališna cenzura njezino prikazivanje zabranila. Još je napisao komediju „Ivan ili Jovan“, u kojoj prikazuje hrvatsko-srpski spor; ali se nije za života odvažio, da je preda pozornici, jer se je bojao,

kako sâm jednoć reče, da ga Hrvati i Srbi prvi put složni ne bi živa pojeli.

Osobito mu je bilo sreću priraslo hrvatsko narodno kazalište, za koje je ne samo toliko puta u saboru uzdigao svoj glas, nego i činom pripomogao do njegova razvitka. U historiji hrvatskoga narodnoga kazališta bit će ime Derenčinovo urezano zlatnim pismenima kraj svih prigovora, koji se protiv njega dižu. Uza sve to, što je bio predstojnikom pravosudne uprave u Hrvatskoj, preuzeo je 1. juna 1880. kao predsjednik kazališnoga odbora upravu hrvatskoga kazališta. Veliku pažnju posvetio je u tom svojstvu glazbi i inscenaciji kazališnih predstava; pa kako je bio uvjeren ne samo o uzgojnoj važnosti glazbe, nego i o njezinu internacionalnom karakteru, nije mario, hoće li se opere u hrvatskom kazalištu pjevati hrvatski ili talijanski. A budući da za taj posao nije mogao naći narodnih pjevača, posegnuo je za Talijanima. Istina je doduše, da je tim uz mnogo ukusa mogao u hrvatsko kazalište uvesti pokraj operete i klasičnu operu, ali je ta opera bila u hrvatskom narodnom kazalištu u istinu talijanska. Predbacuje mu se stoga, da je uspjeh njegova nastojanja s patriotskoga gledišta postao problematičan, da nije bilo opravdano u početku našega muzikalnoga razvoja povjeriti se baš samo umjetničkomu vodstvu Talijana, jer se je tim zaglibilo u jednostranost i klasična glazba drugih naroda zanemarivala, što je bilo na uštrb glazbenoga odgoja općinstva; a napokon da se je tim općinstvo u velike promijenilo, jer dok je nekoć za rodoljube bila upravo dužnost pohađati narodno glumište, sada je posjet postao zabavom, a od toga je znatno trpjela drama, jer se je novo operno općinstvo njom slabo zabavljalo.

Uza sve ove prigovore, kolikogod se oni držali opravdanima, ne potamnjuju velike zasluge Derenčinove za ovaj

naš umjetnički zavod, jer je u tom zavodu stvorio dva trajna spomenika, koji se s punim pravom moraju držati podlogom njegova daljega razvitka. Prije svega osnovana je njegovim nastojanjem i sudjelovanjem mirovinska zaklada za članove hrvatskoga kazališta, a zatim je njegovom inicijativom pokrenuta misao o gradnji nove kazališne zgrade. S velikim marom i velikim trudom izradio je osnovu za sabiranje dobrovoljnih prinosa za gradnju novoga kazališta, te je sklonio bana grofa Ladislava Pejačevića na dozvolu za skupljanje tih prinosa. Sam je izdao poziv na narod te je ovo sabiranje tako uredio, da je tim za gradnju osigurao znamenitu svotu od blizu K 250.000. O prvim prinosa i o cijelom tečaju svoga rada oko ove gradnje štampao je god. 1882. svoj izvještaj pod natpisom: „Gradnja novoga kazališta u Zagrebu“.

Kad je proveo ovaj prvi teški posao, nastojao je, da se zakonom osigura gradnja novoga kazališta; zato je izradio sam zakonsku osnovu, koju su njegovi prijatelji saboru predložili na prihvata. Hrvatski je sabor ovu osnovu prihvatio u sjednici od 7. jula 1881., a kralj ju je sankcionirao 31. oktobra kao „zakon o građenju novoga zemaljskoga kazališta u Zagrebu“. Budući da se je s provedbom toga zakona s raznih razloga otezalo, predložio je Derenčin u sjednici saborskoj od 26. juna 1884., da se imenuje odbor, koji će sakupljanjem dobrovoljnih prinosa za gradnju novoga kazališta kao i zgodnim prijedlozima podupirati vladu, da što prije provede navedeni zakon. Do rasprave toga prijedloga nije međutim došlo.

Kao što je imao srca i ljubavi za kazalište, isto se je tako sa svom snagom svoga uma osvrtao i na ostale kulturne institucije, o kojima je držao, da će unaprijediti razvoj domovine ne samo u duševnom, nego i u

gospodarskom pogledu. Za ovo posljednje napose svjedoči njegova osnova zakona predložena u saborskoj sjednici od 9. februara 1898., „o ograničenju ovršnoga prava na seljačka zemljišta“ i njegova briga, da se u Hrvatskoj što više razgrani sustav tako zvanih Raiffeisenovih zadruga i osnuje poljodjelska banka.

Čovjek u istinu ne zna, čemu bi se više divio, da li njegovoj ustrajnosti i radljivosti ili njegovoj genijalnosti, s kojom je svakoj svojoj akciji nastojao dati zgodnu formu, i u brizi za provedbu svojih misli zaboraviti na sve nezgode i teške udarce sudbine, koji su ga često puta znali snaći. Hoće li se ova pojava kod našega Marijana psihološki okrstiti ovim ili onim imenom, nije od tolike važnosti; svatko, tko ga je poznao, morat će mu priznati, da je bio čovjek plemenita i dobra srca, da je po svojim sposobnostima i po svojoj opsežnoj naobrazbi, po svom patriotizmu i po svojoj ustrajnosti u narodnoj borbi, po svojoj nesebičnosti i po svom značaju, kojim je znao uza svu mnogobrojnu obitelj odoljeti tolikim kušnjama, zavrijedio drugu sudbinu. Da je bio sin velikoga naroda, on bi ga bio uzvisio u prve redove svoje. Našega Marijana nije međutim radi toga ni jedan put glava zaboljela, on je svomu narodu uza sve materijalne brige ostao vjeran do zadnjega daha svoga života, do onoga dana, kad je Bogu dao svoju plemenitu dušu. Bilo je to 8. februara 1908. Pokopasmo ga bez sjaja, onako skromno i jednostavno, kako je skroman i jednostavan bio sav njegov život. Nadgrobno slovo držao mu je narodni zastupnik dr. Đuro Šurmin u ime svih, koji ga „s uspjehom među svoje ubrojiti mogu“, a tih je u hrvatskem narodu mnogo. „Govornica, sudnica, publicistika, politika, književnost i umjetnost“ imadu mu zahvaliti sjajnih djela, koja će čuvati njegovu uspomenu; samo naša Akademija nema

mu zahvaliti drugo, nego da je njegovo ime godine i godine mogla voditi u imeniku svojih živih članova. Ona će to ime i u napredak časno držati, ona će s ponosom spominjati svoga člana dopisnika dra. Marijana Derenčina kao dokaz, da je po svojoj dužnosti u svoje kolo primila umnika, koji je sav svoj život žrtvovao hrvatskomu narodu i pun zanosa svoje umne sile posvetio nauci i znanosti, kojoj služi i naša Akademija.

Slava Marijanu Derenčinu!

VIII.

PRETHODNI IZVJEŠTAJ O IZUČAVANJU HRVATSKE GLAGOLJSKE KNJIŽEVNOSTI.

NAPISAO IVAN MILČETIĆ.

Pod kraj srpnja g. 1907. upravio sam visokoj kr. hrv. slav. dalm. zemaljskoj vladi molbu, da mi podijeli jednogodišnji dopust, da uzmognem pohoditi o svom trošku sve zemlje i gradove, gdje ima knjiga i rukopisa iz područja hrvatske glagoljske književnosti, pa da što prije napišem njezinu bibliografiju i povijest. Ovu je moju molbu preporučila Jugoslavenska akademija osobitom predstavkom. Dopust mi bude podijeljen za školsku godinu 1907—1908., no uz uvjet, da sam platim svoga zamjenika za 10 mjeseci. Kako bi to bilo za mene prevelika žrtva, kada sam i onako odlučio, da putujem bez ičije potpore, preuzela je Jugosl. akademija, da plaća moga zamjenika.

Budući da je glagoljska naša književnost neobično rastresena, a izučavanje njeno zahtijeva mnogo vremena, dala mi je visoka vlada na preporuku Jugosl. akademije dopust i za školsku godinu 1908—1909., no ovoga puta bez uvjeta, da se nadoknađuje plaćanje moga zamjenika.

Držim za svoju dužnost, da ovdje prethodno u kratko izvijestim o uspjesima svojih studija; dok ću sustavno

obrađivanje i objelodanjivanje sakupljena materijala prepustiti najskorijem vremenu, kada dovršim proučavanje glagoljskih spomenika u Zagrebu, na Krku i u hrv. Primorju.

1.

Izvan Hrvatske nijesam se nigdje tako dugo zadržavao, kako u bijeloj Ljubljani, u simpatičnoj metropoli naše braće Slovenaca. Ondje sam boravio 4 puta: u studenom 1907., u siječnju, u svibnju i u kolovozu 1908. U Ljubljani se naime nahodi veliko blago iz starijih slavenskih književnosti, osobito iz staroslovenske, hrvatsko-srpske, ruske i slovenske. Što se tiče slavica, ponos je Ljubljanec. k. licejska, sada studentska biblioteka. Ona je lijepo smještena u prizemnim prostorijama nove c. k. državne gimnazije. Jezgra njenih dragocjenih rukopisa i inkunabula potječe iz privatnih knjižnica baruna Cojza i glasovitog slaviste Kopitara.

Glagolitica su ovdje obilno zastupana¹. Dosta ima i hrv. protestantskih knjiga iz XVI. vijeka. Mene zanimahu najviše rukopisi, koji su znameniti poradi svoje starine i veličine, neki i poradi svojega krasnog pisma, nakita i minijatura. Najveći su i najznatniji kodeksi na pergameni: dva brevijara (jedan potpun u dva sveska), dva misala, jedan psaltir s odlomcima brevijara i rituala, onda jedna postila na papiru, sve iz Cojzove zbirke, izuzevši psaltir, koji je iz Kopitarove knjižnice. Iznenadilo me je, da krasni misali i brevijari (XIV. i XV. vijek) potječu iz Istre, i to iz malenog Berma. Mnoge poznije bilješke, većinom iz XVI. vijeka, potvrđuju to. U hrvatskom primorju (Ledenice) napisana

¹ Nešto je o njima pisao Jagić u „Anzeigeru“ filoz. istor. razreda bečke akademije, XX., 1899.

je pomenuta postila (1627.) Zanimljivo je, da se u be-ramskim kodeksima spominje „pop Grgur Senjanin, pridievkom Kraljić“ kano knjigovezac. Pored ovih većih glagoljskih kodeksa ima u studijskoj knjižnici i neko-liko vrlo starih fragmenata na koži; više manjih ruko-pisa, koji sadržavaju duhovne govore, moralna razma-tranja, dijelove brevijara, crkvenih pjesama, više gla-goljskih (iz Istre) i ćirilskih listina (o Uskocima).

Služi na čast Kranjskoj bogati zemaljski muzej Ru-dolfinum. U njegovu se arhivu nalazi i lijepa zbirka glagoljskih fragmenata, pisanih na pergameni, a na-đeni su gotovo svi u kranjskim župnim uredima (Slap, Selce, Rakitna, Škofja Loka, Cirknica, Gora, Sv. Martin pri Litiji, Naklo, Rudnik, Sv. Petar u Ljubljani, Bled) i u biskupskom arhivu ljubljanskom. Ovdje je jasno svjedočanstvo, da su Slovenci u Kranjskoj dobro po-znavali negda slavensku liturgiju. Može biti, da ovi spomenici dođoše većim dijelom iz Istre; no potanje će istraživanje za cijelo dokazati, da su i Slovenci sami pisali glagoljskim pismom.

Baronu Cojzu (1747—1819.) pripada svakako slava jednoga od mecena i sabirača slavenskih književnih starina pod kraj 18. i na početku 19. vijeka. On je lako čitao glagoljske i ćirilske rukopise, prepisujući iz njih latinicom crkvene sekvencije i važnije bilješke. Nje-govi agenti među južnim Slavenima nabavljahu mu ri-jetke kodekse i knjige slavenske, pa knjige o Slaven-stvu na stranim jezicima. Slagao je on i bibliografiju slavensku. U jednom futralu (Slavischer Katalog, 368.), u kojem je pohranjena takova građa, a potječe djelo-mice od njega samoga, ima popis glagoljskih rukopisa od g. 1798. Ovdje je primijetio Cojz, da je jedan misal dobio iz Istre od grofa Hohenwartha. Načinio si je on i mali bukvar glagoljsko-ćirilski. Čitao je i sla-veno-srpske knjige.

Cojz¹ dopisivaše i sa mnogima uglednim ljudima svoga vremena, pa i sa poznatim arhidakonom Matijom Savićem iz Osora, od koga je kupio i njegovu ruko-pisnu slavensku gramatiku, izrađenu prema Smotrickom. Sačuvano je ovdje i nešto korespondencije Fortis-Savićeve o ćirilici, glagoljici, o starom slavenskom crkvenom jeziku, koja upotpunjuje korespondenciju Fortis-Bajamontovu u spljetskom arheologičkom muzeju.

U Ljubljani rekoh svojim slovenskim prijateljima, da bi morali Slovenci podignuti Cojzu ipred studijske biblioteke doličan spomenik. Svaki će prijatelj slavistike štogod priložiti, pa i mi Hrvati i Srbi.

Da sam u Ljubljani mogao proučiti sve, što sam želio, dužnost je moja izreći veliku hvalu kustosu studijske biblioteke g. Konradu Stefanu, a još veću skriptoru g. L. Pintaru.

2.

U Pragu sam izučavao glagoljske starine mjeseca ožujka, a u Beču mjeseca travnja 1908.

I ako bijaše glagoljica dobro poznata starim Česima, opet zlatni Prag posjeduje malo glagoljskih spomenika; ćirilicom pisanih je ondje mnogo više, što vrijedi i za Beč i Ljubljanu.

Najviše slavenskih kodeksa nalazi se u velikoj knjižnici češkoga muzeja, koja se obogatila sjajnom zbirkom P. J. Šafaříka, izvrsnoga poznavatelja književne prošlosti našega naroda.

Hrvatskih glagoljskih kodeksa ovdje nema. Sačuvalo se samo desetak malih odlomaka iz XIV. i XV. v. na pergameni, a sadržavaju dijelove misala, brevijara i

¹ Čudim se, da Glaser u svojoj „Zgodovini slov. slovstva“ (I sv., s. 36, 37.) ne spominje ni jednom riječi ovih Cojzovih zasluga.

psaltira. Gdjekojima će biti domovina Hrvatska, jer jezikom i pismom pripadaju hrvatskoj recenziji; no nije isključeno, da su neki od njih dijelovi rukopisnih knjiga, prepisanih od hrvatskih glagoljaša — možda i od njihovih čeških učenika — u samostanu Emauskom (na Slovanech), što ga bješe osnovao g. 1347. Karlo IV., pozvavši u Prag hrvatske Benediktince.

Velika su kurioziteti fragmenti iz istoga vremena, pisani češki, ali hrvatskom uglatom glagoljicom. U knjižnici c. k. sveučilišta u Pragu sačuvala se i češka biblija (samo drugi dio), pisana glagoljskim pismom iz XV. vijeka in folio (258 listova), za koju se na 258^a strani kaže: „псана тато библе от братрзи клаштерских, але нѣ от писарзов' харватских'.“

Najvažniji hrvatski glagoljski spomenik u Pragu jest psaltir žakna Kirina od g. 1359., napisan „в светомъ Кузми и домѣни в сени“, koji sam mogao proučavati u c. k. sveučilišnoj knjižnici dobrotom bibliotekara knjižnice kneza Lobkovic, g. prof. Vřešťala.

Poznao ga je već Dobrovský, a Šafařík ga je potajno izučavao i latinicom prepisao, a njegov se prijepis nahodi u knjižnici češkoga muzeja. Šafařík si je pribavio iz Zadra i prijepis Pašmanskoga psaltira (latinicom), koji je sada u knjižnici Jugoslavenske akademije. Šafařík je ispoređivao tekst praškoga kodeksa s bolonjskim i s ćirilskim od g. 1495.. što se sve čuva u češkom muzeju.

U pomenutoj sveučilišnoj knjižnici našoh još neke sitne hrv. glagoljske odlomke, koji bi mogli biti iz XIV. vijeka, nego sam mogao iz njih pročitati samo nekoliko riječi. Netko ih je polio nekom modrom tekućinom, pa postadoše nečitljivi.

Još ću spomenuti, da sam pregledao u knjižnici češkoga muzeja i mnogobrojne bilješke Šafaříkove o ži

votu i djelima jugoslavenskih književnika od najstarijih vremena pa do Šafařika, onda izvatke iz starih hrvatskih pisaca i mnoge neštampane pjesme. To su podaci i građa, što je šiljahu Šafařiku njegovi pouzdanici iz jugoslavenskih krajeva, najviše iz hrvatskih. Ovako je postalo Šafařikovo djelo: „Geschichte der südslavischen Litteratur“, koje nije za pravo nego bibliografsko-bibliografsko. Ovdje ima dosta neobjelodanjene građe. Malo je moje otkriće: zaklinjanje „Nežita“ iz stare bogomilske književnosti na jednom listu. Kako su ovake stvari bile pisane samo ćirilicom, a praški je odlomčić pisan glagoljicom (iz XV. ili XVI. vijeka), dobija ovako znatnu važnost.

Hvala prijatelju J. Vajsu i knjižničaru češkoga muzeja, sveuč. profesoru Č. Zibrtu, koji su me podupirali u mojim studijama.

3.

U Beču je mnogo bolje zastupana hrvatska rukopisna glagoljska književnost nego u Pragu. U c. k. dvorskoj knjižnici nađoh šest velikih kodeksa na koži, 2 na papiru. Dva su iz XIV., tri iz XV., a jedan iz početka XVI. vijeka. Po sadržaju: dva misala, jedan tumač psaltira (papa Frašćića iz Lindara u Istri), 1 brevijar (proprium de tempore) od Vida Omišljanina, tumačenje evanđelja (Tomaš „z bana dvora z bužan“) i „Kvadriga“ (od popa Simona Grebla). Osobito je zanimljiv misal kneza Novaka, koji potječe, kako se čini, iz Istre, pa bismo opet i među ovim spomenicima imali većinu iz Istre i otoka Krka. Među mnogobrojnim bilješkama i glosama iz Istre nalazimo traga kajkavštini.

Kustos rukopisnog odjela dvorske knjižnice g. F. Menčik bio je tako uslužan te je iznio pred mene zbirku još nepopisanih glagoljskih manjih rukopisa, ve-

činom iz XVI. i XVIII. vijeka. Ima tu mala kronika, u kojoj se bilježe najviše vijesti o Turcima (1300—1541.); historičke sitnice iz Istre (16. v.); dijalog o sakramentima (17. ili početak 18. vijeka); više ostrižaka na papiru i pergameni; jedna ćirilska listina iz Dalmacije (18. vijek), 2 glagoljske listine iz Veprinca u Istri (1671).

Ovdje nađoh zanimljivu bilješku iz g. 1501.: „Ѣ попь гргурь из сена с'тоещи в ѳерми поли пазина превезахъ та мисаль в'нугмѢ поли роча“.

U nekim rukopisima javlja se pored glagoljice i ćirilica, pa i na samom Krku. Izuzevši kodeks Vida Omišljanina, ćirilica je svuda, koliko je ima, oblika „bosanskog“.

Sva ova manja građa nije još ni od koga upotrijebljena, koliko ja znam, a potječe iz ostavštine profesora Miklošića.

Gdjekoji fragmenti mogu biti iz XIV. vijeka.

4.

U Italiju krenuh u početku svibnja 1908., a vratih se kući iz te klasične i divne zemlje pod kraj lipnja.

Kako su akvilejski patrijarhe bili dugo crkvene poglavice i u hrvatskim zemljama te su odlučivali i o sudbini slavenske liturgije, zaputih najprije onamo, vjerujući, da ću možda što naći ili barem čuti o našim glagoljašima. Bijah hude sreće. Akvileja je danas neznatno selo, u kojemu su jedina viša inteligencija ravnatelj arheološkog muzeja, župnik i kapelan. Potražih odmah prvu dvojicu, no oni bijahu slučajno odsutni. Tako sam bio upućen samo na kapelana, mlada Furlana, koji je ondje kratko vrijeme, i na muzejskog asistenta, inače stolara i fotografa.

Začudio sam se bogatom muzeju, punom rimskih, donekle i grčkih starina. Pregledao sam glasovitu bazi-

liku i malu zbirku latinskih inkunabula iz XV. vijeka (2 psaltira i 2 antifonarija s notama), 3 golema sredovječna kodeksa na koži s notama (antifonarij itd.) Mnoge je inicijale neka opaka ruka izrezala i odnijela. I to je sve, što je preostalo od knjižnice i arhiva ponositih akvilejskih patrijarha. Sve je drugo odneseno u Vidam, Goricu i Beč, kako mi bi rečeno u Vidmu.

Slavica — nepoznata.

Oдох i u Vidam¹, odakle sam se opet povratio praznih ruku. Monsignor Trinko, profesor bogoslovlja, jedini valjada svijesni Slovenac u vidamskom kraju, uvjeravaše me, da je njihov kaptolski arhiv dobro proučen od raznih učenjaka, no da u njemu nema nikakovih slavenskih rukopisa. U knjižnici nadbiskupskog sjemeništa nahodi se nekoliko rijetkih hrvatskih i slovenskih izdanja, n. p.: „Blago jezika slovinskoga“ (1649; izvrsno sačuvan eksemplar).

Od mons. Trinka i od jednoga njegova kolege doznah štogod o slavenskoj liturgiji u vidamskoj pokrajini, n. pr. da se u S. Pietro degli Slavi nahode dvije štampane glagoljske knjige; da su župe Nimis, Atimis i Tarcento pozivale popove glagoljaše iz Istre i Dalmacije, i da se u više dokumenata čita „presbyter de Vegla“. Mons. Trinko poklonio mi je za našu Akademiju jednu listinu, koja se tiče početka Zrinjsko-Frankopanske bune. I to je sve, što sam odanle donio.

Htjedoh, da posjetim Cividale i Goricu (Görz), nego me odvratio od toga puta moj ljubazni vidamski vodič, prof. Trinko, uvjeravajući me, da u pomenutim gradovima ne ću ništa naći.

S preporukom moga poštovanog prijatelja, mons. F. Bulića, ravnatelja c. k. arheološkoga muzeja u Spljetu, i po-

¹ Slovenci oko Vidma govore „Vidan“.

časnog člana naše Akademije, bijahu mi otvoreni u Mlecima svi arhivi i sve knjižnice. Predstojnik kr. državnog arhiva u Mlecima Malagola reče, da je pripravan na svaku uslugu već radi toga, što njegovom arhivu šalje naša Akademija svoje krasne publikacije. Predavši mi listić za knjižničara sv. Marka, kaza mi: Pišite mi, telefonirajte! Sva ta vanredna prijaznost nije mi ništa koristila, jer slavenskih kodeksa u Mlecima nema, a arhivi su mletački dobro pocrpeni i od naših historika, osobito od Šima Ljubića. U arhive nijesam mogao da se zakopam, pa da se možda namjerim na koju sitnicu, vrijednu samo za historika.

U Marcijani sam našao dva ćiriliska kodeksa i dva fragmenta glagoljska, no ni to nije nepoznato. Glagoljski se fragmenti sastoje od dva listića na pergameni, pisani u dva stupca. Opisao ih je već g. 1894. prof. D. Ciampoli, sada knjižničar Casanatense u Rimu.

I ništa više.

S ovim hrvatskim fragmentima vezano je zajedno mnoštvo svakojakih fragmenata grčkih i latinskih, među kojima ugledah i 3 originalne listine Josipa II., Rudolfa II. i Leopolda II.: jedna je njemačka, a dvije češke! Upozorio sam na njih češke prijatelje, koji ih već, mislim, prepisашe.

Bio sam i u lijepoj crkvi S. Giorgio degli Schiavoni. Uzdržava je bratovština dalmatinska. Neki njezini članovi podrijetlom su doduše Dalmatinci, ali opet hrvatskoga jezika ne znaju. Kapelan ove bratovštine čita misu svake nedjelje na latinskom jeziku. Još pred nekoliko godina pjevaše se u velikom tjednu „muka“ hrvatski po „Šćavetu“, dok to nije zabranio bivši mletački patrijarha Sarto. Prostorije se arhiva, koje su na tavanu, baš onda popravljahu, a spisi (nijedan nije

stariji od 16. vijeka) društveni popisivahu. Hrvatskog spisa nema nijednoga, ali ima par knjiga hrvatskih. Budući da je nedavno sve pregledao prof. L. Jelić iz Zadra, nijesam se više vraćao onamo.

Pođoh i na ubavi otočić S. Lazzaro, na kojem je čuveni jermenski samostan. Rodoljubni Mehitariستی, koji se ukloniše ovamo pred silom turskom, sagradiše samostan, školu, muzej, knjižnicu (broji preko 30.000 svezaka) i tiskaru. Ovo je jedan od najvećih rasadnika jermenske kulture. Odavle šalju ovi pobožni monasi u svoju jadnu domovinu knjige i novine, što se ovdje štampaju. U knjižnici imaju gotovo cijelu jermensku književnost. Među rukopisima nahode se velike rijetkosti, n. p. jermenski misal iz VIII. i jermenska Aleksandrida iz XIII. vijeka.

Mišljah, e ću ovdje otkriti kakvu slavensku starinu. Ništa! Knjižničar me uvjeravaše, da oni nemaju nikakih slavenskih rukopisa ni knjiga. G. arhivar Malagola uputio me još na g. Moschettija, ravnatelja gradskog muzeja u Padovi, gdje bi moglo biti štogod za mene; no on mi je ljubazno odgovorio, da knjižnica gradskog muzeja ne posjeduje ni jednog slavenskog kodeksa. Ne preostade mi drugo, nego razapeti jedra i krenuti dalje. Otputovah u slavnu Firencu.

Ovdje sam se imao prilike diviti starinama i umjetninama. Veselilo me, kada ugledah u glasovitoj galeriji Degli Uffici neke slike našega slavnoga minijaturiste Julija Klovija, koji je označen i u katalogu s oznakom: „de Croatia“, kako se čita i u epitafiju na njegovu grobu u S. Pietro in Vincoli u Rimu.

Nego mene zanimahu ponajprije biblioteke i slavenski kodeksi. Zaputim dakle u knjižnicu Biblioteca nazionale Centrale.

Uzeh u ruke VII. i VIII. svezak djela „Inventari dei manoscritti delle Biblioteche d' Italia“, gdje su opisani rukopisi Florentinske narodne knjižnice. Slavenško ništa! Pregledah par lat. i talij. rukopisa, u kojima sam našao samo gdjekuju sitnicu o našem narodu i jeziku, n. pr. nešto smiješno o glagoljici i ćirlici u kodeksu 16. vijeka, što ga je napisao fratar D. da Firenze: „Alfabeto di Lettere Maiuscole di diverse lingue“.

Prijaznošću bibliotekara g. Morpurga upozoren bih na jednog do nedavna nepoznatog talijanskog pjesnika (umr'o 1502.), koji je unio u jedan svoj sonet nekoliko — nepristojnih! — hrvatskih riječi. To je doista čudnovato. Spominje on u nekom drugom sonetu i Češku, a bio je — iz Pistoje.

Zlovoljan poradi tako mršave žetve, odijelih se od Dantova zavičaja, pohodih Tommaseov grob u Settignano, pa otputovah u „vječni grad“.

5.

U Rimu ima lijep broj glagoljskih kodeksa u glasovitoj vatikanskoj knjižnici i u državnom arhivu sv. Petra, kamo me je uveo moj prijatelj mons. dr. Karlo Horvat. U kratko je već o njima progovorio naš Jagić (Archiv für slav. Phil. XXV.) U arhivu sv. Petra nađoh zanimljiv glagoljski brevijar, a u vatikanskoj knjižnici: 2 misala (1 iz početka 14. v., a 1 iz 15. v.), tri brevijara (2 iz 14. v., 1 iz 15. v.), proprium sanctorum (valjada iz kraja 17. vijeka), eksorcizme iz 16. v., rukovodnik za svećenike (15. v.), uputu svećenicima o ispovijedi (t. z. Antonin) iz početka 16. v. Većina ovih kodeksa dospjela je u Rim s otoka Krka, neki potječu iz senjske biskupije, a jedan, čini se, iz sjeverne Dalmacije. U mnogim se rukopisima javljaju

pored glagoljskih i ćirilske prigodne bilješke, pa i u onima s otoka Krka. To je svjedočanstvo, da su i najtvrdi Hrvati, čakavci, dobro poznavali i upotrebljavali ćirilicu.

Od štampanih glagoljskih knjiga zavirio sam samo u brevijar Omišljanina Brozića (1561.) sa 6 listova na pergameni iz brevijara od g. 1492. (kako tvrdi Parčić).

Od rukopisa, koji pripadaju hrvatskoj književnosti, pisanoj latinskim slovima, pozabavio sam se oko Gundulićeva „Osmana“ (ostavio ga je vatikanskoj knjižnici njezin bibliotekar Stj. Gradić, koji je umro g. 1683.), oko Palmotićeve „Kristijade“, pa oko iste „Kristijade“, koju je prepisao ćirilskim slovima bosanski fratar Mihovio Radnić, mijenjajući ponešto izvorni tekst.

Budući da se s krajem lipnja zatvaraju papinski arhivi i vatikanska knjižnica, morao sam prekinuti svoje studije. A koliko će još biti ondje nepoznata blaga za hrvatsku književnost i povijest! Mons. Horvat već je doslije koješta novo otkrio, premda ne boravi dugo u Rimu.

Čujem, da ima u arhivu propagande nekoliko debelih svezaka pod naslovom: „Illyrica“. Ja nijesam ni kušao, da onamo uđem, jer nijesam imao kada. Rekoše mi ipak, da se dozvola za ulaz vrlo teško dobija. Eto zahvalne zadaće za mons. Horvata!

Jednog dana odvezoh se u divni Castel Gandolfo više Albanskog jezera, pa se tom prilikom navrnuh u samostan grčkih Bazilijanaca u zamamljivom mjestancu Grottaferrata. Mišljah: bit ću ovdje bolje sreće nego u mletačkih Jermena. Isprazna nada.

U Rimu i oko njega svaka je crkva mali muzej umjetnina i starina, a kamo li ne će to biti samostan. Bazilijanci imadu i rijetkih starina i umjetnina, no dored toga i slikarsku školu za minijature prema grčkoj

tradicipji, osobito u ornamentici. Kada prispjeh onamo, u crkvi se služila večernja na grčkom jeziku, dok je slavenski jezik zamuknuo u svim crkvama, što ih stari Hrvati podignuše u Italiji, pa i u rimskom sv. Jeronimu . . . .

Mene zanimahu dakako i ovdje slavenske knjige i kodeksi. Na moju želju izniješe pred mene sve, što imadu: uzorke ruskog alfabeta i ukusno moderno izdanje jednog starog crkvenog spomenika, što nabaviše Bazilijanci za svoju školu radi krasnih inicijala i nakita u duhu bizantinske tehnike.

Talijanske knjižnice obiluju kodeksima perzijskim, arapskim, turskim, jermenskim, grčkim itd., dok su eto vrlo slabo poznati slavenski. Niti je to meni razumljivo, niti su mi tu pojavu znali rastumačiti Talijani, koje sam zato pitao. A mi smo Hrvati neposredni susjedi Talijana. Ta Hrvatsku spominje i Dante u svojoj glasovitoj „Divina Commedia“!

6.

S osobitim sam veseljem i izvjedljivošću otputovao u Istru pod kraj mjeseca rujna 1908. Neobično velik broj glagoljskih rukopisa, što sam ih već doslije naveo, a domovina im je Istra, podržavaše u meni nadu, e ću se dokopati kake rijetkosti, i ako sam znao, da je bio Kukuljević više puta u Istri, i da mu je šiljao u Zagreb hrvatske natpise, knjige i rukopise mnogozaslužni Slovenac, skromni seoski pop Volčić.

Moje su se nade izjalovile. Obilazio sam krasne krajeve nutarnje Istre, najviše oko Pazina. Pergamene ne vidjeh ni jedne. Pošao sam i u ubavi, ali maleni Beram na zelenom brežuljku, s nekim pobožnim osjećanjem zahvalnosti prema beramskim glagoljašima, koji nam ostaviše nekoliko sjajnih kodeksa. Pa opet rezultat

negativan. Beramski župnik Grašić ne mogao mi dati nikakova razjašnjenja o starim glagoljašima u njegovoj župi. Spisi župnog ureda šute. Treba imati na umu i to, da je prosvijetljeno rodoljublje nekih modernih Talijana uništilo mnogo glagoljskih natpisa, knjiga i rukopisa. Tako se sačuvalo tek u nekoliko župa glagoljske matice. Mnogo književnih starina spasioše Kukuljević i Volčić, te se sada nahode u arhivu Jugoslavenske akademije.

Praznoruk se ipak ne vratio iz Istre. Ponajprije našao više nepoznatih glagoljskih natpisa iz XV. i XVI. vijeka. Najzanimljiviji su oni u crkvi bl. djevice Marije izvan Berma i u crkvi sv. Antuna u Barbanu. Ovo su vrlo stare kapele, možda starije od 14. vijeka. Na fresco-slikarijama (one u Barbanu su znatne) ima silan broj glagoljskih bilježaka, napisanih, bolje urezanih, od raznih popova. I ovdje sam pored glagoljice otkrio ćirilicu.

Glagoljskih kodeksa na papiru našao samo nekoliko u Dolini kraj Trsta — dakle u slovenskom kraju — u Puli. To su zapisnici bratovštine sv. Antuna u Vabrigi iz 16. vijeka (sada u dra. M. Laginje u Puli); zapisnici i urbari raznih bratovština iz okolice dolinske (u župnom uredu) iz 16. i 17. vijeka. Ovi posljednji rukopisi mogu imati vrijednosti i za naše pravo.

Bio sam i u susjednom selu Riečanje, gdje je već šest godina crkva zatvorena. Riečanji su bez popa. Oni se bore za slavensku liturgiju, koje za cijelo ne će dobiti. Crkvene oblasti im obećavaju samo čitanje evanđelja i epistole na narodnom jeziku. Da je u onoj lijepoj uvali oko Doline vladao u prošlosti u svim crkvama slavenski liturgični jezik, svjedoče dolinski rukopisi i hrvatski glagoljski misal od g. 1483. u Riečanju, u kojemu našao raznih bilježaka hrvat-

skih i slovenskih (jedna je ćirilaska), koje se tiču onih krajeva. Ricmanjci čuvaju ovu rijetku hrvatsku inkunabulu (izvrsno sačuvanu) pod ključem kano moći kakova sveca.

Oni mali gradići po nutarnjoj Istri: Buzet, Pićan, Tinjan, Roč, Barban itd. imadahu negda svoje bogate arhive. Važnije stvari razniješe Talijani — štogod je spasio za nas Kukuljević, — a što je ostalo, leži na tavanu ili na zemlji. U takovu sam stanju našao općinske arhive u Roču i Barbanu. Ove su općine danas u hrvatskim rukama, pa mi obečaše, da će sačuvane spise smjestiti u ormare, da ih vlaga i prašina posve ne uništi.

Tražio sam glagolitica i po Trstu. Čudnovat je latinski natpis na kući br. 2 u ulici S. Maria Maggiore — sa nekoliko glagoljskih slova.

Mons. Flego, kanonik i ravnatelj biskupske pisarne, uveo me je u biskupski arhiv, u kome sam nekoliko dana prevraćao zaprašene fascikule. Pregledao sam ipak (vrlo površno!) samo spise bivše biskupije u Novom Gradu (Cittanova), gdje sam našao dosta vijesti o slavenskoj liturgiji i porabi hrvatskoga jezika do biskupa Stratika (pod kraj 18. v.). Još se g. 1743. potpisao prigodom vizitacije župnik u Tribnu glagoljicom, — dakle nije znao pisati latinicom. Dolazi pače ispod jednoga zapisnika latinskoga od. g. 1748. primjedba: „nesciens scribere (t. j. latinski), fecit signum crucis“. Važna su biskupska izvješća o stanju svećenstva i erkava (vizitacije). Znatna je i korespondencija biskupâ. Nahode se i dvije rasprave na talijanskom jeziku o „šizmaticima“, t. j. o pravoslavnima u Dalmaciji. Jammačno je obje napisao biskup Stratiko, rodom Dalmatinac, potonji biskup hvarski. Još sam ovdje otkrio talijansku raspravicu dubrovačkog pjesnika Ignjata Đor-

đića: da li pripada Boka Kotorska Dalmaciji. Đorđić se ruga Ivanu Luciju, da je „il quinto Evangelista de' Dalmatini“.

Od rukopisa iz dubrovačko-dalmatinske književnosti, koje sam po Istri vidio, spomenut éu samo ovaj: „Mandaljena pokornica gospodina Dživa Vučića Bunića, vlastelina Dubrovačkoga del 1705. Rescritta del 1714, copia seconda“. Na kraju: „V' Hvalu Gospodina Dživa Bunića, Pjesan Gospodina Džona Palmotića“; „Del molto illustre Sigr. Francesco Bobali. Sonetto“; napokon: „All' Illustrissimo signor Gio. Serafino di Bona per le sue Lagrim' di Madalena. Sonetto“. Ovaj rukopis potječe iz Savudrije (Salvore), a sada je u župnika Slokovića u sv. Petru u Šumi.

Štošta sam našao i u kanonika-župnika Pindulića, n. p. jedno nepoznato hrvatsko djelce uvaženog talij. književnika, kanonika Petra Stankovića (1828.), rodom Barbanca. Njegova se knjižnica nahodi u Rovinju. Trebalo bi je pregledati.

7.

U Dalmaciji sam proboravio ravno mjesec dana: od 24. listopada do 24. studenoga 1908., i to u sjevernoj i srednjoj. Dalje na jug nijesam kretao. Da sam dospio do Dubrovnika, zakopao bih se bio u neiscrpne knjižnice, iz kojih ne bih našao izlaza, a za moja glagolitica ne bi bilo ipak velike koristi.

Bijah u Spljetu, na Braču, u Poljicima, u Omišu, u Kninu, u Šibeniku, Trogiru i Zadru. Uspjesi moga puta po Dalmaciji bijahu prilično negativni, što se tiče glagolitika. Pa i to je napokon dobitak za nauku. Tražio sam glagoljicu, a našao sam ćirilicu i ondje, gdje je nijesam očekivao. Sabrao sam ipak mnogo biografskih i bibliografskih vijesti iz starije hrvatske književnosti, pa štogod folklorske i dijalektološke građe.

U Spljetu glagoljici ni traga, ali dosta ćirilskih listina iz 17. i 18. vijeka u biskupskom arhivu i u arheološkom muzeju. Bulić ih nabavlja najviše iz Poljica. Zanimljiva je muzejska zbirka kojekakvih „ateštata“ (svjedodžbi) mletačkih generalnih proveditura o junaštvima Dalmatinaca u boju s Turcima. Pisani su talijanski, ali izvana dolaze bilješke ćirilicom, n. p. u „ateštatu“ Aloiza Moceniga od g. 1720.: „атештат од јунака пољички, када турци изгубоше у доцу.“ Prema ovakim svjedodžbama složio je Kačić mnoge svoje pjesme.

Ordinarijat spljetski dopisivaše s poljičkim popovima ćirilicom. Naredbe mletačkih proveditura pisane su talijanski, no na svakom spisu dolazi hrv. prijevod, pisan ćirilicom. Ima ih dosta u muzejskom arhivu, gdje sam našao različite građe iz starije hrvatske književnosti, osobito u ostavštini bivšeg muzejskog ravnatelja Carrare. Načinio sam posebne fascikule, u koje sam spremio sve, što bi bilo vrijedno pocrpsti, a ravnatelj će Bulić to rad poslati Akademiji na proučavanje. Ta meni je u Spljetu stavio na raspolaganje bez ikakvih formalnosti sav svoj arhiv i knjižnicu!

Živa me je želja vukla u Poljica¹, u tu starohrvatsku veliku općinu, koju je onako krasno opisao don Frane Ivanišević u „Zborniku za nar. život i običaje“ (k. VIII—X). naše Akademije. Pođoh najprije k njemu u Jasenice, koje imadu čaroban položaj nad morem. Izuzevši nekoliko hrv. liturgičnih knjiga njegov župni arhiv nema ništa glagoljsko. I on i profesor Pivčević, Poljičanin, kateheta u spljetskoj gimnaziji, uvjeravahu

¹ O stogodišnjici propasti autonomije poljičke (1907.) izadoše ove tri zgodne radnjice: „O postanku Poljica“ (u programu splj. gimnazije za g. 1906/7.) od I. Pivčevića, „Nakon sto godina od ukinuća poljičke knežije“ (Dubrovnik 1907.) od Iv. i Jakova Pivčevića, i „Pomen nekolicine Poljičana“ (Spljet 1907.) od I. Pivčevića.

me, da nijesu nikada vidjeli u Poljicima glagoljskih rukopisa, a nijesu ni čuli, da bi se ikada upotrebljavalo u Poljicima glagoljsko pismo. Poljičani se služe u prošlosti glagoljskim liturgičnim knjigama, no njihovi popovi pišu samo t. z. bosančicom, koja se u njih i u njihovih susjeda zvala poljičkim pismom, katkada i glagoljicom. I pomenuti Pivčević sabira poljičke listine. Pokazao mi je dva mala ćiriliska rječnika (konac 18. i početak 19. v.), u kojima se riječi starog erkvenog jezika tumače hrvatskim jezikom. U Dračevoj Luci nađoh kasnije nekoliko istisaka takovih rječnika. Bit će to udžbenici hrvatskih bogoslovaca u Prikom (Omiš). Markarski biskup Fabijan zove omiški seminar arvaskim (1816.), a spljetski vikar Didoš u isto doba ilirskim i slovinским.

Krk, Poljica i Vinodol male su geografske, političke i prosvjetne jedinice u prošlosti hrvatskoj. Nigdje se nije toliko hrvatski pisalo, koliko u ta tri kraja. Na Krku i u Poljicima odgajao se golem broj popova. Kamo je dolazio „bodulski“ (krčki) glagoljaš, nosio je sa sobom glagoljski misal i pismo, a poljički pop isti misal, ali ćirilsko pismo. Na sjever dospješe Boduli u Istru, Kranjsku i Furlansku, a Poljičani se rastrkaše po svoj Dalmaciji, dospjevši i u Istru.

Mladi hrvatski književnik Ante Petravić, kapelan, doveo me u svoju rezidenciju, u Dračevu Luku (Valdispina) na otoku Braču. Ima neznatan broj stanovnika. Visoko je na brijegu s veličanstvenim pogledom na more i na otok Hvar. Ovdje je osnovao spljetski svećenik Marin de Capitaneis g. 1512. pustinja za sebe, a drugu za svoju sestru Miru. Pobjegoše pred Turcima. Popovi življahu ovdje kano pustinjaci. I danaskažu popu „pustinjač“. Prvotna crkva izdubena je u živcu kamenu. Danas postoje ondje dvije ženske pustinje. Žene se obvezuju na samotan i pobožan život no mogu se i udati.

U sakristiji našoh ovdje prvi glagoljski natpis. Na pojedinim ladicama ormara za svećenička odijela urezani su natpisi, koji kazuju, kakova je gdje oprava. Ormar je fina radnja XVII. vijeka; glagoljska slova uglata, lijepa i pravilna.

U posebnoj škrinji našoh znatnu zbirku hrvatskih knjiga, pisanih glagoljicom (17. i 18. vijek), ćirilicom (bosanska djela) i latinicom. U njoj ima i više istisaka rječnika, što sam ga već prije spomenuo („Slovník Pavla Radovića“ 1799). Na lat. i talij. spisima dolazi uvijek naveden sadržaj na hrv. jeziku. Sve je pisano ćirilicom. Popovi bijahu ovdje većinom Poljičani, koji redovno ne znadijahu drugoga jezika do hrvatskoga.

Kakova dva sata odavle nalazi se druga pustinja: Blaca, kamo nijesam zašao. Pustinjaka bješe i na šibenskim otocima.

Glagolitica su i u Trogiru terra incognita. Nigdje ništa, pa ni u kaptolskom arhivu.

Conte Fanfogna posjeduje lijepu knjižnicu, koja obiluje latinskim inkunabulama, svakojakim djelima lat., talij. i hrvatskim. Stari popis ove knjižnice nalazi se u spljetskom muzeju. Ima tu mnogo rukopisa, među ostalima golemo Zmajevićeve teologično polemično djelo o Srbima na talij. jeziku. Mene zanimaše najviše izvrsno sačuvani glagoljski kodeks iz — čini mi se — 16. vijeka. Pregledao sam ga na brzu ruku, stojeći, ispisavši što god. Sadržava „Dijaloge sv. Grgura Velikoga i sv. Augustina“. Pismo prelazno, uglato-kurzivno. Iz bilješke na prvom i na zadnjem listu razabrah, da je bio g. 1706. u Vrbniku na otoku Krku, i to u popa Mata Fugošića.

U Fanfogninoj knjižnici našoh i „Dyalogus S. Gregorii Papae“ u četiri knjige (1514). Ovdje će valjda biti original hrv. prijevoda.

Kada sam već bio u srednjoj Dalmaciji, nijesam htio propustiti prilike, da pohodim Knin, koji se u nas mnogo spominje poradi njegova muzeja. Začudio sam se obilju starina iz predistoričkog, rimskog i hrvatskog doba. I nakon sjajnih spljetsko-solinskih zbirki, gdje je znanstveno carstvo Bulićevo, može u Kninu i učenjak uživati. Sredovječna zbirka nakita, oruđa i oružja: zbirka arhitektonskih odlomaka, pa latinskih natpisa, koji spominju hrvatske vladare — sve to služi na čast hrvatskom starinarskom društvu u Kninu. Većina je ove starinarske građe neobrađena. Započeo je znanstveno obrađivanje don Frane Bulić, nego je zadnjih godina sve zapelo. Najviše je tome kriv nametljivi diletantizam. Potreseno je danas i pouzdanje u upravu društvenu. To je razumljivo. U malenu gradiću nije obilna inteligencija, koja bi mogla ravnati ovakim poslom. I čovjek nevješt opaža, da se kopalo nesistematski, te ga se neugodno doimlje, kada vidi pred sobom gotovo same graditeljske odlomke. Fra Marunu moramo ipak priznati, da je stekao najviše zasluga za kninski muzej. Mimogred iznosim želju oca L. Maruna, da bi se pod egidom Jugosl. akademije obdržavao u Kninu kongres hrvatskih istorika i arheologa. Zdrava ideja.

U ovom muzeju ima samo jedan glagoljski natpis iz Skradina, a objelodanio ga je već J. Vajs.

Ni u Kninu se nije, koliko pamte ljudi, pisalo glagoljicom u katoličkim župama, ali da ćirilicom.

I u Šibeniku sam otkrio glagoljsku — tabulu rasu. Ne poznaju glagoljice ni u biskupiji, ni u samostanima, ni u župnim uredima; dok se ćirilica i ovdje javljala.

Zamjerna je u Šibeniku knjižnica Franjevac konventualaca. Inkunabula latinskih bit će u njoj blizu 100, latinskih kodeksa preko 70, a tiskanih knjiga do 7000. Većina toga blaga preneseno je ovamo iz Bri-

bira. Sadržaj je pretežno crkven. Među rukopisima ima znamenitih, n. p. neumi (note) iz X. vijeka. Starješina o. Joso Milošević dovršava katalogizaciju. On tvrdi, da svih istoričkih isprava ovoga samostana nije još nitko pročitao. U kodeksima nahode se amo tamo znatne povjesne bilješke, još ne upotrebljene, osobito o redu franjevačkom.

Glagoljsko ništa, do štampani misal od godine 1741. i nepotpuni brevijar iz 17. vijeka. U jednoj lat. inkunabuli od g. 1504. nađoh poveću ćirilsku bilješku: „од Лодовика, сина месътра Михоча Каменара одъ дубровника“, pa i starinsku crkvenu pjesmu: „у се бриеме годиста“, koju sam isporodio sa prijepisima iz glagoljskih rukopisa i našao zanimljivih varijanti. Pored zbornika hrvatskih molitvi, blagoslova i crkvenih pjesama iz 17. ili 18. vijeka, nađoh, upozoren od oca Miloševića, u lat. kodeksu (omilije; 332 lista) na 127. listu hrvatsku pjesmu-molitvu pod lat. naslovom: „oracio pulcra et devota ad b(ea)tam v(irginem) mariam“. Pismo je latinsko. Rukopis će biti iz XIV. vijeka. Ovo je već malo književno otkriće! Jezik prikazuje nam čistu čakavštinu sa mnogo starinskih osobina u pogledu rječnika, glasova i oblika: ispućenje, pult, gelbina, volov (= voljov, instr. sing.) itd. Sva je prilika, da je ova molitva najstariji književni spomenik hrvatski, pisan čistim pučkim jezikom, a neslavenskim slovima. Iznijet ćemo ga na javu zajednički, ja i g. gvardijan Milošević.

Zadar je sa svojom okolicom jedino staro sijelo glagolizma u Dalmaciji. Ovdje su bili glagoljaši i popovi i fratri, osobito Franjevci III. reda.

U arhivu c. kr. namjesništva konstatirao sam, da glasoviti „Polihorion“ nije došao do nas potpun, već da mu nedostaje prvih 35 listova. To pokazuje paginacija,

označena glagoljskim, vrlo sitnim slovima. Rukopis je bio negda u Benediktinaca u Tkonu na otoku Pašmanu. I na drugim listinama iz XI—XIII. vijeka otkrih poznije glagoljske bilješke iz XV. i XVI. vijeka.

U velikom rukopisnom svesku, kojega je naslov: „*Testamenti presentati nella cancelleria dei Conti di Zara dall' anno 1318 all' anno 1692. Volume I di e^{te}. 530*“, našoh obilje oporuka glagoljskih iz XVI. i XVII. vijeka s prijevodima ili izvacima na talijanskom jeziku. Prijevodi potječu od kancelara: „*della cancelleria illirica*“ (za glagoljicu), pored koga postojaše i kancelar „*serviano*“ (za ćirilicu). Dosta građe za nastavak Kuljevićevih „*Acta Croatica*“.

Dužan sam hvalu arhivskom činovniku Bettneru na njegovoj rijetkoj uslužnosti.

Um. župnik Roko Počina posjeduje glagoljski vrlo star odlomak misala i rituala na koži (obrađio Jagić u „*Archivu für slav. Phil. XXII.*“), a prof. L. Jelić velik broj znatnih fragmenata iz XIV. i XV. vijeka, i cirkular splj. biskupa Cippika, koji potpisaše poljički popovi ćirilicom.

Najviše se književnih hrvatskih starina, osobito glagoljskih, nahodi u samostanu Franjevacu III. reda¹, gdje je iznesao pred mene sve, što sam želio, moj stari prijatelj, otac S. Ivančić, bivši definitor i provincijal svoga reda, jedan od prvih poznavalaca glagoljske književnosti.

Ovdje našoh Klimantovićev ritual (početak XVI. v.), svešćić svakojakih bilježaka iz Glavotoka (16. i 17. v.), više svezaka akata franjevačkoga reda (neki su važni za glagolizam u Istri), više zbornika crkvenih

¹ u spisima se često zove, n. pr. godine 1740.: provincija hrvačka.

pjesama, jednu koledsku pjesmu, čitave hrpe listina iz raznih krajeva, regule franjevačkog reda, spise raznih bratovština, mnogo notarskih spisa, šaljivu pjesmu: „шториѢ од трих делиј“ od Jivana Sabljica itd.

Od kodeksa latinicom pisanih najznatniji je prijevod Marulićev: „Od naslidovania Jsucharstova“.

Ova knjižnica posjeduje mnogo hrv. bibliografskih rijetkosti, stampanih glagoljicom, ćirilicom (bosanska izdanja) i latinicom.

Franjevci „hrvatske provincije“, tvrdi glagoljaši, ne zazirahu ni od ćirilice. Tako je fratar Juraj Livić iz Prvica zabilježio g. 1683. na „Исповиједаонику“ Stjepana Matijevića (Rim 1630), da je ovu knjigu „mučno štiti“, pa opet je pored glagoljskih bilježaka unosiо sâm i ćirilske.

I ovdje sam našao jedno ćirilsko poljičko pismo, a mnogo ih više ima moj zadarski ljubazni cicerone, profesor Š. Urlić.

Dragocjena zbirka glagoljskih rukopisa pok. Ivana Brčića, profesora bogoslovije u Zadru i člana naše Akademije, dospjela je nakon njegove smrti prodajom u Petrograd. Dvorski savjetnik prof. V. Jagić bio je tako dobar pa se propitao ondje, ne bi li poslali u Beč pomenute rukopise, da ih ja ondje proučim. Dočekat će me rado u Petrogradu — odgovoriše —, no rukopisa ne mogu šiljati, jer bi se što moglo izgubiti.

8.

Profesor V. Jagić negdje je rekao, da je otok Krk „vagina rerum glagoliticarum“. Pa doista na onako malenu prostoru nije se nigdje našlo onoliko glagoljskih spomenika¹; nigdje nije onako velik broj glagoljskih

¹ Ima na Krku i više građevnih spomenika iz vremena krčkih knezova. Omišljani na žalost sada ruše, ili su već porušili, stari kneževski grad, da načine gradilište za župnikov stan. To im ne služi na diku.

rukopisa napisan ili prepisan. Glagoljica bijaše ondje od najdavnijih vremena pismo crkve, javnog i privatnog života, pa i pod mletačkom vladom. Svjedoče to i nekoliko knjižurine službenih spisa u arhivu krčkog kot. suda od mletačkih javnih bilježnika, kojih bijaše u svakom većem mjestu na otoku, te strankama izdavahu ugovore i oporuke pisane na hrvatskom jeziku, a glagoljskim pismom. Samo u talijanskom gradiću Krku (Veglia) postojaše talijanski notar. Hrvatski bilježnici rade još na početku 19. vijeka. Župnici i fratri pišu glagoljicom sve do početka 19. vijeka. Posve je razumljivo, što je Krk dao hrvatskoj književnosti u novije vrijeme učene glagoljaše Crnčića i Parčića. Stvorila ih je tradicija, ljubav k starinama njihova zavičaja. I ja sam već u djetinjstvu s pomoću Brčićeva „Bukvara“ čitao glagoljska obiteljska pisma.

I ako je veći dio krčkih glagoljskih kodeksa propao ili dospio u velike knjižnice, strane i domaće, opet ih je još ostao na otoku priličan broj, djelomično vrlo znatnih. Ponovno sam uzeo u ruke krčke kodekse mjeseca svibnja ove godine, pa ću evo spomenuti, što sam našao, s primjedbom, da ću se onamo još vratiti toga radi.

Vrbniku pripada prvenstvo. Ponosi se on krasnim položajem (pronijela mu je ime po svemu narodu poznata narodna pjesma. „Vrbniče nad morem“), čistom hrvatskom tradicijom, obiljem hrvatskih književnih starina. Župna crkva vrbnička posjeduje sada četiri brevijara na koži iz XIV. i XV. vijeka, i dva misala, sve u velikom foliju. Brevijari nemaju psaltira, a prema tome moramo zaključiti, da je vrbnička crkva imala posebne psaltire, kojih je međutim nestalo. Misali opet ne obiluju „sekvencijama“, znak, da nijesu pisani u samostanima. Fratri naime unose u svoje misale i brevijare svakojake sekvencije, službe svecima svoga reda i svoje umetke u litanije.

Svi brevijari nijesu jednako pomnjivo pisani. Najljepši je ductus brevijara br. IV. Zanimljiv je razvitak inicijala, nakita i minijatura, koje izrađivahu osobiti ljudi. Već se po inicijalima i minijaturama može donekle odrediti vijek postanju kodeksa. Već sam u Istri mogao konstatirati, kako je neki bečki umjetnik izrekao sud o starini jedne kapelice u Barbanu, a natpisi, što ih ja ondje otkrih, prilično potvrđuju njegovo mišljenje. Inicijali su često uzeti iz latinskih knjiga; katkada krivo upotrebljeni. Gdjekoji se inicijali poradi bizarnih nakita i ne razaznaju, te ne naliče ni na koje slovo. Rubrikator je više puta zaboravio na inicijal, pa je pošao dalje ostavivši prazan prostor!

Najljepšim se ornamentima i minijaturama ističe misal II. Izradio ih je pravi umjetnik, vješt risar i slikar. Šteta, da mu ne znamo za ime. Misal I. dospio je u Vrbnik iz hrvatskog primorja, jer ga je svršio g. 1456.: „попъ томасъ, архижакан сен'ски и викарь господина Ан'дриѣ . . . бискупа сен'скога.“

Nije nikakovo čudo, što se u Vrbniku mnogo pisalo i prepisivalo, kada čitamo na strani 280.^b misala II. bilješku iz g. 1532.: „bi va vrbnici redovniki (= popovi) 41, ki misu služahu; i biše lipa služba bogu i svetoj divi (mariji)“.

Inicijali i minijature naših kodeksa zaslužuju s umjetničke strane osobitu studiju, odakle bi crpla koristi i glagoljska paleografija.

U Vrbniku se čuvaju u župnom dvoru tri kodeksa iz ostavštine pok. kanonika Petrisa, kojega baštinici cijene ih visoko, pa se ne mogu nagoditi, te su nepristupni nauci. Poznate su to stvari, djelomično i znanstveno obrađene (Jagić i pisac ovih redaka). To su:

1. Krčki statut na pergameni.

2. Veći kodeks na papiru sadržavajući korizmene povijedi i tumačenje muke Isusove, a pisan g. 1493. u Roču u Istri od žakna Šimuna Grebla sa više bilježaka iz XVI. vijeka. Ovdje ima i poveća ćirilaska bilješka od g. 1516. od istoga Grebla. Ovo ime našosmo već prije. Prošle godine namjerih se slučajno u „Narodnom Domu“ u Roču sa seljakom Greblićem, kojega sam razdragao viješću, da se ime Greblo i Greblić češće javlja u glagoljskim spomenicima XV. i XVI. vijeka.

Mnogo je stariji omot ovoga kodeksa.

3. Knjige blaženoga Bernarda opata sa opširnim kazalom. Iz kraja XV. vijeka. Ovo je dragocjen zbornik najrazličitijih članaka, većinom kršćansko-moralnih; ali dobija najveću važnost člancima iz sredovječne svjetovne književnosti. Evo nekih naslova: o „bahornicama“, o naravi orla, trojanska priča (rumanac troiski), lucidar, čtenie dobroga viteza Lundula, dvije pjesme o djevici Mariji, više mirakula d. Marije, mnogo žitija svetaca, pa i sv. Jeronima „Hrvatina“, „slovo prēmudrosti akirovê“, slovo meštra Polikarpa, ot ptice halandri, „nauk kata, meštra mudroga“ itd.

Ovo je za cijelo najzanimljiviji glagoljski zbornik, što ih se god sačuvalo.

Još sam u bivšega župnika Jakova Dminića, a sada kanonika u Krku našao dva veća, ali defektna kodeksa iz XVI. vijeka, kojih nam sadržaj prikazuje dio katoličke moralke: razmatranje o grijesima, o zapovjedima božjim, pa člančie: suci, likari, spicijali, bikari, zlatari, od junakov i devoik itd. Između jednoga i drugoga postoji neka sličnost.

Nekoliko glagoljskih kodeksa posjeduje i „Staroslavenska akademija“ u Krku:

1. Сермони дисцупла u foliju. Na papiru. Ovo je

treći doslije poznati eksemplar istoga djela (jedan u mene iz Omišlja — o kome sam progovorio u Jagićevu „Archivu“ —, a drugi u Jugoslav. akademiji) iz XVI. vijeka. Bio je negda Crnčićev, onda Kocijančićev, napokon Kukuljevićev. I knjige sv. Bernarda bijahu neko vrijeme u Kukuljevićevoj knjižnici. Pored propovijedi nalaze se u ovoj knjizi i mirakuli blažene djevice Marije. Crnčić je zabilježio, da je original ovoga djela štampan g. 1514. u Lugdunu pod naslovom: „Discipulus“.

2. Tumačenje evanđelja (homilije). U ovom se rukopisu, koji potječe iz druge polovice XVI. vijeka, nahodi prepisana dukala mletačkog dužda Petra Pola Reniera od g. 1779., u kojoj se spominje matica vrbničke bratovštine od g. 1325.

3. Homilije iz početka XVI. vijeka (uglato pismo). Između homilija gornjih i ovih postoji velika sličnost.

4. Светосвети концилиј тридентински за спасение душе и тела оних, ки штали и обдержавали буду, знет из дѣачкога на хервацки, копиѣн руком попа Антона Франки. Sadržava više papinskih bula i zaključke pojedinih sjednica tridentinskoga koncila.

Pomenuta akademija posjeduje i Galcinjin prijevod sv. pisma iz početka 19. vijeka, pisan latinicom, a jezikom crkvenim pomiješanim s narodnim.

Mimogred spominjem, da „Staroslavenska akademija“ postoji u Krku od g. 1903. Pokrovitelj joj je krčki biskup dr. A. Mahnić, a svrha joj je: „njegovati staroslavenski liturgični jezik i promicati njegovo učenje, gojiti crkveno pjevanje, dotjerav ga, da bude odgovaralo crkvenim propisima“. Ona je „znanstveno društvo“, no radi i praktično starajući se oko potreba svećenstva i puka. Njezin naučni rad sastoji se doslije poglavito u kritičnom izdavanju nekih dijelova svetoga pisma

hrvatske recenzije, koje je priredio za štampu bivši njezin skriptor, Čeh Josip Vajs¹.

U krčkih trećoredaca nalazi se Ivančićev zbornik, o kome sam progovorio u „Starinama“ (XXIII.), nekoliko fragmenata misala i brevijara iz XIV. i XV. vijeka, a od štampanih knjiga: odlomak jednog lista hrv. misala,

¹ G. Vajs obilazio je krčkom biskupijom i učio školsku djecu novom pjevanju. Postiglo se to, da danas kod službe pjevaju djeca dosta neskladno, dok prije pjevaše narod unisono, i ako ne baš skladno, a ono mnogo srdačnije.

Opravljanost postojanja „Starosl. akademije“ ne može se nikako poricati. Kada bi se prepustila Rimu i pojedinim biskupima briga oko izdavanja hrv. liturgičnih knjiga, došlo bi skoro vrijeme, te bi ih opet nestalo. Pored „Starosl. akademije“ ne će to biti lako moguće. Ona misli sada, kako čujem, na novo izdanje uobičajenog hrv. rituala i „Šćaveta“ na zastarjelom narodnom jeziku, a latinskim slovima.

U Rimu se u pogledu liturgičkih jezika drže strogo načela: „nil innovetur“, prema tome bi se smjele u hrv. crkvama upotrebljavati samo knjige, kojih jezik odgovara od prilike jeziku najstarijih naših štampanih misala i brevijara iz konca XV. i iz početka XVI. vijeka. No u srednjoj i južnoj Dalmaciji, gdje nije nikada cvala glagoljica, osjetila se davno potreba knjige, pisane latinskim slovima, u kojoj će se nalaziti sve ono, što svećenik pjeva na glas kod službe. Tako biše izdane već g. 1495. (Mleci): „Epistole i Evandelja“ od fra Bernardina Splječanina na narodnom jeziku. Odavle se pomalo razvio t. z. „Šćavet“ (Schiavetto, Slavetum), koji je doživio mnogo izdanja te se i danas upotrebljava po Dalmaciji, hrv. Primorju i Istri. U Rimu rekoše, da je to abusus; ali abusus taj postoji već preko 4 stoljeća te je postao za narod zakonom. S tim faktom moraju računati i crkvene vlasti, pa tako će biti najbolje, ako što prije ugleda omiljeli „Šćavet“ svijetlo dana u novom izdanju.

Vrijedno je još spomenuti, da je od svih hrvatskih biskupa jedini biskup Mahnić proveo u svojoj biskupiji ponovno uvođenje staroslavenskog liturgičnog jezika hrvatske recenzije. On je na sinodu svoje biskupije nedavno ustanovio, kojim župama pripada prema uputama iz Rima pravo njegove porabe, te ga u budućnosti ne će moći nikako istisnuti latinski jezik.

editio princeps, na koži, dva krnja lista istog misala, na papiru, dok se u Glavotoku nahodi potpun eksemplar, a u Košljunu jedan list. Glavotočki istisak bijaše negda svojina poznatog osorskog arhidakona Sovića. Još se čuva ondje i jedan istisak misala Pavla Modrušanina.

Iz Nevalje na Pagu poslao mi je u Krk župnik g. Bonifačić, moj bivši riječki učenik, poveći rukopis ispisan XVI.—XVIII. vijeka, u kome nađoh župne matice i dvije duhovne pjesme bez vrijednosti. Pod jednu talijansku naredbu zadarskog nadbiskupa Jerolima de Dominisa od g. 1706., koja je unesena u ovaj kodeks, potpisao se pop Grgo Čemelić glagoljskim slovima — latinicom nije jamačno umio pisati!

U mene su također nekoliki glagoljski kodeksi s otoka Krka. Neke sam već obradio, ili bar spomenuo, u Jagićevu „Archivu für slav. Phil.“ i u „Starinama“, a ostale ću potanje opisati u „Starinama“ s ostalom građom iz glagoljske književnosti.

Hvala na ljubavi i susretljivosti mojim krčkim prijateljima, osobito kanonicima Oršiću, Dminiću i Bogoviću, o. L. Brusiću i kor. vikaru V. Premudi, pa popu Jerku Grškoviću u Vrbniku.

U Krku mi se pružila prilika potanje pregledati i čuvene brevijare iz Novoga u hrvatskom Primorju, odakle su poslani na porabu Staroslav. akademiji. To su opsegom najveći liturgični kodeksi glagoljski. Svaki će od njih vagati oko 20 kilograma. Brevijar I. pisan je vrlo lijepo. Smionošću i množinom ornamenata natkriljuje sve vrbničke brevijare. Inicijali nijesu uvijek ukusni. Na 381^a čita se: попь мартинаць в гробници . . . под' новимь винодоли 1495. Jednostavniji je br. II. od br. I. u pogledu inicijala i nakita. Često su ispušteni inicijali i rubrike. Kao da se već osjećahu posljedice tiskanog misala od g. 1483., te su rukopisne knjige

gubile pređašnju vrijednost, pa su zato i nemarnije pisane. Oba brevijara sadržavaju i psalme. Na strani 298^a potpisao je godine 1835. Ivan Mažuranić svoje ime, ispod njega A. Parčić g. 1878., Valjavec 1887., a ja dodah svoje ime g. 1909.!

9.

S veseljem konstatujem, da je hrvatska glagoljska književnost najbolje zastupana u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu, a za skupljanje njeno stekao je vječnu slavu Ivan Kukuljević. Da ne bješe njega, bio bi za cijelo znatan dio toga blaga propao.

Doslje sam pregledao preko 60 brojeva glagoljskih rukopisa, pisanih na koži i na papiru. Većina tih rukopisa pripada XVI., XVII. i XVIII. vijeku. Najvažniji su brevijari (sedam), ako uzmemo u obzir vrijeme postanja, krasotu pisma i nakita (djela XIV. i XV. vijeka), pa jedan misal iz XV. vijeka, a potječu iz Istre, Vinodola i s otoka Pašmana. Važna je i velika zbirka fragmenata — veća od ljubljanske —, koje još nisam proučio.

Raznolikošću sahrzaja natkriljuju glagolitica naše Akademije sve ostale zbirke. Pored crkvenih djela nahodimo u njoj pravnih spomenika (sudbenih odluka i zapisnika iz Veprinca u Istri i iz Vrbnika na Krku), bratovštinskih zapisnika, župničkih matica, legenda, franjevačkih regula, notarskih spisa, eksorcizama, odlomak lucidara (doslje nepoznat), crkvenih drama (jedna je bila do sada nepoznata) itd.

Crkvena je literatura dakako pretežna. Nema teologične grane, koja ne bi bila koliko toliko obrađena. Tu ima mnogo djela, koja su potrebna svećeniku u njegovoj službi i učeniku u bogosloviji. Sada će se moći odrediti, što su i koliko su negda učili hrvatski

„žakni“ (bogoslovci). Neobično je mnoštvo zbornika propovijedi (osobito korizmenjaka), molitava i duhovnih pjesama (napose šekvencija). Dosta ima i oficija, osobito Majke božje.

Naša je glagoljska literatura i kompilatorska i prijevodna. Prerađivala su se i domaća djela. Tako je krčki fratar Depope (početak 17. v.) prepisao, promijenivši donekle jezik, neka djelca Divkovićeve glagoljicom, koju zove hrvatskom prema Divkoviću, koji zove ćirilska slova srpskima.

Otkrio sam i više duplikata istoga djela. Tako se nahode: jedna „postila“ u Zagrebu, a druga u Ljubljani (od iste ruke); „Antonin“ (uputa svećenicima o ispovijedanju) u Zagrebu i u Rimu (16. vijek); „Dijalozi Grgura pape“ u Zagrebu (dvije redakcije) i u Trogiru¹; „discipul“ u tri istiska itd.

Najveći glagoljski rukopis, koji je do nas došao, jest onaj, što dolazi u Akademiji pod signaturom I. d. 40., a Kukuljević ga pripisuje „popu Ivanu iz Poljana kod Zadra“ (16. vijek.) Ja sam međutim našao u sredini ime „don Ive Gardovića, koji je prinesao u harvaski jazik“ itd. Sadržava na 1534 strane in folio tumač sv. pisma, nauk kršćanski i različite propovijedi. Ni u osam dana ne bi ga čovjek pročitao. Htio sam da vagnem taj golemi rukopis, no akademijska vaga nosi samo 15 kg., a on je mnogo teži! Pismo nije najljepše, jezik je hrvatski narječja čakavskoga, nego nagrđen grdnom brojem talijanskih riječi. Toliko muke, a gotovo ni zašto! Štokavštine čiste nijesam našao nigdje, kajkavštine dosta malo. Glagoljska naša literatura pripada eto katoličkoj crkvi i Čakavcima, koji vode kolo u sredovječnojnoj književnosti.

¹ Ako su pouzdane vijesti mojih prijatelja, nahode se još dva primjerka ovoga djela: jedan u Spljetu, a drugi u Košljunu.

Što se tiče provenijencije kodeksa naše Akademije, najviše će ih biti s otoka Krka, manje iz Vinodola, Istre i zadarskih otoka.

Još mi preostaje, da pregledam ostatak rukopisa Jugosl. akademije, pa one u sveučilišnoj i kaptolskoj knjižnici u Zagrebu. Trebalo bi još da opet krenem u Istru i u hrvatsko Primorje. Kada sam se dao na svestrano izučavanje glagoljske književnosti, imao sam na umu i paleografiju, koja je nemoguća bez fotografijskih snimaka. Ta se je moja misao svidjela našem predsjedniku, g. T. Smičiklasu, pa sam tako o trošku Akademije dao izraditi fotografijske snimke gotovo svih glagoljskih kodeksa, što se nahode izvan Hrvatske. Proučavanje ove građe unijet će za cijelo dosta svijetla u zamršeni problem o postanju i evoluciji glagoljskog i ćirilskog pisma.

U Varaždinu, na kraju svibnja 1909.

IX.

KNJIŽNICA

Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
primila je god. 1908. ove publikacije, i to:

A) u zamjenu:

Basel. Soci t  suisse des traditions populaires. (*Zb*).

Archives suisses des traditions populaires, 12. a. 1—4. livr.

Be . Kais. Akademie der Wissenschaften (*S*).

Denkschriften der philos.-hist. Cl. 53, 2.

Denkschriften der mathem.-naturw. Cl. 79, 1., 81.

Sitzungsberichte der philos.-hist. Cl. Bd. 155, 4., 157, 5—7,
158, 1—3. 5—6., 159, 1—7., 160, 1—3. 6—8., 161, 1—2. 8.

Sitzungsberichte der matem.-naturw. Classe:

Abth. I. Bd. 116. H. 10., Bd. 117. H. 1—7.

„ IIa. Bd. 116. H. 9—10., Bd. 117. H. 1—7.

„ IIb. Bd. 116. H. 9—10., Bd. 117. H. 1—7.

„ III. Bd. 116. H. 8—10., Bd. 117. H. 1—5.

Archiv für  sterr. Geschichte Bd. 98, 1.

---

* Ova slova pokazuju, što Jugoslavenska akademija komu u zamjenu šalje. Znači pak:

S = sve publikacije.
*S*₁ = sve publ. 1. i 2. razr.
*S*₃ = sve publ. 3. razreda.
Cod = Codex dipl.
D = Djela za opću naobr.
G = Grada za pov. knj. hrv.
L = Ljetopis.
Mh = Monum. spect. hist.

Mj = Monum. hist.-jur.
*R*₁ = Rad 1. i 2. razreda.
*R*₃ = Rad 3. razreda.
Rj = Rječnik.
St = Starine.
Stp = Stari pisci.
Zb = Zbornik za nar.  ivot.

Fontes rerum Austriacarum II. Abth. Bd. 61.

Almanach, 58. Jahrg. 1908.

Der römische Limes in Oesterreich, H. 9.

Mitteilungen der prähist. Kommission II. Bd. No. 1. 1908.

Mitteilungen der Erdbebenkommission N. F. 32.

Beč. Anthropologische Gesellschaft (R_1 R_3 Zb L).

Mitteilungen 38. Bd. (1908.) 1—6. Heft.

— K. k. Zentral-Kommission f. Erforschung u. Erhaltung
der Kunst- und historischen Denkmale (R_1 R_3 L).

Mitteilungen III. F. 7. Bd. (1908.) 1—12. H.

Kunstgeschichtl. Jahrbuch 1908. H. 1—3.

Jahrbuch f. Altertumskunde I. Bd. (1907.) H. 4., II. Bd. (1908.)
H. 1—3.

— K. k. geographische Gesellschaft (R_1 R_3 L).

Mitteilungen Band 51. (1908.) 1—12. H.

— K. k. geologische Reichsanstalt (R_1 R_3 L).

Abhandlungen 21, 1.

Verhandlungen 1908. No. 1—14.

Jahrbuch 58. Bd. (1908.) H. 1—4.

— K. k. statistische Zentral-Kommission (R_1 R_3 L).

Oesterreichische Statistik Bd. 79, 3., 80, 2—3., 81, 1b. 3., 82,
1. 3b., 84, 1—3., 85, 1ab. 2. 4.

— K. k. Gradmessungs-Bureau (R_3).

Verhandlungen der Kommission für internat. Gradmessung.

Protokoll über die am 29. Dezember 1906. u. am 26. März
1907. abgehaltenen Sitzungen. Wien 1907.

— Verein für österr. Volkskunde (Zb).

Zeitschrift für österr. Volkskunde, 14. Jahrg. (1908.) H. 1—6.

— Institut für österreichische Geschichtsforschung (Mh
 Mj Cod St).

Mitteilungen 29. Bd. (1908.) 1—4. H.

Berlin. Königl. preussische Akademie der Wissen-
schaften (S).

Abhandlungen 1907.

Sitzungsberichte 1908. No. 1—53.

Biograd. Srpska kralj. akademija (*S*).

Годишњак 21. (1907.).

Глас 76. 78. 80. (2. р. 46. 47. 48.), 75. (1. р. 30.).

Споменик 46. (1 р. 7.) 48. (2. р. 40.).

Српски етнографски зборник, књ. 10., 11. и Атлас.

Зборник за историју, језик и књижевност срп. нар. I. од. 5.

књ. Б. 1909. (Кадлец К., Ст. Вербеција Трипартитум, превод

И. Пергошића).

Крстић Н. Споменица. Б. 1908.

Томић Ј. Н., Град Клис у 1596. год. Б. 1908.

— Uprava državne statistike ($R_1 R_3 L$).

Статистика краљ. Србије, 21., 26., 29.

Прилози за статистику краљ. Србије, 7. св.

— Geološko društvo (R_3).

Записци срп. геолошког друштва 1906. бр. 1—8.

— Profesorsko društvo ($R_1 R_3 L$).

Наставник, 19. књ. (1908.) св. 1—8.

— Srpsko arheološko društvo ($R_1 St L$).

Старинар, новог реда год. 2. (1907.) св. 2.

Bologna. Reale accademia dell' istituto di Bologna
(*S osim Rj.*)

Rendiconto vol. 11. (1906—1907.); Classe di scienze morali,
ser. I. vol. I. fasc. 1. 2.

Memorie, ser. 6. t. 4. f. 1—4.; Classe di scienze morali, sezio-
ne di scienze stor. filol., ser. I. t. I. fasc. 1. 2., t. II. f. 1.;
sezione di scienze giuridiche, ser. I. t. I. fasc. 1. 2., t. II. f. 1.

Statuto della R. accad. etc. Bol. 1908.

Braunau. Redakcija časopisa „Deutsche Volkskunde
aus dem östl. Böhmen“ (Dr. Ed. Langer) (*Zb*).

Deutsche Volkskunde, 8. Bd. (1908.) 1. 2. H.

Bрно. Matice Moravská ($R_1 R_3 L$).

Časopis Matice Moravské r. 32. (1908.) seš. 1—4.

Brno. Moravská musejní společnost (R_1 R_3 L).

Časopis Moravského Musea zemského, r. 8. (1908.) č. 1. 2.

— Bogoslovci češkomoravski (R_1).

Museum, časopis bogoslovců česko-moravských, r. 42. č. 4. 5.,
r. 43. č. 1.

— Zemský archiv (S_1).

Bretholz B., Moravský zemský archiv, jeho dějiny a jeho
sbírky. B. 1908.

Bruxelles. Société de Bollandistes (R_1 R_3 St Mh Mj).

Analecta Bollandiana t. 27. f. 1—4.

— Société belge de Folklore (Zb).

Bulletin de Folklore, t. III. fasc. 3. 4.

Budimpešta. Magyar tudományos akadémia (S).

Akadémiai Értesítő, 1908., 217—228.

Mathematikai és természettudományi Értesítő, 26. köt., 1—5. füz.

Mathematikai és természettudományi Közlemények, 30. köt.,
1—3. sz.

Archaeologiai Értesítő, 28. köt. (1908.) 1—5. szám.

Értekezések a történeti tud. köréből, 22. köt., 1—2. sz.

Irodalomtörténeti Közlemények, 18. évf., 1—4. füz.

Athenaeum, 17. évf., 1—4. szám.

Nyelvtudományi Közlemények, 38. köt., 1—4. füz.

Elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, 13. köt., 10. sz.

Értekezések a nyelv-és-széptudományok köréből, 20. k., 4—12. sz.

Kazinczy F., Levelezése, 18. köt. Budapest. 1908.

Mathematische u. naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn,
21—23. Bd. 1906—1907.

Magyarországi Német Nyelvjárások, 6. füz. Budapest. 1908.

Nyelvtudomány, 1906/7. 1—4. f., 1908. 1—2. f.

Nyelvemléktár. Régi magyar codexek és nyomtatványok, 15.
köt. 1908.

Török-Magyarorkori történelmi emlékek, II. osztály: Írók, 4.
köt. Budapest. 1908.

Vogüé de E. M., Az orosz regény, fordította Huszár Imre. 1.
II. Budapest. 1908.

Krohn G. A Finnugor népek pogány istentisztelete, fordította
Bán A. Budapest. 1908.

Budimpešta. Magyar kir. földtani intézet (*S*, *L*).

A magyar kir. földtani intézet évkönyve, 16. köt., 4—6. f.

Földtani Közlöny, 33. köt. (1908.) 1—12 f.

Jahresbericht für 1906.

Mittheilungen aus dem Jahrbuche, 16. Bd. 4—5. H.

Magyarázatok a magyar korona országainak részletes agrogeologiai térképéhez. Abárudbánya környéke. B. 1908.

— Magyar történelmi társulat (*R Mh L*).

Századok 42. (1908.) 1—10. füzet.

Teleki M. Levelezése. 4. köt. 1667—1669. Budapest. 1908.

— Uredništvo časopisa „Magy. Botanikai Lapok“ (dr.
Degen A.) (*R₃ L*).

Magy. Botanikai Lapok, 7. évf. (1903.). N. 1—12.

— M. kir. központi statisztikai hivatal (*S*).

Magy. statisztikai évkönyv, sv. 14. 1906.

Ungarisches statist. Jahrbuch, 14. 1906.

Közlemények új sorozata, sv. 19—23.

Statistički godišnjak zemalja ug. krune, 13. 1905.

Statisztikai havi közlemények 1908. 1 - 12.

Külkereskedelmi forgalmának 1908. 1—12.

— Ethnographische Abteilung des ung. National-Museums (*Zb*).

Anzeiger 1905. H. 3—4.

Budyšin. Maćica Serbska (*R₁ R₃ L*).

Časopis Mat. Serb. 1908. l. 61. zeš. 1. 2.

Bukurešt. Academia Romana (*S*).

Analele, parte admin. t. 30.

— memoriile sect. istor. t. 30.

— memoriile sect. sciintifice t. 30.

— memoriile sect. lit. t. 30.

Discursuri de receptiune, 30. 31.

Tocilescu Gr. G., Monumentele epigrafice și sculpturale. P. II. B. 1908.

Catalogul manuscrisurilor românești. T. II. fasc. 1. 2. B. 1906—1909.

Din viața poporului Român culegeri și studii. I—III. B. 1908.
Crainicianu Gh., Literatura medicală românească. B. 1907.

Russo A., Serieri. B. 1908.

Christiania. Det kgl. Norske Frederiks - Universitet
(Videnskabs-selskabet) ($R_1 R_3 L$).

Forhandling 1907.

Skrifter (I. Math. nat. Kl.) 1906. 2. Bd., 1907.

Cincinnati. Lloyd library (S_3).

Bulletin of the Lloyd library. Mycological Notes No. 27—29.
Reproduction series No. 6.

Polyporoid Issue No. 1.

Černovice. K. k. Franz Josephs Universität (*S osim Rj*).

Verzeichnis der Vorlesungen im Sommersemester 1908.; im
Wintersemester 1908/9.

Personalstand 1907/8. 1908/9.

Feierliche Inauguration des Rektors für 1907/8.

Firenze. R. Accademia della Crusca (S).

Atti 1906/7.

Frankfurt a. O. Naturwiss. Verein ($S_3 L$).

Helios 24. 25. Bd.

Freiburg. Universität ($R_1 St L$).

Behörden, Dozenten u. Studierende im Wintersem. 1907/8.,
im Sommersem. 1908.

Verzeichnis der Vorlesungen, Sommersem. 1908., Winterse-
mester 1908/9.

24 univers. spisa iz g. 1907/8.

Bericht über das Studienjahr 1906/7.

Giessen. Universitäts-Bibliothek ($R_1 Mh L$).

Personalbestand der Universität zu Giessen: Winterhalbjahr 1907/8., Sommerhalbjahr 1908.

Vorlesungsverzeichnis: Sommerhalbjahr 1908., Winterhalbjahr 1908/9. pa 137 god. 1907/8. izišlih akad. spisa.

Bericht der Oberhessischen Gesellschaft für Natur- und Heilkunde, Medizin. Abt. Bd. 3. 4., Naturw. Abt. Bd. 2.

Giessen. Hessische Vereinigung für Volkskunde (*Zb*).

Hessische Blätter für Volkskunde. Bd. 7. H. 1 - 3. (1908.)

Göttingen. K. Gesellschaft der Wissenschaften (*S*).

Nachrichten (philol.-hist. Klasse) 1908. H. 1—6.

Nachrichten (mathem.-phys. Klasse) 1908. H. 1 - 4.

Geschäftliche Mittheilungen 1908. H. 1—2.

Gradac. Historischer Verein für Steiermark (*R₁ Mh L*).

Zeitschrift, 6. J. (1908.) 1—2. H.

Beiträge zur Erforschung steierischer Geschichte, 36. J. (1908.)

— Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark (*S₃ L*).

Mitteilungen 1906. (43.) H. 1—2., 1907. (44.) H. 1. 2.

Halle. Kais. Leop.-Carol. Deutsche Akademie der Naturforscher (*S₃ L*).

Leopoldina H. 43. (1907.)

Nova acta. Bd. 73. No. 2.; Bd. 84. No. 3.; Bd. 85. No. 1. 5.;

Bd. 87. No. 2. 3.; Bd. 88. No. 2.

Hamburg. Museum für Völkerkunde (*Zb*)

Bericht für das Jahr 1906.

Mitteilungen II. 1. 2.

Harkov. Имп. Харьковский Университетъ (*R₁ R₃ L*).

Записки 1903. кн. 1—4.

— Общество физико-химических наукъ (*S₃ L*).

Труды. Отчеты о засѣданіяхъ въ 1906. 1907 г.

Приложенія къ отчетамъ въ 1907. г. вып. 20. 21.

Kazan. Имп. казанскій университетъ (*R₁ R₃ L*).

Ученыя записки г. 75. (1908.) 1—12.

Kazan. Физико-математическое общество (S_3 L).

Извѣстия II. сер. т. 15. Но. 1. 4., т. 16. Но. 1. 2.

Kijev. Библиотека императорскаго университета (R_1
 R_3 L).

Университетскія Извѣстия 1908. Но. 1—12.

— Кіевское общество естествоиспытателей (S_3 L).

Записки т. 20. вып. 3.

Kojetin na Hanč. Redakcija časopisa „Pravěk“ (I. L.
Červinka) (Zb L)

Pravěk 1908. 1—6.

Kopenhagen. K. Danske Videnskabernes Selskabs (R_1
 R_3 L).

Forhandlinger 1908., 1—6.

Skrifter, Historisk og filosofisk Afdeling, 7. raecke, Bd. 1.
No. 1. 2.

Krakov. Akademia umiejętności (S).

Bulletin international, cl. de philol. 1908. No. 1—10., cl.
des sciences math. 1908. No. 1—10.

Sprawozdania, t. 13. (1908.) No. 1—10.

Rozprawy wydz. hist.-filoz. t. 26.

Rozprawy wydz. filolog. t. 29.

Rozprawy wydz. mat.-przyr. ser. 3. t. 7. A, B.

Rocznik r. 1907, 8.

Materyaly antropol.-archeologiczne i etnograficzne t. 10.

Katalog literatury naukowej polskiej t. 7. (1907.) z. 3—4.

Atlas geolog. Galicyi zes. 21. 23.

Sprawozdania komisji fiziograficznej t. 40—42.

Zapalowicz H., Krytyczny przegląd roślinności Galicyi, t. 2. 1908.

Acta historica t. 13.

Monumenta medii aevi hist. t. 18.

Abraham Wł., Jakób Stropa arcybiskup halicki. K. 1908.

Grabowski T., Literatura aryańska w Polsce. K. 1908.

Marcyalisa M. W. Epigramów ksiąg 12 przekładał J. Czubek.
K. 1908.

Prochaska A., Król Władisław Jagiello. T. 1. 2. K. 1908.

Krakov. Redakcija časopisa „Świat Słowiański“ (dr. Feliks Koneczny) (*R₁ G Zb L*).

Świat Słowiański r. 4. (1908.) t. 1. 2.

Lavov. Towarzystwo historyczne (*R₁ L*).

Kwartalnik historyczny r. 22. (1908.) zes. 1—4.

— Towarzystwo ludoznawcze (*Zb*).

Lud. t. 14. (1907.) zes. 1—4.

— Науковое товариство імени Шевченка (*R₁ R₃ St Zb L*).

Записки т. 81—86.

Материяли до українсько-руської етнології т. 10.

Етнографічний Збірник т. 24.

Хроніка ч. 32—34.

Шевченко Т., Твори. Кобзарь. Т. 2. (1847—1860.)

Жерела до історії України-Руси т. 2. 7. 8.

— Галицко-русская Матица (*R₁ L Zb*).

Научно-литературный Сборникъ т. 6. (1908.) кн. 1.

Leipzig. К. sächsische Gesellschaft d. Wissenschaften (*S*).

Berichte, philol.-hist. Classe, 1907. Nr. 4—5., 1908. Nr. 1—3.

Berichte, mathem.-phys. Classe, 1907. Nr. 4., 1908. Nr. 1—5.

Abhandlungen, philol.-histor. Classe, 26, Nr. 2.

Abhandlungen, mathem.-phys. Classe, 30, Nr. 4.

Ljubljana. Matica slovenska (*S*).

Zbornik 10.

Knezova knjižnica 15. zv.

Zabavna knjižnica 20. zv.

K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, 12. sn.

Prevodi iz svetovne književnosti, 5. zv.

Hrvatska knjižnica 3. zv.

Slovenska zemlja 5, 2.

Ilešič Fr., Kultura in politika. Zgb. 1908.

— Muzejsko društvo za Kranjsko (*S osim R₁*).

Izvestja 1908. (18.) seš. 1—3.

Carniola I. (1908.) 1—4.

Ljubljana. Redakcija „Ljubljanskoga Zvona“ (dr. Fr. Zbašnik) (R_1 G Zb L).

Ljubljanski Zvon 1908. br. 1—12.

— Redakcija „Doma in sveta“ (dr. M. Opeka i dr. E. Lampe) (R_1 G Zb L).

Doma in svet 21. (1908.) br. 1—12.

Louvain. Université catholique de Louvain (Mh Mj St).

Annuaire 1909.

Programme des cours 1908/9.

Bibliographie. L. 1908.

Tobac E., Le problème de la justification dans Saint Paul.
L. 1908.

Lund. Sveučilište (R_1 Mh L).

Acta universitatis Lundensis. Nova series: Medicin samt matem. och naturvet. ämnen, 2. 1906., 3. 1907.

Diplomatarium diocesis Lundensis, III, 1—3. L. 1900—4.

Historiska Studier tillägnade Harald Hjärne. Uppsala 1908.

Madison. Wisconsin Academy of sciences, arts and letters (R_1 R_3 L).

Transactions of the W. A. vol. 15. part 2. (1907.)

Maribor. Zgodovinsko društvo (R_1).

Časopis za zgodovino in narodopisje 5. l. (1908.) 1—4. sn.

Minneapolis. Minnesota Academy of Sciences (S_3 L).

Bulletin, vol. 4. No. 2. 1906.

Moskva. Императорскій Университетъ (R_1 R_3).

Ученныя записки Моск. университета:

отдѣлъ историко-филологическій, вып. 37.

отдѣлъ юридическій, вып. 24—31.

— Московское математическое общество (S_3 L).

Математическій Сборникъ т. 26. вып. 3—4.

Имп. общество исторіи и древностей російскихъ
(S_1 *osim* R_j , L).

Чтенія 1908. кн. 1—4.

München. K. bayerische Akademie der Wissenschaften (*S*).

Sitzungsberichte der philos.-philolog. und histor. Classe 1908.
H. 1—6.

Sitzungsberichte der mathem.-phys. Classe 1908. H. 1.

Napulj. Società Napoletana di storia patria (*Mh St L*).

Archivio storico per le province Napoletane, anno 33. (1908.)
fasc. 2—3.

New-York. New-York Public library (*R₁ R₃ L*).

Bulletin of the New-York Public library vol. 12. (1908.) No.
1—12.

Novi sad. Matica srpska (*R₁ R₃ L*).

Летопис књ. 247—252.

Књиге за народ из задужбине Петра Коњевића св. 123—125.
128.

Шекспир В., Отело, црнац млетачки, превео Св. Стефановић
(Књиге Матице Српске бр. 24.) Н. С. 1908.

Радонић Ј., Прилози за историју Срба у Угарској у 16., 17.
и 18. веку. Прва књига (Књиге Матице Српске бр. 25. и
26.) Н. С. 1908.

Odesa. Имп. новоросійскій университетъ (*R₁ R₃ L*).

Записки т. 110—111.

Журналы засѣданій совѣта за осенное полугодіе 1907.

Paris. Académie des inscriptions et belles-lettres (*S*).

Comptes rendus des séances (1908.) Nr. 1—12.

— Administracіja časopisa „Echos d'Orient“ (*Mh*).

Echos d'Orient a. 11. No. 69—73.

Petrograd. Имп. Академія наукъ (*S*).

Павѣстія, 5. сер. т. 25. Но. 3—5., 6. сер. 1908. Но. 1—18.

Павѣстія отдѣлення рускаго языка и словесности т. 13. кн.
1—3.

Записки по историко-филологическому отдѣленію т. 8. Но.
7—9., т. 9. Но. 1.

Записки по физико-матем. отдѣленію т. 17. Но. 7., т. 18. Но. 1—6., т. 19. Но. 1—11., т. 20. Но. 1—11., т. 21. Но. 1—2., т. 22. Но. 1—10, т. 23. Но. 1.

Словарь русскаго языка т. 4. вып. 1.

Византійскій Временникъ т. 14., 1.

Россия и Италия. Т. 2. вып. 1. С-Петербургъ 1908.

Списокъ растений гербарія русской флоры, 6. Но. 1601—2000.

Труды Ботаническаго Музея, вып. 4.

Сочиненія И. Н. Жданова. Т. II. С.—П. 1907.

Сборникъ статей посвященныхъ почитателями В. И. Ламанскому. Ч. I. 2. С.—П. 1907—8.

Сочиненія Э. И. Буслаева Т. 1. С. II. 1908.

Lorentz Fr., Slovinzisches Wörterbuch. 1. Th. S.—P. 1908.

Энциклопедія славянскои филологіи, подъ редакціею И. В. Ягича. Вып. 12. С.—П. 1908.

Списокъ членовъ имп. Академіи наукъ 1725—1907.

Petrograd Имп. общество любителей древней письменности (S_1 *osim* R_j , L).

Памятники 167—171.

— Имп. русское географическое общество (S *os.* R_j).

Живая Старина т. 17. вып. 1—4.

Ковловъ П. К., Монголія и Камъ. Т. 2. вып. 1., т. 7. вып. 1.

Отчетъ 1905—7.

Извѣстія т. 41, 5., т. 42, 4. 5., т. 43., т. 44, 1—9.

Записки по отдѣл. этнографіи, т. 32—33.

Инструкція для изслѣдованія озеръ. С.—П. 1908.

— Геологическій комитетъ (S_2 L).

Извѣстія геолог. комитета т. 25. (1906.) Но. 10., т. 26. (1907.) Но. 1—10., т. 27. (1908.) Но. 1—3.

Труды геолог. комитета. — Новая серія, вып. 28. 30. 32. 34. 37. 38. 41. 42.

Геологическія изслѣдованія въ золотоносныхъ областяхъ Сибири: Амурско-приморскій районъ, вып. 7. 8.; Ленскій районъ, описаніе л. IV—1. и IV—2.; Енисейскій районъ, описаніе л. I—8. и I—9.

— Славянское благотворительное общество (R_1 R_2 L).

Извѣстія 1907. Но. 8., 1908. Но. 1—8.

Petrograd. Имѣ русское археологическое общество
(*R₁ St L*).

Записки отдѣленія русской и славянской археологіи, т. 7.
вып. 2.

Записки классическаго отдѣленія, т. 5.

Записки восточнаго отдѣленія, т. 17. вып. 4., т. 18. вып. 1—3.

Краткій каталогъ Музея имп. русс. археолог. общества. С.—П.
1908.

Отчетъ имп. археолог. комиссіи за 1903. 1904.

Извѣстія имп. археолог. комиссіи, вып. 22—24. и Прибавле-
ніе къ вып. 22.

Philadelphia. Academy of Natural Sciences (*S₃ Zb*).

Proceedings, vol. 59. part 2. 3., vol. 60. part 1—2.

Plovdiv. Redakcija časopisa „Родопски напредѣкъ“
(Ст. Н. Шишковъ и В. Дѣчевъ) (*Zb.*)

Родопски напредѣкъ, 5. (1907/8.) кн. 1—5., 6. (1908.) кн. 1—6.
Шишковъ Ст. Н., Изъ Бѣломорската равнина. П. 1907.

Poreč. Società istriana di archeologia e storia patria
(*Mh St L*).

Atti e memorie vol. 23. f. 3. 4.

Poznanj. Towarzystwo przyjaciół nauk (*R₁ R₃ L*).

Roczniki, t. 33. (1906.)

Prag. Česká Akademie císaře Františka Josefa pro
vědy, slovesnost a umění (*S*).

Almanach r. 19. (1908.)

Věstník r. 17. (1908.) č. 1—9.

Sbírka pramenův sk. 2. č. 9. 11. 12.

Rozpravy tř. II. r. 17. (1908.)

Rozpravy tř. III. č. 23—26.

Bulletin internat.: Sciences mathém., nat. et la médecine, 11.
a. (1906.), 12. a. (1907.), 13. a. (1908.)

Historický archiv č. 30—33.

Soupis památek historických a uměleckých v království
českém, 27. 29. 30.

Zábrt Č., Bibliografie české historie, díl IV. sv. 2.

Truhlář A., Rukovět k písemnictví humanistickému, 1. sv.
P. 1908.

Píř J. L., Přehled české archaeologie. P. 1908.

Život a působení J. Hlávky. P. 1908.

Prag. Museum král. českého (*S*).

Časopis Musea král. českého 1908., 1—4.

Zpráva o Museu kr. č. 1907.

— Uredništvo časopisa „Český lid“ (Dr. Ceněk Zíbrt).
(*Zb*).

Český lid r. 17. č. 5—10., r. 18. č. 1.

— Jednota českých matematiků (*S₃ L*).

Časopis pro pěstování math. a fys., r. 37. č. 3—5., r. 38. č. 1—2.

— Královská česká společnost nauk (*S*).

Výroční zpráva za r. 1907.

Věstník, třída filos.-historicko-jazykozpytná, 1907.

Věstník, třída mathem.-přírod. 1907.

Vejdovský F., Neue Untersuchungen über die Reifung u. Befruchtung. P. 1907.

— Jednota českých filologů (*R₁ L*).

Listy filologické r. 35. (1908.) seš. 1—6.

— Národopisná společnost československá a národopisné
museum československé (*R₁ R₃ Zb L*).

Národopisný Věstník československý, r. 3. (1908.) č. 1—10.

— Zemský archiv království českého (*S*).

Zprávy zemského archivu kr. č. sv. 2. P. 1908.

Archiv český, díl 24.

— Historický klub (*R₁ St Cod L Mh Mj*).

Časopis český historický, r. 14. (1908.) s. 1—4.

— Klub za „Starou Prahu“ (*Zb L*).

Krása našeho domova, r. 3. (1907.) č. 9—12., r. 4. (1908.)
č. 1—6.

Prag. Uredništvo časopisa „Slavorum litterae theologicae“ (*R₁ St Mh*).

Slavorum litterae theologicae, a. 1—3. (1905—1907.), a. 4. (1908.)
No. 1—4.

Acta I. conventus Velehradensis theologorum. P. 1908.

Jelić L., Fontes hist. liturgiae glagolito-romanae. Veglae 1906.

Quaracchi (kod Firenze). Redakcija časopisa „Archivum Franciscanum historicum“ (*Mh Cod.*)

Archivum Franciscanum historicum a. 1. (1908.) f. 1—4.

Rim. R. Accademia dei Lincei (*S*).

Rendiconti, classe di scienze morali etc. Vol. 16. fasc. 9—12.,
v. 17. f. 1—9.

Notizie degli scavi di antichità, vol. 4. f. 9—12., vol. 5. f. 1—12.

Rendiconti, classe di scienze fisiche etc., vol. 17., 1. semestre
fasc. 1—12., 2. sem. fasc. 1—12.

Rendiconto dell'adunanza solenne del 7. giugno 1908.

Memorie, classe di scienze fisiche etc., ser. 5. vol. 6. f. 13—17.

Annuario 1908.

Elenco bibliografico. R. 1908.

— Società italiana per il progresso delle scienze (*S₃*).

Atti. Prima riunione: Parma, settembre 1907.

San Francisco. California Academy of sciences (*S₃ L*).

Proceedings, fourth series, vol. 3. pp. 1—48.

Sarajevo. Uredništvo „Glasnika zem. muzeja u Bosni i Hercegovini“ (Dr. Č. Truhelka) (*S*).

Glasnik zem. muzeja u B. i H. 20. (1908.) 1—4.

Sibinj. Verein für siebenbürg. Landeskunde (*R₁ R₂ Zb L*).

Archiv Bd. 35. H. 1—4.

Sofija. Българско книжовно дружество (*R₁ R₂ L*).

Периодическо списание 68. (1907.) 9—10, 69. (1908.) 1—10.

Лѣтописъ на бѣлг. книж. дружество 8. 1907.

Ивановъ Иорданъ, Български старини изъ Македония. С. 1908.

Sofija. Uredništvo časopisa „Българска Сбирка“ (С. С. Бобчевъ) ($R_1 R_3 L$).

Българска Сбирка г. 15. (1908.) кн. 1—10.

— Uredništvo časopisa „Юридически Прѣгледъ“ (С. С. Бобчевъ) ($Mj Zb D$).

Юридически прѣгледъ 16. (1908.) кн. 1—9.

Spjlet. Uredništvo časopisa „Bullettino di archeologia e storia Dalmata“ (Fr. Bulić). ($R_1 Mj Stp L$).

Bullettino, anno 30. (1907). No. 1—12.

Stuttgart. Mathem.-naturwiss. Verein. ($R_3 L$).

Mathematisch-naturwiss. Mittheilungen II. Serie, 10. Bd. 1—2. H.

Torino. R. Accademia delle scienze di Torino. ($S_1 L$).

Atti, vol. 43. (1907./8.) disp. 1—15.

Memorie t. 58.

Osservazioni meteorologiche fatte nell'anno 1907.

Toronto. The Canadian institute ($S_3 L$).

Transactions No 17. sept. 1906. vol. 8. part 2.

Turčianski sv. Martin. Uredništvo časopisa „Slovenské Pohl'ady“ (Jozef Škultéty) (Zb).

Slovenské Pohl'ady r. 28. (1908.) soš. 1—12.

— Museálna slovenská spoločnosť (Zb).

Časopis mus. slov. spoločnosti r. 11. č. 1—6.

Sborník mus. slov. spoločnosti r. 13. sv. 1. 2.

Upsala. Sveučilišna biblioteka (S).

Arsskrift 1908. (i 23 sveuč. spisa).

Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné. 1. Afd. 2. del.

Stockholm 1908.

Accessionskatalog 21. 1906.

Bulletin of geological institution, vol. 8. (1906/7).

Stockholms Stads Privilegiebref 1423—1700. 3 Häftet.

Staaß E., Étude sur l'ancien dialecte Léonais. Ups. 1907.

Varšava. Uredništvo časopisa „Русский филологический Вѣстникъ (E. Θ. Карский) (R_1 St L).

Русский филолог. Вѣстникъ 1908. Но. 1—4.

— Uredništvo časopisâ „Wisła“ i „Światowit“ (E. Majewski) (R_1 R_3 Zb L).

Światowit, r. 8. 1907.

Venecija. R Istituto Veneto (S).

Atti, t. 65, 1—10., t. 66, 1—10., t. 67, 1—5.

Osservazioni meteorologiche et geodinamiche eseguite nell' anno 1906.

Würzburg. Verein für bayerische Volkskunde und Mundartforschung (Zb).

Mittheilungen u. Umfragen zur bayerischen Volkskunde. No. 13—15.

Zagreb. Hrvatski pedagogijsko-književni zbor (R_1 R_3 L).

Napredak 1907.

— Hrvatsko naravoslovno društvo (S_3).

Glasnik 20, 1. 2.

— Pravničko društvo (R_1 R_3).

Mjesečnik g. 34. (1908.) 1—12.

— Društvo hrvatskih književnika (R_1 Zb L).

Savremenik g. 3. br. 1—12.

— Kralj. zemaljski statistički ured (R_1 R_3).

Publikacije kr. zemalj. statističkog ureda:

46. Mjesečni statistički izvještaji g. 10. (1908.) sv. 1—12.

47. Glavni izvještaji o stanju usjeva itd., godina 16. (1908.) sv. 1—13.

— Uredništvo „Vjesnika kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljskog arkiva“ (dr. I. pl. Bojničić-Kninski) (*Mh Mj St*).

Vjesnik kr. zem. arkiva g. 10. (1908.) sv. 1—4.

Zagreb. Matica Hrvatska (S).

Hrvatsko Kolo, knj. 3. 4.

Kolo hrvatskih umjetnika, 2. 3.

Skabičevski A. M., Povjest novije ruske književnosti, prev. M. Lovrenčević, sv. 1.

Tomić J. E., Manja djela, sv. 1.

Ilešić Fr., Slovenske novele i povesti, 1. dio.

Arnold Gj., Čeznuća i maštanja.

Andrijašević N., Slike i priče iz neretvanske krajine.

P. Ovidija Nasona Metamorfoze, preveo T. Maretić.

Glas Matice Hrvatske, 2. (1907.), 3. (1908).

Posljednji Zrinski i Frankopani.

Radić S.j., Današnja financijska znanost.

Turgenjev I. S., Novi rod (Nov), preveo M. Lovrenčević.

Lepušić I., Pustolovka.

Mickiewicz A., Soneti. Romance i balade. Grażyna. Konrad Wallenrod. Preveo I. Velikanović.

Brdovački H. S., Prometna politika.

Scheiner J., Uredba svemira, preveo O. Kučera.

Kučak Stj., Uljudba prastaroga svijeta.

Šišić Ferdo, Hrvatska povijest, 2. dio.

Zagreb. Uredništvo „Hrvatske“ (S).

Hrvatska 1908.

— Uredništvo „Narodnih Novina“ (S).

Narodne Novine 1908.

— Uredništvo „Obzora“ (S).

Obzor 1908.

— Uredništvo „Prosvjete“ (E. Laszowski) (S).

Prosvjeta 1908.

— Uredništvo časopisa „Agramer Tagblatt“ (S).

Agramer Tagblatt 1908.

— Uredništvo časopisa „Agramer Zeitung“ (S).

Agramer Zeitung 1908.

B) na dar:

- Acta reg. scientiarum universitatis Hungaricae*, a. 1906/7.
f. 2., a. 1907/8 f. 1.
- A Budapesti kir. magy. tudomány-egyetem *Almanachja*
az 1906/7.
- Annaes scientificos da Academia Polytechnica do Porto.*
Vol. III. N. 1 – 4. Coimbra 1908.
- Arbeitseinstellungen* u. Aussperrungen in Oesterreich
während des Jahres 1906. 1907. Wien 1907. 1908.
(K. k. Arbeitsstatistisches Amt im Handelsminister-
rium.)
- Die kollektiven *Arbeits- und Lohnverträge* in Österreich
im Jahre 1906. (Herausgegeben vom k. k. Arbeitssta-
tistischen Amte im Handelsministerium). Wien 1908.
- Begiebing* H., Die Jagd im Leben der salischen Kaiser.
Bonn 1905. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Berger J. M.*, Der grosse Titel des Kaisers von Öster-
reich in seinem historischen Aufbau. Wien und
Leipzig (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Berichte* der Kommission für ozeanographische For-
schungen. Kollektiv-Ausgabe aus dem LXXX. Bande
der Denkschriften der kais. Akademie der Wissen-
schaften. Forschungen im Roten Meere. Wien 1907.
(K. u. k. Hydrographisches Amt u Pulju).
- Bleivergiftungen* in hüttenmännischen und gewerblichen
Betrieben. Ursachen und Bekämpfung. VII. Theil.
Wien 1909. (K. k. Arbeitsstatistisches Amt im Han-
delsministerium).
- Boletín* del Instituto geológico de México. Num. 23.
México 1906. + Planches.
- Bratanek* F. Th., Zwei Polen in Weimar (1829). Wien
1870. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Bujas R.*, Schiler u svojoj mladenačkoj poeziji. Split 1908.

- Бюлетинъ* земледѣлческо-метеорологически, издава централната метеорологическа станция въ София (+ *Extrait du Bulletin météorologique et agricole*). 1908. No. 1—12.
- Bulletin of the U. S. Agricultural experiment station of Nebraska*. Vol. XIX. No. 99., vol. XX. No. 100—106. + *Press-Bulletin* No. 28.
- Bullettino delle pubblicazioni italiane ricevute per diritto di stampa* (Biblioteca nazionale centrale di Firenze) 1908. No. 85—96. + *Indice*.
- „*Croatia*“, osiguravajuća zadruga u Zagrebu. Poslovno izvješće za g. 1907.
- De Prierio Silvester*, Rosa aurea. Lugduni 1521. (pohl. mons. I. Kalac u Pazinu).
- Dudik B.*, Waldstein von seiner Enthebung bis zur abermaligen Uebnahme des Armee-Ober-Commando. Wien 1858. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- E. S.*, Memorie sulla bataglia di Lissa ed il processo Persano. Trieste 1907. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Einfeldt W.*, Slaven speziell Polen, Tschechen, Wenden. München 1907. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Ergebnisse der Arbeitsvermittlung in Österreich im Jahre 1906*. Wien 1907. (K. k. Arbeitsstatistisches Amt im Handelsministerium).
- Етнографска карта на Славянството въ Европа*. Издава Славянска Бесѣда въ София.
- Gajster J. F.*, Przeszłość Chorwatów, cz. II. z. 1. Warszawa 1908.
- Due insigni autografi di Galileo *Galilei* e di Evangelista *Torricelli*. Firenze 1908. (Biblioteca Nazionale Centrale).
- Grabowski T. S.*, Orzeszkowa. Kraków 1906.
- Współczesna Chorwacya. Studya literackie. II. Lwów 1908.

- Gundrum F.*, Latinski rukopis svećenika Dalmatinca iz petnaestoga stoljeća. Zagreb 1902.
- Duhan. Zagreb 1902.
- Tobožnja kruna iz Malina. Zagreb 1903.
- Doček bana Jellačića u Križevcu dne 11. srpnja god. 1848. Zagreb 1904.
- O štetnim uplivima pušenja duhana na čovječje tijelo. Beograd 1904.
- O vožnji na biciklu. Zagreb 1904.
- Nešto o obrtničko-radničkom zdravstvu. Zagreb 1904.
- Alkohol-otrov! Bjelovar 1904.
- Bericht über die Wanderversammlung in Agram und Krapina am 22. und 23. Mai 1904. Wien 1904.
- U Egiptu! Putopisna crta. Zagreb 1905.
- O pivi. Zagreb 1905.
- Alkohol i djeca. Zagreb 1905.
- Zdravstvo spolnoga života. Zagreb 1905.
- Njega zubi. Zagreb 1906.
- Апстиненција. Загреб 1906.
- Tobožnja hrvatska kruna iz Malina. Zagreb 1907.
- Iz križevačkoga kraja. Iz Križevca u Vratno. Putopisno-povjesna crtica. Zagreb 1907.
- Njega kose. Zagreb 1907.
- O produljenju života. Zagreb 1907.
- Heidenwolf H.*, Die Entführung der ungarischen Krone im Jahre 1440. und ihre Folgen. Wien 1906. (Porklonio g. D. pl. Preradović).
- Hinterlechner K.*, Slovenska znanstvena organizacija in naše vseučiliško vprašanje. V Ljubljani 1908.
- Horvat R.*, Povjest Medjumurja. Varaždin 1908.
- Humboldt A.*, Reise in die Aequinoctial-Gegenden des neuen Continents. In deutscher Bearbeitung von Hermann Hauff. Band. I—IV. Stuttgart 1859. (Porklonio g. D. pl. Preradović).

Plešič Fr., Naša znanstvena organizacija.

Feierliche *Inauguration* des Rectors der k. k. deutschen Carl-Ferdinands Universität in Prag für 1908/9.

Izveštaj срп. вел. гимназије карловачке за г. 1907/8.

Izveštaj о српској правосл. вел. гимназији у Новом Саду за г. 1907/8.

Izvešće više i niže djevojačke i ženske stručne škole sl. i kr. grada Karlovca g. 1907/8.

Izvešće о kr. višem gospodarskom učilištu i ratarnici u Križevcima за г. 1907/8.

25. *Izvešće* о kr. maloj realnoj gimnaziji u Petrinji за г. 1907/8.

Izvešće kr. muške učiteljske škole i vježbaonice u Petrinji за г. 1907/8.

Izvešće kr. vel. gimnazije u Sušaku за г. 1907/8.

Izvešće kr. realne gimnazije i s njom spojene više trgovačke škole u Zagrebu за г. 1907/8.

Izvešće gradskoga poglavarstva о sveopćoj upravi grada Zemuna u g. 1907. Zemun 1908.

Izveštaj kr. nautičke škole u Bakru за г. 1907/8.

Izveštaj kr. vel. real. gimnazije u Karlovcu за г. 1907/8.

14. godišnji *izveštaj* velike gimnazije u Mostaru за г. 1907/8.

9. godišnji *izveštaj* velike gimnazije u Donjoj Tuzli за г. 1907/8.

Izveštaj о kr. realnoj gimnaziji i s njom spojenoj višoj trgovačkoj školi u Zemunu за г. 1907/8.

Янковъ Г., Български народни пѣсин отъ Елена В. Янкова. Пловдивъ 1908.

Jelinek L., Elementare Metaphysik. Zdolbunow (1908).

— Kritische Geschichte der modernen Philosophie. Zdolbunow (1908).

Jireček H., Rozmanitosti děje právné. V Mýtě Vysokém 1908.

- Karlovac* i njegove koranske kupelji. Zagreb 1908.
- Kossuth Fr.*, Podatci k pitanju kanala od Dunava do Save. U Zagrebu 1908. (pogl. vis. kr. ug.-hrv. ministarstvo trgovine).
- Adatok a Duna-Száva ezatorna és az Adria felé vezetendő víziút kérdéséhez. Budapest 1908. (pogl. vis. kr. ug.-hrv. ministarstvo trgovine).
- Laszowski E.*, Povjesni spomenici plem. općine Turpolja. Sv. IV. 1560—1895. Zagreb 1908.
- Lendvai Jenő.* Temesvár város közgazdasági leírása. Budapest 1908.
- Лѣтопись книжная* главнаго управления по дѣламъ печати, годъ 1. 1907. No. 1—24.
- List Katolički.* u Zagrebu 1908.
- Lloyd Tršćanski.* u Trstu 1908.
- Losanitsch S. M.*, Die Sauerstoffabsorbition der elektrocondensierten Körper. Wien 1908.
- Über die Elektrosynthese III. Berlin 1908.
- Ludwig A.* u. *Wltawskij L.*, Rationalität von Potenzsummen; Beweis des Fermatschen Satzes (S. A).
- Majcen J.*, Analitička geometrija u ravnini (izdana kao manuskript). Zagreb 1909.
- Über eine Abbildung der allgemeinen Fläche 3. Ordnung und einige daraus abgeleitete Eigenschaften der rationalen ebenen Kurven 3. u. 4. Ordnung. S. A. Wien 1908.
- Einige Sätze über die räumliche Hyperbel. S. A. Leipzig u. Berlin.
- O položaju deskriptivne geometrije u nauci i u obuci. S. O. Sarajevo 1908.
- Markon Isaak.* Die slavischen Glossen bei Isaak ben Mose Or Sarua. St. Petersburg 1908. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Материалы* для геологiи Россiи. Изданiе имп. Минералогическаго Общества. Т. 23., вып. 2. СП. 1908.

Mayer M., Die Landwirtschaft der Königreiche Kroatien und Slavonien. Leipzig 1908.

Mittheilungen des k. u. k. militär-geographischen Institutes, 27. Bd. 1908.

Moravski Casimiri in honorem Stromata. Cracoviae 1908.

Murko M., Die südslawischen Literaturen (Kultur der Gegenwart I, 9).

— Zapadna „Epistola o nedelji“ v južno-slovanski književnosti (Zbornik u slavu V. Jagića).

— Geschichte der älteren südslawischen Litteraturen. Leipzig 1908.

— Die Volksepik der bosnischen Mohammedaner (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde in Berlin. H. 1. 1909).

Недѣлковѣ Т., Векови прошлости српскога народа. Земун 1908.

Niese H., Normanische und staufische Urkunden aus Apulien. Theil I. II. 1906. i 1907. (Poklonio g. D. pl. Preradović).

Обозрѣніе преподаванія наукъ въ имп. С.-Петербургомъ университетѣ на 1908/9. учебный годъ.

Obrana narodna, u Osijeku 1908.

Oporanze a Ulisse Aldrovandi nel terzo centenario dalla sua morte celebrate in Bologna nei giorni 11—13 giugno 1907. Imola 1908.

Ordnung der Vorlesungen an der k. k. deutschen Karl-Ferdinands Universität in Prag. Sommersem. 1908., Wintersem. 1908/9.

Отчетъ о состояніи и дѣятельности имп. С.-Петербургскаго университета за 1907. годъ.

Отчетъ годишенъ на метеорологическата станция при Солунската бълг. Мъжка гимназита „Свв. Кирилъ и Методий“ за 1907. год.

- Pavlović N.*, Zbirka statuta, propisnika, naredaba i ugovora u političko-administrativnoj upravi grada Zemuna. Књ. I. II. Zemun 1908.
- Павловић П. С.*, Музеј српске земље у 1907. год. Београд 1908.
- Parergones* del Instituto geologico de Mexico. T. II. num. 1—8. 1907—1908.
- Перић Ж. М.*, Сукоб закона у међународном приватном праву. Београд 1898.
- De la jurisdiction compétente en Serbie pour connaître des actions en divorce. Paris 1900.
- Le Traité de Berlin et la question de la nationalité. Paris 1900.
- Un cas de naturalisation collective. Bruxelles (1900).
- De la condition juridiques des Bosniaques et des Herzégoviniens en pays étrangers. Bruxelles (1901).
- Nekoliko misli o promeni narodnosti u slučaju aneksije. Zagreb 1901.
- Паралела између доказне снаге јавне и приватне исправе. Београд 1903.
- О поништају уговора због неизвршења. Београд 1903.
- La nouvelle constitution du royaume de Serbie (proclamée le 6/19 avril 1901) Paris 1904.
- Nekolika pravna saopštenja. Zagreb 1905.
- De la capacité de succeder des sujets roumains en Serbie. Bucarest 1905.
- Једно саопштење из области приватнога права. Београд 1906.
- О правној способности код уговора о пуномоћству. Zagreb 1906.
- Утицај судије на јавни морал. Београд 1907.
- Политичке студије. II. изд. Београд 1908.

- Перуки Ж. М.*, Les tendances actuelles dans les études de droit privé en France et en Allemagne. Paris 1908.
 — De l'Épicurisme dans le droit privé. Paris 1908.
- Personalstand* der k. k. deutschen Karl-Ferdinands Universität in Prag zu Anfang des Studien-Jahres 1908/9.
- Pivčević I.*, O postanku Poljica. Spljet 1907.
 — I. i J., Nakon sto godina od ukinuća poljičke knežije. Dubrovnik 1907.
 — I., Pomen nekolicine Poljičana. Spljet 1907.
- Polívka J.*, Lidové pověsti o původu tabáku. Berlin 1908.
 — Neuere Arbeiten zur slav. Volkskunde. 2. Südslavisch. Berlin 1908.
- Popoff D. K.*, Démonstration du théorème dit „la Grande Proposition“ de Fermat. Sophia 1908.
- Правила за српску народну позоришну дружину.* Нови Сад 1908.
- Proceedings of the Royal society, London, A. B. No. 535 — A. 550., B. 544.*
- Preporod*, pedagoška smotra, u Zagrebu 1908. br. 1—12.
- Разписъ на лекциитѣ за лѣтното полугодие 1907/8.* (Университетъ въ София).
- Report annual of the New-York State Hospital for the care of Crippled and Deformed Children.* Albany 1908.
- Report to the Librarian of Congress for the fiscal year ending June 30. 1907.* Washington 1907.
- Reports to the Evolution Committee. IV.* London 1908. (Royal Society).
- Pujec Српска*, у Сарајеву 1908.
- Sbornik zakona i naredaba valjanih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju.* 1908. k. 1—6.
- Sborník věd právních a státních za účastenství členů české fakulty právnické, rediguje B. Rieger, r. 8.* (1907/8.) sv. 2—4.

- Schematismus* seu status personalis et localis dioecesis Catharensis pro anno 1908.
- Spomenik* nadgrobni dra. Mihovila Pavlinovića na grobištu sv. Tekle u Podgori.
- Sprawozdanie* z działalności kasy pomocy imienia dra. J. Mianovskiego za r. 1907. Warszawa 1908.
- Sprawozdania* z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Warszawa, rok I. 1908, zeszyt. 1—5., r. II. 1909. z. 1.
- Stahl I.* — *Horvath I.*, Uputa za učitelje u obuci zbornog pjevanja po Chevéevoj osnovnoj metodi. Zagreb 1908.
- Obuka zbornog pjevanja po Chevéevoj metodi. 1908.
- Statistik* des auswärtigen Handels des österreichisch-ungarischen Zollgebietes im Jahre 1907. Bd. I. II. (Statistisches Departement im k. k. Handelsministerium).
- Strieder J.*, Kritische Forschungen zur österreichischen Politik. Leipzig 1906. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Strossmayer*, koledar za g. 1909.
- Свѣтлицкіи И. С.*, Опись музея ставропигійскаго института во Львовѣ. Львовъ 1908.
- Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати. Жовка 1908.
- Свѣшниковъ П.* Очеркъ климатическихъ условій города Ужы. Ужа 1909.
- Шейнъ-Фогель А.*, Русская грамматика. Тифлисъ 1907.
- О происхожденіи славянскихъ полугласныхъ. Тифлисъ 1903.
- Šišić pl. F.*, Herceg-Bosna prigodom aneksije. Zagreb 1908.
- A Budapesti kir. magy. tudomány-egyetem *Tanrende* az 1907/8. 1. 2. felére.
- Tjednik*, u Bjelovaru 1908.

- Труды* геологической части кабинета Его Имп. Величества, т. VIII. вып. 1.
- Учитель*, педагошко-књижевни лист, год. 27. св. 9—10. Београд 1907/8., год. 28. св. 1—8. 1908/9.
- Вацовъ С.*, Землетресения въ България прѣвъ 1907. годъ. София 1908. — Bulletin sismographique. Nr. 3. Sofia 1908.
- Varičak V.*, Bemerkung zu einem Punkte in der Festrede L. Schlesingers über Johann Bolyai. Leipzig 1907. (S. A.)
- Beiträge zur nichteuklidischen Geometrie. Leipzig 1908. (S. A.)
- Vazov I.*, Kazlarska carica. Roman. Sa bugarskoga preveo dr. Fran Gundrum. Osiek.
- Verhandlungen* der vom 20. bis 28. September 1906. in Budapest abgehaltenen 15. allgem. Conferenz der Internationalen Erdmessung, 2 Theil: Spezialberichte u. Berichte über die Tätigkeit des Zentralbureaus in den Jahren 1904—1907.
- Veröffentlichungen* des hydrographischen Amtes der k. u. k. Kriegsmarine in Pola. Fortlaufende Nr. 25—27. (pokl. g. D. pl. Preradović).
- Vesperal* rimsko-slovenski. Krk 1907. (Poklonio g. Josip Vajs).
- Вѣстникъ* Народного Дома (Львовъ), годъ 26. (1908.) ч. 1—12.
- Vjesnik školski*, stručni list zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu (urednik Lj. Dlustuš). 15 (1908.) 1—12.
- Viertel A.*, Busbeeks Erlebnisse in der Türkei in den Jahren 1553—1562. Göttingen 1902. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Војуцки Е.*, Понављање брака код свештеника. Ауторизован превод од mlp. Ср. Карловци 1908.
- Vrba R.*, Die Revolution in Russland. Bd. I. II. Prag 1906.

- Vrba R.*, Der Nationalitäten- und Verfassungsconflict in Oesterreich. Prag 1900.
- Vrhbosna*, u Sarajevu 1908.
- Wachter*, Wo liegt das Salamonische Goldland Ophir? Stuttgart 1903 (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Weichselbaum-Henning*, Oštećenje za život važnih ustroja užitkom alkohola. (Priredio Fran S. Gundrum Oriovčanin.)
- Wimpffen Graf Alfons*, Erinnerungen aus der Walachei. Wien 1878. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Wolf F.*, Ueber den Hofnarren Kaiser Carl's V., genannt El Conde don Frances de Zúñiga, und seine Chronik. (Poklonio g. D. pl. Preradović).
- Записки* имп. Ст.-Петербургскаго Минералогическаго общества, часть 45. 1907.
- Zapisnici stenografički i prilozi sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Abecedno kazalo za petogodište 1901—1906.*
- Златарски Г. Н.*, Миоценската серия въ България. София 1908.
- Еокретацейската или долньо-кредната серия въ България. София 1907.
- Журналъ* министерства народнаго просвѣщенія (С.-Петербургъ) 1908. 1—12.
- Журналъ* Русскаго физико-химическаго общества. С.-Петербургъ 1908. т. 40. вып. 1—9.

С) купљено је:

- Archeografo Triestino*, vol. 32.
- Archiv für slav. Philologie* 30, 1—2.
- Literarisches Zentralblatt* 1908.
- Ottův Slovník naučný* seš. 621—640.

- Новаковић С.*, Законик Ст. Душана. Београд 1898.
Котуровић С., Речник места у Србији. Београд 1892.
Календар државни краљевине Србије за г. 1905.
Поповић Ђ., Речник српског и немачког језика, I. нем.-срп. Панчево 1886., II. срп.-нем. Панчево 1895.
Rhousopoulos R. A., Wörterbuch der neugriechischen u. deutschen Sprache. Athen 1900.
Bulle O. u. Rigutini Gi., Neues ital.-deutsches u. deutsch-ital. Wörterbuch, 4. Ausg. I. Bd. Ital.-Deutsch. Leipzig 1907.

X.

IZDANJA
JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI
I UMJETNOSTI

u god. 1908.

---

1. Rad.

Knjiga 172. (razredâ historičko-filologičkoga i filozofičk o-juridičkoga 69.):

Dukat Vladoje: Hrvatske preradbe Grigelyevih „Institutiones Grammaticae“ Str. 1—100.

Musić August dr.: Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku. Str. 101—219.

Trnski Ivan vitez: Rodu o jeziku. Str. 220—240.

Knjiga 173. (razreda matematičko-prirodoslovnoga 43.):

Brusina S.: Naravoslovne crtice sa sjevero-istočne obale Jadranskoga mora. Dio četvrti i posljednji, specijalni. (Svršetak). Str. 1—31.

Katurić M.: Zoologički prilozi. Str. 32—37.

Hirc Dragutin: Revizija hrvatske flore (Revisio florae croaticae) [Nastavak]. Str. 38—136.

Janeček Gustav dr.: O redukciji kuprisoli natrijevom amalgamom. Str. 137—139.

Vrgoč Antun: O plasmodesmijama kotiledonâ nekih Acanthaceja (S 1 tablom). Str. 140—148.

Drapczyński Vladoje dr.: O utjecaju barometričkih minima i maksima na meteorologičke elemente u Zagrebu. Str. 149—181.

Katurić M.: Zoologički prilozi II. Str. 182—186.

Varićak Vladimir dr.: O ekvidistantnoj liniji u ravnini Lobačevskoga. Str. 187—224.

Knjiga 174. (razredâ historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga 70.):

Kasumović Ivan dr.: Pjesme Urbana Appeninija i s njima izdana antologija dubrovačkih latinskih pjesnika. Str. 1—116.

Kuhač Fr. Š.: Osobine narodne glazbe, naročito hrvatske. (Nastavak). Str. 117—236.

Knjiga 175. (razreda matematičko-prirodoslovnoga 44.):

Forenbacher Aurel dr.: Vegetacione formacije zagrebačke okoline. Str. 1—80.

Pavlović P. S.: Korali iz drugomediteranskih slojeva u Srbiji. Str. 81—86.

Majcen Juraj dr.: Prostorne krivulje na općenoj plohi 3. reda. Str. 87—139.

Milanković M. dr.: O membranama jednakog otpora. Str. 140—152.

Адамовић Лјубо: Флора југоисточне Србије. Flora Serbiae austro-orientalis. (Nastavit će se). Str. 153—214.

Varičak Vladimir dr.: Ekvidistantna površina. Str. 215—240.

2. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena.

Urednik *dr. D. Boranić.*

Knjiga XIII, Svezak 1.

Prvi dio.

Gavrilović Andrija: O narodnim pitalicama. Str. 1—15.

Drugi dio.

Rožić Vatroslav: Prigorje. Narodni život i običaji. (Svršetak.) Običaji. *Svagdašnji običaji*. Kod poslova i rada, 16. — Pravni običaji, 19. — Običaji u općenju s ljudima, 21. — *Godišnji običaji*. Domaći običaji kod svetkovanja, 29. — Javni običaji kod svetkovina, 36. — *Porod. Ženiđba. Smrt*. Porod, 37. — Ženiđba, 43. — Smrt, 65. — Zabave. Razgovori i zabave zrelih ljudi, 74. — Dječje igre, 76. — Ples, 84. — Svirka, 84. — Poezija. Pjesme, 86. — Priče, 91. — Priповijetke o životinjama, 92. — Šaljive pripovijetke.

Šale, 93. — Zagonetke, 95. — Ljepota prirode i ljudi, 95. — Vjеровanja. Postanak i opstanak svijeta, 96. — Kakvu snagu imadu neki ljudi, 97. — Stvorovi kao ljudi, 98. — Nemani i nakaze, 100. — Drugi svijet, 100. — Gatanje, 101. — Bajanje, 103. — Vračanje (coprije), 103. — Sveci. Crkvene stvari, 106. — Iskustvo, znanje i mudrovanje. Poznavanje prirode, 108. — Brojenje vremena i stvari. 108. — Poznavanje zemalja i naroda, 109. — Poznavanje prošlosti, 110. — Mišljenje o ljudima i životu, 111. [S 1 slikom u prilogu.] Str. 16—112.

Jovičević Andro: Hrana i posuđe. (Riječka nahija u Crnoj Gori.) Klanje, 113. — Meso, 118. — Zelen, 123. — Brašno, 124. — Mlijeko, 124. — Gotovljenje jela, 126. — Sudi, 140. Str. 113—142

Šajnović Ivo: Krsno ime. (Kola u Bosni.) 143—147.

Ardalić Vladimir: Vukodlak. (Bukovica u Dalmaciji.) Str. 148—154.

Manji prinosi.

Biljan Mijo: Narodni ljekari (vračići). (Gospić.) Str. 155—157.

Škarić Đ. Miloš: Svatovska zdravica. (Lipovo Polje u Lici.) Str. 157—158.

Vučinić Milovan: Sv. Đurađ. (Miholjska u vojničkom kotaru.) Str. 159—160.

Bogdan-Bijelić pl. Pavlina: Pokladni ponedjeljnik. (Konavle u Dalmaciji.) Str. 160.

Knjiga XIII., Svezak 2

Drugi dio.

Ardalić V.: Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji. Komentare napisao Dr. Đ. Polivka. Str. 161—232.

Palunko Vice: Ženidba. (Običaji u Popovu u Hercegovini.) Str. 233—266.

Jurić Bartol: Igre. (Iz Privlake i Komljetinaca u Slavoniji.) 267—292.

Dragović Marko: Muhamedanske zadužbine u Baru Str. 293—302.

Manji prinosi.

Žuljić Mijo: Uskrsna jaja. (Vareš u Bosni.) S 15 slika na dva priloga. Str. 303—306.

Bogdan-Bijelić pl. Pavlina: Vještice. (Konavle u Dalmaciji.) Str. 306—308.

Biljan Mijo: Snaga nekih stvari. Gospić u Hrvatskoj.) Str. 308—309.

Treći dio.

Boranić D. dr.: Pregled časopisâ. Bugarska. Извѣстия на етнографическия музей въ София. I, 310. — Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. XXII—XXIII, 312. — Извѣстия на семинара по славянска филология. I—II, 313. — Rusija. Живая Старина. XVI, 315. — Русскій филологическій вѣстникъ. LV—LVI, 315. Str. 310—320.

3. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium.

Volumen XXXI. (Scriptores, volumen V.)

Klaić Vjekoslav: Antonii Vramecz: Kronika. Str. I—LII, 1—64.

4. Diplomatički zbornik (Codex diplomaticus) kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.

Sabrao i uredio *T. Smičiklas*.

Svezak V. Listine godinâ 1256—1272. Str. I—VII, 1—770.

Svezak VI. Listine godinâ 1272—1290. Str. I—VIII, 1—815.

5. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika.

Obraduje *T. Maretić*

Svezak 27., 4. šestog. d'jela. *Mariti—Micati*.

6. Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik.

Napisao *Vladimir Mažuranić*.

Svezak I. (*A — Čteniju*.)

7. Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

Svezak 22. za godinu 1907. U njemu se nalaze ovi nekrolozi:

1. *Fra Grga Martić*. Napisao Kerubin Šegvić. Str. 81—126.
2. *Dimitrij Ivanovič Mendeljejev*. Posmrtna besjeda. Govorio Dr. Gustav Janeček. Str. 127—176.
3. *Luka Zima*. Napisao Ivan Milčetić. Str. 177—181.
4. *Aleksandar Nikolajević Veselovski*. Napisao Dr. D. Boranić. Str. 182—190.

U tom se svesku nalazi i

Izvešće dra. Vladimira Varičaka o četvrtom internacionalnom kongresu matematikâ u Rimu g. 1908. Str. 191—210.

XI.

PRETPLATNICI

Akademijskih publikacija za god. 1908.

- Arnold Franjo, kr. javni bilježnik u Zagrebu.
Bazala Albert dr., kr. izvanr. sveučilišni profesor u Zagrebu.
Biblioteka c. kr. sveučilišna u Beču.
Biblioteka kr. sveučilišna u Budimpešti.
- 5 Biblioteka c. kr. naučna (Studienbibliothek) u Gorici.
Biblioteka c. kr. sveučilišna u Gracu.
Biblioteka narodna srpska u Kotoru.
Biblioteka c. kr. Jagelonskoga sveučilišta u Krakovu.
Biblioteka c. kr. sveučilišna u Lavovu.
- 10 Biblioteka c. kr. sveučilišna u Pragu.
Biblioteka kr. sveučilišna u Zagrebu.
Breyer Mirko, knjižar u Zagrebu.
Bučar Franjo dr., gimn. profesor u Zagrebu.
Časnički zbor kr. hrv.-ugar. 26. domobr. pukovnije u Karlovcu.
- 15 Časnički zbor kr. hrv.-ug. 25. domobr. pukovnije u Zagrebu.
Čitaonica slavjanska u Dobroti kod Kotora.
Čitaonica hrvatska u Jelsi na Hvaru.
Čitaonica hrvatska u Požegi.
Čitaonica hrvatska u Vinkovcima.
- 20 Čitaonica hrvatska u Zadru.
Čitaonica u Županju.
Duboković vitez Nikola, načelnik u Jelsi na Hvaru.
Ekonomat zemaljski u Sarajevu.
Eskomptna banka hrvatska u Zagrebu.
- 25 Financijsko c. kr. odvjetništvo u Zadru.

- Gjenero Ivan, učitelj u Slanome kod Gruža u Dalmaciji.
 Gjivanović J. Niko, župnički pomoćnik u Dubrovniku.
 Hrvat Ferdo, financijski savjetnik i ravnatelj u Požegi.
 „Javor“ dačko hrvatsko literarno društvo u Osijeku.
- 30 Jokanović Jovan, svećenik u Bos. Slatini.
 Josić Mijo, općinski bilježnik u Gorjanu.
 Kindlein Karlo, prebendar u Zagrebu.
 Knjižnica kot. učiteljska u Buzdu.
 Knjižnica dominikanska u Dubrovniku.
- 35 Knjižnica opć. pučke škole u Gorjanu.
 Knjižnica opć. puč. škole u Ivanovcima.
 Knjižnica učiteljska kotarska u Puntu na Krku.
 Knjižnica opć. puč. škole u Tomašancima.
 Knjižnica obitelji „Vitezić“ u Vrbniku na otoku Krku.
- 40 Knjižnica sabora kraljevina Hrvat., Slav. i Dalmacije u Zagrebu.
 Knjižnica pl. konvikta u Zagrebu.
 Kolander Aurel, gimn. profesor u Koprivnici.
 Komercijalna banka hrvatska u Zagrebu.
 Komora trgovačko-obrtnička u Senju.
- 45 Komora trgovačko-obrtnička u Zagrebu.
 Korenić Stjepan, prebendar u Zagrebu.
 Krašković Ljudevit dr., odvjetnik u Vukovaru.
 Laudenbach Josip dr., posebnik u Vukovaru.
 Leber Pavao, kanonik u Zagrebu.
- 50 Liepopili Ante dr., kanonik u Dubrovniku.
 Marčelić Josip dr., biskup u Dubrovniku.
 Marjanović Luka dr., um. predstojnik odjela za pravosuđe u Zagrebu.
 Martinis Vinko, prof. e. kr. gimnazije (sa hrv. nast. jez.) u Zadru.
 Mašek vitez Dragutin dr., prim. liječnik u Zagrebu.
- 55 Matić Tomo dr., e. kr. gimn. profesor u Beču.
 Maurović Milivoj dr., kr. sveučilišni profesor u Zagrebu.
 Mazzura Šime dr., odvjetnik u Zagrebu.
 Mažuranić Vladimir, predsjednik kr. banskoga stola u Zagrebu.
 Merchich Mato, župnik u Hrvatskoj Kimli (Horváth Kimle) u Ugarskoj.
- 60 Mikačić Dujam, opć. blagajnik u Spljetu.
 Miletić pl. Stj. dr., posjednik u Zagrebu.
 Nakić Filip, biskup u Spljetu.
 Nautička kr. škola u Bakru.
 Neumann Drag. dr., odvjetnik u Osijeku.
- 65 Nikolić Vladimir dr., um. odjelni predstojnik u Zagrebu.

- Novaković Josip, umir. profesor nadb. liceja u Zagrebu.
Općina Selce na Braču.
- Palčić Josip dr., svećenik u Krku.
- Pilar Ivo dr., odvjetnik u Donjoj Tuzli.
- 70 Pilar Martin, arhitekt u Zagrebu.
Počina Roko, bolnički dušobrižnik u Arbanasima kod Zadra.
Poglavarstvo grada Karlovca.
Poglavarstvo grada Petrovaradina.
Poglavarstvo glavnoga grada Zagreba.
- 75 Poglavarstvo grada Zemuna.
Poljak Ljudevit, odvjetnik u Bošnjacima.
Posilović Juraj dr., nadbiskup u Zagrebu.
Pravničko društvo u Zagrebu.
Predsjedništvo c. kr. višega priziv. sudišta u Zadru.
- 80 Preradović pl. Dušan, umir. c. i kr. fregatni kapetan u Pulju.
Ravnateljstvo c. kr. muš. učiteljska u Arbanasima kod Zadra.
Ravnateljstvo velike realke u Banjoj luci.
Ravnateljstvo kr. realne gimnazije u Bjelovaru.
Ravnateljstvo c. kr. velike gimnazije u Dubrovniku.
- 85 Ravnateljstvo c. kr. ženske preparandije u Dubrovniku.
Ravnateljstvo c. kr. nautičke škole u Dubrovniku.
Ravnateljstvo kr. velike gimnazije u Gospiću.
Ravnateljstvo kr. velike realne gimnazije u Karlovcu.
Ravnateljstvo c. kr. učiteljske škole u Koprju.
- 90 Ravnateljstvo c. kr. velike gimnazije u Kotoru.
Ravnateljstvo c. kr. nautičke škole u Kotoru.
Ravnateljstvo kr. male realne gimnazije u Krapini.
Ravnateljstvo kr. gospodarskog učilišta u Križevcima.
Ravnateljstvo kr. realne gimnazije u Mitrovici.
- 95 Ravnateljstvo srpske pravoslavne velike gimnazije u Novom Sadu.
Ravnateljstvo kr. velike gimnazije u Osijeku.
Ravnateljstvo kr. realne gimnazije u Osijeku.
Ravnateljstvo kr. više trgovačke škole u Osijeku.
Ravnateljstvo kr. muške učiteljske škole u Osijeku.
- 100 Ravnateljstvo kr. male realne gimnazije u Petrinji.
Ravnateljstvo kr. učiteljske škole u Petrinji.
Ravnateljstvo kr. vel. gimnazije u Požegi.
Ravnateljstvo velike gimnazije u Sarajevu.
Ravnateljstvo male realke u Sarajevu.
- 105 Ravnateljstvo kr. realne gimnazije u Senju.
Ravnateljstvo privatne gimnazije franjevačke u Sinju u Dalmaciji.

- Ravnateljstvo c. kr. velike gimnazije u Spljetu.
 Ravnateljstvo c. kr. velike realke u Spljetu.
 Ravnateljstvo srpske velike gimnazije u Srijem. Karlovcima.
- 110 Ravnateljstvo kr. velike gimnazije na Sušaku.
 Ravnateljstvo građanske škole u Šibeniku.
 Ravnateljstvo nadb. dječaćkog sjemeništa u Travniku.
 Ravnateljstvo kr. velike gimnazije u Varaždinu.
 Ravnateljstvo kr. velike gimnazije u Vinkovcima.
- 115 Ravnateljstvo kr. male realne gimnazije u Vukovaru.
 Ravnateljstvo c. kr. vel. gimn. s hrvatskim nastavnim jezikom u Zadru.
- Ravnateljstvo c. kr. velike gimnazije (ginnas. superiore) u Zadru.
 Ravnateljstvo kr. velike gornjogradske gimnazije u Zagrebu.
 Ravnateljstvo kr. velike donjogradske gimnazije u Zagrebu.
- 120 Ravnateljstvo kr. velike realne gimnazije u Zagrebu.
 Ravnateljstvo ženskoga liceja u Zagrebu.
 Ravnateljstvo kr. muške učiteljske škole u Zagrebu.
 Ravnateljstvo ženske učiteljske škole milosrdnih sestara u Zagrebu.
 Ravnateljstvo pomoć. ureda kr. zem. vlade odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu.
- 125 Ravnateljstvo kr. velike realne gimnazije u Zemunu.
 Reiner Vatroslav dr., odvjetnik u Karlovcu.
 Rožić Vatroslav, profesor kr. m. učit. škole u Zagrebu.
 Samostan franjevački u Fojnici u Bosni.
 Samostan Franjevacu Male braće u Košljunu na Krku.
- 130 Samostan Franjevacu trećoredaca u Krku.
 Samostan Franjevacu u Rami. (šćit. Bosna.)
 Samostan Franjevacu u Visovcu u Dalmaciji.
 Samostan Franjevacu u Zaostrogu u Dalmaciji.
 Samostan Franjevacu u Omišu u Dalmaciji.
- 135 Seminar za istočno-europsku povijest u c. kr. sveučilištu u Beču
 Sjemenište biskupsko u Kotoru.
 Sjemenište katoličko bogoslovno u Sarajevu.
 Sjemenište centralno bogoslovno u Zadru.
 Stambuk Ivan dr., liječnik u Jelsi na Hvaru.
- 140 Stanković Vojslav, ravnatelj štedionice u Vinici.
 Statistički departement zemaljske vlade u Sarajevu.
 Suk Feliks dr., kanonik u Zagrebu.
 Šintić Josip, c. i kr. general u miru u Zagrebu.
 Štedionica dionička u Križevcima.
- 145 Tomašić Nikola dr., bivši hrvatski ministar u Zagrebu.

Univerzitet u Sofiji.

Vraniczany barun Dragan, vlastelin u Zagrebu.

Vraniczany-Buratti barunica Klotilda, vlastelinka u Zagrebu.

Vraniczany barun Ljudevit, vlastelin u Zagrebu.

150   Zavod sv. Josipa u Sarajevu.

Zbor duhovne mladeži u Đakovu.

Zbor duhovne mladeži u Zagrebu.

Žic Franjo, župnik u Puntu na Krku.

Svih pretplatnika 153.

PROSLAVA

DEVEDESETOGODIŠNJICE POČASNOGA ČLANA

IVANA VITEZA TRNSKOGA

DNE 30. TRAVNJA 1909.

Akademija je htjela da devedesetogodišnjicu svoga počasnoga člana Ivana v. Trnskoga proslavi još 30. travnja 1908., dan prije devedesetoga rođenog dana njegova. Razredi historičko-filologički i filozofičko-juridički stvorili su u svojim sjednicama od 4. travnja 1908. i od 12. travnja 1908. zaključke u tom smislu. Ali je na želju samoga svečara slava odgođena na dan 30. travnja 1909., kadno će on navršiti devedesetu godinu života.

Da bi slava prema zaslugama svečarevim imala širi opseg, pozvala je Akademija i druga književna i prosvjetna društva hrvatska, da sudjeluju u toj rijetkoj slavi, koja je ujedno slava lijepe knjige i prosvjete hrvatske. I ona su se s veseljem pozivu odazvala.

Dne 30. travnja još prije 11 sati napunila se svečana dvorana Akademijske palače biranoga općinstva, napose zastupnikâ književnih i prosvjetnih društava hrvatskih. Od odličnikâ bili su nazočni odsječni predstojnik dr. F. pl. Mixich, predsjednik banskoga stola V. Mažuranić i umirovljeni veliki župan B. Budisavljević. Osobit je sjaj podavao velik broj odličnih gospođa, naročito zastupnica gospojinskoga odbora za Strossmayerov spomenik i gospojinskoga kluba.

Na ulazu je svečara i njegovu porodicu dočekao predsjednik Akademije T. Smičiklas s velikim brojem članova Akademije i otpratio ga u svečanu dvoranu, gdje ga je sakupljeno općinstvo živahno pozdravilo. U ime gospojinskoga odbora za Strossmayerov spomenik predala je svečaru kitu cvijeća gospođa Dragica pl. Marković, a u ime gospojinskoga kluba pozdravila ga je gospođa Alma Grahor. Na to su zaredali

I. Pozdravni govori:

1. T. Smičiklas, predsjednik Jugoslavenske akademije:

Presvjetli gospodine,
počasni člane Jugoslavenske akademije!

Gospod Bog i dobra sreća hrvatskoga naroda daje nam prerijetku zgodu, da danas možemo slaviti Vašu slavnu devedesetogodišnjicu i sedamdesetogodišnjicu Vašega neumrloga književnoga rada. Ovakove slave, što mi znamo, nije do sada kroz sve vijekove mogao slaviti nijedan književnik hrvatski. I Vaše drugove, koji su uz Gaja ustali, da dignu narod hrvatski pod starom narodnom zastavom na novi slavni narodni život, sve nam je nemila smrt, mnoge u snažnoj dobi njihova života pokosila. Vi ste nam hvala milomu Bogu ostali kao svijetli stup, da se oko Vas kao oko miloga oca radosni okupimo.

Svi prosvijetljeni Hrvati gledaju na Vas milim okom, jer im je Vaš lik obasjan zorom onoga prvoga poroda ilirskoga i preporoda naroda hrvatskoga, jer mogu svojim rođenim očima licem u lice gledati jednoga od najboljih suradnika Ljudevita Gaja. Vi i Vaši drugovi zaroniste u dubljinu narodne duše, da iz nje izmamite one ljepote našega narodnoga jezika (a Vi više od drugih), kojima se odlikuje između slavenskih jezika. Vi i Vaši drugovi digoste sa dna narodne duše one bisere narodne pjesme, za koje nam zavide narodi. Vi i Vaši drugovi presjekoste one uskosrdne međe narodne po raznim oblastima, koje su se podigle usred raznih nesreća našega naroda pred jačim i silovitijim dušmanima. Vi mu pokazaste one neizmjerne prostorine, na kojima žive njegova braća po krvi i jeziku. Vaše pjesme kao anđeoski glasovi raspališe narodna srca od mora do

mora. Vi i Vaši drugovi presjekoste one tradicije prošlih vijekova, da je samo plemstvo politički narod, a kada je umiralo plemstvo i sušilo svoje nekada svježe svrži, da je vrijeme i smrti narodnoj, kako su bile započele kukati neke zloguke plemićke ptice kukavice. Vi i Vaši drugovi pokazaste svomu narodu, da je neumrli, kada sav savcat bude prodahnut jednom velikom neumrlom narodnom dušom. Vi i Vaši drugovi s pravom divinacijom pokazaste Hrvatima i Srbima, Slovencima i Bugarima, da su jedan narod, i dadoste svima jedno ilirsko ime, kada im je sam Bog dao jedan jezik. Imade Franceza, koji su uvjereni, da je franceska narodna povijest tek od vremena njihova velikoga prevrata, pa zašto ne bi moglo biti Hrvata, koji misle, da tek od naših slavnihi Ilira počinje prava naša narodna povijest! Vi ste, dični starino, kao najstariji između nas vidjeli i najviše onih djetinjih bolesti te nove narodne povijesti i nastojali ste, da im uspješna lijeka iz duše i srca Vašega podadete.

Vi ste kroz sedamdeset godina neumorno učili svoj narod. Sve su Vaše pjesme jedna velika narodna budnica. I Vaše „Krijesnice“, koje će svijetliti snagom Vaše duše, dok bude naroda i knjige hrvatske, i one su pouka Vašemu narodu. Vaše su pouke sve očinske. Vi, mili učitelju, i karate svoj narod, kada vidite, da se porocima truže, ali ne glasom onih, koji ili blagosiljaju ili proklinju, već lijepim i nježnim glasom majčinihi, koji nikada dušu ne prenerazuje, ali toga prikora pokarani nikada ne zaboravlja, već s vremenom sve jače krijepi sinovsku mu dušu i prenosi ga u vječnost.

Vi ste tečajem dugoga i uspjehom neumrlim blagoslovljenoga književnoga rada mnogu brazdu uzorali i plodnu ostavljate narodu hrvatskomu, ali o tom će reći svoju dvojica od naših drugova. Vi ste kao dobar vrtlar

sadili Vaše cvijeće ondje, gdje ste se za stalno nadali da će najbolje procvasti. Zato se evo savija danas oko Vas vijenac naših društava pored Akademije, u koje ime ja sam sretan da Vas mogu na ime mojih i Vaših društava pozdraviti. Evo „Matica hrvatska“, „Društvo sv. Jerolima“, „Hrvatski pedagoško-književni zbor“, „Društvo hrvatskih književnika“, „Savez hrvatskih pjevačkih društava“, „Savez hrvatskih učiteljskih društava“, „Društvo hrvatskih srednjo-školskih profesora“, „Udruga učiteljica“, „Gospojinski odbor za Strossmayerov spomenik“, „Gospojinski klub“, „Društvo za pučku prosvjetu“ — svi se zahvalno i zanosno slažu sa mnom: da Bog poživi našega slavnoga pjesnika Ivana Trnskoga na mnoga ljeta. Živio!

2. K. Pavletić, potpredsjednik Matice Hrvatske:

Presvijetli gospodine!

Čestiti slavljeniče!

I moj neznatni glas treba da zadršće u sjajnom ovom kolu slavitelja Tvojih, ali će mu nemoćnu podati snage jaki zbor, iz kojega se izvija, a to je „Matica Hrvatska“. I ona je evo, nekad i sada miljenče Tvoje, došla sa svojim odborom u poklone najmarnijoj radilici u pčelinjaku svome. Neumorna pčelica pomagao si joj graditi i rediti bistro saće rođenog nam jezika, u nj si unosio slatki med rodu na okrepu sa raznolična cvijeća hrvatskih ubavih luka i bregova, sa milovidnih polja slavenske nam rodbine, sa prostranih i nepreglednih krajina tuđine.

Ti si, sretan, vidio možda već nikad ponovljeni zanos Iliraca; oćutio si, tužan, kruti apsolutizam, koji je oblo-mio ilirska krila; pomogao si raskivati tvrde lance, kušao si i slast zvuka razbijenih veriga. Palio si kresove rodu u tami, a kao praktički odgojitelj naroda gledao

si predobiti žene hrvatske za ideale narodnje, pa nam nisi zanemario, kako zgodno reče dični predsjednik Akademije, ni puka, te srčike naše, otkud nam životna snaga teče. Jario si svuda oganj rodoljublja skupa sa velikim pobratimom svojim Preradom.

Nije velik samo onaj, komu to priroda daje, već i onaj, koji joj veličinu otme stekavši je svojom mukom i poštenjem; nije velik samo onaj, koji bez truda, katkad i nesvijesno, a često ne bez samoljublja, daje od svoga suviška, daje oduška sili genija svoga, već je i onaj velik, koji svijestan mučno i nesebično krči tlo i pripravlja put za velikane, koji ih pronicav odgaja . . . Tako si velikodušan i Ti činio znajući, da je u zgradi sreće narodne svaki kamen jednako nuždan i vrijedan, samo jednima je udes, da su zemljom zakriveni u temelju, a drugi su srećni, te se sjaje u pročelju.

Posljednji Abanseraž ilirski, zadnji borilac od hrabrene garde one, koja umire, ali se ne predaje, ponosito jošte viješ zastavu slobode i potičeš na pjesmu nade, uskrsnuća, potpunoga i nesapetoga života narodnoga, kako si se nekad zakleo vili posestrimi u najmlađim dnevima svojim.

Bog Ti bio naklon i blagodarna Ti priroda ovila oko časnih sjedina krasan niz godina, kanda je htjela reći hrvatskome narodu: Evo vam u zamjenu za tolike rano preminule umnike, evo vam dična starca pregaoca, s njegovim slavljem prodičite i one druge jubileje, koje vam je ukratila prijeka smrt, odvajkad kivna vašem narodu.

S pogledna visa starosti svoje počivajući gledaš u pučinu prošlih dneva, kano vidoviti orle sa strma klisa u prevaljene daljine, gledaš čarnu panoramu proživljenih trudâ i nadâ, nedaća i uspjehâ, tuge i radosti, borba svakojakih — i napokon uživaš u zasluženome miru

zadovoljstvo izvršene dužnosti slavljen od naroda Tvoga hrvatskoga.

I „Matica“ će evo „Hrvatska“ u gospodski ovaj vijenac slavitelja Tvojih zataknuti skroman cvijetak u čast svome bivšem predsjedniku i sastavljaču pravila njenih; a do godine će Tebi u slavu po odluci svog odbora ponuditi vrijedne članove svoje mirisnom kiticom ponajljepših ljubica iz pjesničke dubrave Tvoje. Živio!

3. Lj. Babić (Đalski), predsjednik Društva hrvatskih književnika:

Presvijetli gospodine!

Slavni i dični naš svečaru!

I Društvo hrvatskih književnika prikuplja se današnjoj neobičnoj svečanosti Vašoj — prikuplja se s dubokim poštovanjem, nedoglednom ljubavi, bezgraničnom zahvalnošću — prikuplja se s pravom triumfalnom radosti, što dočekaste taj dan — što dočekasmo taj dan!

A kada imenom Društva hrvatskih književnika pred Vas dolazim, onda mi se riva na usta najprvo jedna riječ, a ta je riječ: hvala — hvala — i opet hvala, jer Vi ste kao prvi predsjednik društva neumornim nastojanjem, upravo divnim marom u dubokoj već starosti digli naše društvo na noge i pobrinuli se za temelje, na kojima stoji. Hvala — i opet Vam kličem hvala — naš slavni i naš stalni predsjedniče!

No kada stojim pred devedesetogodišnjim Ivanom Trnskim — ja se ne mogu niti hoću sustaviti kod hvale našega društva, — moja duša dalje leti, — moje srce jošte traži izraza — jošte riječi u ovaj čas.

Devedeset godina! Običan već život od devedeset godina sili nas, da ga gledamo i sa strahopočitanjem i s ljubavlju — ta devedeset godina proživjeti već je tim riješena i obavljena velika i golema zadaća. Čisto neku

svetačku aureolu gledamo nad sijedom glavom takova starca. Istom pak devedeset godina Ivana Trnskoga! Taj dugi niz godina sav je ispunjen ljubavlju za rođenu svoju grudu i rođenu svoju krv, — ispunjen je marnim neprekidnim radom, pregnućem i nastojanjem, da bude Hrvatima — da bude Hrvatskoj bolje, — da što više — što jače uznapreduje Hrvatska domovina! — I u toj stalnoj ljubavi — u tom stalnom maru Vi ste, presvijetli gospodine, dični naš svečaru, zlatom svoje pjesme — dragošću svoje priče kitili i našu knjigu i svu našu prosvjetu — i podigli si i slatkim Vašim versom i dragom Vašom riječi monumentum aere perennius.

A Vaših devedeset godina tim još veću vrijednost — veću ljepotu predstavljaju, jer u tih devedeset godina padaju godine našega narodnog osvita — pada doba ilirska. Da ste tek svjedok ove dobe bili — već biste nam morali biti i drag i mio i svet, — ali Vi ste bili jedan od prvih, jedan od najvrednijih — jedan od najmarnijih pregalaca velike te dobe. Ilirska doba — nije tek velika, jer je započela s njom naša književnost. Mi smo napokon u sva tri narječja imali već književnost. Ilirska je doba velika, jer smo se onda uspeli na vrhunac, s kojega smo spoznali i opazili veliku istinu, da ovamo od Julskih i Noričkih alpa pa dolje do Egejskoga mora jedan je isti svijet, — jedan je narod — jedna krv — jedna materinska riječ. U toj spoznaji narodnog jedinstva leži sva veličina ilirske dobe, — u toj spoznaji leži sva njezina snaga — u toj spoznaji i uzrok svima uspjesima ove dobe. A Vi ste bili jedan od pionira ove dobe — jedan od prvaka, — jedan od apostola! Slava Vam!

I u očigled Vaše devedesetogodišnjice upravo u ove dane — silom se čovjeku nameće misao ili osjećaj — što li,

— te čisto ćuti kao prst vječne tajne, kojim pokazuje na Vaših devedeset godina, neka nam budu kao simbol — kao utjeha, — neka nam Vaša životna snaga i životna volja kaže, da je iste životne snage i iste životne volje spoznaja narodnog jedinstva, kojega ste Vi bili apostolom, — pokazuje nam to prst vječne tajne u čas, kada se upravo čitavim orgijama griješi protiv toga narodnog jedinstva — protiv te vječne i svete istine.

I ja ne ću dalje — kod toga prestajem. A svršavam s cvijetkom iz Vaše pjesničke bašte — svršavam s Vašim stihom, kojim su se hiljade i hiljade hrvatskih i srpskih srdaca zanosile i još se zanose, — svršit ću sa stihom:

Ljubimo te, naša diko,
jer si svima mio, drag!

4. P. Leber, predsjednik Društva sv. Jeronima:

Ugledni zbore!
Dični svečaru!

Lani na današnji dan pozdravio Te je odbor Društva sv. Jeronima u Tvom čestitom domu i čestitao ti Tvoj 90. rođen dan: a danas evo pozdravlja Te u svijetlom domu slavne Akademije i čestita navršenu devedesetu godinu.

Godine preporoda hrvatske književnosti godine su i Tvoga marnog rada na književnom polju, i kako si počeo onda pjevati svomu rodu: vrelo Tvojih pjesama nije do danas usahnulo. Da narodu nisi ništa drugo darovao nego „Krijesnice“, ime bi Tvoje uvijek sjalo.

Društvo sv. Jeronima ponosi se, da si bio kod osnutka njegova, pa kako si bio prvi dan njegov prijatelj i zagovornik: tako ga do ovog časa pomažeš zborom i tvorom. Tvoje pjesme, što ih je naša „Danica“ tečajem četrdeset godina među narod poslala, čitat će se uvijek rado, a Tvoje pripovijetke, pričane u „Danici“,

sokolit će mnogog na požrtvovni rad, na ljubav prema hrvatskoj otadžbini, na sve, što je plemenito i što traži Božji zakon.

Tvoje pjesme diraju u dušu svakog domoljuba, jer zboriš jezikom, kojim Te draga majka Banovka tetosila, i koji si čisti jezik službujući u Banovini od naroda slušao i upamtio. Teško da ima Hrvata, koji bi Tebi ravan bio u poznavanju materinskog jezika. Rado se sjećam svoje đачke dobe, kad sam Te u Glini motrio, gdje sa svojim pobratimom Preradom druguješ. S njim si snovao, kako da ljepšu pjesmu rodu svomu zapjevate.

Hvaleći Ti svesrdice, uzor pjesniče, na ljubavi, s kojom si prigrlio na srce Društvo sv. Jeronima: molim dragog Boga, neka Te poživi među nama zdrava do svete svoje volje, a društvo će se dičiti Tvojim imenom, dok bude živo. Živio!

5. D. Trstenjak, odbornik Hrvatskoga pedagoškog književnog zbora:

Visoko poštovani gospodine!

U Vašim književnim djelima razasuto je mnoštvo pedagoškoga bisera i posijano mnogo zlatnoga pedagoškog zrnja.

Vi ste po svojoj duši i po svojoj lijepoj knjizi hrvatski narodni pedagog. Vi ste svojim znamenitim pedagoškim mislima dali umjetnički oblik. Nijednim načinom ne može se toliko utjecati na narodnu dušu, na narod, koliko umjetničkim. A Vi ste to činili dugo i u velikoj mjeri.

Nema plemenitijega djela, nego je dizanje i uzgajanje naroda, a nema u našem narodu veće potrebe, nego što je njegovo uzgajanje. Vi ste svojom velikom i patriotskom dušom dizali hrvatski narod estetski i moralno. Vi ste ga budili iz mrtvila, Vi ste ga osvješćivali i

uspirivali mu ljudsko dostojanstvo i narodni ponos. Uzgajali ste bez tendencije karaktere i rodoljube.

„Hrvatski pedagoški književni zbor“ izabrao Vas je za Vaše velike pedagoške zasluge svojim počasnim članom. A kako Vi danas sa srećom i ponosom gledate i na plodove svoga zlatnoga pedagoškog zrnja, tako gleda na njih i na Vas „Hrv. pedagoški književni zbor“, a ja Vam u njegovo ime kličem iz dubine duše: hvala Vam i slava! Živjeli!

6. J. Kirin, predsjednik Saveza hrvatskih učiteljskih društava:

Presvijetli gospodine!

Sretan sam, što mi je u dio pala čast, da Vas mogu pozdraviti u ime „Saveza hrvatskih učiteljskih društava“ i čestitati Vam devedeseti Vaš rođen dan.

Hrvatsko pučko učiteljstvo imade mnogo razloga, da se raduje današnjoj rijetkoj slavi, jer Vi ste, presvijetli gospodine, sin hrvatskoga pučkog učitelja i pod učiteljskim ste rođeni krovom. Veliki dio Vašega patriotskog rada, što ste ga namijenili hrvatskome narodu, kroz pučku školu ulazi u narod, jer se Vaše pjesme čitaju u školskim čitankama, a Vaše popijevke odjekuju školskim prostorijama. Uz to Vaš „Učitelj Dobrašin“, što ste ga namijenili pučkome učitelju, ideal je nastavnika, koji radi za dobrobit svoga naroda.

Zato u ime hrvatskoga pučkog učiteljstva, koje zastupa „Savez hrvatskih učiteljskih društava“, srdačno Vam čestitam današnji svečani dan i vruće želim, da Vas dobri Bog do svoje volje uzdrži krepka na ponos naroda hrvatskoga, kojemu ste žrtvovali sav svoj rad, svoje sree i svoju dušu. Živio!

7. M. Krešić, predsjednik Saveza hrvatskih pjevačkih društava:

Presvijetli gospodine!

Preko tri tisuće hrvatskih pjevača iz Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, Bosne, Hercegovine i Istre pozdravljaju Vas, presvijetli gospodine, dični svečaru, na moja usta kao predsjednika Saveza hrvatskih pjevačkih društava, izričući Vam svoju najdublju harnost kao hrvatskom pjesniku, koji je mnogu našu pjesmu okitio zanosnim i rodoljubnim riječima, i kličući iz dna srca i punog grla, da živi do krajnjih granica života naš prezasluzni pjesnik Ivan v. Trnski!

8. Dr. St. Hondl, potpredsjednik Društva hrvatskih srednjo-školskih profesora:

Visoko štovani gospodine!

Slava Vaša svečan je dan u prosvjetnom životu hrvatskog naroda. Svi, koji rade na polju narodne prosvjete, upiru danas svoje oči u Vas. I „Društvo hrvatskih srednjo-školskih profesora“, zastupnik staleža, kojemu je jedna od zadaća, da mladež upoznava s Vašim radom, stupa pred Vas s radošću i patriotskom zahvalnošću i kliče Vam od srca: Živjeli!

9. J. Muzler, predsjednik Društva za pučku prosvjetu:

Presvijetli gospodine!

Nevrijedni predsjednik najmlađega narodnoga društva „Hrvatskoga društva za pučku prosvjetu“ slobodan sam imenom ovoga društva Vas, presvijetli gospodine, najsmjernije i najsrdačnije pozdraviti. Vi ste, presvijetli gospodine, svega svoga muževnoga života neumorni narodni trudbenik na njivi narodne prosvjete, iz zlatnoga svoga pera sipajući biserje uma i srca Vašega u lijepu knjigu hrvatsku.

Providnost Vas je zato obdarila darom, koji se rijetko desi čovjeku, devedeset-godišnjicom. Uz to Vas sav narod štuje i slavi, dičnoga sina svoga!

Molim za blagohotnu dozvolu, da sa svoje osobne strane nešto prispomenem.

Već su 54 godine, da Presvjetlost Vašu lično poznajem i visoko štujem iz Gline, polazeći Viduševac.

Dok je u građanskoj Hrvatskoj tištao gordi apsolutizam, u Glini i glinskoj Krajini srea su kucala i odjekivala domoljubnim žarom. Vi bijaste središte tomu, i da napomenem samo nekoje oko Vas, kao pukovnika baruna Benka, kapetane Hirjana i Bloudeka, natporučnika Pruginića; od svećenika Marića u Maji i Žalca u Glini.

Bio sam onda srednje gimnazijalče, ali takovo domoljublje i njegovi nosioci u Glini i pukovniji tako mi se usjekoše u pamet, da mi je sve to pred očima danas, kao da je jučer bilo.

Dopustite, da Vam se kod današnje svečanosti i osobno poklonim iz dna duše s najdubljim poštovanjem. Živjeli još mnogo godina u miru i zadovoljstvu duše i srea na slavu hrvatskoga naroda!

---

10. Pozdravno pismo Dra. Fr. Ilešića, predsjednika Matice Slovenske:

Visoki „Jugoslavenski Akademiji znanosti
in umetnosti“

v Zagrebu.

Predsedništvo „Matice Slovenske“ obžaluje, da se ne more udeležiti slave Iv. Trnskega, a prosi, naj bi visoka Akademija svečarju ob njegovi 90-letnici v imenu „Matice Slovenske“ sporočila najiskrenejše čestitke.

„Matici Slovenski“ je svet spomin ilirski in draga misel na ilirske preporoditelje. Kot živ spomenik tiste krasne dobe, ko so naši predniki svoji visoki misli dali temelja v realnih uvetih, razumu dajali silo čuvstva, seže Iv. Trnski v naše čase.

Ivane Trnski, prijatelj St. Vrazu in dru. Josipu Muršecu, ali se spominjaš pesniških besed, ki si jih l. 1854. zapisal slovenski devojki, nečakinji dr. Muršeca?

„Ima, ima naše krvi,
i junačke i poštene,
kojoj rod je svagdje prvi,
koja stranput ne pokrene.“

Muršec je legel v grob: Ti si mu sipal na grob cvetje poezije. Pokojni Tvoj slovenski drug Ti sedaj vrača besede, ki si jih posvetil Ti njemu:

„Sveđ si bio dobra duša,
budeć rod svoj čil kremenjak,
gdje se vatrom zlato kuša,
Bog i duša, sav poštenjak!

I sam radeć na rad Ti si
bez zavisti nuko druge,
tko je krilat, nek se visi,
luč nam iza noći duge!“

Časteč ilirske spomine časte Hrvati edino dobro zadnjih sto let, na katero so pred celim svetom in za vse večne čase lahko ponosni.

Dr. Fr. Ilešič
predsednik „Matice Slovenske“.

* * *

Sa svakim od govornikâ svečar se izrukovao, a onda je od ganuća jedva smogao riječi, da u kratko svima skupa zahvali.

II. O zaslugama Iv. Trnskoga za jezik i metriku hrvatsku.

Čitao dr. A. Musić.

Meni je zapala časna zadaća, da vam, mnogo poštovane gospođe i gospodo, u ovom svečanom času u pamet dozovem, što je sve naš sijedi svečar za vrijeme dugoga svoga života i obilnoga rada književnoga za jezik i metriku hrvatsku privrijedio.

Najveću je zaslugu za jezik i metriku hrvatsku stekao samim svojim pjesničkim i prozaičkim djelima. Pjevati je počeo, kao i drugi Ilirci, kajkavskim jezikom, makar da je bio rođen Štokavac. Ali već g. 1837., kad je prihvaćen štokavski kao književni jezik hrvatski, „poletio je mladi Trnski kao sivi soko na krilima jezika, koji mu je bio potpuno u vlasti“, a potpuno mu je u vlasti bio, jer ga je naučio od svoje matere, koja je bila rodom Glinjanka. G. 1842. izdao je prvu svoju knjigu „Pjesme“, koje se odlikuju pravilnim, krepkim i okretnim jezikom, kako ih je pohvalio Vraz u „Kolu“. Isto vrijedi i za njegove „Krijesnice“ (g. 1862. i 1865.) i uopće za sve pjesme, od kojih neka ovdje izrijekom spomenem njegova „Sigetskog junaka“ (g. 1866.).

Napose valja istaknuti zasluge, što ih je Trnski za hrvatski jezik stekao kao prevodilac pjesama. A preveo je svu silu ponajboljih pjesama poglavito njemačkih i slavenskih. U tima je prijevodima pjesnik imao najbolju priliku, da se pokaže kao majstor u jeziku, pa takav se i pokazao, te je iz njegovih prijevoda mnoga originalna riječ i fraza prešla u književni naš jezik. Od većih prijevoda spominjem naročito prijevode Puškinovih pjesama: „Kavkaski zarobljenik“, „Bahčisarajski vodomet“ i „Onjegin“; Halmova „Sina pustinje“; Grillparzerova „Valovlja mora i ljubavi“ (ova dva prije-

voda pripadaju po svojoj glatkoći, po lakoći jezika i okretnosti stiha među najbolje prijevode, što ih imamo); onda Shakespearova „Othella“, pa Schillerova „Zvona“, koji je izdao triput. Tko isporedi sva tri izdanja, vidi, kako se prevodilac sa sve većim uspjehom trudio oko toga, da mu prijevod, koji već sam po sebi nije bio laka stvar, bude što glađi, jezik što korektniji, a stih što okret-niji. Ne valja zaboraviti ni na njegov prijevod „Kraljo-dvorskoga rukopisa“, koji se divno priljubio originalu, ali se opet čita, kao da je sam original.

Između njegovih pripovijesti valja istaknuti bar „Uči-telja Dobrašina“ (g 1871.), gdje je pokazao, kako se u ono, što se piše za puk, lijepo mogu upletati narodne poslovice.

Ali i osim lijepe literature imao je Trnski prilike pokazati se kao vještak u jeziku hrvatskom, a to je učinio, kad je na želju Molinarijevu preveo na hrvat-ski Bayerovo djelo o regulaciji Save, Veseloga djelo o krasu krvatske Krajine i raspravu o oskudici vode po krajiškom krasu. Nije bila šala prevoditi djela iz po-dručja, za koje ne samo nije bilo još ustaljene termi-nologije, nego nije bilo upravo nikakve, nego ju je prevodilac morao istom graditi. Tako izvršiti svoj za-datak, kako ga je Trnski izvršio, mogao je samo čo-vjek, koji je dobro poznavao jezik hrvatski i imao volje truditi se, da jezik u prijevodu bude što čistiji i pravilniji.

Osim svojih djela, pjesničkih i nepjesničkih, izvornih i prevedenih, u kojima je svima Trnski zasvjedočio, koliko poznaje jezik hrvatski i koliko mu je na srcu njegova čistoća i pravilnost, što je i druge, osobito mlađe književnike poticalo na jednaku brigu oko jezika, starao se on i direktno za to, da mlađim književnicima ucijepi mar za čistoću i pravilnost našega književnog

jezika, a i za to, da ih upravo pouči, čega valja da se klone. Tako je u „Vijencu“ g. 1874. u čitavom nizu brojeva (počevši od 19.) u „Dopisnici uredništva“ gospodina Z. poučavao o germanizmima, koji su se uvukli u književni jezik hrvatski, poglavito što se tiče upotrebljavanja prijedlogâ. Sjećam se dobro, kako smo tadašnji đaci rado čitali te bilješke i onda nastojali prema tima uputama i pisati. To je bio prvi „antibarbarus“ hrvatski, za kojim su se kasnije povelj Maretić u svom „Filologičkom iverju“ i Broz u svojim „Filologičkim sitnicama“.

U 5. broju „Vijenca“ g. 1874. napisao je Trnski članak pod natpisom: „Na što bi ponajpače trebalo paziti na našem glumištu, da okrene na bolje“, u kojem preporučuje ovo troje: 1. da se pomnjinve istrijebe svi germanizmi iz velike većine dosadanjih prijevoda, dakle da se nijedan komad više ne glumi, dok ne bi koji vještak ispravio onih silnih pogrješaka, koje nam tuđim oblikom vrijeđaju uho; 2. da se više pazi na dobro naglašivanje; kod te prigode kaže za jezik hrvatski (str. 77.): „Naša je stokavština romor južnoga grla, zaobljen, umiljat pronos zvonkih usta, od svih slavenskih jezika milotom samoglasja najbliža talijanštini“; 3. da se ne govori kao prosti ljudi što govore, već treba „oblo, skladno, nelijeno i nebučno zboriti gospodski, da bude milota slušati“ (str. 78.).

Kad je baš govor o glumištu, spomenut ću i to, da je Trnski u „Glasonoši“ predložio, da se mjesto „kazalište“ kaže „glumište“, koje je svakako bolje. Ali premda su njegov prijedlog mnogi prihvatili, upotrebljava se još danas pored „glumište“ i „kazalište“.

Osobitu je zaslugu za jezik hrvatski stekao Trnski i tim, što je dao Šuleku za njegov rječnik mnogo riječi i rečenica, koje je po narodu nabrao (što Šulek sam u

predgovoru spominje). Ako se uzme na um, koliko je Šulekov rječnik utjecao na književni jezik hrvatski, valja to, što je Trnski za nj namaknuo dobrih narodnih riječi i rečenica, držati veoma znatnom zaslugom njegovom za naš jezik.

No sav taj rad njegov bio je vidljiv i može se konstatirati. A gdje je još onaj nevidjivi rad, koji je Trnski vršio ispravljajući jezik drugima! Ne govoreći o tom, kako su mu Vraz i Preradović slali na ogled svoje pjesme, valja istaknuti, da je Trnski ispravljao rukopise za različne naše listove, n. pr. za „Glasonošu“, a kasnije i za „Vijenac“. Šrepel kaže u „Vijencu“ g. 1899. na str. 288.: „Možda nije nijedan hrvatski književnik toliko popravljao tuđih rukopisa kao on; to je posao nevidovan, a umije ga pravo cijiniti samo onaj, tko se i sam zamučio oko njega“.

Sasvim je prirodno, da sva ta akcija našega svečara oko čistoće i pravilnosti književnoga jezika hrvatskoga nije ostala bez reakcije. Našlo se ljudi, koji su stali prigovarati nekim osobinama njegova jezika nazvavši ih „trnskizmima“; to su imale biti poglavito imenice na *-aj* i prilozi na *-(i)ce*. To ga je ponukalo, te je u „Vijencu“ g. 1884. (str. 431. i d.) napisao članak: „Ivana Trnskoga opravdaj zamijeranih mu osebina“. Na ovaj članak valja mi se napose osvrnuti. Na str. 432. kaže pisac:

„Osvjedočit mi je dakle čitaoce, da nijesam lakoumno postupao, da te osebina nijesu moje mušice, već da mi je zbilja do ljepote i napretka naše knjige! Ne hvalim se dakle, već opravdavam samo svoj rad. Ne zahtijevam od svojih mladih ocjenitelja nikakve milosti, već samo pravednost. Neprijatelj sam svim zadjevicam te međusobnu zagrizanju i klevetanju, a iskusio sam, da pohvalom i povlađivanjem može čovek ishoditi u starijeg

i u mlađega puno više negoli ruganjem i psovkom. Zloba i ljutav nijesu nikad majke plemenitu pregnuću. Osobito u našoj knjizi ima svake ruke posla, ima svakomu vredniku mjesta i prilike radu, samo nema dosta zrele i blage upute, nema prijazna ponukivanja“. Zatim spominje tijek svoga obrazovanja jezičnoga (str. 432.): „U prilog momu opravdanju valja mi ponajprije istaknuti, da mi je mati bila rođena Banovka i da sam u Rači i Grubišnom polju sadašnje belovarske županije navikao štokavštini, a po katekizmu poznao i kajikavštinu, kadno me sudbina g. 1831. dovede na zagrebački gimnazij, gdje mi se drugovi u prvi mah dosta narugaše onda tako zvanomu slavonskomu perju. Od g. 1835. postade mi najprije Gajevom uputom, a kašnje prijaznim svjetovanjem Vjekoslava Babukića i Ante Mažuranića dotjerivanje hrvastine najmilijom zabavom. Čitajući Dubrovčane te narodne pjesme i poslovice uzeh bilježiti i pamtiti ljepote jezika, a došavši u Banovinu istom vidjeh, koliko je veće bogatstvo i besjedâ i rečenicâ, a dakako i poslovičâ u narodu negoli u nas književnika. Osjetih i spoznah, da je mozganje i osjećanje u naših krajiških gorštaka puno bujnije, da im je jedrina i plastičnost govora puno obilatija negoli po donjih krajevih. — — Drugovah i s Đurom Augustinovićem, rođenim Banovcem, marljivim sabiračem čiste hrvastine, te štošta od njega pobilježih. A bijah više od deset godina izvjestiteljem mirovnoga suda, te se naslušah, kako parac krivi parca, kako se potvoreni pravi, kako mrzilac mrazi i kleveće, kako svoj svoji i miluje svoga, kako se šaljivac šali, i kako naklapalo nadbija drugove doskočicama. Od tih bilježaka namakoh prijatelju Šuleku riječi i rečenice, što sam ih znao protumačiti“.

Onda nabraja veliko mnoštvo riječi i rečenica, poslovice i zagonetaka, što ih je pobilježio, a nema ih u Vuka; tako ih je on iznio prvi u hrvatskoj knjizi na vidjelo, kao što se može uvjeriti, tko prelista i „Danicu“ i „Narodne Novine“ i „Neven“ i „Glasonošu“, a napokon i „Vijenac“ prvih godina, kadno mu je bio glavni suradnik.

Po tom opravdava neke tobožnje osobine svoga jezika; tako n. pr. što mjesto: *tako dug, velik, kratak, jak* itd. voli kazati: *toliko dug, velik, kratak, jak* itd.; — što mjesto glagolskih imenica od svršenih glagola (kojih narod ne poznaje osim nekih, kojima je samo crkva na silnu ruku nagrdila narodna usta, n. pr. *spasenje, oprostjenje, uskrsnuće* i dr.) radije opotrebljava menice na *-aj*, n. pr. *smičaj* (mj. *smaknuće*), *otvoraj, osvjedočaj* itd.; — što mu se mili mjesto pridjeva za označivanje muškoga ili ženskoga čeljadeta upotrebljavati imenicu načinjenu od pridjeva, n. pr. *dosadnik, objesnik, nesretnik* itd. mjesto *dosadni, objesni, nesretni čovjek* itd.; — što voli pridjeve na *-ljiv* i *-it*, n. pr. *dočekljiv, govornljiv, položit, ocjedit* itd.

Napokon izbija svu silu priloga na *-(i)ce*, što ih je našao u Vuka i u Parčića i sâm sabrao. A na kraju kaže (str. 495.): „To su vam dakle te nakaze, što se ne mile mladoj gospodi ocjeniteljem, a ja toga narodnjega blaga ne bi dao za Bog zna što. — Neka dakle tko hoće zazire od porabe tih prislova, neka piše po europski: *apatično*, po njemački: *od srca rado*, po latinski: *na primjer*, a ja ću pisati: *mrtvosrdice, svesrdice, primjerice* i druge takve prislove, gdje god nađem, da bolje prijaju duhu našega jezika negoli ropski prevedene tuđice“. Pa poslije (str. 496.): „Sve to moje nastojanje oko čistoće, pravilnosti i tančine hrvatskoga pisanja temeljilo se na pomnu opažanju i usva-

janju narodnoga umovanja i zborenja. Trebalo je samo u lijepoj knjizi uhvatiti mjesto i priliku narodnjemu blagu, što ga posakupiše drugi, što si ga pribrah i sâm. Sve dakle osebine moga pera narodno su perje; pitajte sinove negdašnje banske i gornje Krajine, da li me razumjedu, i ne govore li Štokavci onuda tako, dapače još kićenije, još elegantnije, negoli su moji sastavci?“

Prije negoli će završiti članak s napominjanjem nekih germanizama u Milićevića, kojega su mu neki postavili za ugled, navodi riječi, što ih je sam skovao, a to je ciglih pet, i to: *napremica* (Beziehung, mjesto ruskoga *odnošaj*), *osvjediti* koga (convincere), *odskorica* (mjesto *novajlija*), *brstik* (Laubfutterwald), *ulik* (Allee, isp. *ulica*).

O svemu tomu ne mogu ni ja kazati drugo, nego što je pokojni M. Šrepel govoreći „o književnom radu I. Trnskoga“ u „Vijencu“ g. 1899. na str. 287. napisao: „U načelu imade Trnski pravo, tek nam valja biti na oprezu, da prečestom porabom njihovom (t. j. riječi udešenih po analogiji) ne naudimo raznoličnosti sloga, poimence kad nas hrvatski jezik upućuje više na glagolsku nego supstantivsku dikiiju. — Čistoća, pravilnost i bogatstvo jezika u I. Trnskoga dobro je utjecalo na hrvatsku književnost, pa ako smo se otresli mnogih suvišnih germanizama, kojih je puna poimence književnost 60. godina, mnogo je zaslužan Trnski.“

I za metriku je hrvatsku Trnski stekao zaslugâ u prvom redu svojim pjesmama i izvornima i prevedenima, ovima možda još u većoj mjeri negoli onima. Osobito treba istaknuti, da je poglavito on pokazao, da se i u hrvatskom jeziku mogu graditi laki i okretni jampski stihovi. Trnski je doista „majstor hrvatskoga stiha“, ali ne samo u praksi, nego i u teoriji, jer je o metrici i pisao. Tako je u „Vijencu“ g. 1874. br. 31, 32, 34, 35. napisao članak pod natpisom „O našem sti-

hotvorstvu“, u kojem je na temelju narodnih pjesama i poslovice pokazao, da se ritam u njima osniva na akcentu, a ne na kvantiteti. Po mom sudu to je najzreliji njegov naučni članak. Njegove su se misli doduše kosile s onim, što je o tom učio pokojni kanonik A. Veber, koji je u predgovoru k „Junakinji Mili“ (g. 1862.) postavio načelo, „da samo sad štokavsko sad čakavsko čitanje narodnih deseteraca čini savršeno blagoglasje“ i dopuštao, da se u nekim slučajevima akcenat može zamijeniti i kvantitetom (tako da se n. pr. *stoji* može upotrijebiti kao jamb). Ali je Trnski svoje načelo umio tako utvrditi, da se općeno prihvatilo. Prihvatio ga je i još bolje utvrdio prof. dr. T. Maretić u svojim prijevodima klasičnih pjesnika (isp. njegov prijevod Homerove Odiseje — Zagreb 1881. — str. 349. i d.). Zato je s punim pravom M. Šrepel u „Vijencu“ g. 1887. str. 287. Trnskoga nazvao „ocem hrvatske metrike“. To nije bilo pravo Veberu, te se o tom razvila polemika između njega i Šrepela (u „Vijencu“ iste godine), ali je iz nje kao pobjednik izišao Šrepel, a s njim i Trnski.

Ljubav za pravilnost i čistoću jezika hrvatskoga, koja je našega svečara pratila kroz čitav njegov dugi vijek, nije ga ostavila ni u dubokoj njegovoj starosti. Upravo prije godinu dana predao je Akademiji raspravu „Rodu o jeziku“, koja je tiskana u 172. knjizi „Rada“. U toj raspravi novim razlozima i primjerima utvrđuje svoje donekle već prije izrečene misli, kako bi se mnoge nagrde književnoga jezika hrvatskoga imale ukloniti. Motiv svojoj raspravi lijepo izriče riječima: „Vrijedi dakle i prijeka nam je dužnost, da ta krasota našega jezika ne vene, da mu milota ne gine, da se ne nagrđuje ropskim prijevodima iz drugih jezika, ponajpače iz njemačkoga, napokon da se okanimo, koliko možemo, riječi tuđica“. Što se tuđih riječi tiče, on iznosi prijedlog, koji zaslu-

žuje svaku pažnju, da Akademija sastavi odbor, koji bi sabrao i u rječnik poređao riječi tuđice, pa preporučio gdje koje već prihvaćene naše zamjenice ili domislio se novim boljim izrazima, ne bi li se tako postiglo, da bi se naši pisci okanili navalne porabe tuđica. Čitava je rasprava pisana s nekom mladenačkom živahnošću, kojoj se nitko ne bi nadao u čovjeka, koji stupa u 90. godinu života. Ljubav za materinsku riječ, želja, da se očisti od svega, što je nagrđuje, zanosila ga i u godinama, koje je rijetko komu dano i doživjeti. A kako da ne zanosila nas, mlade! Neka sijedi svečar danas, na dan svoje slave znade, da sjeme, koje je on sijao, nije palo na neplodno tlo, neka čuje, da djelo, koje je on započeo, nastavljamo mi, a iza nas nastavljat će ga drugi od koljena do koljena, ali da će se vazda harno spominjati njegovo ime kao ime onoga, koji je u teško vrijeme, kad je bilo posla najviše, a poslenika najmanje, budio mar za čistoću i pravilnost književnoga jezika hrvatskoga. A ja sam sretan, što mu na dan rijetke njegove slave u ime svih onih, koje je on toliko decenija upućivao, kako valja hrvatski pisati, mogu sa zahvalnim srcem doviknuti iskreno: Živio!

III. O pjesničkom radu Iv. Trnskoga.

Čitao dr. F. pl. Marković.

I.

Svetčani z bore!

Svjetska književna poviest zna za malo kojega pjesnika, koji je doživio svoju devedesetogodišnjicu, ali — koliko sam mogao obaznati — ne kaže ni za jednoga, da je u svojoj devedesetoj godini još pjevao pjesme žive, krepke, krasne. Ovu izvrštinu udielio je viši promisao našem velikomu svetčaru; on mu je dao izvanredan dar, da pjesničko umieće podpuno spoji s umiećem života, i da u obojem sjedini uzoritost i zbiljnost,

idealnost i realnost. Ta spojevina, ta odlična osobina njegova, bijaše i jest, pod okriljem promisla, čuvarica njegova pjesnikovanja i vjekovanja.

Prije sedamdesetak godina, prigodom njegova rodoljubna puta po Dalmaciji, zvalu ga najmladjim apostolom ilirstva, a danas, kako jur od mnogo godina, klanjamo se njemu najstarijem u dobom, ali srcem i pjesmom još udilj mladu apostolu ilirstva i s njim skladnoga hrvatstva.

Za toli izvanrednu duševnu i tjelesnu krepčinu harni smo i njegovu rodnome domu u pitomoj Rači, blagim uspomename u tom domu, i junačkome biću hrvatske Krajine, koja, prije nego što će završiti svoje mnogovjekovno osobito junakovanje, skupi u njem, u vjernome i odličnom sinu svome, svoju uztrajnu snagu, da on, kao vojvoda njezin na prosvjetnom borištu, upravlja i dalje njezin nepobjedni stieg. Na pogledu takovih događajnih sveza nagovješćujemo viši znamen njegova slavlja: veliki svetčar svedjer njegovaše i još njeguje živu poeziju, svedj pjevaše i pjeva pjesmu života, crpenu iz života narodnjega i namienjenu opet životu naroda, čestitosti naroda, njegovoj časti, slobodi, blagoti, napredku i slavi. Jer njegove pjesme ne bijahu titrèike fantazije, nego čini njegova i narodnjega života, darovi njegova dobrotvorna srca narodu, za to je — tako slutimo smjerno — njega nadario promisao izvanrednim životom. A njegovo pjesnikovanje i živovanje ne bijaše svagda lako i lagodno, nego često bijaše priegorno, mukotrpnno, pogibeljno: teški jadi narodni, junačko stradanje, nalažahu oduška u njegovu pjevu; mnoge nedaće narodnje, ljute boli rodoljubne oglašahu se s njegovih pjesničkih žica. Ali bogoduhi pjesnik svagda pobjedjivaše sve tegobe, i domovinske i vlastite svoje, kažući narodu put popravka i spasa, utjehom i poukom iz slavne prošlosti, divotom

samonikloga pučkoga govora, životnom éudorednom mudrinjom pučkih poslovia, mironosnom krasotom zsvičajne prirode. Takovoj poeziji, skladnoj s bićem narodnim, izjavljanoj najbiranijim narodnim govorom, zbiljnoj, životnoj, mudroj, u drugu ruku poletnoj, požrtvovnoj, nebosežnoj, bijaše svega vieka i danas je vojvodom naš slavni svetčar. Hrvatskome narodu, a navlastito književnikom njegovim, daje utjehu i nauku svetčarev život, koji bijaše gotovo neprestana pjesma za narod i gotovo neprestan rad za narod, onako, kako i sam naš narod, gdje je starinsko biće svoje sačuvao, pjeva radeći i radi pjevajući. Našega svetčara pjesma idjaše i ide po domovinskom svijetu onako, kako u narodnoj posloviци pčela ide po cvietu, da sabire med, ne sebi, nego skupnoj košnici, domovini svojoj. Njegovih je krasnih pjesama, kako i dobrotvornih djela njegovih, — da kažem dopunjavajući ovu rieč njegova umnoga slavitelja, Milivoja Šrepela, — bez broja kano cvieća po polju. A radi nerazstavne im sveze sa životom pjesnikovim, mora se moj današnji kratki razgled po nebrojenih pjesničkih umotvorih svetčarevih ticati i slavnoga vjekovanja njegova.

II.

Čim god. 1835. osvanu Gajeva „Danica“, naskoro se javi u njoj svojimi umotvori i naš slavljenik, tada 16-godišnji djak završnih gimnazijskih razreda, pa zatim slušalac 1-a filozofškoga tečaja u Zagrebu, miljenik svojih profesora i drugova. Gaj i Rakovac i Ivan Mažuranić s hvalom i svjetom primahu njegove prvenice pjesme godinâ 1836. i 37., prigodnice, ali srca izjavnice. Od 1838. do 1841. nastavi, razmače i usavrši svoj pjesnički rad, učeći na gradačkom sveučilištu upravne nauke s primjenom na krajišku službu, a uza to slušajući este-

tiku (prof. Muhara) i slovensku književnost (prof. Kvasa), i milo družeći se sa slovenskimi rodoljubi, rječit vjestnik ilirstva i dobrovoljni učitelj čistoga jezika hrvatskoga, kojemu predobi i pjesnikinju Dragoilu Jarnevićevu i u kojem bijaše svjetnik Vrazu, što no njemu šiljaše iz Zagreba svoje „Djulabije“ na pregledbu.

Svršivši nauke u Gradcu započe krajišku upravnu službu u Petrinji, a prvim mu glavarom bude Mojsija, Baltić, vještak upravni, pravi rodoljub i prijatelj naroda. Njemu posveti ugledni već tada pjesnik svoje prvo djelo „Pjesme“ godine 1842.; bijaše to skup malo ne svih njegovih pjesničkih umotvora počam od 1835. pa do tada. Ovo krasno djelo navješćuje, kao zora dan sve potonje, dašto sve više usavršavano, pjesnikovanje njegovo, to glede uzoritih misli i smjera, to glede velikoga umieća u jeziku, u metrih, u srokovih. Prva u zbirci pjesma, oda „Vila ilirska“, kaže pjesnikov rodoljubni i prosvjetni program, koji je on dotjerivao i provodio svega vieka svoga, ovako: „Sve što je liepo, dobro, istinito, što je uzmožno, junačko i vriedno, to, u krasno odielo uvito, vila ilirska žudi kazat ti zajedno“; ona mladiću kazuje svetinje roda, junačke djedove, pak umjetnosti cieniu, mir u slavi s poklikom „rod svoj ljubi“, pa molitvu Višnjemu; takav u sreću božji plamen učinit će, te ne će biti „pröpâda naroda, domu bit će sretnija zgoda“. Druga oda, uzvišena poleta, nazvana „Braći Ilirom“, veliča pobratimsku slogu ilirskih grana, koju zapodjede Hrvat — pod okriljem baštinjenog državnoga sklopa, gdje je „sveto zvanje“ „stajati uz svoj jezik, uz svoju slobodu, pravo“, pa tako „stić će svaki narod blagostanje.“

U zbirci je odmah druga po redu „Sinovska uspomena majci“: pjesnikova bol za majkom posvećuje se radom za domovinu. Ovo idealno dvojstvo pjesnik

dopunja i trećim ljubljenim bićem — u čuvstvenoj pjesmi „Sinak majci“, gdje pjeva, da bi najveća blaženost pjesniku bila u onom blagoslovu, koji bi majka — i rođena i domovinska — dala njegovu spoju s odabranicom srea njegova. Ovoj je posvećen niz ljubavnih pjesama, koji se razvija kao nekim uvodom, pa zapletom i razpletom. Uvodne pjesme, nježne i srdačne, kriju ime drage, tek nagovješćujući ju, da je ona „angjeosa ilirskog neba“; sredinu i zaplet čini stručak od 5 šalnih pjesmica o dvjema tudjinkama, koje misle, da njih naš pjesnik pjeva, dok pjesnik ne prokaže pravo ime; razplet i konac niza slavi ljubljenu Slovenkinju, te završuje, da je njemu sve u svijetu dom i odobran draga. Osobite su i za sav potonji pjesnički rad slavljениkov obilježne tri pjesme, reć bi domadarke, živo prikazujući i slaveći svaka po jedan pučki liepi običaj od starine, vriedan, da se i u višoj prosvjeti narodnoj užuava. Prvoj je naslov „Smilje i kovilje“, a misao joj kaže prva kitica ovako: „Tebi, evieće, rodu mome milo, tebi, krasno smilje i kovilje, koje si mi majci drago bilo, koje kod nas milim se pošilje, tebi iz dna srca mog mladjana budi pjesma ova izpjevana.“ Drugoj pjesmi, jednako uzoritoj, a sastavom osobito sretnoj, motiv je liepo pučko prirećje: „Ako bog da“. Treća, sastavom krilata popievka, slavi običaj pučkoga propjeva „oj“, napose, kako se njime izjavlja ljubav naroda za prirodu, a nada sve ljubav njegova za svietao mać, za rod i krasne djeve, pa na koncu pjesnik svoju dragu pozdravlja takovim propjevom. Opet posebice su dvie glasovite popievke, miljenice mladosti i naše i nekoliko jur naraštaja, „Pjesma brodarska“ („Oj, talasi mili, ajte“), izvrstna kompozicijom uz idealni sadržaj: Bog, dom, porodica. Drugoj je naslov „Pjesnička igra“; ona lebdi kao dražestno trepćenje lep-

tirića i šušti svojimi onomatopojami. U vrst romance i balade, koju naš slavljениk poslije njegovaše toli obilno i slavno, ide jedna, ali vriedna; naslov joj je „Čudna običaj“; dražestnim sastavom kroja umjetničko-narodnoga prikazuje, kako se dvoje dragih dariva cviećem. Njekoliko pjesama spada u vrst prigodieća, koju će poslije u velike njegovati naš slavljениk; jedna od njih, iz god. 1837., na skoro bude prevedena na česki. Ima i niz domišljatih zagonetaka, koju će vrst i poslije njegovati naš slavljениk. Osim izvornih ima povorka izvrstnih prievodnih, medju njimi osobito krasni prievod Schillerova „Zvona“, primljen najvećom pohvalom vrstnih sudija; ipak dotjerivaše naš slavljениk prievod „Zvona“ drugom i trećom preradbom u razmaku od mnogo godina.

Upravničkim radom od g. 1842. do 1844. privodio je u životnu zbilju svoj pjesnički program: istinu, dobrotu i ljepotu, neumornom pomnjom nastojeći oko čestitosti, prosvjete i blagote puka. Dok kod Divuške satnije (u Pounju) služasa, bijaše četnikom u Kostajnici Gjuro barun Jelačić, slavno ime, koje će se s pjesnikovim združivati svega potonjega vieka, a u Podovih bijaše satnikom Bosanac, vrstan pjevač i napravljač napjeva, te naš pjesnik za nj tvoraše nove davorije: to prijateljstvo, pa slavne uspomene sela Zrinja, pa vrednoća puka i uspješni rad za puk — sve to, uz vjeru uztrajnu i nadu glede željkovane Slovenkinje, sastavljaše sreću pjesnikovu. Iz Divušâ, gdje je jur tada ugledao njekeje motive svome mnogo kašnjemu romantičnome epu „Ani Lovičevoj“, dodje g. 1842. u Glinu k štopu I. banske pukovnije; ovamo poslije dodje za pukovnika Josip barun Jelačić, kojemu na čast spjeva glasovitu „Ljubimo te, naša diko“. Kod posvećivanja novih pukovnijskih zastava izadje knjižica, gdje su, uz po-

svetnu besjedu rodoljubnoga župnika Marića i uz govor Jelačićev, otisnute i njekeje prigodne pjesme našega slavljénika, pa i ona glasovita „Oj Banovci“, koja uskladana postade najmilijom koračnicom u krajiških pukovnijah. U Glini sastaviše pod okriljem pravdoljubna i napredna četnika, baruna Geramba, ljubitelja franceske poezije, naš slavljénik i njekolicina mladjih častnika slobodoumno društvance, koje se odrješito protivljaše nepodobam u javnih poslovih, a spomen i učinak onome drugovanju javi se u njekih pjesmotvorih svetčarevih, pa i u humorističnom epu, koji izadje g 1844., a jedini je te vrsti u našoj knjizi; naslov mu je „Zvekan opet na svijetu“. Ep ima osam spjevâ, uvodni i 7 ih nazvanih po danih tjedna; u desetereih je, u sroku su po dva posobca, počesto su srokovi neobični a savršeni, protkan je zgodnimi narodnimi poslovcami, jezik je biran narodni, najpače šalne mu osobine, a gdješto se upliću šale u mješavini latinskih ili inih tuđjih rieči s hrvatskimi, ili u dialektu kajkavskom ili u lokalnom smiešnom izgovoru štokavštine. Duhovitim šaljivim slogom, gdjekojom parodijom a s rodoljubnom svrhom šiba ep glavne poroke tadašnjega našega zagrebačkoga društva, navlastito smiešno povadjanje za tuđjimi jezici i navikami; ali uz taj koreći podsmieh glasi se i sjetna rodoljubna briga i čeznuće pjesnikovo za dalekom dragom.

U jednom spjevu preporuča pjesnik pravi prosvjetni i naučni način; taj nije formalnost latinštine, nego realnost prirodnih znanosti, pa zorno upoznavanje svieta i ljudstva, pa prisvajanje živih jezika svjetskih, pa estetika, a osobito oplemenba srca; glede toga kaže pjesnik: „Um i srce naobrazit treba; jer bez srca mjesto angjeo neba vrag ćeš biti i rodu i domu, prokletstvo će sliedit tragu tvomu“. Poslije satiričke prikaze o lako-

umnoj ljubavi slavi pravu ljubav ovako: „Oj ljubavi, iskro ti nebeska, kôm na zemlji nebo nam se ljeska, koja kriepost ôbićâš nam dati i u svietu sveg si liepog mati“ . . . „Jednog puta ja sreću okusih, koju ćute čisti raja dusi, jer djevojče ljubljah raj u slično, glasom slavno, a dobrotom dično; raj mi ona i sve blago bjaše, a u meni pokoj ona imaše.“ Završni spjev počinje slikom željkovane pjesniku obiteljske sreće sa žudjenom dragom. Zatim prikazuje vieće glavnih ilirskih pjesnika u Narodnom Domu; svakoga slavi jezgrovitom oznakom njegove izvrštine, a ime svakoga naznačuje domišljatom igrom u rieku; svaki pjesnik kazuje svoj savjet, kako „da pjesništvo dičan mah dopane i prosvjetu razstre na sve strane“. Zatim mladi pjesnik, dašto na usta svoga gosta Zvekana, iznosi pred odlično vieće šalnu ocjenu o pogrješkah to oblikovnih to sadržajnih u pjesmotvorbi, pa okrenuv u zbilju, zahtieva ovo troje: jasne misli, blage ćuti i ćudorednu svrhu. (Ovih dana s radošću čitasmô gotovo iste zahtjeve slavnoga ruskoga starca Tolstoga). Pjesnička ozbiljna sjednica završuje se šalnim prizorom, deklamacijom baladne parodije, koja pjesnikova gosta Zvekana spravi opet u grob; pa njegovim pokopom u Brubnu šalno se završuje ep.

Naš slavljenik nastavljaše upravnu službu u raznih banovinskih mjestih, poimence u Gorah, u Maji, u Vrginmostu, na sreću i tamošnjega puka i hrvatskoga književnoga jezika, kojemu on svuda po Banovini te svih onih godina pridobivaše izvrštine i krasote najljepšega štokavskoga govora; ujedno crpaše iz tamošnjega života pučkoga i častničkoga gradju i povode za mnoge svoje potonje novele i pjesme. Kad god. 1848. Josip barun Jelačić bude imenovan banom, udesiše mu oproštajno slavlje u Glini Marić i naš pjesnik, koji njemu i udesi

za tu prigodu govore, a s narodnim zaglavkom: „Što Bog dađe i sreća junačka“, pa to postade običnim banovim upiskom na slikah mu. K banskim konferencijam za preustrojb u pravu u Krajini pozva Jelačić u Zagreb i našega slavljenika, koji, vršeći bilježništvo kod onoga viećanja, pokuša izhoditi, da bi se odmah uveo hrvatski jezik u sve grane krajiške uprave; tada spjeva proslavne pjesme i banu i Metelu Ožegoviću. Vrativ se opet u svoje tadanje službovno sielo, Vrginmost, opravljaje velik upravni posao za vojsku radi rata, a dostade se nekriv i sukoba, kojemu kratkotrajne posljedice opisa mnogo godina poslije, u pripoviesti „Kod profuza“. God. 1850. 7. srpnja dočeka sreću života, uztrajno žudjenu jur deset godina. Gradačke pjesme njegove Slovenkinji Mini sada postadoše zbiljnim životom: vjenča se u Jelšanih, u Istri, s Vilhelminom, sestrom odlična goričkoga rodoljuba, odvjetnika dra. Lavriča.

God. 1852. po preporuci Petra Preradovića, koje će ime biti trajno u slavnom spoju s imenom Ivana Trnskoga kao dvaju naših Dioskura, bude pozvan banom Jelačićem u Zagreb k odjelu krajiške uprave, pa tuj ostade do g. 1854. Iz onoga je doba niz krasnih njegovih umotvora, izašlih ponajviše u „Nevenu“; amo ide uzorna sastavom i prikladnošću za deklamaciju pjesma: „To bi liepo, krasno bilo“, pa uzorni prievod českoga „Kraljodvorskog rukopisa“, pa jednako uzorni prievodi iz ruskoga, poimence Puškinova „Kavkazkoga zarobljenika“ i „Bakčiserajskoga vodometa“, pa Deržavinove ode „Bogu“. Medju izvornimi pjesmami znamenita je kralatica „Peru pjesnikovu“, što je plamenit program pjesnikov; radi te pjesme dađe ga staviti pod iztragu bečki ministar policije, ali ga je ban Jelačić štitio, a sam se hrabro branio.

Iz Zagreba dodje 1854. god. po želji pukovnika Antuna baruna Benka k 1-oj banskoj pukovnji u Glinu, gdje ostade do 1858., a srećom za hrvatsku knjigu nadje se tuj opet s Preradovićem. Uz velik upravni posao pišaše za „Neven“; medju inim prevede Puškinovu pripoviest „Plemkinja seljakinjom“; Šulku za „Rječnik“ davaše gradje i izpravaka iz svoje obilne zalihe krasnih narodnih rieči i rečenica, koje bješe po svoj Banovini kroz više od deset godina sabrao pamćenjem ili zapisom, a pjevidruga Preradovića svjetovaše glede jezika. Naš slavljenik označi u vlastitom vjekopisu umno druženje skladne četvorice: Benka, Preradovića, brata sa sjevera Bloudeka, i sebe, ovako: „Ne može biti zabavka ugodnijega i plemenitijega od takovih domjenaka“. A ja ću naslutiti, da je iz onakova umna i ugledna druženja nikla mnoga tankočutna i duhovita, psihologijski istinita prikaza u potonjih novelah i pjesmah slavljenikovih. God. 1858. bude premješten u Mitrovicu, sielo petrovaradinske pukovnije, gdje se za svoje upravljanje zadobi najveću priznaju od svih 12 satnija pukovnije i od pukovnika Pavelića. Ovoga nasliedi Benko; i tako se kao pravdom providnosti opet sastase glinski prijatelji. Od kolovoza one godine do pod kraj 1860. bijaše upravnim kapetanom u banatskoj Bieloj Crkvi pod pukovnikom Aleksom Kukuljevićem; tako upoznade i svojim uzornim upravnim radom unapredi i taj najiztočniji dio Vojne Krajine. U Bieloj Crkvi nastavi započeti jur prije svoj znameniti prievod Puškinova „Onjegina“; ovdje spjeva krasnu odu „Slava mladosti“; spjeva niz uzoritih pjesmica za mladež, namienjenih čitanci pučkih škola; objavi u Novosadskoj Danici nekoliko umotvora svojih, medju inim izvede iz pučke priče srbskih Podunavaca humorističku pjesmu krasna umjetničkoga sastava, pod imenom

„Babakaj“; obradova pjesmom klanjalicom i Šulka i Zmaja Jovanovića. Za službovanja u Bieloju Crkvi bude pozvan u Beču k povjerenstvu za izradbu zakonskih upravnih preinaka u Krajini, i tuj se spojiše s njegovim opet dva slavna krajiška imena: na čelu povjerenstva bijaše Josip barun Filipović, a članom Zastavniković, slunjski pukovnik. Koncem 1860. godine bude po želji svojoj premješten u Karlovac k upravi slunjske pukovnije, pa i ovdje, kako svagdje, uredi i usavrši upravno poslovanje na veliku korist puka.

Doba njegovo u Karlovcu sjajno je njegovim pjesničkim radom, a znatno i javno-političkim, kojemu su opet posljedci u književnom njegovu radu; bijaše Josipu Filipoviću sekretarom pri narodno-erkvenom srbskom kongresu u Srijemskih Karlovcih, poslije ga za hrvatski sabor izabra svojim zastupnikom slunjska pukovnija, a sabor bilježnikom i članom adresnoga odbora, kojemu bijaše on uresom uz Račkoga, Mrazovića, Perkovca, pa se s njima i sa Strossmayerom sprijatelji za vazda. Obilan je i sjajan njegov pjesnički rad onoga doba, u kojem se iztiču „Kriesnice“, velik umotvor lirske vrsti ljubavne i rodoljubne, pa dva epa: vjersko-povjestni ep o slavenskim apostolima Ćiril i Metodu, i herojski povjestni ep o sigetskom junaku Nikoli Zrinjskom. U karlovačkom „Glasonoši“, kojemu on bijaše duševnim temeljnikom, sinuše g. 1862. njegove „Kriesnice“, bez njegova imena, a s imenom g. 1863. sabrane u I. knjigu; II. knjiga „Kriesnica“, kojoj je rodište u Karlovcih i Zemunu, izadje g. 1865., a treći im dio mnogo poslije, istom g. 1881. Pojav prvoga diela „Kriesnica“ pozdraviše s uzhitom naši književni prvaci. Preradović, pitajući za ime pjesnikovo, još neočitovano, nazva ih najboljimi našimi pjesmami novoga doba; Sundečić napisa o njih, da su vienac od 50 diamanata,

kojim je na čelu pjesma kao alem-kamen dragi; u slovenskih novinah Ivan Macun kaza, da po visokih mislih, po dubokih čustvih, po rodoljublju žarkom i razbornom vriedi ovo djelo kao malo koje u jugoslavenskoj književnosti. A ja, složno sa Šrepelom i Tomićem, kažem, da I. dio „Kriesnica“ prikazuje uzor kćeri Juga (pjesme i jesu posvećene „Hrvaticam, Srbkinjam i Slovenkam“), uzor svakom ženskom izvrštinom i rodoljubljem; uzor pjesnikove ljubavi, uzor krasne djevojke domorodke, kućanice, razumnice, bogoljubnice. „Kriesnice“ su lirsko-didaktične pjesme, skroz izvorne zamišlju, sadržajem i oblikom, obilate milinom, srdačnošću, jednostavnošću. „Kriesnicami“ pjesnik provodi u lirsko-didaktičnoj vrsti svoje načelo, da je pjesničkoj umjetnosti zadatak: istina, dobrota, ljepota, a tako, da dobrota rukovodi i za sobom povodi istinu i ljepotu; u „Kriesnicah“ je ta dobrota svietao obraz i radina ljubav za domovinu. Psihologijska njihova istinitost u tom je, što im se očito pozna, da su varnice iz srca pjesnikova, zbiljni doživljaji njegovi. I u „Kriesnicah“, kako u svih njegovih glavnih umotvorih, postaje pjesnikov život pjesmom, pa za to je i pjesmi njegovoj težnja i svrha, da postane životom. — U drugom se dielu „Kriesnica“, 1865., nastavlja sjaj i žar prvoga, a pridolaze odjeci pjesnikovu boravku u Sriemu i susjednih krajevih; u trećem dielu, koji na prekide izlažaše u beletrističkih časopisih, a skupljen izadje tek g. 1881., nižu se pjesme raznim gospodjam i djevojkam iz triju grana jugoslavenskih. Tako sva tri diela „Kriesnica“ zajedno obuhvaćaju sve grane i krajeve i slojeve našega naroda, pa su u III. dielu klanjalice i dvjema odličnim moslimskim Bosankama: Kapetanović-aginici i Fadil-pašinici. U dopjevku kaže pjesnik svoju veliku namisao ovako: „Stvoriv čudo, liepu ženu, daj joj

Bože, duši sjaja samo smjeru uz višenu, u sreću nam zavičaja“.

Iste godine 1863., kad se naš sviet razblaživaše lirskimi dragotami „Kriesnicâ“, dariva ga naš slavljениk i epom o blagoviestnom radu solunske svete braće Ćirila i Metoda, preznamenitih za svu prosvjetu i poviest slavensku. Krasni ep prikazuje u pet spjeva, razvojem peterodjelnim poput dramskoga, rad blagovjestnikâ najprije pripravnih te kod neslavenskih naroda, a zatim (u II. spjevu) u Rastislavljevoj kneževini Moravskoj, pa njemački odpor poradi slavenskoga jezika za sveto pismo i za službu božju; pa (u III. spjevu) pohod braće u Rim, gdje oni, suzbivši objede neprijateljske, slave slavensko crkveno slavlje, ali u brzo Ćirila smrt stiže i dirljiv mu se pogreb čini; pa u IV. spjevu, kako sam Metod širi blagoviest i slavensku službu božju kod panonskoga kneza Kocelja, kako se njoj i u hrvatskoj državi začne pobjeda, kako Metod ponovi djelo u Moravskoj, ali tuj nesretni upor Svatoplukov proti knezu Rastislavu baci u tamnicu blagovjestnika, a kneza u sljepoću i sužanjstvo, dok se Svatopluk ne pokaja i ne obrati te Metodu nadbiskupsko pastirstvo uzpostavi i proširi; u završnom (V.) spjevu svetčano pristupa u Velehradu česka knežija (Borivoj i Ljudmila) pod okrilje blagovjestnika Metoda, koji zatim po treći put ide u Rim i opet se ondje brani i obrani od njemačkih objeda. Jezgrovitom jednostavnošću kaže pjesnik: „Tako svetac svetinju izbavi. Trudoljubno, hrabro izvojeva, svete knjige da nam Rim odobri i sloviensko liepo bogoštovlje, i da nitko više vlastan ne bi napadat nam tu svetinju staru“. Pri kraju prikazuje se posljednje sveto djelovanje Metodovo u Moravskoj i posljednja mu služba božja u oči slućene smrti; pjesnik kaže: „On od kneza i od ućenikâ i od puka liepo se

oprosti, blagoslovi kneza posebice, blagoslovi narod, učenike, a ovijem jošte svetac reče, da ne dadu muževno si srce nikakvijem prestrašiti strahom, da je i njim, kano božjoj vojsci, postajati na strašnome mjestu, i da ljudskog ne plaše se suda! *Majčin jezik čini crkvu majkom!*“ (Ovaj krasni stih poslovičkom jezgrovitošću zbija u pet rieči ideju cieloga epa. Pa to je jedno od odličnih obilježja umjetničkome slogu našega svetčara, da dočim upotrebljava epsku zornu i jasnu, a zato ujedno izboritu potankost, često iznenadjuje izvanrednom kratkoćom u izricanju misli velika obsega i dosega). U ovom je vjersko-povjestnom epu slavni pjesnik, prema svome umjetničkome načelu — za istinu, za dobro i liepo —, prikazao po izbor najznatnije i najobilježnije povjestne činjenice, da svomu narodu, koji do tada nije imao ni pjesmice umjetničke o blagovjestnicih svojih, poda o njima ep dostojan jednostavnošću istine i iskrenošću uzvišena ćućenja vjerskoga i narodnoga. Sastavna je ljepota ovoga epa medju inim u tom, kako se njeke sjajne misli i pjesničke slike — reć bi kao misli vodilje — ponavljaju jednako ili uz prikladnu preinaku na raznih mjestih epa, te mu čine krasan jedinstven vez; tako se uvodne sjajne slike, o krstu u Slavenstvu i o svetoj braći blagovjestničkoj, djelomice vraćaju na trima sgodnim mjestima u II.-om spjevu, gdje se slavi i bratska ljubav blagovjestnikâ, ka kojoj ih majka na oproštaju zaklinje svojom majčinom ljubavlju, pa taj motiv bratske ljubavi, da „brat brata nikad ne ostavlja“, — što pjesnik kaže i razumieva takodjer simbolički, za narode slavenske —, vraća se u III. spjevu na samrti Ćirilovoj, a dirljiv estetički suprotak onoj bratskoj svojtljivosti i nerazdružnosti čini u IV. spjevu nemilosrdna zlost Svatoplukova proti Rastislavu, pa u V. spjevu sv. Metod,

kad krsti i vjenča česki kneževski par, krasno ih uči i o nerazdružnosti bračne ljubavi. Drugi je vez medju raznim čestmi ovoga epa uzvišeno pobožno čuvstvo, a tomu je i poseban izjav u posebnoj himni II. spjeva, kojoj je naslov „Hvalopjev“, a uvodne joj kitice kažu: „Krili mi se, krili, pjesmo roda moga, nebu pod oblake do višnjega Boga, razigraj, uznesi sreća vjerna puka, da nam bude glasom djeda i unuka“. Liepo se prepliće epom i misao o odlici starohrvatskoga jezika u bogoslužju; tako u IV. spjevu kaže pjesnik: „Liepo moje primorje hrvatsko! Ponosi se, Senju na kamenju, ponosi se svojim starim pravom, povladjenim tisućom godinâ, a branjenim pobožnošću puka i njegovih svijesnih vladika“. Pa ovom mišlju, za ovo dobro, pjesnik i završuje svoj ep ovako: „S toga jedan glas je po narodu; glas se od *mog* otiskuje sreća: kano što je Senju na kamenju, *tako* da je po svoj domovini: gdje se u nas slava božja pjeva, da slobodno majčin glas zamnieva, da u ime Cirila Metoda glas taj bude *svjetlom* milog roda“. Tako je naš slavljjenik krasno proveo ovaj glavni motiv svoga epa: u medjusobnoj svezi majka rodjena, majka domovina, i majka crkva; sve tri uče, svaka svojim glasom, jedno: ljubav.

O drugom povjestnom epu slavljjenikovu, iz g. 1865., o „Nikoli Zrinjskom Sigetskom“, što da danas u pospjehu kažem, nego da je prvome epu vriednošću blizanae, ali osobac svojim herojskim sadržajem. Njemu će — mnogo godina kasnije — sliediti opet junački ep: „O banu Petru Berislaviću“. Krasna sveza obojih junačkih epa sa životom pjesnikovim pokazat će se za malo časa.

U upravnoj službi postade 1864. četnikom, a 1867. podpukovnikom. te bude predstojnikom krajiškome

upravnom odjelu u Zagrebu. Tu, pokraj velikih službenih poslova, razvijaše ogroman pjesnički i prosvjetni rad, osobito pomože osnovati „Vienac“, kojemu i to ime dade te mu pri početku i tiekom više godina obstanak davaše eviećem i voćem svoga rukosada, pa i zagovorom svojim; jednako pomagашe Svetojeronimsko društvo, te proslavi društvo i sebe najpače poučnom uзор-pripoviedkom: „Učitelj Dobrašina“, kojom stavi harni spomen i oteu svome i istarskome rodoljubu biskupu Dobrili. Početkom sedamdesetih godina pomože i zaštiti svojim svjetom i ugledom mladje književnike, na čelu im Ivana Dežmana, kod obnavljanja Matice i pravilâ joj. Znamenito sudjelovашe više godina u odboru za hrvatsko glumište; ovome podavaše mnogo krasnih prievoda i njeholiko izvornih umotvora, a njeke glumce i glumice, što no do skora izadjoše na glas, upućivашe u krasno i čisto hrvatsko besjedjenje.

Svoju izvanrednu dobrotu prema narodu i ujedno odličnost svoju u obćenju najtanahnije vrsti pokaza i 1869. godine za putovanja Njegova Veličanstva Krajinom, bivši pridiljen previšnjoj pratnji, da bude posrednikom previšnjega obćenja s narodom. Iz vlastoručnoga opisa svetčareva spominjem, da je on onom prilikom „bio na audiencijah moliteljâ, pa u svakoj bolnici, u svakoj tamnici tumač svakoj želji i potežkoći i naviestilac carske milosti, a uzkliei hvale i zadovoljstva tja i odbijenih molitelja kazivahu, da je pravu žicu pogodio; na oproštaju dostane se najviše naustične priznaje pred prisutnimi ministri i bude istom zgodom izvanredice imenovan pukovnikom izvjestiteljem kod glavnoga zapovjedništva u Zagrebu“. Visokimi redovi bješe odlikovan jur g. 1863. i 1864.

Na vršku svoga sjaja pokaza se njegova upravnička vještina i muževna rodoljubnost — što su dvie hrani-

lice njegove pjesničke tvornosti —, kad mu bijaše g. 1871. i 1872. rukovoditi prielaz pukovnijâ križevačko-gjurgjevačke u prvu od Krajine nastalu županiju i pripraviti ondje prve ustavne izbore za hrvatski sabor. Uzorno svrši prvi posao, a kad mu glede drugoga posla uporno nalagahu, a on se uztrajno protivljaše, da bi predobivao narod za saborske izbore po nenarodnoj volji, on položi, žrtvovav svoju velikožupansku čast i steče za svu budućnost protivštinu onih, čijoj se volji on tada uzprotivio. Za njegovim primjerom listom se povedoše područni mu upravnici, na čelu im doglavnici i književni sljedbenici Bude pl. Budisavljević i Lav Vukelić; zaredaše izjave županije u njegovu čast i slavu, a kod izbora za sabor narod županije, dajući izgled svoj zemlji, listom izabra zastupnike po narodnoj volji, na čelu im Ivana Mažuranića, budućega bana. Tako on žrtvovanjem svojim izadje pobjednik u sukobu, u kojem stajahu uza nj dva idealna djevera: njegov prijašnji ep o junaku Sigetskom, i njegov budući ep o junaku Petru Berislaviću, koji već tada u duši njegovoj čekaše da svane. To su sveze medju njegovom pjesničkom umotvorbom i životnim radom njegovim. Pri odstopu odlikovana Nj. Veličanstvo komturskim krstom reda Franje Josipa I.

Tada se nastani u Zagrebu na trajno i nastavi svoj obilni prosvjetni i književni, a napose pjesnički rad. Bivši dodieljen glavom zapovjedniku gjenearalu bar. Molinariju, opravi velik književni posao: prevede, stvarajući obilje stručnih rieči hrvatskih, djela znamenita za gospodarstvenu upravu Krajine: „Ob oskudici vode u gornjoj Krajini“, „O regulaciji Save“, „O Krasu gornje Krajine“. Uza to trajahu posljedice županovanju bjelovarskome. Vojskovođa Josip barun Filipović, kad polažашe u Bosnu, uzalud nastojaše, da

s njime ide i naš slavljenik, kako je nekoliko godina prije ban Mažuranić uzalud želio postaviti ga velikim županom na Rijeci. Slušaše još pod zapovjednikom Franjom bar. Filipovićem. God. 1885. 1. prosinca, poslije 44 godine službe, stupi u mirovinu.

III.

Ali službeni mir bijaše njemu još podvostručen dragovoljni rad u pjesničtvu, znatan još i nedavnih godina pa i ove svetčane, pak rad u gotovo svakom području narodne prosvjete, rad u mnogih te struke društvi i časopisih, od prije postojalih ili na novo nastalih. Medju inim je nezaboravan njegov rad oko osnutka i napretka društva za „Plitvička jezera“, kojim je on krasnim soneti te inimi umotvori pronosio slavu, a prohodnost po čarnih im vidicih uvećavao vlastitom rukom ili nadzorom; nada sve divan bijaše njegov, u dobi od 82. do 87. godine, predsjednički rad za društvo „Hrvatskih književnika“, kojemu je on sam pribavio znatnu društvenu glavnicu gotovo nebrojnim pismenim zagovorom, počesto u duhovitu pjesničkom obliku.

Nebrojan i neprocjenjiv poklad pjesničkih mu umotvora, tijekom svih tih godina mira umnažan, zastupajući gotovo sve vrste i suvrste, koje poetika pozna, iznosio bi više od desetak svezaka skupna izdanja, koje što skorije izvesti dužnost je nas hrvatskih književnika i našega naroda. U taj skup spadaju — nebrojeći jur izdane dvie knjige sabranih djela — mnogobrojne i mnogolike uzorne epske „Pričalice“, pa krasne lirske pjesme „Zvonjelice“ i „Krilatice“, pa refleksivne pjesme „Domišljaji“ i „Zagonetke“, pak pod imenom „Klanjalice“ i „Tužaljki“ mnogovrstne pjesme nazivom „prigodnice“, ali prave glasnice

pjesničkoga srca, jer su nikle iz žive samilosti ili saradosti njegove prema osobam ili događajem dostojnim njegova sućutja; slična su poriekla mnogobrojni njegovi „Proslovi“; nadalje su žarke pjesme „Vragolanke“, pa „Rugalice“, pak niz glumskih umotvora; zatim tridesetak krasnih pripoviedaka, većinom dokumenata života krajiškoga. Poseban odjelak činio bi niz putopisnih, pa šaljivih, pa još inakih beletrističnih sastavaka u prozi. K toj povorci od više svezaka izvornih pjesničkih tvorevina pridolazi još nekoliko svezaka prievoda: to bi bile dvie tri uzorne antologije iz svih slavenskih i svih glavnih zapadnih književnosti, i to po izbor pjesama i drama i pripoviesti. Doista: kako da se zahvalimo slavnome svetčaru za tolike darove, kojim broja nema kako ni evieću po polju? A da se nagoviesti dragocjenost njihova, podat ću prije konca još označje o dvjema epskim umjetninama iz posljednjih 20 godina slavnoga našega svetčara.

U svojoj 71. godini izdade prekrasan romantični ep „Ana Lovičeva“. Kostajnička povjestna predaja glede Ane Lovičeve bilježi, da je god. 1630. na Sv. Tri Kralja djevojka izdala Turkom kostajničke pobožnike, sakupljene u samostanskoj crkvi sv. Ane kod Kostajnice. Slavni je pjesnik malne 50 godina prije nego što pisa ovaj ep, sam gledao, služeći u Pounju, poimence u Divušah, kamo spada i Zrinj, — kako se na zboru sv. Kati Divuškoj zavjetuju ne samo kršćani nego i rišćani i moslemi. Ovaj od starine složni običaj spoji pjesnik s prikazom o onoj izdaji, a veleumno domisli psihologijske povode i potresne učinke izdaji Ane Lovičeve, pa povjestni prikaz spoji s obitelji Zrinovića; još prida lirski prikaz prirodnih krasota u Pounju. Tako stvori lirsko-romantičan ep, u kojem silna strast ljubo-

morna i požrtvovna čista ljubav vode borbu i tragički završuju. U tom je epu slavni pjesnik ujediniio svoje lirsko i svoje epsko veliko umieće, protkao ga svojim žarkim rodoljubljem, koje hoće složiti braću razvadjenu, i svojom ljubavlju za prirodne krasote, pa je lirici i epici podao pokretnost i potresnost dramskoga razvoja; tako je stvorio velepjesan, — jedinu takova sastava u našoj knjizi, jedinu i umiećem raznolika metra: u dvadeset spjevâ epa to kratkih to duljih dolazi gotovo u svakom drugačiji metrički oblik, svaki prilagodjen sadržaju spjeva, a svaki po izvoru narodan.

U pospjehu mi je prieći na ep iz 76. godine slavljenikove; to je junački ep o Petru Berislaviću, Trogiraninu, slavnom biskupu, rodoljubnom banu državniku i vojskovođji iz početka 16. vieka. U epu su spojeni s povjestnom istinom mnogi dirljivi odjeci vlastitih pjesnikovih doživljaja, čuvstava i čina. Poslije krasna projemija crta se državnički rad Berislavićev, bezuspješna ponuda njegova, da bi Dalmaciju opet izvojštio od Mletaka; zatim stradanje hrvatskih zemalja od Osmanlija za Petrova prednjaka na banstvu, nejunaka tudjinca, pa nastup Petrov na banstvo uslied obćega narodnjega zahtjeva, pa njegove odluke za obranu domovine i u tom smjeru znamenito njegovo historijsko pismo papi; onda jezgrovit i slikovit, stručnjački i ujedno pjesnički opis prve banove pobjede nad Turci kod Dubice. Prije bitke a poslije službe božje, krasan je govor banov hrvatskoj vojsci; iz njega spominjem ove stihove: „Pozdravljam vas, božji borioei, zaklinjem vas, hrvatske junake: kad zabieli sutra zora biela, da mi i vi osvanete vedri, svi na mahu bodri pregaoci, svi si obraz gotovi osvjetlat, pa da hrabri jurite mi napried, nikada mi da ne uzmićete, svi da svuda udarate složno, ko oluja da navaljujete; junački je poginuti ljepeše, nego

I' tako stradat uza svoje, a junaci, koji brane svoje, mriet za svoje nikad se ne boje". U opis bitke dubičke umetnuta je, krasnim estetičkim suprotkom, idilna slika milotne prirode u onom kraju, po vlastitom pjesnikovu očigledu, ovako: „Dotle biskup i ban Berislavić brdinama Majurskim na vršku prilike je uzeo razmatrat silnoj borbi, svojim prvinama, pak je gledô miran, gdje se ravan Posunjska svjetluca biser-rosom po grmlju i travi, kuda se sežu prve sunca zrake; gledô, te mu mililo se, kako bielovačka, gradunska se brda sutonice iz prieka zelene; Berislavu vojvodi nad glavom uzdigla se ševa u zrak božji, nad njom glasno trepeće, pjevuca, iz grma se čuje kosov zvižduk, sva se narav, reko bi, veseli: vedar, tih je to svanutak dana“. Ali u suprotku s prirodnom idilom nije samo bitka, nego i biedno stanje tamošnjega puka, što pjesnik opisuje dirljivo i ujedno s klasičnom jednostavnošću, ovako: „Ali nigdje ponad zaseokom ni pramečak dima ne diže se: kud se Osmani slegnu taboriti, nema ondje daška živoj duši, nema bielu ognjištnome dimu laganoga pramanja po zraku; pak se snuždi Berislavić bane, što mu narod hrvatski jadovit u toj krasnoj plodnoj postojbini nema kada težat niti žeti, — kad li onud pljačkat uzmu Turci, nema sviet se drugamo zaklonit, već na gorske glavice i kose, gdje pod vedrim nebom a bez ognja te u strahu danuje i noći“. Poslije pobjede, s koje bana slave domovina i Rim i kralj, crta pjesnik, iz svoga bića i iz bića krajiških znanaca svojih, pravo junačko držanje banovo ovako: „Berislavić s pobjede se prve, sa slavlja se ne pomami junak, ne vrže si tek na čelo vienac, ne ponese čela svog visoko, veće brižljiv, strpljiv na mukama, udruži se junačke u posle s Blagajima, Zrinskim, Frankopanma“. Nižu se i drugi hrvatski junaci, pa zatim nam pjesnik uzvišenom prikazbom, divnom rječitošću

meće na oči i na dušu tadanje doba, te ga gledamo i ćutimo, kao da je sada, ovako: „Da se komu bratu sadašnjiku stanu redat nebeskom po svodu te pred očma prolaziti mimo oni dani, oni crni dani nesretnog nam hrvatskoga roda: svakom bi se činilo za cielo, da vjekovit to je gruh oluje, sve jednako tek da grmi, gruva, da se ozgor razbi oblak suzâ, čemerom se ozdo nadu more, da nebesa na zemlju se ore, da je smak to ovog svieta biela. Šva ta grozna tutnjava, oluja, ljudski jauk i pomaganja je, nit je igdje nadi pavedrine, nit je igda oduška im strepnji; narod trne, obeznadjuje se, čemer pije, žuki krušac ije“. Ipak slavni ban ne klonu, nego 1517. po drugi i treći put pobiedi Osmane kod Jajca, i steče još veće slavlje u svietu. U V. spjevu vršak epa prikazuje bana državnika, rodoljuba i njegov plameni te k nebu vapeći obtužbeni govor u krunskom vieću, gdje kaže zavidnikom svoje slave i ovo: „Ali meni nije do te slave, već ja ljubim svoju otačbinu, te što žarče stradalicu ljubim, to vas više krivim, što joj zlobni radite u zator“. Osobito je dirljiv, po svojem subjektivnom izvoru, monolog Berislavićev u početku peripetijskoga spjeva, pošto je ostavio ono vieće, pa se sprema povratku kući: „Idem, idem ja na dužnost svoju, u drugu se vraćam otačbinu k sinjem moru pod svod neba sinjeg. Idem, idem ja na dužnost svoju, pošto prečoj dužnosti se ozvah, pošto u spas ubogoj domaji istinu im živu smjelo rekoh, u brk rekoh i ne trenuh okom. Bijah sebi, narodu si dužan tako radit, te odlanulo mi . . . možda će ipak . . . na moj vapaj bolni, sviet se vesnut te zabelit zora zajedničkom hrabromu pregnuću, uboge nam domovine spasu, granuti joj sunašce slobode.“ Završni spjev obasjava pjesničkom apo-teozom povjestni događaj kod Korenice pod ličkom Plješivicom. — Poezija je toga epa, spajajući realnost

s idealnošću, kao ona zanosna ljestva u bibliji: stoji na zemlji a seže k nebu.

Posljednja ovdje napomena pjesnikovih stihova neka bude iz uvoda „Ane Lovićeve“, gdje se čuvstvo za milotu prirode u Pounju spaja sa žarom rodoljubnim, a to su uspomene pjesnikove iz mladosti, obnovljene boravkom mu tamošnjim pod stare dane, ovako: „Divno ti je pogledati, na pogledu blažen stati, Pounje ti gdje od Dvora zaklonjeno nizom gorâ stiesnilo se ono malo, pak se niže širit stalo!“ . . . „Pa sunčanu gle u zlatu nizvodice s kraja lieva na brdeljku svetu Katu; jabuka joj s tornja sieva, zid se bieli, krov crljeni, oko hrama bus zeleni; Divušâ se nizu bliže dvor do dvora redom niže, strúgom svojom bistra tuda Una žuri se i krivuda, dolom uz nju, diljem lijâ, dozrio se klas lelija!“ . . . „Uno hladna, ti me nosi Divuškoj mi sa dna kosi, kud mi mašta opet hiti, kako svet će povod biti na pogledu svete Kate, erkve vidne, rodu znâte, gdje si braća viera triju istom nadom srca griju, istomu se Bogu mole isti traže liek od bóle, ne na zemlji, već na visu; istom hramu zavjetni su.“ . . . „Tuda tragom Zrinovičâ čudjah im se veličini, sjaju, moći i vrlini te sokolstvom tiem se tícah videć, gdje je Hrvat svikô shrvat vazda, smoć toliko!“

*

Smjer u svemu prosvjetnome radu velikoga svetčara, napose u književnom, u pjesničkom, bijaše i sad je: sveukupnost i zajedružnost čudoredna, rodoljubna. Iz njegovih književnih djela i životnih čina može se sastaviti nauka o zdravlju, o čudoredju, o ljepoću i umotvorju, o goju prirode, o temeljih obiteljskoj, građanskoj, vojničkoj, državnoj čestitosti i blagoti, o načelih umjetničkoga goja skladna s narodnim bićem

i koristna njegovu svakome napredku. Ta njegova nauka, zbijena u kratke dvie rečenice, bila bi ono pitanje Tolstoga: „O čem ljudi živu“, a odgovor: „o duševnom kruhu, o dobroti“. Podajte taj kruh — nastavlja nam govoriti život svetčarev — podajte taj kruh svome narodu, i vjekovat će on i vi s njim.

Takova duševnoga starješinu svoga okružuje hrvatski narod s najvećom zahvalnošću i ljubavlju, želeći umnome vodji svome, da još mnogo godina proživi zdravo i veselo; takova okružuje ga njegova plemenita porodica, u čijoj sredini sja mu Aurora musis amica, u smislu i običnom i osobitom; pjesniku pomoćnica zora — plemenita kći gospodjica Zora. Hrvatski narod, skupa sa bratskim plemeni okružujući slavnoga starješinu, pobožno sluša njegov sveobsežni nauk, kojemu je cjelokupan izjav jedna, na njegovih usnah premilo lebdeća riječ: domovina; a iz sve domovine, jedno-glasice, duševnim glasom vraća se k njemu ona pjesma, koju je on bio dao narodu za slavlje njegova vojvode, pjesma „Ljubimo Te, naša diko!“

IV. Čestitke.

A. Brzojavi.

Banjaluka: Dičnomu Nestoru hrvatskih pjesnika, posljednjemu Ilircu k proslavi 90. rođendana šalje najtoplije čestitke i pozdrave zahvalna — Jagoda Truhelka.

Bar: Prigodom Vaše 90-godišnjice primite iskreno čestitanje starog prijatelja i štovatelja. — Milinović.

Beč: Povodom Vaše 90-godišnjice blagoizvolite primiti kao pjesnik i pisac, kao odličan Hrvat, kao osobit prijatelj istarskih Hrvata najiskrenije čestitke odanih i zahvalnih štovatelja zastupnika — Spinčića, Mandića.

Bjelovar: Ponosito velikim svojim sinom šalje sveukupno pučanstvo županije bjelovarsko-križevačke prvomu iza razvojačene Krajine velikomu županu svome, pjesniku velikom, Nestoru hrvatskih književnika, dičnomu rodoljubu vruće želje i iskrene čestitke k narodnoj slavi 90-godišnjice rođenja Tvoga. Iz ove županije, zavičaja svoga, nosio si luč prosvjete od zore narodnog preporoda do danas, večeri života svoga, nosi je jednako svijetlo i visoko do krajnjih granica ljudskoga vijeka! — Veliki župan Georgijević.

Bjelovar: Molim, izručite iskrene želje i čestitke moje i obitelji dičnomu ocu k današnjoj slavi. — Veliki župan Georgijević.

Bjelovar: Kličem iz drevnog Bjelovara dičnomu svečaru: „Živio!“ — Slava Šenoa.

Bjelovar: Dičnomu rodoljubu, slavnomu pjesniku i književniku prigodom 90-godišnjice rođenja najsrdačnije čestita njegova domorodna općina Rača uz iskrenu želju, da ga Svemogućí do krajnjih granica ljudskoga života na diku i ponos hrvatskoga naroda poživi. — Juraj Bubinić, načelnik.

Bjelovar: Primitite naše čestitke k 90. rođendanu. — Obitelj Luterotti.

Budinščina: Dičnomu svečaru svako dobro k vrijednomu rođendanu! — Sepić, učiteljica.

Dubrovnik: Imajući još uvijek u miloj uspomeni Vaš boravak u ovom gradu, slobodan sam izraziti Vam moje skromne najiskrenije čestitke prigodom Vašega goda. Bog Vas poživio još mnogo ljeta na diku i korist izmučenog hrvatskog naroda! — Hotelier Robert O d a k.

Dugo selo: Dičnomu svečaru, sjajnomu predstavniku hrvatske književnosti i supreporoditelju hrvatske misli najsrdačnije čestita — Hrvatska čitaonica.

Đakovo: Ponoseći se slavnim svojim kumom srdačno čestitamo k rijetkoj svečanosti; daj, Bože, stogodišnjicu! — Zdenka, dr. Vladimir Prebeg.

Đakovo: K slavnoj 90-godišnjici čestita od svega srca — Hermína Tomić.

Ivanec:

Starovjek slavni ilirski naš pjesnik

Slobode skore neka bude vjesnik!

Božidar Kukuljević s obitelji.

Kastav: Najzaslužnijega živog Hrvata, osobitog prijatelja istarskog patnika, prigodom 90. rođendana pozdravlja zahvalna Kastavština sa željom: dočeka o 100-godišnjicu i slobodu Hrvatâ! — Jelušić, načelnik.

Kastav: Posljednjemu velikomu Ilireu, predstavniku kulturnog pramaljeća naroda hrvatskoga, kliče: Živio i slava! — Kastavska čitaonica.

Krakov: Presvijetli gospodine! Sabrani u svečanoj sjednici članovi slavenskoga kluba u Krakovu šalju Vam prigodom slavnoga jubileja najiskrenije čestitke, te kličemo zajedno sa braćom Hrvatima: Živio posljednji Ilirac, živio patrijarha hrvatske književnosti! — Zdiechowski, Zawilinski, Grabowski.

Krakov: Iz punoga srca kličem: Živio Nestor hrvatskih književnika, posljednji Ilirac! — Tadija Grabowski.

Kraljevica: Proslavi 90-godišnjice Tvoga rođenja pridružuje se — Narodna čitaonica.

Krapinske Toplice: Srdačno čestitamo. — Bella, Incica Rukavina.

Križevac: Čestitajući k današnjoj slavi kličemo: Živio svečar! — Zvonno.

Kutjevo: Svečaru, dičnomu Nestoru hrvatskih književnika i pjesnika srdačno čestita — Jelka Winkler.

Kutjevo: Vjernomu prijatelju iskreno čestitaju k vrijednoj svetkovini 90-godišnjice — članovi obitelji **Turković.**

Matyasfoeld: Unsere herzlichsten Glückwünsche dem sehr geschätzten Jubilanten! — Familie **Venninger.**

Nova Gradiška: Na rijetkoj slavi čestitamo sretnomu sinu slavnoga oca. — **Belesák, Schmidek, Dienes, Myohl, Schneider, Wieland, GÜthner.**

Ogulin: Veselimo se današnjoj slavi i kličemo: Živio naš mili kum! — **Draga i Eduard Hirschfeld.**

Ogulin: Srcem i umom svojim spojio si dvije dobe u životu hrvatskoga naroda, kojega si Ti, besmrtniče, dični sin. — Zahvalni štovatelji: **Josip Knežević, inspektor. Frane Deželić, školski ravnatelj.**

Ogulin: Borecu za hrvatska prava, dičnomu pjesniku očinskomu našem prijatelju čestitaju najiskrenije — **Olga i Dragutin Šmauc.**

Ogulin: Obljubljenomu pjesniku, pravom patrioti, prezaslužnom mužu prigodom 90-godišnjice smjerne čestitke prinosi — **kanonik Broz.**

Okučani: K današnjoj rijetkoj slavi kličem Ti od svega sreća: Poživio Tvoj mili, dragi svečar još koju godinu Tebi na veselje, a hrvatskoj svojoj domovini na ponos i diku, i Bog dao, i Ti pošao njegovom stazom i dočekao i proslavio svoju 90-godišnjicu. Živio svečar! — Tvoj prijatelj **Milan Mimić.**

Opatija: Dičimo se s Vama i od sreća Vam hvalimo za sve dobro, što ste ga za svoga slavnog života našoj hrvatskoj domovini iskazali; živio, slavni pjesniče i preporoditelju naš! — **Ravnateljstvo družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru.**

Osijek: 90-godišnjicu života čestita, zdravlje nebrojene godine od Boga moli, za obilje biserja plemenita

uma, srca darovana narodu hrvatskomu blagodari —
Profesorski zbor gimnazije.

Osijek: Živio zadnji junak pjesničke ilirske dobe!
Živio Nestor hrvatskih pjesnika! Živio sto godina naš
domovine sin! — Bogdan Penjić, urednik „Hrvatske
pčele“.

Osijek: Smjerno Vam čestitam 90. rođendan, ugodno
se sjećajući onih dana, što sam služio pod Vašom upravom.
— P e c h a n.

Osijek: S ushitom čestitam Vašoj Presvjetlosti 90.
rođendan; ponosila se još dugo naša književnost i mila
domovina Vašim odličnim radom! — Satnik Eugen
T o m i ć.

Osijek: Nestoru hrvatskih pjesnika najsrdačnije če-
stita — Učiteljski zbor više djev. škole.

Osijek: Preodličnomu pjesniku mira, sklada i ljubavi
čestitaju najsmjernije 90-godišnjicu najodaniji štovatelji —
Kornelija i Lujo V a r g a.

Petrinja: Velezaslužnomu pjesniku i velikomu rodo-
ljubu hrvatskomu odano čestitaju — Kumovi Peleš.

Petrinja: Dičnomu jubilaru srdačno kliče: Na mno-
gaja ljeta! — K a m e n a r, župnik.

Pitomača: Radujući se današnjemu danu čestitaju
iz svega srca — Natalija i Makso B r a n s i l. Lu

Pola: Aus vollstem Herzen beglückwünsche aus un-
serem Heim den heute gefeiertesten Mann Kroatiens.
— Werka und Dagobert Miller.

Rijeka: Herzlich beglückwünscht — Ehepaar K e-
g l e v i c h.

Rijeka: Današnjoj slavi Vašoj i hrvatskoga naroda
raduju se i od srca čestitaju — Agata i Fran V r b a n i ć.

Rijeka: Čestitkama cijeloga hrvatskog kulturnog
svijeta prigodom današnjeg jubileja pridružuje se i —
Klub Akademija.

Rijeka: Srdačno čestitaju švečaru — Badovinac, Ružić, Pany.

Rijeka: Srdačno čestitam k devedesetj godini Tvog življenja. Svemogući Bog podijelio Tebi dobro zdravlje za dugi niz godina! — Obitelj Ružić.

Samobor: Pjevačko društvo „Jeka“ šalje Vam k današnjoj slavi svoj poklon. Bog Vas uzdržao! — Kleščić, predsjednik.

Samobor: K devedesetom rođendanu i sedamdesetj obljetnici književnoga rada čestita Vam, hrvatski velikane, dični pjesniče i narodni preporoditelju! — Općina slob. i kralj. trgovišta Samobora.

Sarajevo: Cvjetni Te svibanj zanjihao u hrvatskoj kolijevci i cvjetnim Te dahom opojio tako, da si dugim nizom godina raznolikim i savkolikim prekrasnim cvijećem svojim ukrašivao bašću uvijek Ti mile majke Hrvatske, koja, jer zahvalna, danas Ti kiti počasnim vijencem časnu glavu, kojom si je prodičio ističuće poljetnim mislima njezine vrline i sokoleć joj ostalu čeljad, da joj vjerna i takove majke dostojna budu; a kada Te platae svakoga dobrog djela, koji nad Hrvatskom bdiye, u svoje rajске dvorove presadi, bio Ti grob rasadnik hrvatskih misli, osjećaja, djela, punih oduševljenja za vjeru i domovinu! To Ti k 90-godišnjici želi Tvoj iskreni štovatelj — Stadler.

Sarajevo: Radujući se Vašem slavlju čestita Vam odani štovatelj — Milaković.

Sarajevo: Empfangen Euer Hochwolgebornen die herzlichsten Glückwünsche zum Geburtstage von Ihrem alten Verehrer — Izidor Benko.

Sarajevo: Pridružujući se rijetkoj slavi 90. rođendana začetniku sloge, a s njom sreće narodne, dobročinitelju naše obitelji, kumu krsnomu i vjenčanomu kličemo oduševljeno „Živio!“ — Zahvalni kumovi: Jelena i Nikola Samardžija.

Sarajevo: Nestoru hrvatskih književnika, doci i ponosu Hrvatâ, uzor-otadžbeniku srdačno čestita k 90-godišnjici — Hrvatski klub.

Sisak: Srdačno čestitam 90-godišnjicu dičnoga života. — Vaš štovatelj, stari Ilirac Franjo Lovrić.

Sisak: Obolio sam; stoga primite ovim putem moju najsrdačniju čestitku. — Vaš Hrnjak.

Sofija: Ti jedini živi preporoditelju između onih velikih preporoditelja Hrvatske u slavensku Hrvatsku, domoljubni učitelju, slavni Nestore hrvatske književnosti, živi, živi do najkrajnje granice ljudskog života nama u radost, a Tebi i hrvatskoj otadžbini u slavu! — Ivka i Julija Milarovi.

Spljet: R'jetkomu slavlju, koje slavi danas taj naš prvi kulturni zavod u slavu našega Trnskoga, pridružujem se s oduševljenim usklikom: Živio Trnski! Ugledao se mlađi naraštaj u idealni rad, ustrajnost našega svečara! Slavila naša Akademija još mnogo i mnogo ovakovih slavlja! — Monsignor Frano Bulić.

Trst: Najsrdačnije čestita 90-godišnjicu odani — Karlo Mikuličić.

Valpovo: Ovjenčanomu pjesniku „Krijesnica“ i Nestoru hrvatskih književnika k 90-godišnjici srdačno čestita uz želju, da 100-godišnjicu doživi, — Valpovačka čitaonica.

Varaždin: Nestoru hrvatskih književnika srdačno čestita 90-godišnjicu. — Dr. Magdić, nar. zastupnik.

Vinkovci: Ustrajnomu boreu na kulturnom i političkom polju mile naše hrvatske domovine prigodom 90-godišnjice srdačno čestitamo i želimo, da stari Ilirac do krajnjih granica ljudskoga života bude živim spomenikom hrvatskoga preporoda. — Hrvatska čitaonica.

Vinkovci: Priključujemo se današnjemu velikom slavlju s najsrdačnijom čestitkom. — Obitelj dr. Baum i Laurić.

Virje: Dičnomu starini, neumornomu borioeu za narodni jezik kliče gromko: živio! — Ruža Tomae.

Zadar: Plemenitomu svečaru, Nestoru hrvatske preporodne knjige, koji od ilirskog pokreta do danas zastupa dično mjesto na hrvatskom Parnasu, šalje najiskrenije čestitke — Matica Dalmatinska.

Zadar: Živio, Nestore hrvatskih pjesnika, zadnja svijetla zvijezda ilirske epopeje! — Katalinić-Jeretov.

B. Druge čestitke.

a) Listom su čestitali: Iz Beča: V. Jagić, Phil. Loew, Iv. Meixner. — Iz Sv. Helene: Lujo i Pava Šmidhen. — Iz Krapine: Terezija Halper, Ivan Radić. — Iz Opatije: Viktor Car Emin. — Iz Sarajeva: Slava Rudić. — Iz Siska: Ferdo Hefele. — Iz Zagreba: Dr. Amruš, načelnik, Ferdo Becić, Josip Blagaić, Leonija Brückl, Milivoj Crnadak, Klotilda Cvetišić, Roberto i Zdenka Frangeš, dr. Ivan Gostiša, Milan Grlović, Paulina Krešić, dr. Oton Kučera, dr. Ferd. pl. Mixich, dr. Juraj Posilović, dr. I. i Jelka Radošević, Pavao barun Rauch, ban, Milan Roje, Marija Šulek.

b) Dopisnicom ili posjetnicom: Eveline de Borelli Comt. de Vrana, Comtesse Vanda de Borelli Vranska, Hugo Conte de Borelli Vranski, Mirko Breyer, D'Elia i Berta, Mate Dubrović, Renate Grizel, dr. Hinković i supruga, dr. Miroslav Hire, kanonik Mnsgr. Stjepan Horvath, Madame de Hrzić-Topuska, Simo pl. Hrzić-Topuski, dr. Roko Ivković, Slavica Ivković, Tončika Janežić, grofica Anka Jellačić, grofica Vera Jellačić, Danica Jurković, D. Klasnić, Antoinette Klemenčić, Marija Kompanjec,

Kohary Antal, Vladimir Krešić, Adam Mandrović, Božena Marušić, Matija Marušić, D. Medanić, prof. Ivan i Stjepanija Milčetić, E. Mirković, M. Mohorić, D. Mondacar, Mihovil Nikolić, barun Ljudevit Ožegović, Pavlović, Drag. Pošćić, K. Pošćić, Anđelka Puž, Antonija Puž, Pavao barun Rauch ml., Oskar pl. Simić, Ana Sulyok Karasztoska, Draga Vabić-Šenoa, Ivan Vedriš, F. S. Vilhar Kalski, Ida Wimberger, Marija Wimberger, Franjo Žigrović-Pretočki.

Sadržaj.

	Strana
Pokrovitelj	3
I. Uprava, odbori i članovi	5—17
II. Razredne i odborske sjednice	18—30
III. Skupne sjednice	31—38
IV. Glavna skupština	39—42
V. Svečana sjednica:	
1. Svečana besjeda predsjednika T. Smičiklase	43—52
2. Izvješće tajnika dra. Fr. Vrbanića o gospodarskim prilikama Akademije u g. 1908.	52—61
3. Izvješće tajnika dra. A. Musića o književnom radu Akademije u g. 1908.	61—71
VI. Zaglavni računi za g. 1908.:	
1. Prijegled prihoda i rashoda Jugoslavenske akademije za g. 1908.	72—75
2. Akademijske zaklade na koncu god. 1907.	76—77
3. Akademijske zaklade na koncu g. 1908.	78—79
VII. Nekrolozi:	
1. Dr. Valtazar Bogišić. Napisao Dr. Ivan Strohal	80—140
2. Dr. Marijan Derenčin. Napisao Dr. Fran Vrbanić	140—168
VIII. Prethodni izvještaj o izučavanju hrvatske glagoljske književnosti. Napisao I. Milčetić.	169—200
IX. Knjižnica Jugoslavenske akademije (što je primila g. 1908.)	201—230
X. Izdanja Jugoslavenske akademije u g. 1908.	231—235
XI. Pretplatnici Akademijskih publikacija za g. 1908.	236—240
—	
Proslava 90-godišnjice poč. čl. Ivana v. Trnskoga.	241—295
I. Pozdravni govori	244—255
II. O zaslugama I. Trnskoga za jezik i metriku hrv. Čitao dr. A. Musić	256—264
III. O pjesničkom radu I. Trnskoga. Čitao dr. Fr. pl. Marković	264—287
IV. Čestitke.	287—295

